

प्रकाशकाचें निवेदन

नमः श्रीदत्तगुरवे द्वेदासोद्योतिकारवे ।

स्वात्मज्योतिःप्रकाशाय मुद्राग्रानर्थग्रान्तये ॥ १ ॥

श्रीनरमेश्वरकृपेनें श्रीवानुदेवानन्दसरस्वतीप्रथमाटेचें तृतीयपुष्प आज प्रकाशित करप्याचा मुनोग येत आहे यानुळे अत्यंत आनंद वाटतो. श्रीमहाराजाचे सर्व ग्रंथ प्रकाशित करपाचें हें महत्कार्य मुळ होऊन दोन वर्षे झालीं. इतक्या जल्मावधींत अनेक सतप्रेमी गुरुमत्ताच्या आत्मीयतापूर्वक मिळालेल्या साहाय्यानुळेच प्रथमालेचे तीन खट मटळाला प्रकाशित करता आले यात सशय नाही. जवळ जवळ चौपा हिस्सा कार्य झालें असे समजण्यास हरकत नाही. पण आता मटळावर व साहाय्य करणाऱ्या सश्रद्ध जनतेवर 'प्रारब्धस्यान्तगमनम्' या सद्बुद्धिलक्षणास अनुसमन अवशिष्ट कार्य पार पाडण्याची मोठी जबाबदारी येऊन पडलेली आहे हें विसमन चालणार नाही. यापुढील राहिलेल्या सर्व ग्रंथाच्या मुद्रणकार्याकरिता पंचवीस हजार (२५०००) रुपये खर्च येईल असा तज्ज्ञाचा अंदाज आहे. याकरिता मटळाचे प्रयत्न विशेष स्थाने चाटू आहेत. ते सफल होण्याचे दर्शन सर्वेही पूर्वाच्या ग्राहकांनीं हन्तें परहरतें मडळास द्रव्यसाहाय्य मिळवून देण्याने अधिक लज पुरवावें अशी विनंती आहे. श्रीमहाराजाचा जन्म शके १७७६ थावण कृष्ण पंचमी दिवशीं झाला. शके १८७६ थावण कृष्ण पंचमीस श्रीमहाराजाची शताब्दी पूर्ण होत आहे. तोंवरत गृहाजे आनंदागून दाढ पावणे दोन वर्षांत हें ग्रंथप्रकाशनकार्य पूर्णतेस जावें अशी मटळाची उत्कट इच्छा आहे. याकरिता, थंडाळु उदार धनिकाचें साहाय्य मिळविण्याचा मटळाचा प्रयत्न चाटू राहीलच. पण त्याबरोबरच प्रथमालेचे संपूर्ण बाराही खट घेणारे ग्राहक निदान पाचशें तरी मटळाला आन मिळवावयाचे आहेत. ग्रंथ मुद्रित झाले तरी ते योग्य ठिकाणीं पोचविणें हेंही एक कर्तव्यच आहे. प्रत्येक खटास पाच रुपये

किंमत ठेवलेली आहे. एरुदर बारा राजास साठ रुपये पडतील. पण सर्व खड घेऊ इच्छिणाऱ्यांना पन्नास रुपयात सर्व खड द्यावेत असें मडळाने ठरविले आहे. तरी याप्रमाणे शक्य तितके ग्राहक मिळवून देण्याचा प्रयत्न सर्व गुरुभक्तांनी करून निदिष्ट कालात हे सत्कार्य पार पाडण्याचें श्रेय संपादन करावें. तशी सद्बुद्धि, सर्वांतयांनी परमात्म्याने सर्वांना देऊन हें कार्य या पुढेही सर्वांचेकडून करवून घ्यावें अशी त्या प्रभूचे चरणाजवळ निरंतर प्रार्थना आहे.

प्रस्तुत खडात, सप्तशती गुरुचरित्र, श्रीदत्तलीलामृताब्धिसार, माघ-माहात्म्य हे तीन ओवीबद्ध ग्रंथ व स्वाशिक्षा, प्राकृत मनन व आत्मचिन्तन हे तीन गद्यात्मक संवादरूप ग्रंथ आलेले आहेत. दुसरा ग्रंथ छापून झाल्यानंतर मिळालेलीं श्रीमद्वाराजाची काही स्तोत्रेही 'भवीन स्तोत्रे' या सदराखाली दिलेली आहेत. यापुढेही मिळणारे स्तोत्रादिवाङ्मय पुढील खडात यथासमय द्यावे लागणार आहे. सप्तशतीगुरुचरित्र म्हणजे सातशे ओव्यात संपूर्ण गुरुचरित्र संक्षेपाने दिलेले आहे. यातही मूळ प्राकृत गुरुचरित्राप्रमाणे एकावन्न अध्याय केले आहेत. मूळ गुरुचरित्र हें ब्राह्मणांनी स्नानसध्या करून सोवळ्यांनी वाचण्याचा संप्रदाय सर्वत्र आहे. शिवाय त्यातील ओवीसगव्याही यरीच आहे. करिता ज्यांना मूळ गुरुचरित्र वाचण्याची शक्यता नाही अशा सर्व स्त्रीपुरुषांनाही गुरुचरित्र वाचनाचें श्रेय मिळावे व त्याचेकडूनही शास्त्रानुसारा वाङ्मय तप घडावें या उद्देशानें सप्तशतीगुरुचरित्र हा ग्रंथ श्रीमद्वाराजांनी निर्माण केला असावा. यात दुसरा एक चमत्कार असा दिसून येईल की, प्रत्येक ओवीतील तिघेरें अधर क्रमाने वाचीत गेल्यास श्रीमद्भगवद्गीतेतील पंधरावा अध्याय तयार होतो. म्हणजे या ग्रंथाचे वाचनानें पंधराव्या अध्यायाच्या पठणाचेंही श्रेय सहज मिळणार आहे.

यानंतर या खडातील दुसरा ग्रंथ 'श्रीदत्तलीलामृताब्धिसार' हा एक सहस्र ओव्यांचा प्राकृत ग्रंथ आहे. 'श्रीदत्तपुराण' म्हणून सटीक संस्कृत ग्रंथ साडेतीन हजार श्लोकांचा श्रीमद्वाराजांनी केलेला आहे. याचाच प्राकृत अनुवाद 'दत्तमाहात्म्य' हा पाच हजार ओव्यांचा ग्रंथ केलेला आहे व याचें सार म्हणून 'श्रीदत्तलीलामृताब्धिसार' हा ग्रंथ झालेला आहे.

‘ दत्तपुराण संस्कृत । माहात्म्यं सारं प्राकृत । प्रथमं स्मरित । वदन्ती
 दत्त वामुदेवमुखे ॥ ’ असे श्रीमहाराजांनीच यादून सतशतीगुरुचरित्राचे
 शेवटीं म्हटलें आहे. या प्रघात एकदर दहा तरंग किंवा लहरी असून
 प्रत्येकात शंभर ओव्या आहेत. यातही नार्वीर्यांनुन, जळकें, नहुष, यदु
 याच्यावर श्रीदत्तराजांनी केलेल्या अनुग्रहाचें वर्णन आलेलें आहे.
 ‘ अधिकार तेंसा करू उपदेश ’ अशी सजान्ची सुयोग्य दृष्टी सर्वत्र सारखी
 असते. यामुळें मित्रभिन्न जीवांचें रुचिनाचेंय व मतिबन्धिन्य ओळखूनच
 सताना जगत्कार्ये करावें लागतें. आणि असे तें असतें म्हणूनच चिरकाल-
 पर्यंत सध्द जीवाना तें उद्धारशुभ ठरतें. ज्वाला जिवंत करण्याचें सामर्थ्य
 शुकाचार्याचे जवळ जसे होते तसे त्याग जोगत्या ठिकाणीं कोणी मारलें
 हें ओळखण्याचें सामर्थ्यही त्याचेजवळ होते याप्रमाणें ज्ञानशक्ति व
 क्रियाशक्ति या दोनही शर्चींनीं संपन्न असणारे जायन्मुक्त महात्मे जगत्कार्ये
 स्वमुग्ननिरभिलाष होऊन करीत असतात म्हणूनच पतिताना पावन
 होण्याची आशा तरी आहे या दृष्टीने श्रीमहाराजांनी सग्रहविस्तरा-
 त्मक असे विविध ग्रंथ करून ठेवले असे म्हणण्यास हरकत नाही. म्हणजे
 याचा अर्थ असा नाही की, संस्कृतार्जांनी श्रीमहाराजांचे प्राकृत ग्रंथ
 वाचण्याचें कारणच नाही प्राकृत ग्रंथातूनही साखरहस्य स्पष्ट करण्याची
 श्रीमहाराजांची शैली अपूर्व आहे. सतशतीगुरुचरित्राचे शेवटीं असलेली
 ‘ जय तत्त्वज्ञाननिदान । अनगूनाग्निनदन । त्वत्पदपद्मावतन । पंचप्राण
 ओवाळीन ’ ही नुसती आरती जरी पाहिली तरी तेजव्यावरूनच श्रीमहा-
 राजांच्या अतःकरणातीव भगवत्प्रेम व साधनांनीं जसे व्हावें हें वर्णन
 करण्याची त्यांची अप्रतिम हातोटी सहृदय वाचकांच्या लक्षात आल्या-
 वाचून राहणार नाही. भगवत्प्रेमानें भुताचें अतःकरण ओथपलेंलें अस-
 त्यानें, ज्या ज्या वेळीं भगवद्गुणवर्णनाचा प्रसंग येईल त्या त्या वेळीं
 त्या दिव्य प्रेमरसाचा आविर्भाव त्याच्या वाङ्मय तृतीत होत असतो.
 म्हणूनच या दृष्टीने पाहिलें असता केवळ पटिताच्या वाङ्मयात पुनरुक्ति
 हा दोष ठरत असण तरी भगवत्प्रेमप्रधान सतवाङ्मयात तरी त्याला दोष
 समजणें उचित होणार नाही. श्रीकृष्णप्रभु हस्तिनापुराद्गन द्वारकेंत आले
 ही बातमी कळल्यापरोवर त्यांना पहाण्याकरिता हजारों लोक रस्तोरस्तीं

धावून आले, कारण अत्यंत प्रेम ज्या वस्तूवर असते ती वस्तु त्या प्रेमा-मुळे प्रत्येक वेळीं नवीनच वाटत असते. हेंच वर्णन माघ कवीनें पुढील श्लोकात केलें आहे—‘दिदक्षमाणाः प्रतिरम्यमीयुर्मुरारिमारादनघ जनौषाः । अनेकदाः सस्तुतमप्यनरूपा नव नव प्रीतिरहो करोति ॥ ’ अशा प्रेममय भूमिकेवरून श्रीमहाराजाकडून सप्रहविस्तरात्मक विविध ग्रंथ निर्माण झाले असावेत असेंही, त्याचे ग्रंथाकडे या दृष्टीनें पाहिले असता सर्वांना कळून येईल. तिसरी एक दृष्टी अशी की, ‘जे जें भेटिजे भूत । तें तें मानिजे भगवत ’ या उत्तीप्रमाणे श्रीमहाराजांनीं विविध प्रकृतिरूपाने नटलेल्या विश्वात्म्याची, प्राकृत, सस्कृत विविध ग्रंथरूपानें सेवाच केली आहे असेंही समजण्यास हरकत नाहीं. कोणाला अल्प ग्रंथ आवडेल तर कोणाला मोठा पसत पडेल. कोणाला सस्कृत ग्रंथ वाचणें शक्य व आनंददायक होईल तर कोणाला प्राकृत ग्रंथ वाचनच तसे वाटेल, अशा विश्वरूपी श्रीहरीला त्या त्या अपेक्षित प्रकारांनीं सतुष्ट करणें हें फार मोठे ईश्वरपूजन आहे. हें एक ‘किंहुना चराचर । आपणचि जाहला ’ अशा पूर्ण स्थितीला पोचलेला ब्रह्मनिष्ठ पुरुषच करू शकेल. इतरांस तें केव्हाही शक्य नाहीं. परमात्माच विश्वरूपाने नटलेला आहे. ‘सर्व सत्त्विद ब्रह्म ’ हें ज्ञानच होणें अत्यंत कठीण आहे. त्याच्यानंतर तसें आचरण श्रीकृष्णप्रभूचे सवगडी आणि वासरें ब्रह्मदेवांनीं उचलून नेलीं व ते श्रीहरीची परीक्षा पाहू लागले, त्या वेळीं त्या अनंतशक्तिसंपन्न प्रभूनें सर्व रूपें आपणच धारण केलीं हें वर्णन श्रीशुकमुनींनीं पुढील श्लोकात पारच बहारीनें केलें आहे—‘यावद्भूतसंपदसंक्रांतकवयुर्यावत्कराण्य्यादिक यावद्यष्टिविपाणवेणु-दलशिष्यावद्विभूषाम्बरम् । यावच्छीलगुणामिधाकृतिवयो यावद्विहारादिक सर्वं विष्णुमय मिरोगवदज सर्वस्वरूपो बभो ॥ ’ ते गोपाल, तीं वासरें जशीं होती; त्यांच्या हातातील काळा, बाये, शिंदोया बगैरे जितक्या वस्तु होत्या, इतकेच नव्हे तर त्या प्रत्येकाचे जसे स्वभाव, गुण होते तशीं सर्व स्वरूपें त्या वेळीं गोपालनदनाने धारण केलीं. हे श्रीहरीचे विविधरूप काहीं कालपर्यंत ब्रह्मदेवानासुद्धा ओळखू आलें नाहीं. मग इतरांची कथा काय ? म्हणूनच ब्रह्मदेवांनींच यादल निर्णय दिला आहे की—‘तथापि भूमन् महिमागुणस्य ते विबोद्धुमर्हत्यमलान्तरात्मभिः ’—हे सर्वरूपी परमेश्वरा !

तुझा खरा महिमा शुद्धचित्त झालेले पुरुषच जाणू शकतील, असो, बरील सर्व विवेचनाचें तात्पर्य हेंच कीं, श्रीमहाराजाच्या ग्रंथाचें जसें जसें परि-
शीलन होत जाईल तसें तसें त्याचे, पूर्ण ज्ञान, उत्तम भगवद्भक्ति,
विश्वात्मभाव, अकर्मात्मता इत्यादि अनेक लोकोत्तर गुण निदर्शनास
आल्यावाचून राहाणार नाहीत. 'कर्ता करविता दत्त । वामुदेव निमित्त
येथ । तत्पदीं अर्पिला हा ग्रंथ । तोच येथ आदिमध्याती ॥ ' (स. गु. च.)
'गुरु तूची देव तूची । हेचि भक्ति करी साची । मनीं नार्णी मी मेदाची ।
कच्ची वातां ॥ रूप तुझें होचि जग । कोणाही न दे उद्वेग । नमीं सर्वां
तेणें व्यग । सांग होयी ॥ ' इत्यादि ओव्या पाहिल्या म्हणजे हें सर्व
लक्षांत येईल.

या खडातील तिसरा ग्रंथ 'माघमाहात्म्य' हा श्रीदत्त व सहस्रांजुन
याचा सवादरूप लहानसाच आहे. श्रीदत्तात्रेयाच्या दर्शनास एकदा अंजुन
गेला असता श्रीदत्त मोठ्या पहाटें उठून माघस्नान करीत असलेले पाहून
अंजुनानें देहरक्षणाची आवश्यकता वर्णन केली व अशा थडीच्या वेळीं
माघस्नान करणें बरोबर नाही असे सांगितलें. त्यावेळीं त्याला श्रीदत्त-
प्रभूनीं शास्त्रविहित कर्माचें महत्त्व युक्तीनें पटवून दिलें आहे. ज्ञानानेंच
मोक्ष मिळतो हें खरें पण तें ज्ञान पापी माणसाला उत्पन्न होत
नाहीं म्हणून त्या पापाचा नाश व्हावा व झालेलें ज्ञान चागलें ठसावें या-
करिताच शास्त्राने कर्मादि साधनें सांगितली आहेत. त्यांतही यज्ञयागादि
कर्में सर्वांना करता येणें अशक्य म्हणून तीर्थस्नानासारखीं विशिष्ट कर्में
कोणालाही केव्हाही करता येण्यासारखीं शास्त्रानें सांगितली आहेत. प्रपचा-
करिता देहाला कितीही कष्ट पडले तरी माणसाला काहीं वाटत नाही. मग
शास्त्राधार घेऊन पुण्यकर्म करीत असता काहीं कष्ट झाले म्हणून काय
हरकत आहे ? वामुळें ईश्वराचा श्रोम तरी होणार नाही, इत्यादि शास्त्र-
रहस्य श्रीमहाराजांनी आपल्या अधिपती वार्णीने सडेतोडपणानें व्यक्त केलें
आहे. यापुढील त्याच्या मननीय व सदेह दूर करणाऱ्या काहीं ओव्या
पुढीलप्रमाणें आहेत—'टाळावया विषयाशा । वेद योजी युक्ती अशा ।
सद्धर्म धाडुनीं दुराशा । त्रमें पाशा तोंडवितो ॥ १ ॥ यज्ञादिक वीशुद्धयर्थ ।
योजिले ते यथार्थ । न घडती त्याला हा स्वार्थ । दावां समर्थ वेदराज ॥ २ ॥'

‘ मनुष्ये स्वदेहपीडन । व्यर्थं न कीजे साच जाण । शास्त्राधारे करिता फोण । अकारण वदेल तें ॥ ’ ‘ ज्ञानेंच मोक्ष होतो खास । परंतु तें न पापियास । लाभे म्हणोनि पाप-हास । शास्त्र खास करवी असे ॥ १ ॥ न होता पापक्षालन । न लाभे ज्ञानसाधन । साधनाविना न ठसे ज्ञान । म्हणोन योजी शास्त्र हें ॥ २ ॥ प्रकृति प्राप्त न चेष्टा करवी । ह्या सद्धर्में तिला बरवी । बळविता मोक्षपदवी । अचूक पाविजे न कष्टे ॥ ३ ॥ दार-पुत्रादिकाकरिता । देहा कष्टविती त्या परता । शास्त्राधारे पुण्य करिता । ईशक्षोभता न घडे ॥ ४ ॥ ’ अशा अनेक ओव्या दारपविता येतील, जसें जसे श्रीमहाराजांच्या ग्रंथाचे परिशीलन श्रद्धेने बरीच जिज्ञासेनें केलें जाईल तसें तसें ‘ घृष्ट घृष्ट पुनरपि पुनश्चन्दन चारुगन्ध ’ या उत्तीप्रमाणे अधिकारी जनाना, शास्त्रविहित मार्गाचें निश्चित ज्ञान होऊन ते सहज कृतार्थ होतील यात मुळीच संशय नाही.

‘ माघमहात्म्य ’ या ग्रंथात प्रत्येक ओवाचे आद्याक्षर वाचीत गेल्यास श्रौतसमालामत्र तयार होतो, या मंत्राचा पाठही या ग्रंथाचे पठणाबरोबर साहजिकच साधकाना घडतो, मंत्रशास्त्रातील नियमाप्रमाणें सर्वानाच सर्व मंत्राचा अधिकार सभवनीय नाही. त्रिपादगायत्रीमंत्राचाच अधिकार द्विजाना आहे, पण त्या गृहस्थाना चतुर्थपादाचा अधिकार नाही. केवळ प्रणवजपाचा अधिकार सन्याशाना आहे तर तो तसा गृहस्थाना नाही. त्यांना तो इतर मंत्रांना जोडूनच जपावा लागतो, पण आपणाकडून काहीं साधन घडावें व ते साक्षात् श्रुतिमंत्रपठनादि रूपानें व्हावें अशी आज पुष्कळ धर्मश्रद्धालु लोकांचीही मन प्रवृत्ति दिसून येते. त्यांचीही मनीषा पूर्ण होऊन त्यांना त्या कर्मांचे शास्त्रोक्त फलही मिळावे या सदिच्छेने श्रीमहाराजांचे कडून अशा मंत्रगर्भ स्तोत्राची, ग्रंथाची रचना झाली असावी. एसादा जितरस पुरुष नुसतें एरडेल तेलही मधाप्रमाणें चाटून खाऊ शकतो, पण त्याच तेलाचा एसाद्याला वासही सहन होत नाही. मग त्याला तें एरडेल दुसऱ्या कशात तरी मिसळूनच घ्यावें लागतें. याप्रमाणें येथे तर श्रीमहाराजांच्या ग्रंथात—प्रतिपाद्य, परमात्मा किंवा त्याच्या प्राप्तीचे शास्त्रोक्त साधन, प्रतिपादन करणारी श्रीमहाराजांची दिव्यवाणी, ती अशी की जिचें वर्णन ‘ सत्यवादाचें तप । माझ्या वाचें केलें कोटी कल्प ’ या

श्रीज्ञानराजाच्या शब्दातच करता येईल. आणि त्या बाष्पांतही साक्षात् परमात्मप्रतीक असणारे महामंत्र ग्रथित केले गेलेले असा खरोखर त्रिवेणी मगमन्त्र झालेला असल्याने, ही भावना ठेवून श्रीमहाराजाच्या ग्रथाचे परिशीलन करणाऱ्या साधकाना 'याचे देही याचिटोळा' अशी दृष्टीलाची सिद्धि होणार नाही काय ? खानीने होईलच होईल.

स्त्रीशिक्षा व प्राकृत मनन हे दोन संवादात्मक ग्रंथ या खडात मान-माहात्म्यानंतर दिलेले आहेत. हे ग्रंथ वेदान्तशान्त्रातील प्रमेये सुलभ रीतीने समजण्यास अत्यंत उपयोगी पटणारे आहेत. थोडक्यात मराठी भाषेमध्ये या ग्रंथानून श्रीमहाराजांनी वेदान्ताचे सर्व सार आणले आहे. श्रीमहाराजांचे बरेच ग्रंथ संहृत भाषेतच लिहिलेले आहेत. तथापि सामान्य जनाकरिता मराठी भाषेतही त्यांचे ग्रंथ आहेत. मराठी भाषेत ग्रंथ करण्याचे कारण श्रीमहाराजांनी एके ठिकाणी सांगितले आहे.— 'तेषां पापतापहर । त्यागे केल्या जो सादर । कार्तवीर्यां योऽरुचिर । भाषांतर करू त्यांचे ॥ १ ॥ या भाषेची प्रौढि जात । लोकां असे प्राप्त मज । धीमेरेकें दिवला उमन । निरगुन समनावया ॥ २ ॥' (मा. मा.) याप्रमाणे लोकांची अपेक्षा व योग्यता ओळखूनच ज्ञानी पुरुषाचा व्यवहार होत असतो हे सिद्ध झाले.

या खडाचे शेवटी श्रीमहाराजांचे एकनिष्ठ प्रियशिष्य श्री. प. प. नृसिंहसरस्वती दीक्षितस्वामिमहाराज यांनी केलेली संहृत, प्राकृत स्तोत्रे, आरत्या, पदे हा सग्रह मिळाला तितका दिलेला आहे व शेवटी त्याचाच गुरुशिष्यसंवाद दिलेला आहे. श्रीमगवतांनी अजुंनाला ज्ञानप्राप्तीचे उपाय 'तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया' या श्लोकात तीन सांगितले आहेत. त्यांपैकी परिप्रश्न म्हणजे सताच्या जवळ वेदान्तादि सद्ग्रंथ विप्रयावर चर्चा करणे हा एक महत्त्वाचा उपाय आहे. तो उपाय अवलंबून 'गुरुशिष्य-संवाद' हा ग्रंथ तयार झालेला आहे. याची थोडक्यात हर्काकत अशी समजते की—श्रीदीक्षितमहाराज नरसोसावाटीहून तीर्थयात्रा करण्याकरिता निघाले असता त्याचा मुकाम सांगलीस ज्यावेळीं झाला त्यावेळीं त्याचेकडे अनेक जिज्ञासू मंडळींनी येऊन जे प्रश्न विचारले व त्याची उत्तरे जी महाराजांनी दिली ती प्रश्नोत्तरे संकलित करून लिहिलेला असा हा ग्रंथ

आहे. श्रीमहाराजांच्या संपूर्ण प्रयाचे प्रकाशन करण्याकरितां स्थापन झालेल्या मंडळातर्फे हे आणखी दुसरे प्रथम प्रकाशित करण्याचें कारण काय अशी शका वाचकाना कदाचित् येईल. याकरितां मंडळाचे प्रधान उद्देश काय आहेत याबद्दल थोडे विवेचन करणें अप्रासंगिक ठरणार नाही.

प्रस्तुत चारू असलेलें मंडळाचें कार्य हें, श्रीमहाराजांची सांप्रत चारू असलेली संप्रदायपरंपरा अविच्छिन्न चारू राहण्याचे दृष्टीनें विशेष पोषक असल्यानें तें मंडळानें प्रथम करण्याचें ठरविलें आहे. धर्मरक्षणाकरितांच सताचेही अवतार होत असतात. धर्माचें रक्षण याचा अर्थ, त्याचें निधित रारें ज्ञान व त्याप्रमाणें प्रत्यक्ष आचरण हाच होय. अधिमारी पुरुषाच्या प्रथावरून लोकाना धर्माचें निधित ज्ञान होऊ शकेल. पण त्याप्रमाणें चांगणें हा भाग शिष्टक राहातोच. सताच्या प्रत्यक्ष उपस्थितति त्याच्या असामान्य व्यक्तिमत्त्वामुळे पुष्कळ लोक स्वधर्माचरणाकडे प्रवृत्त होणें शक्य आहे. पण त्याच्या पाठीमागे आदार्शन्य, बुद्धिभेद इत्यादि अनेक कारणांनीं समाजातील धर्माचरणात पुष्कळ क्षयित्य उत्पन्न होते. तें दूर करण्याचाही यावच्छक्य प्रयत्न करणें हीही एक गुरुसेवा व्यवहारी माणसाना करता येण्यासारखी आहे. याकरितां श्रीमहाराजांच्या परंपरेतील ज्या ज्या प्रांतात जीं जीं देवस्थानें आहेत त्या त्या स्थानातील व्यवस्थापकाशीं सहकार्य करून व परस्पर विचार विनिमय करून त्या त्या स्थानाची उत्तम उजितावस्था आणण्याचा व राखण्याचा विशेष प्रयत्न करणें हेही एक सब सांप्रदायिकाचें व सतप्रेमी लोकाचें मुख्य कर्तव्य आहे. तीं तीं सतांनीं स्थापन केलेलीं स्थानें म्हणजे, साधकाना सर्व तापातून मुक्त करणारे दवाखानेच आहेत प्रत्येक गावात सर्व उपकरणांनीं युक्त असा दवाखाना असणें शक्य नाही म्हणून तशा विशिष्ट रोग्यांना काठव्यातरी शहरातील मोठ्या दवाखान्यात राहून औषध घ्यावें लागते. त्याप्रमाणे सतांनीं ज्या ठिकाणीं आपली दिव्यशक्ति ठेवली आहे, त्या स्थानातील ती दिव्यशक्ति नित्य जागृत ठेवण्याकरिता, ज्याच्याकरिता ती शक्ति सतांनीं ठेवली त्यांनीं प्रयत्न करणें हे त्याचें कृतज्ञता व्यक्त करणारें कर्तव्य नाही काय ? याप्रमाणे त्या त्या स्थानाचा उत्कर्ष व श्रीमहाराजांनीं प्रथातून प्रतिपादन केलेल्या शास्त्रोक्त साधनाचा प्रचार

आणि त्यापरोवरच आपल्या भारतीय विशुद्ध संस्कृतीच्या रक्षणार्थ वेद-शास्त्राच्या अध्ययनाच्यापनाची परंपराही जगाभित चालण्याकरिता प्रयत्न करणे असे फार मोठे उद्देश मडळाचे आज अमूर्तावस्थेत आहेत. त्यांचे एक महत्त्वाचे अंग म्हणून आज हे ग्रंथप्रकाशन कार्य सुरू आहे त्याचेच वरोवर श्रीमहाराजांच्या संप्रदायातील प्रसिद्ध अशा व्यक्तींचे काही मिळेल ते वाङ्मय थोडे थोडे प्रकाशित करणे, त्या त्या व्यक्तींनी गुरुसंप्रदायाच्या प्रचारार्थ स्थापन केलेल्या स्थानाची संपूर्ण माहिती देणे हेही कार्य श्रीमहाराजांच्या ग्रंथ प्रकाशनपरोवरच थोडे थोडे होणे उचित आहे असे मडळास वाटते. या दृष्टीने श्रीदीक्षितमहाराजांचे वाङ्मय या सडाने शेवटी जोडले आहे. दुसराही एक उद्देश हे वाङ्मय देण्याचा आहे तो असा—श्रीदीक्षितमहाराज हे श्रीमहाराजांचे एकनिष्ठ भक्त होते. याची गुरुभक्ति अत्यंत वात्स्याण्याजोगी होती. याच्यावर श्रीमहाराजांचे प्रेमही अप्रतिम होतं. कोणताही नवीन ग्रंथ लिहून झाला की लेखी मूळ प्रत श्रीदीक्षितमहाराजाकडे श्रीमहाराज पाठवून देत असत. 'आमुतेरामृतेः काल नयेद्वेदान्तचितया' या उक्तीप्रमाणे श्रीदीक्षितमहाराजांनी अहर्निश श्रीमहाराजांच्या ग्रंथांचेच चिंतन केले. त्यामुळे त्यांच्या ठिकाणी जी अप्रतिम ज्ञानशक्ति निर्माण झाली ती लोकांच्या निदर्शनास यावी व श्रीगुरुमहाराजांच्या ग्रंथात काय काय ज्ञान भरलेले आहे, हे तशा अविफारी व्यक्तीकडून कळून यावे, या उद्देशानेही श्रीदीक्षितमहाराजांचे वाङ्मय छापले आहे. थोडक्यात सांगावयाचे म्हणजे श्रीदीक्षितमहाराजांचे वाङ्मय हे श्रीमहाराजांच्या ग्रंथांचे यथायोग्य आविष्करण करणारे टीका-ग्रंथच होत.

श्रीदीक्षितमहाराजांचे वाङ्मय, मडळातील भूतपूर्व घटक कोल्हापूर येथील रहिवासी महान् गुरुभक्त कलासवासी हरी गणेश कडेकर यांनी दिल्यामुळे ते प्रकाशित करण्याचा सुयोग मडळास आला. पिचारे हरिभाऊ हे कार्य पूर्ण झालेले पाहण्यास आणखी काही दिवस तरी राहिले नाहीत ही खेदाची गोष्ट आहे. त्यांच्या झालेल्या साहाय्याबद्दल मडळ त्यांचे सर्वद्व ऋणी आहे.

आतां एकाच गोष्टीचें स्पष्टीकरण करावयाचें आहे तें असें कीं श्रीमहा-
 राजाच्या ग्रथाचे सपृष्ठ १२ खंड घेणारांना ५० रुपयांत ते सर्व खंड देतां
 येतील असें मडळानें ठरविलें आहे. हें वाचून यापेशां अधिक देणगी
 देणाऱ्यांना कदाचित् असें वाटण्याचा समव आहे कीं, आमच्याकडून अधिक
 देणगी का घेतली ? तर याखंडाचा खुलासा पुढीलप्रमाणें आम्ही करित
 आहों. तो वाचून सर्वांनीं नि शक होऊन शक्यतेप्रमाणें यापेशाही अधिक
 साहाय्य करण्यास प्रवृत्त व्हावें अशी विनंति आहे. मडळाला ५० रुपयांपर्यंत
 देणगी देणारे फक्त प्राहक समजले जातील, त्यांना सरुल्याप्रमाणें १२ खंड
 पोचविल्यानंतर त्याच्या व्यावहारिक ऋणांतून मडळाला आपण मोठ्ठे
 झालों असें समजता येईल, परंतु ५० पेशां अधिक देणगी देणारे हे मडळाचे
 प्रतिपालक म्हणून समजलेले आहेत. त्याचा सख मडळाचे वर वर्णन केलेले
 अमूर्त उद्देश यशस्वी होईपर्यंत अविच्छिन्न राहाणारच आहे. उलट वरील
 उद्देश मडळाकडून पार पडावेत याकरिता मडळाकडे अधिकाधिक लक्ष
 देऊन त्याचें सर्वस्वी प्रतिपालन करण्याची जबाबदारी मडळानें या देणगी
 दारावरच टाकली असल्यानें याच्या ऋणांतून मडळाला मुक्त होता येणार
 नाहीं हें वास्तव सत्य या ठिकाणीं नमूद करण्यास सकोच वाटत नाहीं.
 मडळातील सर्व सद्यदृश्य ' अत प्रच्छन्नपापाना शास्ता वैवस्वतो यम ' या
 वचनावर पूर्ण विश्वास ठेवूनच ही श्रीगुरुसेवा करित असल्यानें, त्यांना
 आपण देत असलेल्या देणगीचा योग्य विनियोग होईल कीं नाहीं याखंड
 देणगीदारांनींही साशंक होण्याचे कारण नाहीं. ' इन्द्रोपि तृषुता याति स्वयं
 प्रख्यापितैर्गुणे ' अशी शास्त्राज्ञा असूनही आधुनिककालाच्या विपरीत
 व्यवहाराला अनुसरून मडळाचे हृद्गत मडळालाच उघडे करावे लागलें.
 मडळाचे विनंतीस मान देऊन इचलकरजी येथील लोकप्रिय पुढारी श्री
 शानेश्वरमत्त श्री. कल्याण श्रीपाद ऊर्फ आण्णासाहेब कुलकर्णी यांनीं या
 खंडावर हृदयगम अशी प्रस्तावना लिहून दिली याखंड आम्ही त्याचे

अत्यंत आभारी आहोंत. तसेंच इतरही देणगीदारांचे व यांकार्यांच्या प्रचारार्थ झटणाऱ्या सर्वही स्त्रीपुरुषांचे आम्ही ऋणी आहोंत. हा खंड व्यवस्थित छापून दिल्याबद्दल समर्थ भारत प्रेसचे मालक श्री. सरदेसाई यांना मनःपूर्वक धन्यवाद. या पुढीलही सर्व प्रकाशन सर्वांतर्थांमी सर्व सत्ताधीशांच्या कृपेनें लवकरच निर्विघ्नपणे पार पडावे हीच शेवटीं श्रीगुरुचरणाजवळ अस्तुत प्रार्थना आहे.

श्रीगुरुभक्त

श्रीदत्तत्रयेंती १८७४ सोमवार

वामन दत्तात्रेय गुळवणी
नाराणपेट २० पुणे २

॥ श्रीलक्ष्मीनृसिंह प्रसन्न ॥

प्रस्तावना

चंद्रमे जे अलंछन । मातंड जे तापहीन ।

ते सर्वाही सदा सज्जन । सोयरे होतु ॥ श्रीज्ञानेश्वर.

श्रीज्ञानेश्वरमहाराजांच्या वरील उर्चीप्रमाणे श्रीमत् परमहंस परि-
ब्राजकाचार्य श्रीवामुदेवानंदस्वरस्वती स्वामिमहाराज हे वाङ्मयीन मूर्तीने
विचारी जीवना आनंदस्थान होऊन राहिले आहेत. सत हे चालते बोलते
कल्पतरूचे वाग, जिवंत चिंतामर्णाचे गाथ किंवा अमृताचे चालते बोलते
समुद्रच होत, हे श्रीज्ञानेश्वरमहाराजांचे सतवर्णन श्रीटेंपेमहाराज
यानाही यथार्थ लागू पडत आहे. येथील हरिदासवर्य के. वामुदेव गणेश
पट्सकर यांनी लिहिलेल्या महाराजांच्या आर्यामंड चरित्रास शके १८४३
च्या द्वासहस्रवतीस प्रस्तावना लिहिण्याचा मुयोग आला होता, त्यानंतर
पुनः आज स्वामीमहाराजांच्या प्रथमप्रकाशनमंडळाच्या आशेप्रमाणे
महाराजांच्या वाङ्मय सागराशी प्रस्तावना सरितेचा अत्यंत आनंददायक
सवय येत आहे हेही मी माझे सद्भाग्यच समजतो.

शरद् ह्रदुसारखा सत वाङ्मयाचा धवल यशोध्वज गेलीं सहाशे वर्षे
अवघ्या महाराष्ट्रात पडकत राहिला आहे. अवघ्या महाराष्ट्राचे वातावरण
साधुसत्ताच्या नामघोषानीं दुमदुमून गेलें आहे. शेकडों मैल त्याच्या पालख्या
मिरवल्या जात आहेत असें म्हणतात कीं इंग्लंडमध्ये कोणत्याही स्थाना
पाहून ७० मैल दूर गेलें कीं समुद्रदर्शन घडतें. त्याचप्रमाणे आपण
असें म्हणू कीं महाराष्ट्रात कोणत्याही स्थानापासून पंचवीस तीस मैल दूर
गेले कीं एखाद्या सत समाधीचें दर्शन होतें. आधुनिक कालात महाराष्ट्रातली
सत्ताची ही परंपरा ज्यांनीं प्रामुख्यानें टिकवून धरली त्यात श्रीवामुदेवा-
नंदस्वरस्वतीचें स्थान अग्रमार्गी आहे सत आणि सतवाङ्मय यांनीं गेलीं
सहाशे वर्षे आपल्या जीवनात जे मानाचें स्थान पटकावले आहे ते अनन्य-

साधारण होय. या सुतानी मोठक्यनेवर चढलेली मूर्तीची पुढे पार झाटून टाकली, आणि मोठ्यामाठी ईश्वराचे नामस्मरण हा साधा आणि सोपा मार्ग जनतेक दाखविय. नाममूर्तीचा मुद्दस त्यानी घरोघर पोचविय असेच नव्हे तर सासुसुताच्यामुळेच पन्मेधराची मूर्ति आणि कीर्ति या गोष्टी वाढत्या लागल्या असेच म्हणण भाग आहे. "मत्त प्रसिद्ध झाले ज्ञानेश्वर नाथ नामदेव तुका । म्हणुनी विद्वल नामा म्हाचा गजर जाहल्या इतुका ॥" भगवद्भक्त पागारकरानी भक्तीचे वस्तु जे संत त्याचा केट्या हा गांगव अगदी यथार्थ होय. ईश्वरभक्तीमुळे दुखळी मनोवृत्ती तर नष्ट झालीच, शिवाय जीवनात समतोलता आली, व्यवहारात पावित्र्य आणि जीवनात स्वाम्य आल. एतन्मन म्हटल्याप्रमाणे ईश्वराच्या कल्पनेच सासुसुतानी लोकिकीकरण केले हे त्याचे सर्वात मोठे कार्य होय.

सुत केवळ दोळ्यावेढे नव्हेत. पुराणातलीं बाणी त्यानी पुराणातच ठेवली नाहीत तर ती स्वतःच्या जीवनात उत्तम दाखविली, त्याच्या पवित्र जीवनातच त्याच्या यशाची बीजे रुजलेली आहेत. आधी केले मग सांगितले असा त्याचा बाणा असल्यामुळे त्यानी सांगितलेल्या तत्वांचे आचरण करण लोकांना पार मुग्ध वाटत. तत्त्व आणि व्यवहार याची दुर्मिळ सांगड सुतजीवनात आपल्यापास पाहायला साजडते. जागोजागी अनेक निव्वळ आदर्श निर्माण जाहल्यामुळे समाजात सद्गुण नि सद्बिचार याचा मुगध दरबंद लागला. शुचिता, यशुता, सममर्शिता, नम्रता, निर्भयता अशा सुत गुणानी सत्तरिचे नदलेली आहेत. श्रीस्वामीनारायणजींचे जीवनही माच उबवत परतरेले आहे. महाराजाचे वैराग्य, त्याची तरम्या, ईश्वरनिष्ठा स्मरणशक्ती, विद्वत्ता, चारित्र्य इतके प्रत्तर नि तंजस्वी होत की त्यांना लोक साक्षात् दत्तवतार असेच मानू लागले. बराचर सुद्धीत जगन्निपासकाकडे वृत्तवृद्धीने मग वळून पाहाण्याची शक्ति मानवी मनातच दिवून घेत, परंतु त्या शक्तीचा योग्य उपयोग करणारे महाराजांच्या सारखे स्वतःच जगद्वय दस्त जसतात. सद्गुणसंबंधाने या जगात शांतिगुणाची समृद्धि आजवरचे सुतानीच केली आहे. आत्मज्ञानाने महाराज कृतार्थ झाले होते, पण "नारायण असे विश्वी । त्याची पूजा करीत जाई ।, किंवा "विराजे अश्वे जगन्निव" हाच त्याचा

आग्रह होता, म्हणूनच ससारी जीवाच्या शांतिमुक्ताकरिता ते उपनिषदादि बाह्मयस्पी शानजलाचा वर्षाय करीत असत. त्याप्रमाणेच लोकांच्या शांतिमुक्ताकरिता मन्त्रतंत्र व औषधादि व्यावहारिक प्रयत्नानाही अहर्निश झटत असत. यामुळेच त्रिविध तापाने सतत झालेल्या जीवरूपी चातकाना महाराज हे शांतिजलाने पूर्ण असलेला मेघच वाटत, शानप्राप्तीनंतर प्रारंभानुसार कोणतेही कर्म घटल्यास ते सिद्धाना बाधक होत नाही हा वेदान्तशास्त्राचा सिद्धांत महाराजांच्या आचारातून असाधित प्रात्यक्षिक रूपानेच प्रत्ययास येई. विचारार्ती विषयवत् ठरणान्या विषयाविषयी कडकडीत विरक्त घनून सदाचरणाचा मूर्तिमत पुतळाच ते समाजापुढे उभा करीत असत. कितीही संपत्ति असता समाधान न मानणारे जीवच काहीही नसता अखंड आनंदात रममाण असणारे सन्त हे पाहिले म्हणजे ईश्वराच्या या अतर्क्य सृष्टीचा चमत्कार वाटतो. आध्यात्मिक सपत्तीवरच आधिभौतिक संपत्ति अधिष्ठित असली तरच ती मुसदायी ठरते. संपत्ति ही मागून येत नसते तर ती मागून येत असते, म्हणजे असे की, आपली पात्रता उत्पन्न झाली की कोणतीही संपत्ति आपल्या मागून येत असते. या दृष्टीनेच सतानीं समादिपट्टक संपत्ति ही स्वाधीन करून घेतल्यामुळेच ते स्वानंद-साम्राज्य सपत्तीचे अधिकारा झालेले असतात. आणि त्यामुळेच मोरोपत म्हणतात त्याप्रमाणे “ विश्वात्मा मीच सत हे जाण ” असे पदगुणैश्वर्य-संपन्न परमेश्वरालाही म्हणावे लागते.

अशा थोर सताचा वियोग म्हणजे मोठीच खेदाची नि शोकाची घटना होय. पण क्षणभंगुर देहासाठी शोक खेद करणे ही सर्वांत दुखाची गोष्ट असे या सतानींच ससारी जीवाशी हितगुज केलेले असल्यामुळे त्यांच्या लौकिक वियोगासमर्थीचे दुख आवरावेच लागते. आणि सर्व सामान्य माणसाना हे दुख सुसह्य व्हावे म्हणूनच कीं काय ते आपल्या-मागे आपली बाह्मयीन मूर्ति ठेवून जात असावेत. “ थोर पुरुष आपल्या हातानींच आपली स्मारकें उभारून जातात.” या सुभाषिताचा अर्थही हाच होय. महाराजांच्या वैराग्यसंपन्न जीवनातून निर्माण झालेले बाह्मय हे तसेच सद्भिचारप्रवर्तक असावे हे अगदी स्वभाविकच म्हटले पाहिजे. महाराजांनी आपल्या या बाह्मयीन स्मारकमंदिरावर काव्यकलेची कोरीव

नेणी खोदल्याचें पारसें आटळत नाहीं. इथें काव्यालंकाणाची पारशी मनाबट होळें दिपवीत नाहीं पण इथें मर्तीचा देव आहे. मर्तीच्या उमाळ्यानूनच हें काव्य राहेंर आलें अमल्याल्लें इथें पारसा कलाविंगड आटळत नाहीं हें मरें, पण काव्यपुढीचे चमत्कार आनल्याच चर्कीत केन्नावाचून सोटीत नाहींत. समशतीगुरुचरित्रसार या ग्रंथात प्रत्येक ओवीचें तिसरें अक्षर वार्त्तात गेल्यास श्रीमत्समभवद्गीतेचा पधरावा अध्याय साधतो तर दशमायवर्णांकित मारमाहात्म्यातही असेच दत्तमन्वनाचे श्लोक मनतात. महाराजाचें हें भाषाप्रभुत्व निःसंशय उद्देगनीय आहे. या चमत्कारादगेरच कलेचा मोहक विलास मधेंच येउन जातो सहज मुदर तेनें चरित्र कथन करप्याच्या महाराजाच्या शैलीचा क्रांतीचा सय नि प्रसन्न होय आहे. शैलीचा हा प्रसाद त्याच्या (स्त्रीशिक्षा) या प्रकरणात विन्यस्त राहिला आहे. स्त्रीशिक्षा वाचताना एरनाथाच्या “मारुटाची” आटवण जडल्यावाचून गहात नाहीं वेदान्त हें सुनाता मिष्टात असलें तरी सर्व सामान्य माणसांना तें रुचकर लागतेंच असें नाहीं. तो रुचकर पणा वेदान्तात निर्माण व्हाय यत्नादीं भिन्न भिन्न लोकाना तो त्याच्या त्याच्या मापेंतच समितला गेल्या पाहिजे. या जाणीविनेच महागजनीं श्रियांना त्याच्या मापेंतच वेदान्त समितला आहे. तो सांगताना काव्य आणि तत्त्व यांचे पेंच अगदीं येमाडस यून गेले आहेत. “प्रसोध पहाट राहेंर उद्यानी उघडी विवेक लेंचन । उठी उठी सत्वर सार्द सोडि या माथागयना, सुग्री जावधि निशा आता गादतमा उरविना, गुरुप्रसाद अरुणादय हा गावर सायनसुना ।

अहा मावरना लेंद्रुनि देणी । मन दिननिशीं सासुरवाशी ॥ चिंतोरा मनाचा पडिती मारी । करिती प्रवृत्ती सासू मज मारी ॥ तृणा हे ना-
दुनी लावालावा भली करी । लावीं कर्णी जाणा ही भली ॥ २ ॥

श्रियांनाही मोघाचा दरवाजा मुला करणारे स्वामी महाराज हे चंद्र-
भंगेच्या सीरीं त्यांनीं सांग्याना आध्यात्मिक समतेचा सुदेश ऐकविना त्यांच्या परंपरेंतले होते. मागवत धर्मांचा सुदेश दशमप्रदानात हेतूच. या दशमप्रदानाचे पुनरुज्ज्वलन स्वामींच्या दिव्य विराटीं यद्विम्ब्याल्लेंच होऊं शकतें. आणि पुन चंद्रभागा नि इद्रावर्णा यांच्या बळबटात जगद-

गुरु श्रीतुकाराममहाराजादि सतांनीं केलेल्या नामघोषाप्रमाणेच कृष्णा व नर्मदेच्या बाळबटातही कर्म, उपासना व ज्ञान या त्रयीच्या उपदेशाचा डागोरा स्वामीमहाराजाचेकडूनही पिटला गेला, असो.

आता सर्वच गुरुभक्त बहुभुगिनींचे मीच आभार मानणे योग्य असताना ब्रह्मीभूत व मूर्तिमत सद्गुरुभाक्तीरूपच असणारे श्रीचिंहेसरस्वती दीक्षितस्वामी महाराज यांनी अमरापूर येथे जे गुरुभक्तीचे मूर्तिमत स्मारक असे श्रीवासुदेवानंदसरस्वतीपीठ स्थापन केले आहे त्यात असलेले मूळ हस्तलिखित कागदपत्र दिल्याबद्दल आम्हां विश्वस्ताचे श्री. गुरुभक्त धामनराव दत्तात्रय गुळवणी यांनी श्री. वासुदेवानंदसरस्वतीप्रथमलेच्या शिक्षात्रयम् व स्तोत्रादिसंग्रह या दोन्ही पुष्पाच्या प्रकाशनात जे आभार मानले आहेत त्यात त्याच्या मनाचाच मोठेपणा व्यक्त होत आहे. वास्तविक हे कार्य आर्थिक अडचणीमुळे विश्वस्ताना करता आले नसताही ते त्यांनी आपल्या दीर्घ प्रयत्नांनी व गुरुभक्तीच्या सामर्थ्यामुळे धडबून आणले, याबद्दल मीच त्याचे सर्व विश्वस्तातर्फे हार्दिक अभिनंदन करीत आहे. त्याच्या या पुष्पकार्यात ज्या ज्या गुरुभक्त बहुभुगिनींचे वेगवेगळ्या प्रकारचे सहाय्य झाले त्यांनाही धन्यवाद देण्यात मलाही धन्यता वाटत आहे.

गुरुमहाराजांच्या बाढमयसेवेविषयी माझ्यापेक्षाही सर्व दृष्टीने गुरुभक्त पंडित दत्तात्रेयशास्त्री कबीश्वर हे अधिकारसंपन्न असता केवळ माझा गौरव करावा म्हणूनच हे प्रस्तावना-लेखनाचे कार्य मी करावे असे सुचविलेबद्दल त्यांनाही कृतज्ञतापूर्वक उल्लेख करणे हे माझे कर्तव्यच समजतो.

श्रीसमर्थ रामदासस्वामी महाराजांच्या कालानंतर विद्वत्ता व वैराग्यादि सद्गुणानाही भूरविणाऱ्या सतांचे नाव सांगावयाचे झाल्यास श्रीवासुदेवानंदसरस्वतीस्वामीमहाराज यांचेच नाव प्रामुख्याने सांगता येईल असे मला वाटते. मुखदु स्वामिश्रित अशा या व्यवहारप्रधान जगात केवळ सोलीव मुख कोणते हे फक्त साधुसतांनीच स्वानुभवाने आमच्यासारख्या सामान्य सचारी जीवना सांगून ठेविले आहे.

शेवटीं श्रीवामुदेवानंदसरस्वतीसारख्या ब्रह्ममूर्ती संतांचें वाद्मय दिवसेंदिवस जनतेच्या अधिक प्रिय वाटत जावो व तद्वारा सद्गुणसंवर्धन-मूढक शांतिनुखाची समृद्धी सर्वच जगामध्ये होत जावो हीच त्या जगान्नि-यामक परमेश्वराच्या चरणकमळीं अनन्य भावानें प्रार्थना आहे. हीच प्रार्थना श्रीजानेश्वर महाराजांच्या मार्गेत आरण सर्वच मंडळी म्हणूं या, को-

कियहुना सर्व सुखी ।

पूर्ण होऊनि तिहीं लोकीं ॥

भजिजो आदिपुरुषीं ॥ अग्रंढित ॥

ता. २३-१०-५२ }
पांडवपंचमी शके १८७४ }

श्रीजानेश्वरभक्त—
कल्याण श्रीपाद कुलकर्णी
इचलकरंजी

अनुक्रमणिका

क्र.	विषय	पृ.	क्र.	विषय	पृ.
	सप्तशतीगुरुचरित्रसार	१ ते ७४	५	प्रातः स्मरणम्	६२९
	श्रीदत्तलीलामृताब्धिसार	७५ ते १७४	६	मानसिकस्नानम्	३३०
	दत्तमालावर्णांकित माघ-		७	श्रीगुरुदत्तात्रेयस्तोत्रम्	,,
	माहात्म्य	१७५ ते २०६	८	श्रीनृसिंहवाटिकावर्णनम्	३३२
	स्त्रीशिक्षा व छांगीते	२०७ ते २७६	९	श्रीनामदेवस्तोत्रम्	,,
	प्राकृत मनन	२५७ ते ३२०	१०	अमरेश्वरदत्तगुरुस्तोत्रम्	३३३
	नवीन मिथ्यालेली स्तोत्रे		११	विह्वलस्तोत्रम्	३३४
१	अथ मानसपूजा	३२१	१२	सर्वतीर्थस्तोत्रम्	३३५
२	दत्तस्तोत्रम्	,,	१३	नवयोगीन्द्रस्तोत्रम्	३३६
३	श्रीनवार्णमन्त्रस्तोत्रम्	३२२	१४	नवयोगीन्द्रप्रचक्रस्तोत्रम्	३३७
४	श्रीअन्नपूर्णास्तोत्रम्	३२३	१५	पुण्यपत्तने मूलामुठास्तुतिः	,,
५	श्रीरेणुकास्तोत्रम्	,,	१६	आळदीस्तोत्रम्	३३८
६	,,	,,	१७	तुकारामायी	,,
७	देव्यपराधक्षमापनस्तोत्र	३२४	१८	देवीस्तोत्रम्	३३९
८	श्रीहनुमदष्टोत्तरशतनाम-		१९	श्रीव्यासपूजास्तोत्रम्	३४०
	स्तोत्रम्	३२५	२०	श्रीमद्भगवत्पूज्यपाद-	
	श्रीदीक्षितमहाराजकृत-			स्तोत्रम्	३४१
	स्तोत्रादिसंग्रहः		२१	श्रीवेद्व्यासस्तोत्रम्	३४२
१	अमरापुरस्थ श्रीअमरेश्वर-		२२	अनन्यास्तोत्रम्	३४३
	देवतादिध्यानम्	३२७	२३	नर्मदास्तोत्रम्	,,
२	ध्यान द्वितीयम्	,,	२४	अमरेश्वरस्तोत्रम्	३४४
३	श्रीगुरुपरम्परा	३२८	२५	नामदेवस्तोत्रम्	३४५
४	श्रीदत्तश्रीपादश्रीनृसिंह-		२६	श्रीवेदगंगास्तोत्रम्	३४६
	सरस्वतीस्तोत्रम्	३२९			

क्र.	विषय	पृ.	क्र.	विषय	पृ.
२७	भिवापुरस्थश्रीछोमे- श्वरस्तोत्रम्	३४७	४४	गुरुवार श्रीगुरुदत्ताची आरती	३६१
२८	श्रीमच्छंकाकाशीस्तोत्रम्	३४८	४५	शुक्रवार श्रीजगदंबेची आरती	३६२
२९	श्रीरामटेकस्थरामस्तोत्रम्	३४९	४६	शनिवार आरती मारुतीची	३६३
३०	श्रीरामदासस्तोत्रम्	३५०	४७	श्रीपादस्वामीची आरती	३६४
३१	चीनूरस्थकेशवदेवेश्वर- स्तोत्रपंचकम्	३५२	४८	श्रीदत्ताची आरती	३६५
३२	श्रीकेशवस्तोत्रम्	३५३	४९	श्रीवामुदेवानंदसरस्वतीची आरती	३६६
३३	एकनाथस्तोत्रम्	३५४	५०	तीर्थीची आरती	३६७
३४	अमोघानंदीस्तोत्रम्	३५५	५१	श्रीगुरुस्तोत्र	३६८
३५	यमुनास्तोत्रम्	३५६	५२	अमरेश्वरपद	३६९
३६	आरती गणपतीची	३५७	५३	मारुतिनामानि	३७०
३७	विश्वेश्वराची	३५८	५४	श्रीवामुदेवानंदसरस्वती- चरितम्	३७१
३८	शंभूमहादेवाची	३५९	५५	मुंबई श्लोक	३७२
३९	श्रीनादश्रीवल्ह- मांची	३६०	गुरुशिष्यसंवाद	३७३, ते	४११
४०	श्रीनरसिंहसरस्वती दत्तगुरुंची आरती	३६१	अमरेश्वरस्तोत्र		४१२
४१	शुक्रवार अमरेश्वर आरती	३६२	अमरापुरक्षेत्रमाहात्म्यस्तोत्र		४१३
४२	मंगळवार श्रीगु- फेची आरती	३६३	श्रीवामुदेवानंदगुरुचरित्रसार		४१४
४३	बुधवार विठ्ठलाची आरती	३६४	श्रीवामुदेवानंदसरस्वतीचरित्रम्		४१५
			श्रीसीताराममहाराजकृतम्		४१६

श्रीमहाराजांच्या ग्रंथांची. सूची

खंड पहिला. (प्रकाशित)	खंड पांचवा
१ कुमारशिक्षा १०४ श्लोक सटीक व मराठी भाषांतरासहित.	१२ त्रिशतीकाव्य सटीक सभाषांतर
२ युवशिक्षा सटीक सभाषांतर	१३ श्रीदत्तचपू सटीक सभाषांतर
३ बुद्धशिक्षा „ „	खंड सहावा व सातवा
खंड दुसरा (प्रकाशित)	१४ समश्लोकी गुरुचरित्र सटीक
४ स्तोत्रादिसंग्रह	खंड आठवा व नववा
खंड तिसरा (प्रकाशित)	१५ द्विसाहस्री गुरुचरित्र सटीक
५ सप्तशती गुरुचरित्र ७०० ओव्या	खंड दहावा व अकरावा
६ दत्तलालामृतसिंधु १००० „	१७ दत्तपुराण सटीक ३५०० श्लोक
७ स्त्रीशिक्षा, स्त्रीगीतें	खंड बारावा
८ साधमाहात्म्य	१७ श्रीमहाराजाचे विस्तृत चरित्र.
९ प्राकृतमनन	सोईप्रमाणें या क्रमात कदा- चित् बदल केला जाईल.
१० श्रीनृसिंहसरस्वतीदीक्षित— महाराजांच्या स्तोत्रादिसंग्रह	कार्यालयाचा पत्ता—
खंड चवथा (यत्स्थ)	भुजंग बळवंत भालेराव २०
११ दत्तमाहात्म्य ५००० ओव्या	नारायण पेठ, गोवईकर? विहिंडग पुणें २.

श्री. प. प. वामुदेवानन्दमरस्वतीस्वामिमहाराज

॥ श्रीदत्त ॥

अथ श्रीसप्तशतीगुरुचरित्रसार

॥ प्रारम्भ ॥

- ॥ ॐ नमः श्रीगणेशाय ॥ श्रीसद्गुरवे नमः ॥
अथ श्रीसप्तशतीगुरुचरित्रसारप्रारंभः ॥ ॥
नमः श्री दत्तगुरवे हृद्रासोद्योतिकारवे ॥
स्वात्मज्योतिःप्रकाशाय सुखायानर्थशांतये ॥१॥
भूतं भ व्यं भवच्चास्माज्जायते येन जीवति ॥
छीयते यत्र तद्ब्रह्म श्रीदत्ताख्यं त्र्यधीश्वरम् ॥२॥
भक्तिं ग म्यस्य तस्येदं चरितं चित्तशुद्धये ॥
संक्षेपेण स्पुष्टं वक्ति वासुदेवसरस्वती ॥३॥
ग्रंथी चा सुदेव निमित्त । कर्ताकरविता दत्त ।
तत्पदी ठेवीनि चित्त । चरित ऐकोत संत हैं ॥४॥

१ हृदयरूपी वस्त्रास धुवून साफ करणारा, आपल्या आत्मरूप ज्योतीचा प्रकाशरूप, सुखरूप व सर्व अनर्थाची शांति करणाऱ्या श्रीदत्तगुरुला नमस्कार करितो. २ ज्यापासून भूत, मध्य व भवत् [सर्वविश्व] उत्पन्न होतें व ज्याच्या योगानें जीवत राहतें तसेंच ज्याचे ठायी लय पावतें तें त्रिगुणावर सत्ता करणारें ब्रह्म श्रीदत्तनामक आहे. ३ भक्तीनें ज्याची प्राप्ति होतै अशा त्या दत्तगुरुचें हें चरित्र चित्ताची शुद्धी होण्यासाठी ५० ५० वासुदेवानंद सरस्वती संक्षेपानें स्पष्ट करितात.

विशेष टीपः—प्रत्येक ओवीतील तिसरें अक्षर रांगेनें वाचत गेल्यास श्रीमद्भगवद्गीतेतील पंधरावा अध्याय वाचल्याचें श्रेय अनायासें पदरीं पडतें. हें तिसरें अक्षर स्पष्ट दिसावें म्हणून निराळ्या टाक्षांत घातलें आहे.

हैं मा	नु	नी जे वाचिती । किंवा भक्तीने ऐकती । तेचि भवाब्धि तरती । उद्धरती निजकुळा ॥५॥
मना	वा	चा अगोचर । तो स्वच्छंद हो गोचर । कलियुगीं यतीश्वर । नरसिंहसरस्वती ॥६॥
त्याचें	च	रित्र ऐकून । नामधारक ब्राह्मण । गाणगापुरीं दर्शन । ध्यावें म्हणून पातला ॥७॥
प्राणी	ऊ	म्हानें तापून । इच्छिती छाया जीवन । तैसा त्रितापें तापून । ये लक्षून निजजीवना ॥८॥
जो ऊ	र्ध्व	खालीं भरला । आत बाहेर सांचला । नामधारक म्हणे त्याला । दत्ता मला मेट देई ॥९॥
तुंचि	मू	र्तिमंत ब्रह्म । त्रिमूर्ति तं गुरु परम । कलियुगीं मंगलधाम । भक्तकामपूरक ॥१०॥
विशा	ल	तव सत्कीर्ती । परितोनि केली विनंती । तव कर्णावरी न ये ती । वाटे खती सर्वज्ञा हे ॥११॥
जरी	म	ज तूं नेणसी । तरी सर्वज्ञ कीं होसी । किंवा मातें उपेक्षिती । दयाळूसी साजे हें कीं ॥१२॥
मी अ	घः	पाता जाईन । जरी देसी उपेक्षून । सेवा इच्छी कीं तव मन । तेणें होसी कीं दाता ॥१३॥
सेवा	शा	न ठेवून । मेधापरी दे जीवन । पूर्वीं जेवीं दिल्लें दान । बिभीषणध्रुवादिका ॥१४॥
किं मु	ख	पसरिता । बाळापाशीं मागे माता । जरी बाळ मारी लाया । तया माता टाकून दे कीं ॥१५॥

तुंची	म	म माता पिता । तुंची एक कुलदेवता । भिन्नभाव येथे नसतां । कोण दाता मज दुजा ॥१६॥
नरे	श्व	र सेवकवंशा । रक्षी न धरितां आशा । तू अस्मत्पूर्वजेशा । सर्वेशा कीं उपेक्षिशी ॥१७॥
मी इ	त्थं	भूत सर्व । कथितां ही नये द्रव । जेणें पापाणा ये द्रव । तूं निर्द्रव होसी कैसा ॥१८॥
अशी	प्रा	र्थना करून । हो मूर्छित हें जाणून । दत्त चित्तीं प्रगटून । आश्वासन देयी स्वामी ॥१९॥
इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यश्रीमद्वासुदेवानंदसरस्वतिविरचिते सप्तशतीगुरुचरित्रसारे चरितानुसंधानं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥१॥		
तें पा	हु	न येरू उठे । तया पुढें सिद्ध भेटे । तया पुसे कोण तूं कोठें । जासी वाटे मायवाम ॥२०॥
सिद्ध	र	म्य बोले वाचे । त्रिमुर्ति गुरु आमुचे । न देखती भक्त ज्याचे । तापदैत्याचे पतारे ॥२१॥
ऐसें	व्य	क्त ऐकून । नामधारक बोले दीन । मी त्याचा भक्त असून । कां छोटून देईं मळ ॥२२॥
विश्व	यं	त्र चालक दत्त । तेथें हा अस्तिरचित्त । हें जाणून बोले व्यक्त । सिद्ध मुक्तसंग जो ॥२३॥
तुं स्व	च्छं	दें वागसी । व्यर्थ देवा दोष देसी । कोप येतां इतरांसी । स्वमक्षांसी राखी गुरु ॥२४॥
एक	दां	तो कोपे जरी । न राखती हरहरी ।

	येरु पुसे कवणेपरी । वदं थोरीव गुरुची ॥६॥
म्हणे सि	द्ध कलीप्रत । प्रह्ला सागे हें चरित । गोदावरीतीरस्थित । वेदधर्मशर्मा गुरु ॥७॥
तो स्त्री य	पातकान्त । करावया ये काशीत । तया दीपक सेवित । स्वये कष्ट साहोनिया ॥८॥
'सुहा स्य	मुखें सेवा करी । गुरु शिष्या देई मारी । न धरी तें अंतरी । क्षालन करी मळमूत्र ॥९॥
बंध प	ड्गु गळकुष्टी । गुरु झाला महाकष्टी । शिष्या गाजी सेवेसाठी । तरी करी सेवा शिष्य ॥१०॥
अप र्णा	पति हो प्रसन्न । शिष्या देयी वरदान । नाहीं गुर्वाज्ञा म्हणून । फिरवून धाडी शर्वी ॥११॥
त्याचा नि	श्चय जाणून । वर दे विष्णूही येऊन । शिष्य बोले सर्व दान । देयील पूर्ण गुरु माझा ॥१२॥
निश्च य	त्याचा ओळखून । विष्णू भुक्तिमुक्तिदान । दे, गुरुही हो प्रसन्न । काय न्यून तया शिष्या ॥१३॥
हो अ स्तं	गत माया । गुरु प्रसन्न हो जया । भज सोडोनि संशया । करील दया त्रिमूर्ति हा ॥१४॥
इति श्री० प० वा० स० वि० स० गु० दीपकाख्यानं नाम द्वितीयो० ॥ २ ॥ प्र० सं० ॥ ३३ ॥	
ऐसें चे	दधर्माख्यान । नामधारक ऐकून । पुसे कां हा देव असून । अवतरून ये येथें ॥१॥

कां घे दं शावतार हे । सिद्ध म्हणे ऐक तूं हें ।
 अंवरीपाकरितां हें । नटन आहे नारायणा ॥२॥

दुर्वा स ऋषी द्वादशीसी । आला अंवरीपापाशीं ।
 लावी विलंब कर्मासी । हो मानसीं खिन्न भूष ॥३॥

टळे वे ला हें जाणून । राजा करी जलपान ।
 गर्भवासा जा म्हणून । दे कोपून ऋषी शाप ॥४॥

तेव्हां द याळु येऊन । स्वयें शाप स्वीकारून ।
 अवतरे नारायण । जो असोन सर्वज्यापी ॥५॥

इति श्री० प० वा० स० अंवरीपोपाख्यानं नाम
 तृतीयो० ॥ ३ ॥ अं० सं० ॥ ३८ ॥

बहु वित् सिद्धा पुसे द्विज । अत्रि कोण सांग मज ।
 ब्रीश केवो हो अत्रिज । सिद्ध गुज ऐक म्हणे ॥१॥

जाण अ त्रि ब्रह्मपुत्र । अनसूया तत्कलत्र ।
 दंपती परम पवित्र । त्यांचा पुत्र दत्तात्रेय ॥२॥

निर्वा घ अनसूयेचें । व्रत पाहुनी तें साचें ।
 मन म्यालें सर्व सुरांचें । अवोधाचें बीज हें कीं ॥३॥

ते नि श्रौ तत्त्वैर्य देव । त्रिमूर्तीपाशीं घेती धांव ।
 आश्वासोनी त्याति देव । भिक्षुभाव स्वीकारिती ॥४॥

ते ऊ र्व्य लोक सोडुनी । भिक्षुकसे होवुनि ।
 तिघे आले अत्रिसदनीं । जानां रानीं मुनिवर्य ॥५॥

त्यांकि	स्य	योजन ऐसें । अनसूया पुसतसे । नग्नभिक्षा दे तूं ऐसें । याचितसे देवत्रय ॥६॥
चरी	सु	ती' सोडिती ते । तरी सती वदे त्यातें । तसीच मी तुम्हा देतें । स्वस्यचित्तें भिक्षा करा ॥७॥
स्वव्र	ता	च्या सामर्थ्ये ती । अत्रिपदा चिंती चिंती । अतिथी वाळ कल्पुनी ती । सती नग्न होती झाली ॥८॥
सुडु	स्त	र ज्याची माया । सहसा बालत्व ये तयां । तें पाहून अनसूया । विस्मया पावली ती ॥९॥
सुहा	स्य	मुखी घे बाला । तंव स्तना पान्हा आला । पाजी एका एका बाला । जी विमला पातिव्रत्यें ॥१०॥
त्यांची	शा	न्त झालीं मनें । पतिव्रतास्तनपानें । पाळण्यात घालुनि गाणें । ती प्रीतीनें गाथी साध्वी ॥११॥
ती सु	स्वा	नें गातां मुनि । तेव्हा आला वनातुनि । ज्ञानें त्रिमूर्ति जाणुनी । स्तवुनी तोषवी त्याला ॥१२॥
त्यांचे	गु	ज तें जाणुनि । राहिले सुन होउनि । निजरूपेहि स्वस्थानी । जाती तीनी देव हवें ॥१३॥
सगु	ण	त्वा आले त्याचीं । अत्रि नामें योजी साचीं । चन्द्र दत्त दुर्वासाचीं । ब्रह्म विष्णु महेश्वर ॥१४॥
चंद्र	प्र	णाम करुनी । चंद्रलोकां गेला, मुनि । दुर्वासा फिरे मुननीं । स्वसदनीं राहे दत्त ॥१५॥
तो नि	वृ	त्तिमार्ग दावी । भक्तांचे काम पुरवी ।

स्मर्तुर्गामी पुनः भुवि । अवतरे श्रीपादाख्य ॥१६॥

इतिश्री० प० प० वा० स० वि० सारे अनसूयोपाख्यानं नाम
चतुर्यो० ॥ ४ ॥ प्र० सं० ॥ ५४ ॥

ये आँ द्वा ही विप्राधरी । उत्तरदेशीं भिक्षा करी ।
श्राद्धपूर्वीं द्विजनारी । दान करी श्राद्धान्नाचें ॥१॥

दत्त वि. प्रसीचा भाव । पाहुनी सुत स्वयमेव ।
ज्ञाला श्रीपादराव । गृहभावं स्वीकारीना ॥२॥

विशे प विद्याभिज्ञ ज्ञाला । तात आरंभी विवाहाला ।
पुत्र म्हणे योगश्रीला । वरीं, अवला सर्व माता ॥३॥

निश्च य हा ते ऐकून । खिन्न होती त्यां दावून ।
त्रिमूर्तीरूप, आश्वासून । बंधू दोन पंग्वंध जे ॥४॥

करी प्र भू त्यांवरी डोळा । चारुं लागला पांगळा ।
पाहुं लागला ओंधळा । अतर्क्य लीला श्रीपादाची ॥५॥

आशीर् वा द देई तयां । काशीपुरा जाऊनियां ।
बदर्याश्रम पाहुनियां । श्रीपाद ये गोकर्णासी ॥६॥

विम लाः कीर्तयो यस्य । श्रीदत्तात्रेय एव सः ।
कलौ श्रीपादरूपेण । जयति स्वैष्टकामधुक् ॥७॥

इतिश्री० प० प० वा० स० सारे श्रीपादावतारकथनं नाम
पंचमो० ॥ ५ ॥ प्र० सं० ॥ ६१ ॥

१ स्मरणमात्रे सांपडणारा. २ श्राद्धदिवशी. ३ गृहस्थाश्रम. ४ ज्याच्या
कीर्ति शुद्ध आहेत तोच श्रीदत्तात्रेय कलियुगामध्ये आपल्या भक्तांचे इच्छित-
मनोरथ पूर्ण करणारा श्रीपादरूपाने आहे.

कथा अ सी परिसून । नामधारक करी प्रश्न ।
 म्हणे सर्व क्षेत्रें त्यजून । ये गोकर्णक्षेत्री कां हा ॥१॥
 शैव ध में रावणमाता । कैलासाची धरुनि चिंता ।
 मृन्मयलिंग पूजिता । ये श्रीमत्ता सुता खेद ॥२॥
 तो आ श्र य मानून । म्हणे कैलास आणून ।
 देतो, दे ही माती त्यजून । असें म्हणून चाळिला ॥३॥
 वळें मू लासह कैलासा । उचलितां हाले सहसा ।
 भिवूनी गौरो वदे गिरिशा । प्रलय कसा हा वारी ॥४॥
 तें कै ला सा चेपी हर । खालीं रगडे निशाचर ।
 मरणोन्मुख हो करी स्तोत्र । तेणें हर प्रसन्न हो ॥५॥
 त्वद न्य न मला त्राता । तूंचि माझा प्राणदाता ।
 दयाळू तू राखें आता । असें म्हणता सोडी शंभू ॥६॥
 त्वा अ नु मान न करिता । शिवा सोडविलें आतां ।
 असें म्हणूनी तो गीता । गाता झाला सप्तस्वरें ॥७॥
 गायी सं भ्यक् रागरागिणी । निजशिर छेदुनि ।
 त्याचा वीणा करुनी । काल साधुनि प्रेमानें ॥८॥
 शिव त याच्या गाण्यासी । मुलोनी ये तयापार्शी ।
 आत्मलिंग देउनि त्यासी । म्हणे होसी तूंचि शंभू ॥९॥
 ये हा ता अमरता । तीन वर्षे हें पूजिता ।
 ठंका कैलासचि ताता । होईल आता निःसंशय ॥१०॥
 अर्वा नि वरी मध्यें जरी । ठेविता न ये कैरी ।

येणे परी नेई पुरी । काय करिसी कैलासा ॥११॥

शिवा क रुनी नमन । पुरा जाई रावण ।
त्वरें नारद जाऊन । करी कथन सर्व इंद्रा ॥१२॥

अथ मा त्या जाणून । इंद्र ब्रम्हा दे सांगून ।
तोही विष्णूसी कथून । ये घेऊन शिवाप्रती ॥१३॥

त्या अ नु श्रितकर्में हर । पश्चात्तापें म्हणे विसर ।
पडला झाला पावप्रहर । गेला क्रूर येघोनिषां ॥१४॥

देव वं धात पडले । विष्णू म्हणे तुज कळलें ।
तरी कां हें असें केलें । जड ठेलें पुढें मज ॥१५॥

जो आ घी मारी जीव । तथा केला चिरंजीव ।
वरदान सांगे शिव । म्हणे उपाय करी तूं ॥१६॥

ऐसें नि गुती ऐकून । नारदा दे पाठवून ।
विष्णू करावया विघ्न । धाडी विघ्ननायकार्ते ॥१७॥

मुनी म नो वेगें तथा । गाढूनि छोटी काळ वायां ।
धाडी संध्या करावया । गणराया तंव आला ॥१८॥

त्या मा नु नी ब्रह्मचारी । तो न घेतां त्याचे करी ।
रावण दे लिंग तरी । अवधारी म्हणे बट्टे ॥१९॥

स्वपो प्य मी अतिदीन । तीन बार बोलावीन ।
जड होतां खालीं ठेवीन । दोष न मग मला ॥२०॥

स्वर्ग लो कीं सुर पाहता । बोलावी त्या अर्थ देतां ।
तीन वेळ तो न येता । तो स्थापिता झाला लिंग ॥२१॥

स्यानें के लें तें स्थापन । रावणा न हाले म्हणून ।
 महावळी हो गोकर्ण । क्षेत्र जाण भूकैलास ॥२२॥
 इतिश्री० प० प० वा० वि० गोकर्णमहाबलेश्वरप्रतिष्ठापनं नाम
 पद्यो० ॥ ६ ॥ प्र० सं० ॥ ८३ ॥
 होता न रपती एक । मित्रसह तत्सेवक ।
 श्राद्धी नृमास दे ठक । वसिष्ठादिक ऋषींसी ॥१॥
 ऋषी रू से देयी शाप । ब्रह्मराक्षस हो भूप ।
 विप्रा मारी तत्क्षी शाप । दे स्त्रीसपकें मरसी ॥२॥
 तो भू प बारा साल । जाता प्राग्वत् हो विमल ।
 सागे राणीसी सकल । शापबोल ब्राह्मणीचा ॥३॥
 दुःखें म रू इच्छी राणी । राजा तिला सांबरोनी ।
 केलें पाप सांगोनी । तारा म्हणूनी प्रार्थी विप्रा ॥४॥
 मनं स्ये कं वचस्येकं । असा नोहे हा सेवक ।
 हें जाणोनी द्विज लोक । सागे सम्यक् तीर्थयात्रा ॥५॥
 ब्रह्म ह त्या न जाय ती । मग भूपा वाटे भीती ।
 मिथिला पुरी महामती । सागे खती गौतमार्ते ॥६॥
 मुनी त या आश्वासून । सागे क्षेत्र गोकर्ण ।
 तेथें दोष निवारून । तूं पावन होमील बा ॥७॥
 ऐक थो डेंसें आख्यान । म्या देखिलें तें सागेन ।
 शिवदूत येती धावून । चंडाळी मरतां एक ॥८॥

हर्ष प हातां हो तयां । म्यां पुसतां, करुनी दया ।
 ते सांगती मातें राया । विप्रजायां प्राग्जन्मीं हे ॥९॥
 ही वा ल विधवा झाली । जारकमीं रमली ।
 स्वजनानीं सोडिली । व्यक्त झाली वैश्यकांता ॥१०॥
 अस म्य संगें दुष्ट । जारकमें झाली भ्रष्ट ।
 मद्यमांसें झाली पुष्ट । नेणे कष्ट पुढील ती ॥११॥
 मत्ता ते मेघ म्हणून । गोवत्सा खायी माहून ।
 दुजे दिनी शिर पाहून । शिव म्हणून छपवी तें ॥१२॥
 असी नां दतां ती मेली । गोवधें हो चंडाळी ।
 अविचारें हो आंधळी । व्रणें झाली जारकमें ॥१३॥
 असी तो कपणें झाली । मायवापें रक्षियेली ।
 लवकर तेही मेले । पोरी झाली निराश्रय ॥१४॥
 ती ज न संयोगेशी । आली गोकर्णक्षेत्रासी ।
 बखहीन उपवासी । व्रतदिवशीं मागे अन्न ॥१५॥
 ती यां चा वया कर । पुढे करी, कोणी नर ।
 कैरीं टांकी बिल्वपत्र । टांकी दूर हुंगोनी ती ॥१६॥
 पडे दिष्टे लिंगावर । तेणें तुष्टे गौरीवर ।
 करी इला भवपार । धाडी शीघ्र आम्हां येथे ॥१७॥
 पुन र्ने जन्मेळ ही । म्हणोनियां नेडी त्याहीं ।
 गीतम म्हणे तूही । नृपा पाहीं गोकर्णाति ॥१८॥
 नृप च मत्कार मानून । जातांची हो पावन ।

तेय साक्षाच्छिव, जाण । म्हणोन ये श्रीपाद ॥१९॥
 इतिश्री० प० प० वा० स० वि० स० गु० गोकर्णक्षेत्रवर्णनं नाम
 सप्तमो० ॥ ७ ॥ अं० सं० ॥ १०२ ॥

सिद्ध सं क्षेपे सांगत । श्रीपाद तेथूनि येत ।
 कृष्णातीरीं होयी स्थित । कुरुपुरांत तारक ॥१॥
 मूर्ख प्र जासमवेत । लोकनिदेनें हो व्रत्त ।
 जीव द्याया कृष्णेंत । अकस्मात देखे देव ॥२॥
 प्रभू ति ला निरोपिती । आत्महत्या दुस्तर म्हणती ।
 जन्मांतरी सुपुत्रांती । व्हाया प्रार्थी मग ती नारी ॥३॥
 तलि टा ओळखून । गुरु सांगती आख्यान ।
 उज्जनीत चंद्रसेन । शिर्वाचन करी प्रदोषी ॥४॥
 त्याचा अ मूल्य सन्मणी । हराया नृप तत्क्षणी ।
 घेवोनी अक्षौणी । उज्जनी वेढिते ते ॥५॥
 हस्त्य श्व रथपत्ती । पाहोनी न भी चित्ती ।
 शिवा पूजी तो भूपती । तें देखती गोपपुत्र ॥६॥
 अश्व त्व संनिधानी । अंगणी ते पाषाणी ।
 पूजिती, त्यां नेती जननी । पूजनीं रमे एक बाळ ॥७॥
 राहे मे ला जाता एकला । पूजा छोटुनि माता त्याला ।
 ओढी तो मूर्छित पडला । शिव त्याला दे सायुज्य ॥८॥

१ यास कुरुगडी म्हणतात. २ प्राप्ति. ३ ११८७० हत्ती, २१८७०
 रथ, १५९१० अश्व, १०९३५० पायदळ मिळून २१८७०० संख्येस अशोहिणी
 म्हणतात. ४ पायदळ.

पुढे नं दखी होऊन । माता लाहे कृष्णनंदन ।
ज्योतिर्लिंग तें देखून । द्वेप सोडून जाती राजे ॥९॥

पुढे सु त व्हावा तरी । शनिप्रदोष तूं करी ।
येरू म्हणे तुम्हासरी । जन्मांतरी पुत्र व्हावा ॥१०॥

जो मा वि कां देई वर । तथा म्हणूनी शिरावर ।
मुखपुत्राच्या धरी कर । विद्वद्वर तो जाहला ॥११॥

सी क रू नी प्रदोषपूजा । पुढे शाली विप्रात्मजा ।
स्वसमान नाही दुजा । म्हणूनी हो तत्सुत दत्त ॥१२॥

इतिश्री० प० प० वा० स० वि० स० गु० शनिप्रदोषव्रतकथनं नाम
अष्टमो० ॥ ८ ॥ अं० सं० ॥ ११४ ॥

सु रू ढ भक्ती एक । श्रीपादाचा सेवक ।
होता जातीचा रजक । नित्य एकभावे वंदी ॥१॥

तो न मू नी गुरुवर्या । वल्ले धूतां भूपैश्वर्या ।
देखे इच्छी स्वये तथा । गुरुराया तें जाणत ॥२॥

त्या बो ल ती तूं भक्ता । सुखे राज्य करी आतां ।
पुढे देऊं को वद आतां । तो म्हणे शाली वृद्ध ॥३॥

पुढे म ला घा यौवनी । असो तुझी स्मृती मनी ।
गुरु बोले म्लेच्छसदनी । राजा होसी अंती मेट्ट ॥४॥

इतिश्री० प० प० वा० स० वि० स० रजकवरप्रदानं नाम
नवमो० ॥ ९ ॥ अं० सं० ॥ ११८ ॥

सत्य सं कल्प दे तसें । स्वये अवतरतसे ।

- कुरुपुरी मेढतसे । ऐक असे विप्र एक ॥१॥
- करी ग रीव तो व्यापार । लाहे नवसे द्रव्य फार ।
यात्रे जाता मार्गी चोर । तया ठार मारिती ॥२॥
- श्रीश श खें मारी चोरा । जीववी द्विजवरा ।
राखी एका सम्य चोरा । स्वये गुप्त हो श्रीपाद ॥३॥
- ते श स्त्रे मेले त्याते । द्विज जाणोनी घनातें ।
घेउनी ये कुरुपुरातें । दे नवस हो कृतार्थ ॥४॥
- इतिश्री० प० प० वा० स० वि० स० मृतविप्रसंजीवनं नाम
दशमो० ॥ १० ॥ अ० स० ॥ १२२ ॥
- ब्राह्म ण खी करजपुरी । हो अंबाख्या सुंदरी ।
प्रावसंस्कारें प्रदोष करी । तिला वरी माधव विप्र ॥१॥
- शाली ह ढंढी गर्भिणी । बोले तत्त्वज्ञान जनी ।
शोभली ती सस्कारांनीं । शुभलक्ष्मी प्रसवली ॥२॥
- तो प ढे बाळ ओंकार । पिता करी तत्संस्कार ।
होती सर्व दृष्टतर । अवतार हा म्हणती ॥३॥
- करु न नामकर्मा । नाम घेती नृहरि शर्मा ।
पिता वेंची धन धर्मा । चित्र नर्मा दावी बाळ ॥४॥
- न इ च्छि शिशु बोळाम्या । तया मूक मानूनियां ।
ते करिती बहु उपाया । शिशु तयां दावी सुणा ॥५॥
- मूक त्वा टांकी तेव्हा । बाघाल मुंजी जेव्हां ।
असे म्हणूनी करी तेव्हा । बाळ छोहाचें मुक्कण ॥६॥

बोळ त याचा भानून । करिती व्रतबंधन ।
 मातेपाशीं भिक्षा दान । मारो तीन वेद पडे ॥७॥

जें प्रा तः काळ येता । अंधःकार जाय अस्ता ।
 तेवीं बाळें वेद पढता । मर्त्यताधी लोपली ॥८॥

सर्वा प रम हर्ष झाला । बट्ट प्रार्थी मातेला ।
 स्वीकारुं संन्यासाला । होती तुला पुत्र पुत्री ॥९॥

माता दं भोलीपार्तसे । ऐकताची पढतसे ।
 सावरोनी बोलतसे । क्रम असे संन्यासासी ॥१०॥

वेदा त ब्रह्मचर्यादि । क्रम असे नच आधी ।
 अन्यथा पडे मधी । पुत्र सुधी ऐक म्हणे ॥११॥

इतिश्री० प० प० वा० स० वि० स० वृत्तिहावतारो नाम
 एकादशो० ॥ ११ ॥ अं० स० ॥ १३३ ॥

सच्चि त्प रब्रह्म श्रवणा । न्यास हेतु तत्कारण ।
 वैराग्य न क्रम जाण । आळस न कीजे येथ ॥१॥

का वा रि सी दं मज । आयुष्य जेवीं बीज ।
 क्षणभंगुर देह तुज । कळे सहज मृत्यू न की ॥२॥

येय मा नशाची काय । कया मृत्यू देवा खाय ।
 न ये गेलेलें आयुष्य । न कळे काय केव्हा पडे ॥३॥

सन्मा रि न करी विघ्न । सुपुत्रा तूं होसी म्हणून ।
 मस्तकीं हस्त ठेऊन । पूर्व स्मरण तिळा देई ॥४॥

म्हणे त नया श्रीपादा तू । एक पुत्र होता जा दं ।

सुत म्हणे पुरतां हेतू । आज्ञा दे तूं म्हणूनी राहे ॥५॥
 ज्यांचें व्यं ग अध्ययन । जे म्हणविती प्राज्ञ ।
 तेही त्यापाशीं येवून । अध्ययन करिती नित्य ॥६॥
 ती मा य गर्भिणी झाली । पुत्र दोन प्रसवली ।
 त्या बाळें आज्ञा घेतली । वाट धरिली काशीची ॥७॥
 तो स स्मि त बोलें तयां । पुनः भेटें म्हणुनियां ।
 काशीमध्ये येवोनियां । धरी धैर्या करी योग ॥८॥
 महा न्ग तस्मयें जाणून । न्यासमार्ग स्थापी म्हणून ।
 विप्रें प्रार्थितां तो प्राज्ञ । स्वयें संन्यासी होतसे ॥९॥
 जो हो ता तेथे यती । वृद्ध कृष्णसरस्वती ।
 तया वरूनी गुरू होती । नरसिंहसरस्वती ॥१०॥
 होऊ न नर आपण । गुरूचे गुरू असून ।
 रामकृष्णापरी जाण । गुरू करून घेती गुरू ॥११॥
 स्थापू नि श्रौतधर्म । फिरे सर्व तीर्थाश्रम ।
 माधवा दे आश्रमे । बळे जन्मभूमीकडे ॥१२॥
 इति श्री० प० प० बा० स० वि० सारे संन्यासदीक्षाग्रहणं नाम
 द्वादशो० ॥ १२ ॥ अं० सं० ॥ १४५ ॥
 बाळ व र्य ज्ञानज्योति । कृष्णमाधवसरस्वती ।
 सदानंदोपेंद्रयती । सातवा मी हे मुख्य शिष्य ॥१॥
 अधू र्त सर्व शात । गुरू ऐशा शिष्यांसहित ।

आले जन्ममूसीप्रन । हो माताही यतिवंचा ॥२॥

बिन नि करुनी नर । विश्वरूपा घरोघर ।

हेती देती गुरुवर । परपार मायवापां ॥३॥

तो प्र मू म्हेणे मगिनीडा । दंपतीमेद केला ।

त्वां लातिले हो घेनूला । पती त्यजीठ कुष्टी होसी ॥४॥

ते मू यः प्रार्थितां म्हणती । वृद्धत्वीं पति हो यैति ।

कुष्टाची करीन शांती । स्त्रियां पति गती न अन्य ॥५॥

असें त ये वेळीं तिळा । सांगोन शिष्यमेळा ।

घेवोनि ये गोदावरीडा । मूगोला उद्धरी जो ॥६॥

शिष्य मे छवीं आणिक । माधवारण्यसंज्ञक ।

ज्ञान देउनी सम्यक् । विशोक केला गुरूने ॥७॥

गुरु च र्य पुढे घेती । तेथ एका विप्रा पाहती ।

मराया ये गोदेप्रति । दगड पोटी बांधोनियां ॥८॥

तया चा तो जाणून भाव । शिष्यां म्हणती ध्यारे धांव ।

शिष्ये घेवोनिया धाव । तयास जवळ आणिला ॥९॥

तो सा र्य त पुस्ततां वदे । शूलपीडित मी प्राग दे ।

हुक्कर्म केले पूर्वी मदे । त्याचे फल दे देव हे की ॥१०॥

माहीं पु ण्य पूर्वापार । मी झालों भूमीमार ।

गुरु म्हणती अनिवार । दोष फार आत्मघाते ॥११॥

तं म रु नको रोगावर । औषध देतो मी शीघ्र ।

ऐसें म्हणती गुरुवर । तंव ये विप्र सायदेव ॥१२॥

तो तो प ची श्रीगुरुसी । म्हणे द्विज मी कांचीवासी ।
 गुरु म्हणती हा उपासी । या द्विजासी जेवू घालीं ॥१३॥

हैं सा म्प त करी काज । सायंदेव म्हणे हा द्विज ।
 अनवैरी झाला आज । दोष ये मज हा मरतां ॥१४॥

अपू प दे म्हणती तया । तें मानून गुरुराया ।
 भिक्षेला ने प्रार्थुनियां । द्विज शिष्यांसमवेत ॥१५॥

धूपो यो गुरुचे पाद । पूजी विधीनें वंदी पाद ।
 जेववी सर्वां हो सानंद । झाला विगदें तोही विप्र ॥१६॥

इतिथी० प० प० वा० वि० स० गु० सारे विप्रशूलहरणं नाम
 त्रयोदश० ॥ १३ ॥ प्र० सं० ॥ १६१ ॥

तो सा य न्देव म्हणे । ग्लेच्छराजा माझे जिणें ।
 हरील वाटे आजी त्याणें । बोलवणें केलें आहे ॥१॥

मी अ तः पर न डरें । गुरु म्हणती तू जा त्वरें ।
 परतवील तो सत्कारें । म्हणुनी कैरें आश्वासिती ॥२॥

हाची प्र साद म्हणून । सायंदेव जातां यवन ।
 मृतप्राय हो भिवून । गौरवून त्या बोलवी ॥३॥

वंश वृ क्षी निजभक्ती । गुरु देवून पुनः भेटी ।
 सायंदेवा देवू म्हणती । गुप्त होती पुढें स्वयें ॥४॥

निवृ त्तिः श्रीगुरुपदैः । सर्वत्रात्र प्रकाशिता ।

१ भिक्षेचे पदार्थ. २ पाद्यानें. ३ रोगमुक्त. ४ वांचणें. ५ हस्तानें.
 ६ येथे श्रीगुरुंती सर्वत्र निवृत्ति दाखविली व आपल्या भक्तांस तीर्थयात्रेस
 पाळून गुप्त झाले.

प्रस्थाप्य तीर्थयात्रायै । त्वान्गृहीताऽप्रकाशिता ॥५॥

इति श्री० प० प० वा० स० वि० सायंदेववरप्रदानं नाम

चतुर्दशो० ॥ १४ ॥ अ० सं० ॥ १६६ ॥

शिष्यां प्र ति गुरु म्दणती । तीर्थे हिंडा सर्वक्षिती ।
मेट्टं श्रीशैलावरती । ते म्दणती दवड्डं नका ॥१॥

हे सं' स्र तिहर पाद । हेची सर्वतीर्थास्पद ।
गुरु म्दणती निर्विवाद । चला खेद सोडूनिया ॥२॥

वाक्य ता दश तें ऐकूनी । भावें शिरसा मालुनी ।
म्दणती जावें कोण्या स्थानी । तें ऐकूनी गुरु बोले ॥३॥

सात पु री धाम चार । वारा ज्योतिर्लिंगे योर ।
आचरतां बहु कृच्छ्र । फळ हो दूर जाय पाप ॥४॥

आच रा वें तीर्थां क्षौर । जसा असे स्वाधिकार ।
तसा श्रद्धादिप्रकार । करितां दूर नसे क्षेम ॥५॥

जे को णी जितुके गांव । तीर्थां जाती ठेवूनि भाव ।
तितुके कृच्छ्रफळ अपूर्व । तरती पूर्वज तयांचे ॥६॥

पाहु नि नदीसंगम । न्हातां पुण्य उत्तम ।
ऋतु निवर्तता प्रीप्स । तीर्थधामें विटाळे ॥७॥

स्वध र्मा नें आठ मास । फिरा ठरा चार मास ।
नवें जळ ये नदीस । दहा दिवस ये विटाळ ॥८॥

दोष न च तीरस्थांसी । तीन दिन महानदीसी ।
अहोरात्र न्ददकूपांसी । करा ऐसी यात्रा तुम्ही ॥९॥

पाप मो चन होयी ज्ञान । वर्ष येतां बहुधान्य ।
 श्रीशैलावर मी भेटेन । तथास्तु म्हणून ते गेले ॥१०॥
 इतिश्री० प० प० वा० स० गु० सारे तीर्थयात्रानिरूपणं नाम
 पंचदशो० ॥ १५ ॥ ग्रं० सं० ॥ १७६ ॥

तो म हा त्मा लोटुनी शिष्या । स्वयें कोठें राहोनिया ।
 काय करी असे तया । विप्रें पुस्ततां सिद्ध सांगे ॥१॥

सर्वें जि तात्मा मी एक । वैजनाथी गुरुनायक ।
 असता विप्र आला एक । सांगे दुःख गुरुनें दिल्लें ॥२॥

गुरु त या धिक्कारून । म्हणती तूं रे जा येथोन ।
 येरु धरूनिया चरण । गुरुसेवन सांगा म्हणे ॥३॥

गुरु सं तोपें बोलती । ब्रह्मविष्णुशिवमूर्ति ।
 गुरु ब्रह्म साक्षात् म्हणती । भक्ता देती ते सर्वार्थ ॥४॥

सेवा ग हन वाटे तरी । गुरु आपुल्या शिष्या तारी ।
 कया झाली हे द्वापारी । अवधारीं मी सांगतो ॥५॥

धौम्य दो पज्ञ गुरु भला । तिघे शिष्य होते त्याला ।
 कठिण सेवा सांगे त्याला । न वेदासी सांगे पूर्वी ॥६॥

विशे पा र्थ न सांगती । दृच्छुष्यर्थ सेवा घेती ।
 बळखूनी प्रसन्न होती । रहाटी ऐसी गुरूची हे ॥७॥

धौम्य अ शा रीती शिष्या । अरुणा म्हणे शेतीं तोया ।
 न्हेयी म्हणता तो न्हे तोया । तें न जाय शेताकडे ॥८॥

मनी ध्या यी गुरुपद । जलामध्यें पडे सानंद ।

जळ क्षेत्री ये स्वच्छंद । गुरु प्रसाद करी तेढां ॥९॥
 अध्यात्म ज्ञानी तो झाला । तया गेहा पाठविला ।
 धौम्य सांगे वंदाळा । ह्या शेताला यत्ने राखी ॥१०॥
 राखो नि तो मळी धाने । गुरुला तें दे सांगून ।
 गाढा रेढा एक देऊन । म्हणे आण धान्य घरी ॥११॥
 गाढा त्या धान्ये भरून । आणित्तां पंकी^१ तो गढून ।
 गेला तंत्र गुरु येवून । त्या काढून प्रसन्न हो ॥१२॥
 सर्व विद्या आल्या त्याला । तया गेही पाठविला ।
 गुरु म्हणे उपमन्यूला । तूं घेनूला वनी चारी ॥१३॥
 नेको नि तो गुरे रानी । चरवी तेथे भिक्षा करूनी ।
 गुरु मागे तें जाणुनी । भिक्षा आणुनि दे ती मला ॥१४॥
 द्विती वृत्ती भिक्षा करी । शिष्य एक देई घरी ।
 तें जाणुनी गुरु दुसरी । भिक्षा घरी देई म्हणे ॥१५॥
 दुग्धि त्त तो नच होई । दोनी भिक्षा घरी देई ।
 वत्सोच्छिष्टपय^२ घेई । गुरुमायी वारी तया ॥१६॥
 तो अरे का चें क्षीर पीता । होई अध कृपी पढता ।
 कृपा आली गुरुनाया । दृष्टी देता झाला मंत्रे ॥१७॥
 सात्का माः फलंतु ते । असें म्हणुनि घाडी त्यातें ।
 तो हो कृणार्थ कीर्तति । तच्छिष्ये मिरविळी ॥१८॥
 जग द्वं च शिष्य झाला । सतसकंद^३ पाडिला ।

१ (हिंदुस्थानी शब्द) धान्य. २ चिखलांत. ३ दोन वेळ. ४ उष्टे
 दूध. ५ दईचे. ६ चांगले मनोरथ. ७ सतसकंद इ.

गुरुतोपाची ही कला । जा तू गुरुला पुनः सेवी ॥ १९ ॥
 तो त द्वै रे अनुतापला । मग तारिती गुरु त्याला ।,
 आले भिळवाडीला । वास केला चार मास ॥ २० ॥

इतिश्री० प० प० वा० गु० सारे शिष्यत्रयाख्यानं नाम
 पौडशो० ॥ १६ ॥ ग्रं० सं० ॥ १९६ ॥

जे च वि त चर्वणसे । विषय भोगिताति पिसे ।
 तारावया तया असैं । करीतसे गुरु कर्म ॥ १ ॥
 विप्र मु ख्याचा सुत एक । कोल्हापुरी होता मूर्ख ।
 पशु म्हणती सर्व लोक । निदिती दुःख वाटे त्यातें ॥ २ ॥
 विर क्ता परि तो येवून । मुक्नेश्वरीसी प्रार्थून ।
 न होतां ती सुप्रसन्न । जिन्हा छेदून देतसे ॥ ३ ॥
 शिर स्सु मन घाया चिती । देवी धाडी त्या गुरुप्रती ।
 गुरु जिन्हा देती करिती । सुमती जाती गुरु पुढें ॥ ४ ॥

इतिश्री० प० प० वा० स० छिन्नजिन्हादानं नाम
 सप्तदशो० ॥ १७ ॥ ग्रं० सं० ॥ २०० ॥

सुरे ख क्षेत्र गुरु पाहे । कृष्णा पंचगंगा वाहे ।
 तेथे द्वादशाब्द राहे । अजुनी आहे तेथे गुप्त ॥ १ ॥
 तेथे दुः ख विप्राधरी । गुरु शाकभिक्षा करी ।
 घेवडा वेल तोडी करी । ब्राह्मणी करी दुःख तेव्हां ॥ २ ॥
 तद्दुः ख हरावया । वेलातळी देई तयां ।
 धनकुंभ गुरुराया । म्हणे तया न प्रगटा हें ॥ ३ ॥

इतिश्री० प० प० वा० स० सारे धनकुमप्रदानं नाम
अष्टादशो० ॥ १८ ॥ अं० सं० ॥ २०३ ॥

हो हा सं न्यासी म्हणून । मित्रा माने शिव आपण ।
हिरण्यकशिपुदारण । करिता नखें तापली ॥१॥
जो वि जै कंगम्य हरि । तो श्रीदत्त औदुंबरी ।
ज्ञान होना तयावरी । वास करी श्रीसहित ॥२॥
दे मा र्ग कृष्णा तया । द्वीपों राहे योगिनी तया ।
मित्रा देती पूजनिया । नेणूनिया विप्र म्हणती ॥३॥
न स्व छं दी गावी जायी । पाहू येथें काय खायी ।
ऐसें म्हणुनि ते ठायी । राहता येथी मय त्याळा ॥४॥
तत्र त्य नर गंगानुज । मावें आला त्या गुरुराज ।
दाखवूनी तेथीउ गुज । देती निजप्रीती वर ॥५॥
तो न मृ नी त्रिस्पंदी पुसे । क्षणें गुरु दाविसे ।
गुरु जाऊ म्हणतसे । दुःख होतसे योगिनीसी ॥६॥
न गू दाः केपि मे चेष्टा । विदुरित्येव पादुके ।
विन्यस्याश्वास्य ताः प्राप । श्रीगुरुर्गाणगापुरम् ॥७॥

इतिश्री० प० प० वा० स० योगिनीवरदान नाम
एकोनविंशो० ॥ १९ ॥ अं० सं० ॥ २१० ॥

ऐसें प रिमुनी विप्र । म्हणे तेथे कोणा वर ।

१ अनुभवज्ञानगम्य. २ काशी, प्रयाग व गया. ३ आपत्त्या मूढ चेष्टा
कोणालाहि कर्तव्य नयेत म्हणून आपल्या पादुका ठेवून योगिनींना आश्वासन
देऊन श्रीगुरु गाणगापुरास गेले.

लाधला बोला सविस्तर । ऐकें उत्तर सिद्ध म्हणे ॥१॥

एक द शग्रयी विप्र । शिरोळप्रामी मृतपुत्र ।
तद्धार्येसी एक विप्र । सागे उग्रकर्मविपाक ॥२॥

त्वा ब्रह्म म स्वशत घेतलें । तथा पिशाचत्व आलें ।
त्याणें तुझे सुत मारिले । कर्म केलें पाहिजे त्याचें ॥३॥

दे द्र व्य तद्गोत्रासी । सेवी मास एक गुरुसी ।
येरू म्हणे न मजपाशी । द्रव्य गुरुसी सेवी भावें ॥४॥

अ म यं कर रक्षु ऐसें । म्हणूनी सेवितसे ।
स्वमी भूत मारीतसे । राखीतसे गुरु तिसी ॥५॥

सागे तत् परिहार जसा । जागेपणें करी तसा ।
तेणें मुक्त झाला पिसा । गुरु प्रसाद दे तिला ॥६॥

ती दो न पुत्र प्रसवे । ते दोधे दिसती बरवे ।
थोर होता व्रत करावें । म्हणूनी वेंचिती ते द्रव्य ॥७॥

श्रेष्ठ त नयाचे व्रत । आरमिता धनुर्नात ।
होवोनि तो वाकत । सन्निपात न शमे यत्ने ॥८॥

तो त द्वा वें फिरवी नेत्र । मरे होता अर्धरात्र ।
माता रडे पिटी गात्र । बोधनात्र नायके ती ॥९॥

दिव स मप्यान्हीही येता । जाळाया ती न टे प्रेता ।
ब्रह्मचारी स्पष्ट वक्ता । तेथें येता झाला तेव्हां ॥१०॥

इतिश्री० प० प० वा० स० गु० समंशपरिहारो नाम
विंशो० ॥ २० ॥ प्र० सं० ॥ २२० ॥

तो हो य गुरुनाथ । तियेप्रति सागे हित ।
कोण कोणाचा हो सुन । वद जात असे तर ॥१॥

पृथ्व्यप् ते जो वाताकाश । हेच आले आकारास ।
मायामय संबंधास । तूंचि खास रडशी की ॥२॥

जरी सू नु तुझा हाचि । पूर्वापर असे साची ।
सांग कथा प्राग्जन्माची । तूं कोणाची स्त्री कीं माता । ३।

जें सू यों दयास्तानें । नित्य दिन रात होणें ।
सेवीं कर्म जन्ममरणें । भोगणें सुखदुःख ॥४॥

कोणी न हें निवारिती । गुणमय ते मरती ।
देवादिका हीच गती । मेळा मागुनी न ये शोर्के ॥५॥

दे हा श ब जाळायया । ती म्हणे जो दे अभया ।
बाध ये कीं त्याचा वाक्या । कोण तया पुढे भजे ॥६॥

सागे शां त ब्रह्मचारी । हें जा पूस औदुवरी ।
मेलु शत्रु बांधुनी उदरीं । पादुकेनरी शिर हाणी ॥७॥

बोळ को णाचा ऐकेना । लोक गेले स्वसदना ।
पतिसह ती अंगना । आत्मोशना करीतसे ॥८॥

स्वामी न को रडूं म्हणून । स्वामी देती आश्रामन ।
पाहे जागी होवून । पुत्र सजीवन झाला ॥९॥

ब्रिष पा हाटेस आले । त्याणीं नवळ हें ऐकिलें ।
सर्वा आश्रये ते झालें । असें झालें बाणू किन्ती ॥१०॥

इतिश्री० प० प० वा० स० वि० सारे मृतपुत्रसंजीवनं नाम
एकविंशो० ॥ २१ ॥ अं० सं० ॥ २३० ॥

गुरु व से गाणगापुरी । तेथे काय लीला करी ।
असें विप्रें पुसतां बरी । लीला सारी सांगे सिद्ध ॥१॥
मी तों कः पदार्थ येथ । वर्णावया सर्व चरित ।
होती ब्रह्मादि कुंठित । तेन्हां संक्षिप्त सांगतों ॥२॥
अंमे य कीर्ति गुरु आले । भीमामरजासंगमीं भले ।
गाणगापुरी राहिले । बैसले अश्वत्थी ते ॥३॥
हो य द्ग त्या गृह पावन । तो विप्रगृही येऊन ।
वाझमहिषी पाहून । ब्राह्मणस्त्रीतें बोले ॥४॥
सु स त्वा तूं दे क्षीरपान । ब्राह्मणी बोले वचन ।
वांझ म्हैस हे दुमे न । गुरु दोहून दावीं म्हणे ॥५॥
मान् न ती दोही क्षीर । दोन घडे दोहिलें क्षीर ।
गुरु पिऊनी देती वर । हो दारिद्र दूर म्हणूनी ॥६॥

इतिश्री० प० प० वा० स० वि० सारे वंध्यामहिषीदोहनं नाम
द्वाविंशो० ॥ २२ ॥ अं० सं० ॥ २३६ ॥

ही का नि वार्ता ऐकून । सर्व पुसे नृप येऊन ।
गुरुमहात्म्य ऐकून । ससैन्य येऊन प्रार्थी ॥१॥
म्हणे च सैनी गावांत । उद्धरीं आम्हां तूं दैवत ।
तें मानी गुरुनाथ । पालखीत वसवी भूप ॥२॥

न वै तं ते प्रमुधियः । परतंत्रास्तयाऽपि हि ।
 भक्तिप्रियो भक्तिगम्यो । भक्ताधीनत्वमेत्यजः ॥३॥
 भूपे ते वहां उत्सवून । त्यां आणिलें पालखीतून ।
 अश्वत्यातळीं येऊन । ब्रह्मराक्षसा पहाती ॥४॥
 तोही त यापदीं लागे । गुरू राक्षसासी सांगे ।
 संगमीं न्हाता तूं वेगें । होसी अंगें येय मुक्त ॥५॥
 तो त द्वा मीं पावला । ग्रामीं मठ गुरूला दिलहा ।
 ऐकूनि गुरूची लीला । निंदी तयांला एक यती ॥६॥

इतिश्री० प० प० वा० स० वि० ब्रह्मराक्षसोद्धरणं नाम
 त्रयोविंशो० ॥ २३ ॥ अं० सं० ॥ २४२ ॥

तो कु म सीग्रामीं वसे । तेथ ससैन्य गुरू येतसे ।
 त्रिविक्रमा ध्यानीं दिसे । देव येतसे नदीतीरीं ॥१॥
 तेथें प लत ये यती । तया दिसे सैन्य यती ।
 गुरू त्याचा गर्व हरती । त्या दाविती निजरूप ॥२॥
 तो क र जोडुनी प्रार्थी । गुरू तया गती देती ।
 गाणगापुरीं मागुती । गुरू येती सैन्यासह ॥३॥

इतिश्री० प० प० वा० स० वि० सारे विश्वरूपदर्शनं नाम
 चतुर्विंशो० ॥ २४ ॥ अं० सं० ॥ २४५ ॥

हो ते मं दधी ब्राह्मण । म्लेच्छराजापुढें येऊन ।
 सार्धवेद म्हणून । घेती धन उन्मत्त ते ॥१॥

१ परमेश्वराच्या बुद्धी परतेत्र असत नाहींत तथापि परमेश्वर भक्तिप्रिय असल्यामुळे भक्तांच्या स्वाधीन होतो.

- म्लेच्छा म दोन्मत्त विप्र । म्हणती आज्ञा घावी क्षिप्र ।
 वादें जिंकू लोकी विप्र । हारिपत्र किंचा घेवू ॥२॥
- राव म हा नदें देत । आज्ञा बसवी पालखीत ।
 विप्र राजे म्हणवीत । भूमी जिंकिन येती तेथ ॥३॥
- ते कु म सीमघ्यें यती । त्रिविक्रमभारती ।
 त्रिवेदी जाणुनिया येती । त्या म्हणती वाद करी ॥४॥
- जरी मै त्र द्विज असे । तरी करील कीं असे ।
 कुबुद्धी हे विप्र जसे । हरती तसें करावें ॥५॥
- याची वां छा गुरु पुरवील । असे म्हणोनी त्या तत्काळ ।
 यती आणी गुरूजवळ । सांगे सकळ त्रिविक्रम ॥६॥
- याचा शो धीत हे आले । याणी माझें न ऐकिलें ।
 मग येथें आणिले । या शिक्षिले पाहिजेत ॥७॥
- गुरू जी म्हणती तया । नेणो आम्ही जयाऽजया ।
 वाद आम्हा कासया । तुम्ही वाया मरू नका ॥८॥
- विप्र च चन बोलती । तुम्हा काय विद्या येती ।
 ते ऐकुनि गुरू म्हणती । गर्व किती करिता हा ॥९॥
- गर्वें लो की किती मेले । बाण रायण खपले ।
 व्यर्थ कौरवादी मेले । आरभिलें काय हें तुम्ही ॥१०॥

इतिश्री० प० प० वा० स० त्रि० सारे उन्मत्तद्विजाख्यात नाम
 पचविशो० ॥ २५ ॥ प्र० स० ॥ २५५ ॥

चेद के वळ म्हणायया । हो सायास ऋषिय्या ।

कलियुगीं अल्पायुष्यां । केवीं आन्नायांती गती ॥१॥

चिर जी व भरद्वाज । ब्रह्मा पुसे वेदगुज ।
तीन राशी दावी अजे । ऋषी लाजला तेधवा ॥२॥

दे दे व मुष्टी तीन । न तया आले अजून ।
हे अनंत वेद जाण । विभागून ठेविले तूर्त ॥३॥

विष्णु भू तळी व्यासरूपी । चौशिष्यां चार निरूपी ।
वेदशाखा विभागरूपी । पैला निरूपी ऋग्वेद ॥४॥

शुद्धां तः करणें पैला । ऐक सांगों ऋग्वेदाला ।
बरत्निमात्र रूप त्याला । व्यक्तगळा दीर्घदृष्टी ॥५॥

रवि स मान कांति ज्यांची । अत्रिगोत्र देवता ज्याची ।
ब्रह्मा गायत्री छंदची । आयुर्वेदचि उपवेद ॥६॥

शाखा ना में भेद पांच । सहा अंगें ब्राह्मणच ।
अरणेंशीं हो वेदच । पैलासच व्यास सांगे ॥७॥

शिष्य त याचा दुसरा । वैशंपायन नामें बरा ।
तया यजुर्वेद दुसरा । सांगे बरा विभागून ॥८॥

सुम नः प्रीती जो यजनें । करी पंचारत्नी मानें ।
भारद्वाज गोत्र जाणें । कृशपर्णे त्रिष्टुप्छंद ॥९॥

दैव म हा विष्णु ज्याचें । उपवेद घनु ज्याचें ।
सूर्याभ जो भेद त्याचे । जाण साचे श्याऐशींच ॥१०॥

सुम नः प्रीती दे स्तवनें । सामवेद अभिधानें ।
पडरत्निमित्तमानें । जैमिनीनें घेतला हा ॥११॥

- विशे प हा शात दात । असे चर्मदडहस्त ।
गोत्र काश्यप दैवत । रुद्रख्यात जगतीछद ॥१२॥
- जो ओ ष्टा रक्त असे । याच्या मेदा मिति नसे ।
ज्याचा उपवेद असे । गंधर्व असे सांगे व्यास ॥१३॥
- भुव नीं साग मेद याचे । कोण बोलेल वाचे ।
सांगोपाग वदता वाचे । शेपाचेही ये शीण ॥१४॥
- अती द्वि य ज्ञाता व्यास । ऐक म्हणे मुमंतस ।
सांगे अथर्ववेदास । हो देवेश देव त्याचा ॥१५॥
- असे या चा उपवेद । अख वेद तिसरा छद ।
गोत्र बैजान स्वछद । नऊ मेद कल्प पांच ॥१६॥
- हे को णि चारही पूर्ण । एवढे न जाणिले जाण ।
एक शाखा ही अपूर्ण । तुम्हीं पढून सर्वज्ञ कीं ॥१७॥
- जे वि प्र धर्मयुक्त । विष्णु मानी त्यां दैवत ।
वेदबळे हस्तगत । तया होत देवादिक ॥१८॥
- जे स्व कृ त्या सोडुनी देती । म्लेच्छापुढे वेद पढती ।
ब्राह्मणाते जिकिती । ते होती ब्रह्मराक्षस ॥१९॥
- वद ति असें गुरु तरी । ते म्हणती वाद करीं ।
जयपत्र द्या नातरीं । आमुची थोरवी न राहे ॥२०॥
- इति श्री० प० वा० स० वि० चतुर्वेदकथन नाम
पद्मविंशो० ॥ २६ ॥ अं० ॥ २७५ ॥
- हू आ स्था पूर्ण करू । असें म्हणूनि श्रीगुरु ।
दूर पाहती मांग नरू । शिष्यां निरूपिती आणाया ॥१॥

जाठ नि शिष्यें तया । आणिती गुरुराया ।
 सात रेखा काढूनियां । आणिती तयावरी तया ॥२॥
 तो ए क, एक छंघिना । सागे सप्तजन्मवार्ता ।
 अंती विद्वद्विज म्हणता । जिक विप्रां म्हणती गुरु ॥३॥
 साम र्ष तो पुढे होता । ये त्या विप्रां मूढता ।
 द्वादशाब्द राक्षसता । ये मुक्तता त्यानंतर ॥४॥
 दुर्ग ति त्यां अनुतापानें । ये स्वल्प गुरुकृपेन ।
 विप्र होवुनि मागानें । गान्धारणें गुरूसी केलें ॥५॥
 सद्दं श जद्विज असून । केंचि झालों जातिहीन ।
 हें सांगा विस्तारून । ते ऐकून गुरु सागे ॥६॥

इतिश्री० प० प० वा० स० वि० सारे द्विजगर्वपरिहारो नाम

सप्तविंशो० ॥ २७ ॥ प्र० स० ॥ २८१ ॥

जो दू री त्यजि धर्मास । मायबापदेवगुरूस ।
 निर्दोष स्त्रीपुत्रास । चोर असत्यवादी जो ॥१॥
 जो नि रं तर अशुद्ध । हरिहरां करी मेद ।
 हो पाखंड दुर्वाद । पंक्तिमेद करी खळ ॥२॥
 मारी य त्ने जीवा क्रूर । जाळी वनग्रामघर ।
 बिकी कन्या गोरस मंत्र । फिरवी विप्रअतिथीतें ॥३॥
 जो नि द क श्राद्धातें । न करी फोडी कृपातें ।
 तोडी मार्गाश्रयवृक्षातें । जेवी व्रतातें सोडून ॥४॥
 जो दि वा पर्वणीं खोशीं । भोगी रमे परब्रीसी ।
 करी विश्वासघातासी । दत्तदानासी घे पुनः ॥५॥

जो स्व मो	पम सुखार्थ । मारणादि करी व्यर्थ । परतापी करी अनर्थ । नाडी नेणत दे औपव ॥६॥
तो प ति	त होयी माग । जो करी वृषलीसंग । करी स्नान सध्या त्याग । पंचयाग टाकून जेवी ॥७॥
जो हो य	वृत्तिरत्नहर्ता । दुष्प्रतिग्रही दुर्भोक्ता । मद्य पीता ये हीनता । अनुतप्ता दोष योडा ॥८॥
जो लु चा	जिती विप्रांस । हूं तूं करी पितृगुरूंस । तो होयी ब्रह्मराक्षस । हो वायस निर्मत्राशी ॥९॥
तो क प्यु	दरीं जन्म घे । चोरुनि जो फळपत्र घे । जो धन चोरुनि घे । जन्म घे तो उंटार्चे ॥१०॥
हो उ त्का	न्ती नतर । नरकवास घोर । ह्या योनी त्या नतर । दंभकर बगळा हो ॥११॥
माशी म	धुहर उदीर । धान्यहर जळहर । चातक पशु तृणहर । स्वर्णहर कृमिकीट ॥१२॥
दुर्ग ती	आधी भोगून । होता पुण्यपाप समान । अंधपगवाचवचिन्ह । ये घेऊन येथें पुनः ॥१३॥
कृमी श्व	खर जारकमें । छी नरां गती हे दुष्कमें । जे वागती सत्कमें । स्वधमें तरती ते ॥१४॥
हो प रः	स्वर दपती । दोषी ऐसें गुरु बोळती । पुसे त्रिविक्रम निष्कृती । सांगती गुरु तथा ॥१५॥
तरी गृ	हीन ब्रह्मदेव । शरण विप्रा पापखंड । हो होता पाप उदंड । कृच्छ्र मुंडपूर्वक कीजे ॥१६॥

शक्ति ही नें गोधन दायें । जप यात्रा होम करावे ।
 शक्तें चांद्रायण करावें । गव्य प्यावें अनुतापें ॥१७॥

स्वात्म त्वै श्रय्ययुक्त । गुरु वारी सर्व दुरित ।
 पितृत्यागें हो पतित । होई पूत मासखानें ॥१८॥

पति ता नें तें ऐकून । म्हटलें मी झालों पावन ।
 ध्या विप्रांत मेळवून । तें ऐकून गुरु म्हणे ॥१९॥

होउ नि नृप विश्रामित्र । सायासैं झाडा पवित्र ।
 तूं हीन वेदापात्र । ये परत्र विप्रकुळीं ॥२०॥

तो आ सं न येतां खीळा । स्पर्शभयें माखूं आळा ।
 गुरु म्हणे त्यजी न खीळा । तो म्हणाला हीन होउं कीं २१

ते त या अंगीर्चा विभूती । दुग्धाहार्तां धुवविती ।
 ज्ञान जाउनी त्या ये भ्राति । घराप्रति गेळा सखीका २२

प्रण ति, करी त्रिविक्रम । म्हणे वारा माझा भ्रम ।
 अंग घूतां ज्ञान उत्तम । जाउनी भ्रम त्या हो केंवी ॥२३॥

इतिश्री० प० प० वा० स० सारे कर्मविपाककथनं नाम
 अष्टाविंशो० ॥ २८ ॥ प्र० सं० ॥ ३०४ ॥

वर वा प्रश्न ऐकून । गुरु म्हणे भस्म ज्ञान ।
 दिधलें तें घूतां जाण । जाऊन हो अज्ञानी ॥१॥

पूर्व यु गीं वामदेव । क्रौंचवनीं घेयी ठाव ।
 त्या पाहुनि घेयी धांव । दुर्भावं तो राक्षस ॥२॥

तो दु गं धांगीं तेव्हां । धरी भक्षूं वामदेवा ।
 भस्म लागतां दुर्भावा । त्यजुनी भवा पूर्वां स्वरे ॥३॥

- तृक्षु धा शात झाली । म्हणे पचवीस आपुली ।
स्पष्ट जन्में म्यां स्मरली । भूपकुलीं मी दुर्जय ॥४॥
- धरु नि मी भोगीं स्त्रिया । राज्यमदें करुनिया ।
चारी वर्णांच्याही भार्या । भोगी वेदया असंढ्यात ॥५॥
- अवि वा हिताही भोगी । रजस्यळाही न त्यागी ।
पुढे दैवें झालों रोगी । शत्रु वेगीं घेती राज्य ॥६॥
- दुरा श ये पाप केलें । स्त्रियांनीं बहु शापिलें ।
क्षयरोगें ग्रासिलें । अतीं आले यमदूत ॥७॥
- अप यात् क्षय आयुष । हे कळलें निर्दोष ।
मी मरतां यमपुरुष । न्हेती दोष झालाबया ॥८॥
- भी दे श्रो त्रा यातना ती । पित्रासह भोगुनी अतीं ।
अंगीं शिश्नें हजार होती । प्रेतगती ये ती मला ॥९॥
- तें गा त्र ही सोडूनी । मी चोवीस भोगीं योनी ।
ब्रह्मराक्षस होउनी । राहें वर्नीं सदा मुका ॥१०॥
- ह्या प श्र विसाव्या जन्मी । गजा खाताही मुका मी ।
स्पर्शमात्रें शाती तुम्ही । दिल्ली तुम्ही साक्षादेव ॥११॥
- गेले क्षु त्रिपासादि । याचा हेतू सागर आधीं ।
वामदेव म्हणे शुद्धी । झाली आधी गेला मस्में ॥१२॥
- मसम स्प र्शें एक जाण । दाविड जार ब्राह्मण ।
त्यजिला शूद्रें मारून । ये श्वान त्यावरि एक ॥१३॥
- श्वस्य र्श नें तदगस्य । मसम लागुनी झाला मृत ।
त्यातें न्हेती यमदूत । शिवदूत सोडविती ॥१४॥

त्या सा नं दं केळासार्ते । न्हेता यम आळा त्यार्ते ।
 धर्म सागून विप्राते । दूत न्हेते झाले तथा ॥१५॥
 शंभु च जाणे तन्माहात्म्या । भस्म लावीं मीं सर्वकाया ।
 लागलें किंचित् तुझ्या काया । ज्ञान तयायोगे हो हें १६
 वदे र क्ष राज्य करिता । वापी केल्या निर्जळपंथा ।
 विप्रा वृत्ति दिधल्या आता । अलें हाता त्याचें फळ १७
 सागे स विस्तर मठा । भस्मधारण विप्रीळा ।
 वामदेव म्हणे शिवाळा । प्रथ केळा हा कुमारे ॥१८॥
 मग नं दीगौरीयुक्त । शिव वसे देवामहित ।
 मनल्लुमार वदुनी तेथ । करीतसे हा प्रथ ॥१९॥
 मोव्या घा जिनपास । चतुर्विध पुमर्थास ।
 देईं शीघ्र असें आम्हास । सागा खास स्वल्प साधन २०
 त्या म्ह ण तसे ईश । धारण करीं भस्मास ।
 चतुर्विध पुमर्थास । दे हें खास सुसाधन ॥२१॥
 न ग मे ऐसें सुमाधन । गोमयें अग्निहोत्रादन ।
 भस्म घेईं करीं धारण । भूतमान त्रिपुंटेसी ॥२२॥
 हो न च देनादिक । एका एका पुढीं देख ।
 मध्यागुष्ठानामिका । काढीं रेखा शीर्षादिकीं ॥२३॥
 हो हें च पापशमन । असें वामदेव सागून ।
 करवी भस्मधारण । उद्धरून गेळा राक्षस ॥२४॥
 गुरु अ सें सागती । सर्व आनदीन होती ।
 गेळा त्रिविक्रमयती । कया पुढती सागों ऐका ॥२५॥

इतिश्री० प० प० वा० स० सारे भस्ममहिमावर्णनं नाम
एकोनविंशो० ॥ अं० सं० ॥ ३२९ ॥

दत्ता धि छित माहोर । तेथें गोपीनाथ विप्र ।
तया होउनी भेले पुत्र । दत्तवर वांचवी एक ॥१॥

ते नि छा दत्तावर । ठेउनी करिती संस्कार ।
त्याचा विवाह केला थोर । हपें सादर मायबापें ॥२॥

त्या हो य रूप समान । साजे जोडें देवासमान ।
पतिसेवेवाचून । सतीमन न विसंवे ॥३॥

सून म हा पतिव्रता । तयां हर्ष हो पहानां ।
तंव आली दुर्दैवता । रोग सुता त्या हो असाध्य ॥४॥

होऊ न क्षयरोग । क्षीण झालें पतिचें आग ।
जेवीना तो तसी चाग । सती हो रोग नसताही ॥५॥

हो प श्वा चाप द्विजाला । व्यर्थ वरिली सुभगेला ।
म्हणे तुझा भोग सरला । माहेराला जाई सुखें ॥६॥

ती म यं कर वाचा । ऐकून म्हणे तुमचा ।
जेथ देह तेथ हा साचा । असे तुमचा अर्धात्मा हा ॥७॥

नसो वि योग म्हणून । सासुसासत्या प्रार्थून ।
धवा घेऊन डोळीतून । ये गाणगाभुवना ॥८॥

त्रिदो घ वाढुनी जाण । द्विज झाला मत्तप्राण ।
सती उठे बाया प्राण । निवारण करी जन ॥९॥

ती त या चे आठवी गूण । रडे शीर्ष आपटून ।
म्हणे रुसे गौरिरमण । कोण चोरुन ने सीमाग्या ॥१०॥

जै घे नु जातां शरण । राखुनि घे यवन प्राण ।
 मेट्टं जातां देवा पड्डन । टांकी चुरून देऊळ कीं ॥११॥

तेजें प री शालें मज । देवा शरण येतां आज ।
 न राखसी माझी लाज । देवा तुज कीव न ये कीं ॥१२॥

ती अ से करी विलाप । तंव आला आपोआप ।
 तो दीनाचा मायवाप । गुरू रूप पाळटो न ॥१३॥

तीसि व दे कां रवसी । जीव ये कीं रडतां यासी ।
 मायामय संबंधासी । व्यर्थ म्हणसी पति मेला ॥१४॥

देव ते ही काळाधीन । तुम्ही तमी मर्त्य जाण ।
 पाहूं जातां विचारून । मेला कोण कोण जन्मला ॥१५॥

देह उ त्पन्न होऊन । मरे त्याहुन विच्छेदन ।
 आत्मा नित्य विकारहीन । संबंधी न कवणाचा तो १६

त्या उ त्क्रां न्ती व्यापका कैची । वार्ता न त्या संबंधाची ।
 नदीकाष्ठवत् हो देहाची । मेटी हेची कर्मयोगी ॥१७॥

ह्या अ मं गळ देहाच्या । तादान्ये भ्रम कर्माचा ।
 गुणमूल अज्ञानाचा । हो कीं साचा परिणाम ॥१८॥

तूं अ तं द्रित होऊन । दे हा संबंध सोडून ।
 जेजें जासी उद्धरून । तें साधून घेईं शीघ्र ॥१९॥

रक्ता स्थि मांसा न रहें । हें ऐकून ती पायां पडे ।
 म्हणे बापा शोकी पडे । काढा कडे सोयरे तुम्ही ॥२०॥

इति श्री० प० प० बा० स० वि० सारे प्रेतांगनाशोक्तो नाम

त्रिशो० ॥ ३० ॥ प्र० सं० ॥ ३४९ ॥

- म्हणे तं द्वि' सोडुनि ऐक । वाढे विंध व्यापी अर्क ।
 तेव्हां जाती वृंदारक । काशीमध्यं तद्गुरुपाशी ॥१॥
- स्तवि वा क्यैति अगस्त्याते । छोपामुद्रा साध्वीने ।
 त्वत्सम नान्या पतिव्रते । पतिदेवते त्वं धन्या ॥२॥
- कदा पि न स्वतंत्रता । पतिसेवननिरता ।
 छायेपरी पतिदेवता । पतिव्रता ती पतिचिन्ता ॥३॥
- जेवीं मुं जीता पति । पतिपूर्वीं स्नान करी ती ।
 उठे आधीं निजे उपराती । न बसे ती पतिपुढें ॥४॥
- जी न जा य घराबाहेर । करी पत्युच्छिष्टाहार ।
 पतिवचनी जी सादर । निरंतर अनुकूल ॥५॥
- जी आ नं दे देवळाभें । वस्त्रभूषणीं न क्षोभे ।
 धर्म सोडिना देहलोभें । ती शोभे निजधर्मे ॥६॥
- न ये वा र्ता श्रीमताची । मर्यादा धरी वडिलाची ।
 स्वातंत्र्ये ती व्रताची । आशा साची नच करी ॥७॥
- देव गु रू सर्व पती । मानुनी वाद न करिती ।
 पतिसर्वे ज्या मांडती । भाळु होती भुक्तती त्या ॥८॥
- न को णा सी भेद कीजे । धरा वंचुनी खाडजे ।
 वृक्षीं लोंबे वागुळी जे । रायी निजमळमूर ॥९॥
- धर्मां न्वि त राहनां । देवें पति मरतां ।
 सर्वे जाय पतिव्रता । न विपुक्ता छायेपरी ॥१०॥

इतिश्री० प० वा० स० वि० सारे पतिव्रताधर्मनिरूपणं नाम

एकत्रिंशो ॥ ३१ ॥ प्र० सं० ॥ ३५९ ॥

पर तं त्र न रहावें । धवासवें सतीनें जावें ।
 पदोपदीं मेघफलं ध्यावें । स्थान ध्यावें पतिलोकीं ॥१॥
 किंवा वि धवा धर्म । पाळितां ही ये शर्म ।
 पोर असतां कीजे भर्म । राहिजे ब्रह्मचाण्यापरी ॥२॥
 स्वल्प मू लही असतां । पोटीं गर्भ असतां ।
 पतिशव न मिळतां । सर्वे जातां दोष असे ॥३॥
 ज्या मू ढा केश राखती । धवासह त्यां हो दुर्गती ।
 अतएव मरतां पति । करो ती केशवपन ॥४॥
 शय ना तें खाटेवरी । जी करी जाय ती नारी ।
 नरकीं यास्तव भूमीवरी । निजो नारी एकाहारा ॥५॥
 भूया नु लेप तांबूल । त्यजुनी राखिजे शील ।
 नेसावें शुभ्रचैल । मंगलस्नान वज्रविं ॥६॥
 विष्णु प तिसम मानून । कीजे वैधव्य आचरण ।
 न कीजे नरवीक्षण । चांद्रायण शक्त्या कीजे ॥७॥
 अव श्यं भावि होईजे । त्याचा शोक नच कीजे ।
 मासव्रत पाळिजे । माघ ऊर्ज वैशाखी हो ॥८॥
 सुप्त ति जी वागे ऐसी । सहगमनवत् फल तीसी ।
 जायी घेउनी पतिसी । स्वर्गी ऐसी गुरुक्की हे ॥९॥
 म्हणे प तिव्रता मार्ते । वैधव्य हें न रुचते ।

तारुण्य हैं विघ्नातें । देई असें मार्तें वाटे ॥१०॥

अव श्यं कुरु ऐसैं । बोलुनी तो देतसे ।

चार अक्षे भस्म परीसैं । म्हणतसे त्या सतीतें ॥११॥

हे भूँ ति शिरीं लावून । पतिकर्णां अक्षे बाधून ।

गुरुदर्शन घेऊन । सहगमन करी मग ॥१२॥

तो आ ज्ञा अशी देवुन । गेळा, साध्वी दानें देऊन ।

पतिशवा नेववून । अग्नि घेऊन पुढें चाले ॥१३॥

पाहु न नारी म्हणती । केश साडेतीन कोटी ।

होमुनी स्वर्गां घे ती । वर्षकोटी प्रतिकेशा ॥१४॥

सर्व च मत्कार पाहाती । स्मशानीं ये मंदगती ।

अग्निसिद्ध करोनी ती । आठवी चितीं उपदेशा ॥१५॥

स्व च क्षु नें गुरु पाहून । म्हणे सहगमन करीन ।

विघ्नें शीघ्र ये म्हणून । वदता मनस्विनी गेली ॥१६॥

जें उ पः काळीं विजनें । गजवजती तैसे जन ।

सर्वें येती गजबजून । गुरुस्तवन मार्गी करी ॥१७॥

सती य तीशा पाहून । करी साष्टांग नमन ।

पञ्च पुत्रा हो म्हणून । आशीर्वचन दे गुरु ॥१८॥

हैं स्व तं त्र बोलता जन । देती साधंत सांगून ।

गुरु प्रेता आणवून । करी स्नपन रुद्रतीर्थें ॥१९॥

तव तो उठोनी बैसला । नम्र म्हणूनी लाजला ।

सर्व लोका हर्ष झाला । न मावला साध्वी देहीं ॥२०॥

दैव यो नें स्वर्णघट । रंका मिळता अवचट ।
 हर्ष हो तेंवी तिला स्पष्ट । उत्कट हो हर्ष तेव्हां ॥२१॥
 प्रेम मि- रा दोघें स्तविती । श्रीगुरु वर देती ।
 गेले दोष ये सद्गती । छोहा गती जेवी परिसें ॥२२॥
 लिही न याला विधी लेख । धूर्त पुसे गुरु म्हणे ऐक ।
 पुढचा शतायुष्य लेख । दिल्ला सम्यक् मागून मी ॥२३॥
 मने श्री त्य गुरु असें बोले । लोकीं जय शब्द केले ।
 दंपतीनें ज्ञान केलें । मठीं आले गुरु त्यासह ॥२४॥
 इतिश्री० प० प० वा० स० वि० प्रेतसंजीवनं नाम
 द्वात्रिंशो० ॥ ३२ ॥ प्र० सं० ॥ ३८३ ॥
 ती आ नं द भावें नमुनि । म्हणे काळ मेढला मुनि ।
 गुरु बोले मग हासोनी । पाउटोनी रूप मी आलों ॥१॥
 तुजें प र प्रेम पाहिलें । रुद्राक्ष मींच दिल्ले ।
 रुद्रतीर्थें वांचविलें । ऐक बाले नवउ हें ॥२॥
 अव श्यं हे त्यावे सादर । पूर्वीं काश्मीरेशकुमार ।
 प्रधानाचाही कुमार । अलंकार टाकून देती ॥३॥
 त्यां आ त्या पिसे म्हणती । भस्मरुद्राक्षानें धरिती ।
 पराशरा पुसे नृपति । हेतू बदती मुनी भूषा ॥४॥
 सर्वा त्म शिवा हे भजती । नंदिग्रामी वैद्या सती ।
 वैश्यरूपें गौरीपती । ये तीव्रती वळखावया ॥५॥
 अन न्य स्त्री त्र्यहं होवून । रतिदानें घे लिंग कंकण ।

तो बोले लिंग नाशन । होता प्राण त्यजीन मी ॥६॥

त्याच्या च चना मानून । मडपी ठेवी लिंगरत्न ।
रमे वेश्या गृही नेऊन । जळे लिंगासह मडप ॥७॥

वैश्य स्थि रवून मन । लिंग जळाले पाहून ।
करी अग्निप्रवेशन । सर्व दान देई वेश्या ॥८॥

निघे तं व लोक म्हणती । वेश्येघरीं किती येती ।
कोणाची तू कशी सती । नायकता ती आग रिघे ॥९॥

तैं हो य शिव प्रसन्न । तिळा नेयी उद्धरून ।
तिणे जे रुद्राश ल्येवून । कुक्कुट मर्कट पाळिले ॥१०॥

इतिश्री० प० प० वा० स० वि० रुद्राक्षमहिमावर्णन नाम
त्रयविंशो० ॥ ३३ ॥ प्र० स० ॥ ३९३ ॥

ते हो त हे अक्षप्रिय । भूप म्हणे वदा भविष्य ।
मुनि म्हणे सप्ताहायुष्य । तुझा तनय असे तरी ॥१॥

वेदा न्तो पनिपत्सारा । रुद्रा विधि दे मुनीश्वरां ।
करी अधर्मसहारा । यमपुरा वोस करी ॥२॥

तज्जा प्य तु भुवायम । कयी तया म्हणे ब्रह्मा ।
अमायिका हो अधर्म । भाविकां शर्म दे हा रुद्र ॥३॥

मृत्यु कृ तभय जाया । रुद्रें अर्ची मृत्युजया ।
मग रुद्राभिपेक राया । द्विजवर्षाकरवी करी ॥४॥

त्या सु ता सातवे दिनी । मृत्यु येता तीपें मुनी ।
प्रोक्षी शिवदूत येउनी । मृत्युदूता पळविले ॥५॥

धर्मा त्मा जो यम त्याप्रती । ते जाउनी सांगती ।

यम पुसे शैवांप्रती । ते म्हणती लेख पहा ॥६॥
 ते मा नो नी चित्रगुप्ता । करवी लेख पाहता ।
 यम हो आंत शिवदृता । क्षमा मागता जाहला ॥७॥
 गेलें नै मित्तिकारिष्ट । नृप विप्रां करी तुष्ट ।
 तो नारद तें अष्ट । सांगे स्पष्ट ऋष्युपकार ॥८॥
 महा नं द सर्वां शाला । अयुतायू सुन जाहला ।
 गुरु सांगे सतीला । ती गुरूला प्रार्थुनी म्हणे ॥९॥
 इति श्री०. प० प० स० वि० सारे रुद्राभिषेकफलकथनं नाम
 चतुर्विंशो० ॥ ३४ ॥ अ० सं० ॥ ४०२ ॥
 मंत्रो प देश घा मला । तेणें नित्य स्मरूं तुम्हांला ।
 गुरु म्हणे स्त्री मंत्राला । पात्र न तिला पतिसेवा ॥१॥
 अथ इय ऐकें ही कथा । देवी दैत्यां रणी मारितां ।
 तयां संजीवनी जपतां । वांचविना होय भार्गव ॥२॥
 अचि न्त्य मंत्रविषाशक्ती । इंद्र सांगे शिवाप्रती ।
 आणवून शुक्राप्रती । उमापती भक्षितसे ॥३॥
 तो त्या चे मूत्रद्वारा । पडे वांचवी पुनः फेरां ।
 बृहस्पती म्हणे इंद्रा । बुढयूं मंत्र पट्कर्णशी ॥४॥
 असें त या बोद्धन । स्वमुना कचा दे धाडून ।
 कपटी शिष्य होवून । शुक्रा सेवून तो राहे ॥५॥
 न या सः शुभदो नोऽस्यै । असें मानुनी दैत्य ।
 मारिती त्या वांचवी काव्य । द्विवार कन्याग्नेहें ॥६॥

दैत्य	य	तैं त्या जाळून । त्याचें भस्म मघातून । देती शुक्र पी नेणून । मग कन्या विरहें रडे ॥७॥
शुक्र	दा	ही दिशा देखे । शेखी कचा पोटी देखे । म्हणे देवयानी ऐकें । त्या आणिता मी मरेन ॥८॥
कन्या	दि	व्यभंत्र मागे । म्हणे कचा वाचवी वेगें । मग मी तूने मंत्रयोगें । बापा वेगें वाचवीन ॥९॥
देहा	त्य	जीन मी अन्यथा । अशी कन्योक्ति ऐकतां । आश्वासुनी मोहें पिता । मंत्र देता झाला तिला ॥१०॥
तो म	ग	जपे कचार्य । तो ये त्याचें फोडुनी पोट । कन्या ताता उठवीत । कचा श्रुत झाला मंत्र ॥११॥
मंत्र	तं	त्र प्रगट होता । तत्काळ ये निर्वायना । शुक्रमंत्रा ये हीनता । आज्ञा घेता झाला कच ॥१२॥
कन्या	ते	व्हां वरीं म्हणे । विद्या देउनी दिल्लें जिणें । तूं भगिनी कच म्हणे । ती म्हणे विद्या विसर वं ॥१३॥
कच	जो	रानें वदे तिला । विप्रावेगळा वरो तुला । शुक्र उपदेशी स्त्रीला । भ्रष्ट झाला मंत्र त्याचा ॥१४॥
ती द्वि	ज	पुत्री असता । शापें झाली ययातिकांता । दोषा हानी मंत्र देतां । स्त्रिये व्रता आचरावें ॥१५॥
ती म	ग	म्हणे नाथा । व्रत एक सागा आतां । गुरु म्हणे सोमव्रता । करितां सर्व सिद्धि होय ॥१६॥
हें स	झा	वें करी परम । आर्यावर्ती चित्रवर्ग । तथा सीमतिनीनाम । हो उत्तम कन्यारत्न ॥१७॥

तिये स चौदा वर्षे होता । ये वैधव्य हें कळतां ।
 तिनें मैत्रेयी प्रार्थितां । सोमव्रता ती सांगे ॥१८॥
 निश्च य मनीं धरून । सोमवारी उपोषण ।
 किंवा नक्तभोजन । करिजे अर्चून गौरीशा ॥१९॥
 दुरि ते ही नाशा जाती । सौभाग्य सुत राज्यासी ।
 दे शीघ्र गौरीपती । अर्चितां त्या प्रदोषी ॥२०॥
 हो दुः खि त तरी व्रता । न सोडिजे सर्वथा ।
 सीमंतिनी तें ऐकतां । करी व्रता दृढचित्तें ॥२१॥
 दैवा लं धी कैसा कोण । चित्रांगदा ती देऊन ।
 राजा गेही प्रेमें करून । घे ठेवून त्या जामाता ॥२२॥
 बुढे य युनेत जामाता । कन्या प्राण त्यजून उठतां ।
 बाह्नि घरा न्हे पिता । तरी व्रता ती न सोडी ॥२३॥
 मह च ऋ काळाचें हें । कोणाचेनी दूर नोहे ।
 तीचा श्वशुर शोकी खेहें । त्या बांधून घे शत्रु राज्य ॥२४॥
 त्या इ न्द्र सेनघुता । पाताळीं न्हेति राजसुता ।
 जीवबुनी वासुकी वार्ता । पुसे, सर्व सांगे तया ॥२५॥
 तया म ग सर्पनाथ । म्हणे तुझें कोण दैवत ।
 येरू म्हणे गौरीनाथ । मदैवत जगदीश ॥२६॥
 तो त्या सि राहे म्हणे । चंद्रांगद पाठवा म्हणे ।
 मंदिरहें माता शिणे । पत्नीं जिणें वेंचीटची ॥२७॥
 तो ह य सर्पां सर्वे धाडी । वेगें आठ यमुनायडी ।
 तेथ सीमंतिनी खडी । पाहतां वेढी हो तयासी ॥२८॥

हो स चा की हा मत्पति । ऐसैं जंव चिंती चिंती ।
 तों येवून तो पुढती । वार्ता तिची पुसे तो ॥२९॥
 संल औ दासिन्यदीना । कोण ही ऐसैं पुसतां खुणा ।
 लाजुनी म्हणे सखीजनां । सर्व खुणा वदा ॥३०॥
 सखी त या सर्व सागे । तो वदे ईचा पति वेगें ।
 भेटेल हें न वाडगें । आण घे शंकराची ॥३१॥
 स्वस ते नें सोडवी ताता । मायबापाची हरी चितां ।
 सीमंतीनीसी भेटता । झाला व्रताध्या प्रभावे ॥३२॥
 भला जो डा तो शोभला । येउनी राज्यां आरूढला ।
 असें व्रतें दे शिव मोला । फल तिला गुरु म्हणे ॥३३॥
 हें सा वि श्री व्रत तूं करी । तथा म्हणुनी ती स्वीकारी ।
 निरोपे गे स्वमंदिरी । धवासह नारी भेटे स्वकां ॥३४॥
 सुबु द्वि हो त्या दोघाची । जप्ती वाचा श्रीगुरुची ।
 फलप्राप्ती तसी हो साची । तैं दुःखाची कैची वार्ता ॥३५॥

इति श्री० प० प० वा० स० सारे सीमंतिन्याह्यानकथनं नाम

पंचविंशो० ॥ ३५ ॥ अं० स० ॥ ४३७ ॥

त्या प्रा मा मध्ये एक । विप्र येक होता रंक ।
 भावें करी आन्हीक । हो विवेकशून्यता तत्त्वी ॥१॥
 तो ने म धरुनी परान । सोडी, दंपती भोजन ।
 घाया आला महाजन । स्त्री जाऊन प्रार्थी गुरूसी ॥२॥
 हो ता कं ठभरुनि दीन । गुरु विप्रा बोलावून ।
 म्हणे इला जा घेऊन । तूं परान जेवाया ॥३॥

तीर्थे	गा	म्हाणें ऐकून । तिच्या पतीस जा म्हणून । गुरु सांगे तो मानून । तिळा घेऊन गेला तो ॥४॥
तेथे	मा	निनी जेविनां । श्वसूकरोच्छिष्ट देतां । उठे पतीसह दुःखिता । गुरुनाया मेडती दोघे ॥५॥
नारी	वि	नवी क्षमापून । गुरु म्हणे घालें कीं मन । द्विज म्हणे नेम टाकून । भ्रष्ट होवून गेलों मी ॥६॥
अव	श्य	ही बैरीण । गुरु म्हणे पुरे शीण । मी माया दावून । केलें मन शुद्ध ईर्ष्ये ॥७॥
ही न	च	इच्छीळ आतां । सोडीळ परान्नाची वार्ता । न मोडली तुझी निष्ठा । द्विज अडतां घे परान्न ॥८॥
प्रार्थी	भू	सूर कोठें जावे । अन्न कोणाचें वजविं । गुरु म्हणे जेवावें । स्वसंबंधिगुरुमित्रान्न ॥९॥
वर्जी	ता	मस कुचरान्न । विधिनियेधरहितान्न । दुःप्रतिग्रह दुर्भक्ष्यान । कन्यान सुन न होता ॥१०॥
त्यजी	नि	न्दकादिकान्न । जेविनांही श्राद्धान्न । पट् प्राणायाम शोधन । प्रेतान्न सर्वथा वर्जी ॥११॥
अग्ना	धा	निमागवतान्न । पवित्र करी ब्रह्मिष्ठान्न । तीर्थी क्षेत्री पर्वणी दान । हीनदान कुदान न घे ॥१२॥
स्वाचा	र	युक्तनर । सर्व दोष करी दूर । द्विज म्हणे सविस्तर । निग्याचार स्पष्ट सांगा ॥१३॥
गुरु	या	परी प्रार्थित । सांगे पराशरमत । उठा ब्राह्ममुहूर्तास । गुरुदेवतादिकां वंद ॥१४॥

व्हा या म्य	मुख निशी ऐक । दिवा सधी उदङ्मुख । नैर्ऋत्यकोणी देख । मार्गोदकप्रजितदेशी ॥१५॥
त्यजी ह	रितृण, शिरी । वस्त्रधरी जलदूरी । मलमूत्रोत्सर्ग करी । शौच करी मृत्तोयाने ॥१६॥
गोळ्या मो	ट्या आवळ्यापरी । लिंगी एक त्रि गुदावरी । सात सात पादकरी । निम्मी गत्री सकटी अर्ध ॥१७॥
हा द्वि ज	वर्णाचार । वर्णा वनी यतीश्वरा । द्वित्रिचतुर्गुणाचार । खीकुमारा दुर्गधान्त ॥१८॥
होत सा	च विधी शूद्रा । विप्रै कीजे चूळ बारा । आठ सहा चार इतरा । अती द्विराचमनें शुद्धी ॥१९॥
मृदा पु	ण्य मध्यस्नान । प्रात काळी गोमयस्नान । व्रति सन्यासी त्रिस्नान । सुमगे शिर स्नान न नित्य २०
शीतो पणा	म्बु गृहस्थासी । मार्जनादि न तयासी । तर्पणादि बहि स्नानासी । कीजे शिरसी मृद्धारण ॥२१॥
अना मि	की दर्भ पवित्र । वद्धशिख सोपवख । सध्या करा जो प्रकार । गृह्यकार वदे जेसा ॥२२॥
मौंजी चौ	लादिकी न भस्म । तदन्यत्र ते परम । सनक्षत्रसध्या परम । हो मध्यम लुप्ततारा ॥२३॥
चाक्षु प	सूर्यदर्शन । प्रात सध्या अधम जाण । ह्याउलट रात्रौ जाण । उपस्थान सूर्यक्षणे ॥२४॥
त्या आ धी	आचमन । प्राणायाम मार्जन । मन्त्राचमन मार्जन । अघमर्पण अर्घ्यदान ॥२५॥

मन स्त माधान था तीन । कालात्यये चौथे जाण ।
 सूर्योदयनिष्ठकारण । रक्षोगण मरती हानी ॥२६॥
 हा दु र्वा राखें मारिता । दोष येतो, भूमी फिरता ।
 असावादित्य जपता । ये शुद्धता ब्राह्मणासी ॥२७॥
 हो स्व स्तो पानभूत । कर्म कीजे सदोदित ।
 शुभामनी न्याममहित । जपा स्मरत ऋष्यादिक ॥२८॥
 जप मो जा अक्षमालेने । क्रिया स्फुटिकादिकानें ।
 निष्कळ तो मुद्राणिणें । समाधानें मोर्ने जपा ॥२९॥
 उये भू ल पडू न घायी । छत्तमाळा न पडायी ।
 गायत्री हजार जपावी । कमी योजावे अशक्तवें ॥३०॥
 वृद्ध त्या दि तारतम्यें । जपिजे न धनकाम्यें ।
 उम्यानें दोन सध्ये । सायसंध्येसी वमून ॥३१॥
 उभें र हावें उपस्थानी । दिशा देन द्विजा नमूनी ।
 गुरुपादानें वटुनी । विसर्जोनी घायी सव्या ॥३२॥
 हो अ सा हा सव्याविधि । सायप्रातर्होमविधि ।
 कीजें स्वयें उदया आधीं । प्रादुष्करण मग होम ॥३३॥
 हा आ त्म सी सुनादिकें । कीजे गव्यधान्यादिकें ।
 धर्म करितां धमदु छें । न च त्ते छिती विप्रा ॥३४॥
 भोग कः पदार्थ द्विजा । कर्म होयी शुद्धी निजा ।
 आनदा घे तोचि सहजा । देवपूजा हीच मुन्या ॥३५॥
 होम अ ना शान्यावर । वदपत्र कीजे वाहेर ।

ब्रह्माजळी सपवित्र । म्हणा मंत्र ब्राह्मण अंगें ॥३६॥
 विद्या हं कारवर्जिता । ब्रह्मयज्ञ दे मुक्तता ।
 दोष नसे कैसे पढता । जपाल्पता अनध्यायी ॥३७॥
 कोणी वै श्रदेवोत्तर । करिती मध्यसधोत्तर ।
 तर्पा देवर्षिपितर । सव्य निवीत्यपसव्येसी ॥३८॥
 हो वि श्वा त्माऽऽब्रह्मस्तवात् । तर्पणें तृप्त यवाक्षत ।
 देवर्षिला करिती तृप्त । पितरा तृप्त करिती तिला ॥३९॥
 गृही न हे तिलतर्पण । निचदिनी मागली न ।
 दिवाळीत यमतर्पण । भीष्माष्टमीसी ॥४०॥
 हें क रो जीवत्पिता । दोष अनवश्य करिता ।
 मध्यान्ही सूर्य येता । मध्यान्हसंध्या कीजे ॥४१॥
 इतिश्री० १० १० वा० स० त्रि० सारे आन्धिकर्मनिरूपणं नाम
 पट्टत्रिशो० ॥ ३६ ॥ अ० स० ॥ ४७८ ॥
 गृह भू मी संमार्जन । कीजे नित्य लेपरंजन ।
 शालग्रामशिला घेनू । गृही राखून ठेवा गव्य ॥४१॥
 गृहि त्वा दे गृहमेधीय । अग्निहोत्र किंवा गृह्य ।
 हो संध्यावत् देवपूज्य । पशुतुल्यत्व अन्यथा ॥४२॥
 किंवा प्रा तर्विस्तरानें । दुपारी पचोपचारानें ।
 सायंकाळी निराजनें । आठ स्थानें पूजनाची ॥४३॥
 जे को णि न पूजती । ते यमदंड घेती ।
 वेदमंत्रें द्विज पूजिती । पौराणोक्तीं श्रीशूद्रादि ॥४४॥

- विपि नां तोत्य मध्यम । नीत हीन, स्वीय उत्तम ।
तसीं श्वेत रक्त श्याम । पुष्पे अधम शृङ्गानीत ॥५॥
- न धा दे वा सकृमिच्छिद्र । दुर्गे दुर्वा, केवडा हरा ।
वर्जा तुळसी गणेश्वरा । धुतुरार्कादि कृष्णा ॥६॥
- वाम ह स्ताकडे कलश । पुष्पादिका दक्षिण देश ।
शंख घटा वामदक्षिणेश । कीजे न्यास देहीं देवीं ॥७॥
- काये मा नसें वाचे द्विजां । षोडशोपचारें पूजा ।
मिळता पंचामृतें पूजा । स्नानापूर्वीं नंतर भूषा ॥८॥
- तवा श्रि त मी मळा तारी । म्हणुनी निर्माल्य घे शिरीं ।
भावे मंत्रजप करीं । तीर्थ पी शिरीं घे उद्वासीं ॥९॥
- घे अं तः करणीं देवा । पंचसूना दोष जावा ।
जरी तरी वैश्वदेवा । प्रातःसाय स्नानशुद्ध्यर्थ ॥१०॥
- वाचे प्रा तःकाळारंभण । होम करी तो देवयज्ञ ।
हो बळी तो भूतयज्ञ । पितृवृष्यज्ञ तत्तर्पणें ॥११॥
- वीक्ष णा र्य अतिपीसी । किंचित् ठरा अंगणदेशी ।
येता अन्न घा शक्तीसी । घा यतीसी सजळान्न ॥१२॥
- ओले पा द मुख कर । जेवा घेउनी परिवार ।
नेणत्यासी बाढा दूर । नच करा पंक्तिमेद ॥१३॥
- घाड न चित्राद्वृत्ति । आपोशन घा मौन स्थिति ।
घ्याब्या मंत्रें प्राणाद्वृत्ति । पात्र हातीं धरुनिया ॥१४॥
- सरां स प्राणाद्वृत्यंत । मौन पुढे विरुन्धित ।
पात्रीं टांका न उच्छिद्य । जळ पिता शब्द वर्ज्य ॥१५॥

- दीपं मा वळता न खावें । रजस्वलात्या न देखावें ।
त्याचे शब्द न ऐकावें । न शिवावे परस्पर ॥१६॥
- दुर्वा यु अधो आता । अन्न त्यजा कीटयुक्ता ।
न जेवावें वाती होता । केश पडता प्रोक्षुनिध्यावें ॥१७॥
- विर्युक्तः स्याद् द्विजत्वात्स । पलाहुलशुनादिमुक् ।
तामसाहारभुग्दुर्धीः । सात्विकाहारभुक्सुधीः ॥१८॥
- आज्या प योनै लवण । सर्व खावें अन्य अन्न ।
सशेष द्यावें उच्छिष्टान्न । आपोशन अर्धे प्यावें ॥१९॥
- मुखा चा शोधनासी । वर्जवि तर्जनीसी ।
मुख हस्ताग्री शुचीसी । द्विराचमनं बोलियेले ॥२०॥
- ध्यास म्य क् ताबुलादि । ऐकावे पुराणादि ।
कीजे सायसध्याविधि । भोजनादि पूर्वतः ॥२१॥
- क्षीरा न्न रात्री शस्त । दिवाकर्म प्राक्प्रहरात ।
रात्री वर्जा सौरपाठ । निशीथात रात्रिकर्म ॥२२॥
- जै प अ यज्ञादिक चुके । कीजे प्रायश्चित्त विवेकें ।
सुखशायिनिशां वंदा, सुखें । निजा ईशा अर्पून कर्म २३
- स्त्रीऋ तु काळी करा रति । पर्व मूल मघा रेवती ।
वर्जा दिवा श्राद्धव्रती । ऋतुगामी ब्रह्मचारी ॥२४॥
- न गु वि णीशी रमायें । रती कोप द्वेप त्यजावे ।

१ कदि, लसून वगैरे भक्षण केल्यास द्विज द्विजत्वापासून भ्रष्ट होतो.
सात्विकान्न सेवनाने ज्ञानवृद्धि व तामसान्न भक्षणाने अज्ञानवृद्धि होते.
२ पायस.

ऋतु चुकवूनी न जावें । जातां पावे भ्रूणहत्या ॥२५॥

घर धं दा होतांहि विप्रा । न सोडावें निजाचारा ।

गुरु ऐसें कथिती विप्रा । तो आचार करुनि तरे २६

इतिश्री० प० प० वा० स० वि० सारे आन्हिककर्मनिरूपणं नाम

सप्तप्रिशो ॥ ३७ ॥ अं० सं० ॥ ५०४ ॥

गुरुं स भिक्षा घाया आला । भास्कर विप्र सामग्रीला ।

तिघां पुरति घेउनी त्याला । भक्ती नेला प्रसादा ॥१॥

तो स र्व सामग्रीला । निजे घेउनि उसेला ।

तीन मास असा त्याला । न मिळाला शून्य वार ॥२॥

त्या हा स्य करिती लोक । गुरु करविती पाक ।

म्हणती सांगें सर्व लोक । तो सांगे सर्वां भोजना ॥३॥

ते त्या चा बोला हंसती । कण वाट्या न ये म्हणती ।

तें तो सांगे गुरुप्रती । बोलाविती ते त्यां सर्वां ॥४॥

निर हं कार तो ब्राह्मण । करी पाक सुनिष्पन्न ।

गुरु वखें झांकवून । नेत्रवून वाढविती ॥५॥

द्वि३ हृष्टचित्त जेविती । घोर सान सर्व येती ।

चार हजार झाडी मिती । ते जेविती आकंठ ॥६॥

अन्न दि ल्हें सर्व जातीला । आचंडाटश्चकाकांला ।

तरी तोटा नाही आला । जेवविळा गुरुनें विप्रा ॥७॥

अन्न सं पेना तें जळी । जळचरां दे त्या वेळी ।

झाडी म्याती भूमंडळी । वर त्यावेळी देती विप्रा ॥८॥

हर्ष नि यां वदती लोक । तिघांपुरता होना पाक ।

जेविले हे अमित लोक । हें कौतुक दुसरें ऐक ॥९॥

इतिश्री० प० प० वा० स० वि० सारे अन्नपूर्तिकस्यं नाम

अष्टत्रिंश० ॥ ३८ ॥ प्र० सं० ॥ ५१३ ॥

एक वि प्र सोमनाथ । तत्स्त्री वृद्धा बंध्या ख्यात ।
 सेवी भावे गुरुनाथा । गुरु पुसती वाला काया ॥१॥

ती क प्रो नी तया म्हणे । अपुत्रा मी व्यर्थ शिणें ।
 अश्वत्थाला भजता जिणे । गेलें भेणें पुढती घाटे ॥२॥

पुढें म ला होवो सुत । गुरु म्हणे कोण जाणत ।
 पुढचें, आता कन्यासुत । होवो म्हणे, ती गाठ बांधी ३

गुरू त्त म म्हणे हरी । पिंपळाची निंदा न करी ।
 आम्ही सर्वदेव त्यावरी । ब्रह्मा सांगे नारदातें ॥४॥

श्रुति स्मृ ती ज्याला गाती । त्याला करी मंदगति ।
 प्रदक्षिणा लक्ष मिती । करी अंती उद्यापन ॥५॥

घावे ति ल स्वर्णाश्रित्य । विप्रा भोजन दे निश्चित ।
 होती तुज कन्या सुत । नारी म्हणतसे देवा ॥६॥

मी दु र्ज्ञा ना बंचूं कशी । साठ वर्षे झाली बयासी ।
 होत नाहीं विटाळशी । तरी तसीच मी सेवी ॥७॥

ती त्यां न मुनी सेवि तशी । शीघ्र झाली विटाळशी ।
 गर्भ धरी पाचवे दिवशी । कन्या तीसी झाली शुभा ॥८॥

पर म हपें त्या कन्येसी । आणी नारी गुरूपाशी ।
 गुरू म्हणे हो सती ईसी । दीक्षित पति लाघेळ ॥९॥

तुझे पो टीं मूर्ख शतायू । किंवा यावा बुध अल्पायू ।

ती म्हणे हो कां अल्पायू । दीर्घायू मूढ किमर्थ ॥१०॥

व्हावे ह पद पंचसुत । तथा म्हणे गुरुनाथ ।
कन्ये घेउनी गृहाप्रत । ये हंसत ब्राह्मणी ती ॥११॥

झाला नं दन शीघ्र तिला । विद्वान् सर्वगुणी भला ।
पांच पुत्र झाले त्याला । सर्वां झाला विस्मय ॥१२॥

तशी च कन्या दीक्षिताची । पत्नि झाली सती साची ।
कीर्ति पसरली त्यांची । श्रीगुरुची असी दया ॥१३॥

इतिश्री० प० प० वा० स० वि० सारे वृद्धवंत्याप्रसवो नामैको
नश्चत्वारिंशो० ॥ ३९ ॥ अं० सं० ॥ ५२६ ॥

एक वे दइ ब्राह्मण । श्वेतकुण्डें व्यापून ।
गुरुप्रति येऊन । म्हणे दीननाथा तारी ॥१॥

झालों दै वें कुष्टी म्हणून । तोंड हें न पाहती जन ।
छावें करीं तूं शमन । नातरीं प्राण सोडीन मी ॥२॥

पुर श्व र्यादिकें पाप । न जातां हो उलट ताप ।
देवा तूंची मायबाप । माझें पाप शमवीं हें ॥३॥

आश्चा स न देती गुरू । तंव आला एक नर ।
शुष्ककाष्ठ डोईवर । घेवोनी ठरला तो तेथे ॥४॥

अपू वें क चमत्कार । करूं इच्छी गुरुवर ।
सागे विप्रा घे झडकर । संगमावर रोवीं काष्ठा ॥५॥

अवि र त सेवीं यासी । पाळा येतां शुची होसी ।
द्विज रोवी त्या काष्ठासी । सद्भावें जळ शिंपी ॥६॥

लोक ह सुनी वारिती । नायके तो गुरुप्रती ।

ते येवोनी तें सागती । गुरु म्हणती भाव फले ॥७॥

अप्र मे य भावफल । धनजयगाक्यें सुशील ।
लिंगा चिताभस्म दे मिळ । एकदा एव्व न हो भस्म ॥८॥

इच्छी व पू जाळायया । मळा जाळी म्हणे भार्या ।
भस्म दे, तिला जाळूनिया । प्रसाद ध्याया आली तीच९
तये वे लीं प्रगटे हर । तया देई इष्ट वर ।

असा भावाचा प्रकार । म्हणूनी गुरु जाती तेथे ॥१०॥
त्या उ चो गार्ते पाहून । करिती काष्ठा प्रोक्षण ।

आले अकूर पुटोन । विप्र स्वर्णवर्ण झाला ॥११॥
'चर वे अकूर पुटले । क्षुष्ठ सर्व भावळलें ।

द्विजें स्तवना आरभिलें । तें उदेले अष्टभाव ॥१२॥
शाते दां त इदुकोटिकातदीप्त अत्रिनदन ।

देववृद्धवधपाद दत्त भक्तचित्तरजना ॥१३॥
पापं त सतापभजना सनातना जनार्दना ।

मायिकाधकारसूर्य दत्त भक्तचित्तरजना ॥१४॥
दत्त कृ तकामरोपं वेपधारि भिक्षू तू जना ।

१ मनोनिग्रही, इन्द्रियनिग्रही कोटि चंद्रांप्रमाणें तेजस्वी व प्रकाशमान
अग्निऋषीचे पुत्रा, देवगणांनी ज्याचे पाय वदित आहेत अशा व भक्तांच्या
अतः करणाला रमविणाऱ्या दत्ता (तुला नमस्कार असो) २ पापानें
तापलेल्याचें दुःख नाहीतें करणाऱ्या, शाश्वत, जनार्दना, मायाधकाराला
सूर्यासारखा व भक्तांच्या अतः करणाला रमविणाऱ्या ३ काम राग ज्यानें
नष्ट केले आहेत तो तू संन्यासाचें रूप घेऊन लोकांचे इच्छित देतोस.

१		इष्टदेसि धर्म पासि दत्त भक्तचित्तरंजना	॥१५॥
राग	द्वे	प दोष वारि, तारि सूर्यचंद्रलोचना ।	
		मत्तकामधेनु तूंची दत्त भक्तचित्तरंजना	॥१६॥
हस्ति	द	ण्ड कुंडि घेसि देसि जीव वीनजीवना ।	
१		रक्तपद्मपत्रनेत्र दत्त भक्तचित्तरंजना	॥१७॥
चूंचि	चि	श्वहेतु मंतुसोसि होसि मायवापना ।	
१		नित्य शुद्ध बुद्ध मुक्त दत्त भक्तचित्तरंजना	॥१८॥
चूंचि	दे	व योगि होसि नासि दैन्यदुःखकानना ।	
१		न्यासि होसि कृष्णावासि दत्त भक्तचित्तरंजना	॥१९॥
ब्रह्मे	व	स्तु तूं अनादिमध्यनाश खास वासना ।	
१		वारि, भक्ति देसि तारि दत्त भक्तचित्तरंजना	॥२०॥
तया	चा	भाव जाणुनि विभा । विद्यासरस्वतीमंत्रा ।	

१ चंद्र-सूर्य हे ज्याचे डोळे आहेत अशा व भक्तांच्या अंतःकरणांला रमविणाऱ्या दत्ता, राग, द्वेष इत्यादि दोष दूर कर आणि आम्हांस तार. तूच भक्तांला कामधेनु आहेस. २ तांबड्या कमळाच्या पाकळी-प्रमाणे ज्यांचे डोळे आहेत अशा, भक्तांच्या अंतःकरणांला रमविणाऱ्या दत्ता, हातांत दंडकमंडळ घेतोस व मृनाला जीवत करितोस. ३ तू विशाला हेतु असून त्याचे अपराध सोसणारा मायबाप, नित्य, शुद्ध, बुद्ध व मुक्त अशा भक्तांच्या अंतःकरणांला रमविणाऱ्या दत्ता, (तुला नमस्कार असो). ४ भक्तांच्या अंतःकरणांला रमविणाऱ्या दत्ता, तूच देव असून योगी आहेस. दैन्य व दुःखाच्या अपायांचा नाश कर. तूच सग्यासा होऊन कृष्णार्तरी वास करितोस. ५ भक्तांच्या अंतःकरणांला रमविणाऱ्या दत्ता, आदि मध्य व अंत रहित अशी ब्रह्मवस्तू तूच आहेस. वासना दूर कर आणि भक्ति देऊन तार.

देऊनियां सकलत्रा । राहवि मित्रापरी गुरु ॥२१॥

इतिश्री० प० प० वा० स० वि० सारे विप्रकुण्डहरणं नाम ।

चत्वारिंशो० ॥ ४० ॥ अ० सं० ॥ ५४७ ॥

निर हं कार त्वत्पूर्वज । सायंदेव कथिठा तूज ।

गाणगापुरी वसे निज । गुरुराज साक्षादेव ॥१॥

ही त द्वा र्ता परिसून । ये घालित लोटांगण ।

देवा पहालां हो तल्लीन । करी स्तवनं प्रेमरसें ॥२॥

गुरु वि चारिती क्षेम । येरू सांगे धरुनी प्रेम ।

भवत्सेवाकाम । धरुनी, धाम सोडियेलें ॥३॥

ध्यावी मौ ज भक्तिरसाची । असी इच्छा हे मनाची ।

गुरु म्हणे सेवा आमुची । कठिण साची नेणसी तूं ॥४॥

कधी पु रामच्ये वास । ग्रामी बनी नदीतीरास ।

तुला होती कष्ट सायास । कां तूं त्रास पतकरसी ॥५॥

तो क रू नी अंगिकार । राहे गुरूच्या बरोबर ।

त्याला एकला बाहेर । संगमावर न्हेति गुरु ॥६॥

जो दो पौ घां स्मरणें हरी । तो संकटीं त्यजि कीं हरी ।

होदें शिष्यपरिक्षा करी । आज्ञा करी मेघा वर्ष ॥७॥

तेव्हां लो दुनी टांकी वारा । वर्षे मेघ मोठ्या धारा ।

द्विजें साहुनी वृष्टि वारा । रक्षिलें वस्त्राश्रयें देवा ॥८॥

गुरु के बळ परीक्षार्थ । अग्नि आणावया घाडित ।

विद्युत्तेजें ये गांवांत । अग्नि भांड्यांत घेऊन ये ॥९॥

प्रत्यक्ष	पार्थि सर्पां देखे । पळतां, मठी ध्वनी ऐके । प्रकाश देखे मनी ठके । येउनि देखे एका देवा ॥१०॥
सर्प	र क्षार्थ धाडिले । तुझे मन बापां म्यालें । कठिण सेवा हें कळलें । साहस केलें त्वा गुरु म्हणे ११
हो पश्चा	त्ताप की तुला । द्विज म्हणे देवा मला । जाणसी, मी काय तुला । सांगूं, मला न दवडीं ॥१२॥
प्रत्यक्ष	तूं ब्रह्मनिधान । गुरुसेवेचें विधान । सांगा तेणें स्थिर होईन । तें ऐकून गुरु सांगे ॥१३॥
कुमार	र त्वष्ट्रदेवाचा । विद्यार्थी हो गुरूचा । भात्र पहावया त्याचा । गुरु साचा वदे तया ॥१४॥
करी	ए क गृह निर्माण । जें न तुटे नोहे जीर्ण । करी वृष्ट्यादि निवारण । तें ऐकून तत्त्वी बोले ॥१५॥
न शि	व छी न विणर्छी । अंगावरोवर भली । अशी रम्य दे मज चोळी । त्यावेळीं तत्सुत बोले ॥१६॥
माझ्या	च रणा सुख देती । खात न लागे, मनोगती । दे पादुका जळीं न बुडती । गुरुकन्या तीही बोले ॥१७॥
हो अक्ष	यैकस्तंभघर । न हो पात्री पाक गार । काजळ न लागे त्यावर । दे सुंदर कुंडलें हीं ॥१८॥
कुमार	र तो स्वीकारून । त्यां बंदून धरी रान । तेथे अवधूत येऊन । म्हणे कां म्लान मुख तुझे ॥१९॥
मनस्स	माधान करून । वाळ सांगे सर्व नमून ।

अभी स्त्व पावुनि पाडव । वनीं श्रमता ये माधव ।
 त्याला चाया स्ववैभव । सामे देव अनतव्रत ॥३॥
 त्वदे न्यः कोनत इति । पुसता म्हणे मीच श्रीपती ।
 ऐकें, सुमतुकन्या होती । सुशीला ती पूर्वस्त्रीजा ॥४॥
 ती हो प त्नी कौंडिण्याची । सापत्नमाता द्वेषी तिची ।
 अन्यत्र न्हे तिला तोची । अनताची पूजा घे ती ॥५॥
 दे व र वी श्री अनत । वशीकारभयें अग्रीत ।
 दोरा टाकी मुनी कुपिन । दु ग्वाब्धीत पडे तेन्हा ॥६॥
 देव मा शेपर रुसला । म्हणुनी मुनी वनीं गेला ।
 निर्वाणे तो मूर्छित पडला । त्या भेटला श्रीमदनत ॥७॥
 जीवा त्मे शाभिन्नत्वंशी । स्तुती करिता त्या ऋषीसी ।
 वर दे सर्वैश्वर्येसी । तत्पृष्टाशां देयी मोक्ष ॥८॥
 त्या अ त्यु दार अनत । पुनर्वस्वृक्ष करित ।
 म्हणोनी कृष्ण हे व्रत । करवीत पार्थाकरवी ॥९॥
 दाया दा दिका मारुन । सार्वभौम धर्म होऊन ।
 देहासह स्वर्गी जाण । गेला म्हणून करीं तू व्रत ॥१०॥
 विप्र ह धृतर होऊन । गुरुक्त तें हो व्रत करुन ।
 राहे गुरूला सेवून । बध तोडून मुक्त झाला ॥११॥
 तू अ तः करणी जाण । गुरुप्रसादें हो पूर्ण ।
 तुमच्या वशीं म्हणून । तुजें मन रगलें हे ॥१२॥

१ निस्तेजपणा. २ जुझ्याहून निराळा असा अनत दुसरा कोण आहे ?

३ संपत्ति. ४ आत्मगोष्ठादिकाला.

याग यो गादिकांवीण । तुम्हां जोडे हेंचि निधान ।

असे घेती मक्तीकरून । देवा करून आपुलासा ॥१३॥

इतिश्री० प० प० या० स० वि० सारे अनंतव्रतकथनं नाम

त्रिचत्वारिंशो० ॥ ४३ ॥ अं० सं० ॥ ५९७ ॥

सिंहां लो कनें करून । ऐक पुढील कथन ।

तंतूक संसारी असून । भजे गुरूसी याममात्रं ॥१॥

तुल्यो क श्रीशैलसी । जातां बोलावित्ती त्यासी ।

तयां बदे तो गुरूपाशीं । श्रीशैलेक्षीमल्लिकार्जुन ॥२॥

सर्वं त्र हा गुरु एक । पापाण पाहूं जाती लोक ।

ते त्या निदुनी गेले लोक । ये तंतुक गुरूपाशीं ॥३॥

तो पा य बंदी त्यासी । गुरू पुसे कां न जासी ।

तो तसेचि सांगे त्यांसी । चतुर्दशी पुढें आली ॥४॥

नभौ मा गें गुरु तया । नेउनी दावित्ती आंशैल्या ।

देवा पाहे तों लोक तया । पुसोनी साच न मानी ॥५॥

लिगां वि लोकी तें गुरूसी । स्थानमहात्म्य गुरू त्यासी ।

सांगे पंपापुरी शिवासी । पाहुनि आता ये राजत्वा ॥६॥

खीन इय तो जरि कां शैब । पुसतां खीला प्राक्स्वभाव ।

सांगे, राणी पुसे स्वभाव । म्हणे तो कवढी सं पूर्वी ॥७॥

आंळ वि लें मांस पाहुन । श्रीशैलाश्रीं घार येऊन ।

तुजला मारी म्हणून । राणी होवून रमसी ॥८॥

तूंमी भ विष्यपड्जन्मी । होवूं राजे, अंतीं स्वधामी ।
 जावूं म्हणे, तंतुका मी । क्षेत्रधामी आणिलें तुळा ॥९॥
 जें व त्य मीं लागे आग । तें हो शीघ्र घ्यांतभंग ।
 तसा होता गुरुसंग । आवृत्तिभंग हो तयाचा ॥१०॥
 त्या अ च्य ग्रा गुरु संगमी । आणवूनी धाडिती ग्रामी ।
 त्याला भ्रात म्हणती ग्रामी । मठधामी आणी भक्ता तो ११
 प्रत्य य ये यात्रिक येता । सर्वांला ये निभ्रातता ।
 म्हणती देव गुरुनाथा । तंतुका भक्ताग्य मानिती १२
 इति श्री० प० प० वा० स० वि० सारे श्रीपर्वतयात्रावर्णनं नाम .
 चतुश्चत्वारिंशो० ॥ ४४ ॥ प्र० सं० ॥ ६०९ ॥
 ऐकें ई श्वरप्रभाव । नंदिनाम एक भूदेव ।
 कुष्ठें व्यापुनी वे धात्र । देवीपाशीं तुळजापुरी ॥१॥
 त्या ई श्व री जा गुरुपाशी । म्हणे, तो बोले कां नरापाशी ।
 धाडिशी, मग भोपे पांसी । सागून त्यासी घालविलें ॥२॥
 धी पु रः सर नावडता । तो ये भेटे गुरुनाथा ।
 गुरु म्हणे तूं कां आता । आलास रे नरापाशी ॥३॥
 स्वकी य रूण ओळखून । तो प्रार्थी त्या देव मानून ।
 गुरु म्हणे पापें करून । कुष्ठें व्यापून गेलासी ॥४॥
 अक स्मात् पाप हो दूरी । या संगमी ज्ञान तूं करी ।
 म्हणोनी त्याचरोचरी । सोयनायासी धाडिती ॥५॥
 तो त्या क्ष णी ज्ञान घरी । अघत्या प्रदक्षिणा करी ।

मठी ये त्या अवसरीं । पाहें शरीरीं गुरु म्हणे ॥६॥

शरी र त्याचें दिव्य झालें । किंचित् जंघेसी राहिलें ।
पुसे कुष्ठ हें का राहिलें । गुरु बोले, विकल्पानें ॥७॥

त्वां जी म नुष्यधी धरिली । तीच तूज आड आली ।
गाक्षी स्तुती करी भली, म्हणे तो लिखितही नेणें ।८।

विभू ती मग जिण्हेवर । ठाकूनी, गुरु म्हणे स्तोत्र ।
करीं, मग तो होयी घीर । करी स्तोत्र श्रीगुरुचें ॥९॥

आत्मा तो तूं सर्वाधीश । शुद्ध बुद्ध नित्य त्रीश ।
तुला नेणुनि कर्मपार्शें । बद्ध होती जीव अज्ञानें ॥१०॥

ते अ ह झारें त्रिविध । पार्शें, घेती योनी विविध ।
समपापपुण्यें त्रिविध । नर होती रक्तेतें ॥११॥

गर्भी म हा कष्ट भोगी । सोडवाया प्रार्थी विरागी ।
उपजतां वेगीं । पुढें भोगी होउनि मरे ॥१२॥

त्वंदी क्ष णा बिना कैसा । मोक्षा जाईल हा पिसा ।
तूंची कृपा करी ऐसा । प्रार्थी मानसा स्थिरवून ॥१३॥

गेले रा हिलेलें कुष्ठ । जहाल तो गुरुप्रेष्ठ ।
कविता करी कविश्रेष्ठ । एकनिष्ठ गुरुपदीं ॥१४॥

इति श्री० प० प० वा० स० वि० सारे ब्राह्मणकुष्ठनिवारणं नाम
पंचचत्वारिंशो० ॥ ४५ ॥ प्र० सं० ॥ ६२३ ॥

विश द तत्कवितारीती । नृकेसरी तो नरस्तुती ।
मानुनि निदी, त्याचें चित्ती । गुरुमूर्ति प्रगटली ॥१॥

ङिग पि ण्डवर बैसोन । पंचकवित् पूजन ।
 गुरु घेती, तें पाहून । तो येऊन प्रार्थी गुरुसी ॥२॥
 वं व चो नी कां देवासी । मूर्खपणें नरा स्तविसी ।
 असें गुरु पुसे त्यासी । प्रार्थुनि त्यासी तो हो शिष्य ॥३॥
 हे उ त्त मकवी दोन । गुरुसी गाती अनुदिने ।
 गुरु प्रसन्न होऊन । उद्धरून न्हेती तयां ॥४॥
 जें तें मः शांती करी रवी । तें हा भक्ताज्ञान नुरवी ।
 येय हो शांत दुजा रवी । कीर्ति बरवी दावी लोकीं ॥५॥
 इतिश्री० प० प० वा० स० वि० सारे कवीश्वरउपदेशो नाम
 पट्चत्वारिंशो० ॥ ४६ ॥ ग्रं० सं० ॥ ६२८ ॥
 भक्त अ तिप्रिय सात । दिवाळीच्या सणानिमित्त ।
 न्याया गुरुसी गृहाप्रत । प्रार्थिती सप्तग्रामवासी ॥१॥
 गुरु तो पवाया तयां । सातरूपें धरूनियां ।
 जाती सातांच्या आलयीं । राहूनियां तया ग्रामीं ॥२॥
 तों वि स्मि त होउनी पुढती । एकामेकां जगडती ।
 माझे घरीं गुरुमूर्ति । करिती दिपावळी असे ॥३॥
 ग्राम लो क मिथ्या म्हणती । येथेची होते गुरुमूर्ती ।
 दिल्ली खून सर्व दाविति । गुरु म्हणती सर्व सत्य ॥४॥
 होसी के वळ परब्रह्म । असें स्तविती ते सप्रेम ।
 तयां भक्तां गुरुत्तम । देती धाम अलम्य जें ॥५॥

इतिश्री० प० प० वा० स० वि० सारे दीपावत्युत्सववर्णनं नाम
सप्तचत्वारिंशो० ॥ ४७ ॥ अ० सं० ॥ ६३३ ॥

जो हो वे दां अगोचर । तो भक्तां हो सुगोचर ।
तयाग्रामी भक्त शूद्र । नमस्कार करी नित्य ॥१॥
गुरु दे व संगमी जाती । त्यां पाहून करी प्रणती ।
पुनः ये तो येणें रीती । करी भक्ती शेती करितां ॥२॥
जोकीं च मत्कार करावया । शूद्रा वदे गुरुराया ।
कच्चें पीका हें कापुनियां । टांकी मध्यान्हापावेतो॥३॥
तो तें प्र माण मानूत । स्वामिभागा ठरवून ।
कापी, तत्खी येऊन । करी विघ्न तरी न हटे ॥४॥
तें क थि तो अधिकाऱ्यांसी । शूद्र न जुमानी त्यासी ।
दावी मध्यान्ही गुरुसी । म्हणे शेतासी कापिलें॥५॥
चूं अ तः पर काय खासी । असें गुरु पुसे त्यासी ।
म्हणे तुझ्या प्रसादेसी । लाभ आम्हासी होईल ॥६॥
त्याचे पु रवाया हेत । वृष्टी मूळक्षी पाडित ।
शतगुण त्या शेतांत । गुरुनाथ धान्य देती ॥७॥
तो क रु नी क्षेत्रपूजा । सखीक करी गुरुपूजा ।
स्वामिभाग देउनि द्विजां । धान्यपुंजा वांटी हर्षें ॥८॥
संतो पो नी गुरुमूर्ति । त्याच्या वंशा गती देती ।
अशा छीळा केल्या किती । त्यातें नेणती ब्रह्मादिका॥९॥

इतिश्री० प० प० वा० स० वि० सारे शूद्रधान्यप्रवृद्धिवर्णनं नाम
अष्टचत्वारिंशो० ॥ ४८ ॥ अ० सं० ॥ ६४२ ॥

- हैं उ त्त म असे क्षेत्र । भीमामरजायोग धोर ।
रणीं सुरां मारी जालधर । अमूर्ते हर त्या उठवी ॥१॥
- हत्त मः प्रकाशक । शिव दे अमृत विशोक ।
उलंडलें तेची ऐक । ती हे नदी अमरजा ॥२॥
- ही भ यो पताप वारी । भीमेशी संगम करी ।
प्रयागापरी पाप वारी । भूमीनरी हे तारक ॥३॥
- सर्ग मा न्य मनोद्वितीर्य । जेथ कल्पद्रू अश्रुत्य ।
पुढें संतोषाख्यतीर्थ । विश्वनाथ येथ आला ॥४॥
- ही उ मे शप्रसादानें । एका जीवमुक्तानें ।
काशी केली ती स्नानानें । कैवल्यानें नि सशयें ॥५॥
- तया व री पापविनाश । तीर्थ दाविती यतीश ।
तों भेटे त्या समयास । पूर्वाश्रमस्वप्ना रत्ना ॥६॥
- ती त्या म हा तीर्थी न्हाली । कुष्ठ जाउनी शुद्ध झाली ।
गुर्जारेनें तेथें राहली । मुक्त झाली त्याच जन्मी ॥७॥
- वारी सं कट कोटितीर्थ । पुढें दाविती रुद्रतीर्थ ।
गयेसम फल तेथ । चक्रतीर्थ केशवापुढें ॥८॥
- हैं स मू ल वारी दुरित । अस्थी करी चक्राकित ।
द्वारिकेहुनी हैं प्रशस्त । हो पतित स्नानें शानी ॥९॥
- ज्या वे दो न असे माया । येथ स्नान करिता तया ।
ये मुक्तता सुनिश्चया । गुरुराया सागे लोका ॥१०॥
- तो प् जा वा कलेश्वर । प्राग्भागी गोकर्णक्षेत्र ।
चक्रतीर्थ हैं पवित्र । असे क्षेत्रमहात्म्य हैं ॥११॥

अज्ञा ना नें कली येता । सर्वतीर्थी ये गुस्ता ।
 गुरुनाथें तीं दाविता । लोकचित्ता हो आनद ॥१२॥

इतिश्री० प० प० वा० स० वि० सारे गाणगापुरवर्णनं नाम
 एकोनपंचाशत्तमो० ॥ ४९ ॥ अ० स० ॥ ६५४ ॥

ज्या दे ति श्रीपाद वर । तो रजक जन्मातर ।
 करी हो म्लेंछ राजा शूर । धर्मावर मन ज्याचें ॥१॥

त्याचे पु रोहित म्हणती । हिंदु पापाण पूजिती ।
 भू गो जला देव म्हणती । ती दुर्मति न वदावे ॥२॥

राजा रु सोनि धोळत । सत्य असे त्याचें मत ।
 जे द्वेषिती तयाप्रत । मी प्राणान्त दंड करीन ॥३॥

धा द्वे पो क्ति सोडून । असें तया कधीं ज्ञान ।
 माडीवर फोड होवून । तो पीडून राहें देंवें ॥४॥

त्या उ त्त म लेप करिती । परी त्याची नोहे शांति ।
 राजा पुसे द्विजाप्रति । तो एकातीं सागूं म्हणे ॥५॥

राजा मं ज्यादिका त्यजून । एकठाची करी गमन ।
 पापनाशतीर्थी येऊन । पुसे वंदून तया विप्रा ॥६॥

आम्हा स न देयी द्विज । म्हणे सत्पुरुषासी भज ।
 भयरोग हो निर्बीज । भय तुज कायसें घ्याचें ॥७॥

एक स र्वकर्महीन । उजनीत होता जाण ।
 द्विज वेश्येसी रमून । तद्गृही ये श्रमयोगी ॥८॥

तत्पू र्घ पुण्य उदेले । म्हणोनि मुनि मेठले ।
 दोषांनी त्यां पूजिले । सेविले अक्षोरात्र ॥९॥

त्या से	वि	त्या पुण्याने । राजकुळी जन्म घेणे । घडले तयापरी भोगणे । आले उणे जे स्वकर्म ॥१०॥
जो स	झ	क्त हो सकाम । त्या ये श्रीमत्कुळी जन्म । मुक्ती घेयी जो निष्काम । सत्समागम व्यर्थ नोहे ॥११॥
दिजा	ज	न्म दशार्णदेशी । वज्रबाहुराजवंशी । ज्येष्ठराणीच्या ये कुशी । तें सगतीसी न रुचले ॥१२॥
यत्ने	ति	णें गर्भिणीतें । सर्पगरळ दिलें होतें । मेदलें परी न प्राणातें । हरि, तीतें देव राखी ॥१३॥
तिचें	मां	स रक्त बिघडे । तिला बहु कष्ट घडे । पुत्रा प्रसवली पुढे । व्रण पीडे उभयता ॥१४॥
शाले	स	र्वोपाय अपाय । तयां आरोग्य न होय । एके दिनीं तयां राय । विजनारण्यदेशीं टाकी ॥१५॥
ती पू	र्व	कर्म स्मरून । वाळा कडेवर घेऊन । वनीं करी आरंदन । तों गोधन पुढें देखे ॥१६॥
राज	भा	मिनी गोपतीतें । पुसोनी ये नगरातें । वणिकपती राखी तीतें । व्रणकष्टें पुत्र मेला ॥१७॥
तों दै	चे	ऋषभयोगी । ती रडता आला वेगीं । तिला म्हणे राहें उगी । शोक त्यागीं विवेकानें ॥१८॥
सांगो	न	सदुपदेश । त्मरे पूर्वोपकारास । जीववी तो त्या सुतास । त्या दोघास दे आरोग्य ॥१९॥
असा	भा	ग्यें सत्पुरुष । मेटे, तरी जायी दोष । राजा पुसे सत्पुरुष । असे दोषहर कोठें ॥२०॥

भूसु र ' म्हणे भूपाप्रती । भीमातीरीं असे यती ।
 नामें नृसिंहसरस्वती । तयाप्रति जा भेटाया ॥२१॥
 राजा ' त यास्तु म्हणून । तया विप्रा सत्कारून ।
 चतुरंग दळ घेऊन । भाव धरून पातळा ॥२२॥
 तो पा ह क दूरी करून । पायीं चालत येऊन ।
 संगमीं देवा पाहून । करी नमन एकभावे ॥२३॥
 म्हण ति श्रीगुरु रजका । कोठें वससी येसी न कां ।
 भेटावया रे भाविका । तें ऐकुनी तो हो ज्ञानी ॥२४॥
 निज शु ज प्राजन्मीचें । आठवी रूप श्रीपादाचें ।
 त्या वळखूनी मृदु वाचें । करि त्यांचें तो स्तवन ॥२५॥
 कां वा ह्य विययान्धीत । लोटिसी तूं कृपावंत ।
 आतां धरी माझा हात । बरी त्वरीन काढी मज ॥२६॥
 वं हा त माझा धरितां । मी येईन हो वरता ।
 मांडीवरी फोड होतां । त्या निमित्तानें ही भेट ॥२७॥
 माझा मं गळ हो भाव । गुरु म्हणे फोडा दाखिव ।
 येरु मांडी पाहे तंव । स्फोटकामायं झालाची ॥२८॥
 म्हणे शा वास हे भेट । माझा गमविज स्फोट ।
 म्हणे नेणें मी हें कूट । चावी भेट हा तव हेतू ॥२९॥
 मी शा र्त्र बाध जरी । गोहत्यादिक न करी ।
 म्हणे माझी पद्दा पुरी । नमस्कारी वारंवार ॥३०॥
 तो अ मि त सेना दात्री । तयां पाटखीत वैसवी ।
 स्वयें पायी चाले पदवी । गुरु वैसवी यानीं तया ॥३१॥

पुढें	द	र्शन घे म्हणून । पापनाशतीर्थी येऊन । राहे गुरू त्या प्रार्थून । नागनाथ घरी नेयी ॥३२॥
गुरू	मु	ख्य शिष्यासहित । जेवूनिया तीर्थी येत । तो राजा त्या नगरात । ने वाजत गाजत गाता ॥३३॥
विवि	क्त	दृष्टि भगवान् । जाती पुरी भक्ताधीन । दावी सर्वां भेटवोन । प्रीती करून निजैश्वर्या ॥३४॥
ती ग	म्म	त न बोलवे । महोत्सव केला रावे । आता पाददास्य घावें । म्हणूनी भावें प्रार्थी भूपा ॥३५॥
तन	या	राज्य देऊन । तं श्रीशैलावर येऊन । घेयीं भाषें दर्शन । राव ज्ञान असो म्हणे ॥३६॥
पदीं	न	म्र झाला राव । आश्वासून गुरुराव । गाणगापुरी पुन ठाव । घेयी देव भक्ताधीन ॥३७॥
तें अ	घ	हारि दर्शन । होता जनही हर्षून । सर्व करिती नीराजन । गुरुस्तवनपूर्वक ते ॥३८॥

इतिश्री० प० प० वा० स० वि० सारे यवनोद्धरण नाम

पंचाशत्तमो० ॥ ५० ॥ ग्रं० सं० ॥ ६९२ ॥

आता	ए	थें न रहावें । कलियुगी गुप्त व्हावें । असें म्हणता गुरुराव । अवघे दुःखित होती ते ॥१॥
गुरू	त	या आश्वासून । म्हणे भजती आतां हीन । पुढें येतील दुर्दिन । हें जाणून गुप्त राहूं ॥२॥
जे स	दुबु	द्धि असती लोक । दिसों तयासी सम्यक् । गाणगापुरी राहूं भाक । घ्या हो लोक त्रिवाचेसी ॥३॥

भवा धवा हो तुम्हां सुगम । भजतां पादुका जे काम ।
 ते पुरोनि अंती धाम । मिळेल नाम माझे गातां ॥४॥

भवां बु धितरणार्थ । भजा मज मिळेल स्वार्थ ।
 चरित गातां मनोरथ । पुरती, व्यर्थ चिता नसो ॥५॥

हो स द्वि त पादुकार्चनी । विव्रहर चितामणी ।
 अर्चा प्रातः कृष्णाल्मानी । जाउनि रोज येयीन मी ॥६॥

भक्ति मान् भावी जसा जसा । व्यापार्शीं मी तसा तसा ।
 गुरूचा हो बोल ऐसा । नामधारका म्हणे सिद्ध ॥७॥

रह स्या र्य गुरुचरिताचा । सिद्धनामधारकाचा ।
 संवाद जो लोकीं साचा । सार तयाचा हा चिद्रस ॥८॥

हैं स त्कु पा करुनी दत्त । बदवी प्रेरुनिपां चित्त ।
 तया पदीं हा समस्त । समर्पित असो ग्रंथ ॥९॥

इति श्री० प० प० वा० स० वि० सारे वरप्रदानं नाम
 एकपंचाशत्तमो० ॥ ५१ ॥ प्र० मं० ॥ ७०० ॥

आरती

जय त त्वज्ञाननिधान । अनसूयात्रिनंदन ।
 त्वत्पदपद्मावरुन । पंचप्राण ओंवाळीन ॥१॥

करी कृ पा मायबापा । वारीं सर्व पापतापा ।
 निजमार्ग करी सोपा । अनुकंपा पूर्ण करून ॥२॥

जे अ त्य दूमुन तव रूप । ते हा चित्ती आपोआप ।
 राहो, जे कामकोप । उपशमवी प्रगटून ॥३॥

तप	श्र	यां हे आमुची । त्वत्स्मृती नित्य होवो साची । दुर्वासना मनाची । जुठवीं हेंची देयीं दान ॥४॥
गूण	भा	वें तूझे गावें । अनासक्तीनें मी वागावें । सत्संगा आदरावे । मज धावें हे वरदान ॥५॥
अनु	र	क्ती त्वत्पदीं व्हावी । विषयीं विरक्ती व्हावी । कष्ट येतां धृती व्हावी । सेवा बरवी घे हातून ॥६॥
तार	त	त्सद्ब्रह्मार्पण । असो संपूर्णाचरण । दृढ धरूं तव चरण । न मला त्वदन्य शरण ॥७॥

इति श्रीसप्तशतीगुरुचरित्रं समाप्तम्

(कोणता ग्रंथ कोणत्या शकांत निर्माण झाला
याबद्दल ग्रंथकारांनी दिलेल्या ओव्या)

कर्ता करविता दत्त । वासुदेव निमित्त येव ।
तत्पदीं अर्पिला हा ग्रंथ । तोच येथ आदिमध्यांती ॥ १ ॥
झालें अठराशें सहा शकांत । द्विसहस्र संस्कृत गुरुचरित ।
त्यावरती टीका अवर्षणाब्दात । द्वारिकाक्षेत्री जाइली ॥ २ ॥
गुर्जेरच्छेनें तयेवरी । चूर्णिका झाली त्याचवत्सरी ।
अठराशेतेवीस वत्सरी । त्रिशती त्यावरी हो संस्कृत ॥ ३ ॥
ओंवीसमानार्य श्लोक संस्कृत । हो अठराशेंचोविंसात ।
गंगातीरी दुजा कार्तिकांत । मराठी भाषेत हे सप्तशती ॥ ४ ॥
दत्तपुराण संस्कृत । माहात्म्यसार प्राकृत ।
ग्रंथत्रय रसमस्ति । बदवी दत्त वासुदेवमुखें ॥ ५ ॥

श्रीगणेशदत्तगुरुभ्यो नमः श्रीदत्तलीलामृताब्धिसार

श्रीगणेशाय नम । श्रीदत्तत्रिपाय नम ॥
 ॐकार ज्याचा वाचक । जगद्धेव धीमेरक ।
 तोचि देव सच्चिदुसुख । एक दत्त ॥ १ ॥
 दत्त अत्र निराकार । स्वेच्छामार्गे हो साकार ।
 अव्ययात्मा भक्ताधार । भक्तिगम्य ॥ २ ॥
 अहंकार नाही ज्यास । कर्तृवादि कैचें त्यास ।
 तत्त्व नेणें हें जो त्यास । खास वर ॥ ३ ॥
 चंधें नानायोनि दु ख । भोगी जेव्हां जाणें एक ।
 भक्तिमार्ग तेव्हा चोख । सुग पावे ॥ ४ ॥
 पावे ऐसें सौम्य धर्मे । भक्तिन्येस्त निव्यक्रमें ।
 शमादिक विप्रा कर्में । भूपा शौर्य ॥ ५ ॥
 व्यापार वेश्या शूद्रा सेवा । भर्तृमेवा ख्रिया भरा ।
 चारी वश्य करी देवा । मावाधीना ॥ ६ ॥
 मावाधीन देव ग्यास । ण्ठदर्थ इतिहास ।
 प्रतिष्ठानी करी वाम । कौशिकाम्य ॥ ७ ॥
 जातिमार्गे बिप्रदेह । निव्य मेवी वेश्यागेह ।

-१ जगाच्या उत्पत्ति स्थिति विल्लमाता कारण. २ स्वामशब्दा इच्छामार्गे.
 ३ ईश्वरेशानें समर्पित. ४ पठनामध्ये.

श्रीदत्तलीलामृताब्धिसार

नेणे स्वखी कृतोद्वाह । मोहप्रस्त	॥ ८ ॥
प्रस्त झाला महारोगें । शून्य शाली त्याचीं अंगें ।	
त्याळ्य वेश्या टाकी वेगें । दूर देशी	॥ ९ ॥
स्मरे तेव्हां तो भार्येला । हळू हळू गेही आला ।	
सती म्हणे दैवें आला । भला देव	॥ १० ॥
दुर्गंध ये जरी त्यास । त्याचा वीट नसे तीस ।	
अहोरात्र सेवी त्रास । न मानी ती	॥ ११ ॥
नीती तीणें न लंघितां । क्षणोक्षणीं हाणीं छाता ।	
तथापी ती त्याच्या चित्ता । शांत करी	॥ १२ ॥
पूय-मूत्र-मळ क्षाळी । तरी देतो नित्य गाळी ।	
निजोनी तो एकेवेळीं । वेश्या पाहे	॥ १३ ॥
खेहें बोले तो भार्येला । वेश्यागेही नेयीं मला ।	
ऐसें ऐकतांही तीला । झाला हर्ष	॥ १४ ॥
वेश्येसाठीं भूंगा घेयी । धरी स्केंधी धवा वायी ।	
विद्युत्तेजें हळू पायीं । जायी घ्वांती	॥ १५ ॥
चोरभ्रमें मांडव्यर्पी । शुळी दिल्हा विप्र त्यासी ।	
लागे म्हणे तो मरसी । सूर्योदयी	॥ १६ ॥
न हो सूर्योदय ऐसी । सती बोले स्वकार्यासी ।	
करोनी ये स्वगेहासी । तीसी भी तो	॥ १७ ॥
ठं ठः ठरें ठरें ऐसें । स्तंभनची होय जैसें ।	
साप्त्वीवाचें सूर्या असे । तैसें स्थैर्य	॥ १८ ॥

बैरावश्य करी करी । या मंत्रें जो वश्य करी ।	
साहाय्य तो तिला हरी । करी वश्य	॥१९॥
न होतांची सूर्योदय । सर्वांलाही झालें भय ।	
यज्ञलोपें देवां होय । ऐकादशी	॥२०॥
आम्हीं देता सुवृष्टीसी । याजीना जो त्या मर्त्यासी ।	
पीडा घावी परी यांसी । काळ नाहीं	॥२१॥
ऐसें बोलोनी ते देव । ब्रह्मापाशीं घेती धांव ।	
ब्रह्मा बोले छपे देव । साध्वीशापें	॥२२॥
तेजें तेजा शमवावें । अनसूयेपाशीं जावें ।	
ऐसें बोलोनी ते भावें । तेथे आले	॥२३॥
अत्रि-अनसूयेतें ते । विनवूनी पेंठणातें ।	
नेती सती बोले तीतें । माते धन्य	॥२४॥
पतीवीणें काहीं तूज । नावडे कीं हितगुज ।	
पती सर्वेश गे तूज । मज जेवीं	॥२५॥
स्त्रियां वेगळें न कर्म । पती देतो अर्ध धर्म ।	
सुशीलत्वे लामे शर्म । पतिलोकी	॥२६॥
येरी बोले हें ययार्थ । तुझें येणें हें किमर्थ ।	
अनसूया बोले व्यर्थ । अनर्थ हा	॥२७॥
सूर्या बोलोवीं तूं जरी । तुझा मर्ता मरे तरी ।	
वाचवीं हें रुचे जरी । तरी करी	॥२८॥

तयास्तु ती म्हणे सूर्या । ये वा ऐसें ऐकोनियां ।
 आला सूर्य तो उदया । पडे विप्र ॥२९॥
 अनसूया वदे काही । पतीविणें न मी पाहीं ।
 त्या धर्माच्या लेशें हा ही । विप्र वाचो ॥३०॥
 संपाद्वती बीजत्रय । उच्चारितां मृत्युंजय ।
 मृताही ये जीव होय । तैसें तेव्हां ॥३१॥
 अंतर्बाह्य त्याचा भाव । पाळटला जेवी देव ।
 द्रौढीजानें चिरंजीव । जेवीं होतो ॥३२॥
 महानंद सर्वां झाला । अनसूये वर दिहा ।
 त्रिमूर्ति ये त्वत्कुक्षीला । देववरें ॥३३॥
 देव गेले स्वस्थानासी । अनसूया त्या साध्वीसी ।
 पुसोनी ये स्वगेहासी । अत्रीसह ॥३४॥
 अंतर्वर्तनी वरें झाली । मार्गशीर्षी सायंकाळी ।
 पूर्णिमेसी प्रसवली । तीन पुत्र ॥३५॥
 सोम झाला ब्रह्मार्शेची । दत्तात्रेय विष्णू साची ।
 दुर्वासा तो हेरार्शेची । साध्वीधर्मे ॥३६॥
 माखी न्हाणी पाजी त्यातें । जो जो जो जो म्हणे ज्यातें ।
 गाता ठके वेद त्यातें । साध्वी पाळी ॥३७॥
 सोम गेला चंद्रलोकीं । हिंडे दुर्वासा या लोकीं ।
 पूर्ण दत्तत्रिमूर्ति की । गोही राहे ॥३८॥

१ मरे. २ व्याहृतिसहित हौजूसः याही संपुटित केलेला मृत्युंजय मंत्र.
 ३ याच्या अनुष्ठानानें. ४ गर्भिणी. ५ शंकराश.

ध्यानमग्न केव्हां नग्न । उन्मत्तसा कीं उद्विग्न ।
 दिसे लोकां ब्रह्मलग्न । नानारूपें ॥३९॥
 साध्य देव त्या नेणतां । बोलती कां वेदवार्ता ।
 करीसी आश्रम आतां । कोण तूझा ॥४०॥
 दत्त बोले पांचवा पां । आश्रम हा असे सोपा ।
 निर्विकल्पें स्वात्मरूपा । जो पाहे त्या ॥४१॥
 धैर्य सत्य शमें बुद्धी । धरा छेदा ग्रंथी आधी ।
 समत्वे न द्वैत बाधी । साधी शांती ॥४२॥
 गर्वाक्रोश अवमान । द्रोह कामाद्यांचें भान ।
 नसो न सोडा वाग्वाण । सोसा हे ही ॥४३॥
 जैसा पट रंगें रंगी । तैसा होयी संगें संगी ।
 साधुसंगें साधू अंगी । वेगीं बाणें ॥४४॥
 निंदा सोडा जोडा पाणी । परछिद्रा सोडा पाणी ।
 बोला धर्म्या गोडवाणी । जाणीव घ्या ॥४५॥
 अवध्याचें सार घ्यावें । हर्ष शोका दवडावें ।
 द्वा आश्रमा तेव्हां पावे । भावें ऐशा ॥४६॥
 ऐसें देवी हें ऐकोनी । दत्ता परात्मा मानुनी ।
 गेले त्या काळपासूनी । मौनी येती ॥४७॥
 शिष्य होवूं पाहाती ते । डोहीं बुडी दिही दत्तें ।
 किती गेले होते त्यातें । पारखी तो ॥४८॥
 वर घेवोनी स्वाश्रया । नग्नमाया मद्यप्याया ।
 दत्त वैसे देखोनियां । पळाले ते ॥४९॥

धर्मातिक्रम साहस । जिरे ईशा न मूढास ।	
शिवाविना जेवि वीप । जाळी अन्या	॥५०॥
कार्तवीर्य तो टिकला । तोचि सम्राट् मुक्त झाला ।	
ऐका त्याच्या चरित्राला । पूर्वापर	॥५१॥
कृतवीर्य सोमवशी । पुत्रशोक झाला त्यासी ।	
गुरू सागे सप्तमीसी । सूर्या अर्चा	॥५२॥
अपुत्रत्व मोडयै साव । कैसा होवो पुत्राभाव ।	
व्रत दे सत्पुत्र भाव । भाव ठेनी	॥५३॥
सूर्य रुद्र सप्त माता । पूजा होमी ह्या देवता ।	
चरू समिधवें ताता । आणी तिळे	॥५४॥
जीवत्पतिप्रजा नारी । अभिषेकीं तीचा करी ।	
तेथे मत्र हा उचारी । बारी दोषा	॥५५॥
ग्रहक्षेद्रदोष वारी । जीवत्पुत्राहे हो नारी ।	
कोणी बाळातें न मारी । तारी हरी	॥५६॥
अभिषेक ऐसा होता । तोषवी ते विप्रकाता ।	
भोज्य दक्षिणा त्या देतां । लावे क्षेम	॥५७॥
दीर्घायू हा होवो बाल । त्रिमूर्ती गुह दिक्पाल ।	
रिष्टहर्ते बहुसाल । पालक ते	॥५८॥
ऐसे ऐकोनी हे व्रत । राजा भावें आचरत ।	
मैत्रेयी अनंत व्रत । तेंही सागे	॥५९॥

एक वर्ष हविष्यान्न । पीर्णिमेसी तत्पूजन ।
 तत्त्वी शीलधरा दीन । पूर्ण करी ॥६०॥
 स्वप्नी रूप दावी दत्त । होवोनियां अवधूत ।
 बोले केलें पूर्ण व्रत । सुत घे हा ॥६१॥
 माझा भक्त लक्षायू हा । चक्रवर्ती दुष्टारिहा ।
 स्मर्तृगामी हो हा पहा । महाराज ॥६२॥
 राजी हर्षे झाली जागी । स्वप्न सागे भूपा वेगी ।
 राजा बोले राही जागी । त्यागी शोषे ॥६३॥
 दिक्पाठांश गर्मी आला । मृद्भक्ष्याचा हो डोहाळा ।
 करी राजा संस्काराळा । झाला हर्ष ॥६४॥
 उची पाच ग्रह येत । कोणाचेही नसे अस्त ।
 तेव्हां रात्री हो प्रसूत । शांत काळी ॥६५॥
 जोशी सागे झाला पुत्र । हो श्रीदत्तकृपापात्र ।
 स्मर्तृगामी हा सर्वत्र । शस्त्रधारी ॥६६॥
 धारी पापा तापा नाम । याचें घेतां नष्टागम ।
 शेखी पावे परंधाम । नामवळें ॥६७॥
 राजा हर्षे करी धर्म । आत्मजाचें जातकर्म ।
 म्हणे माझे झालें शर्म । ऋणमुक्ती ॥६८॥
 अर्जुन हें नाम टेथी । वाढे पुत्र चंद्र जेवी ।

१ स्मरण होतांच दर्शन देणार. २ पुनः शोष घेतली तर स्वप्न निष्फळ
 ३ या अभिप्रायाने हे सांगले. ४ पुंसनवादि. ५ नष्टप्राप्ति.
 पुत्राचे.
 ६.९

योग्य होतां मैता सेवी । विद्या पढे	॥६९॥
कृतवीर्यं दैवें मेल । न घे पुत्र तो राज्याल ।	
समेमध्यें तो सर्वांल । भला चोले	॥७०॥
व्यापाराचा द्वादशांश । भूमीचाही घे पष्ठांश ।	
परी रक्षीना जो त्यास । खास चोर	॥७१॥
क्रोधें लोभें दंडी दंड्या । सोडी शोडी जो अदंड्या ।	
यम त्याच्या फोडी हड्या । मांड्या तोडी	॥७२॥
राजा जरी वागे न्यायें । भृत्य लुटती अन्यायें ।	
राजा भोगी त्या अपायें । दुर्गतीतें	॥७३॥
भृत्य विश्वासें मी एक । कैसें वाळू ऐष्य दुःख ।	
हैं ऐकतां सुनी येक । ऐक म्हणे	॥७४॥
भूपा आराधीं तूं दत्ता । निववील तो त्वच्चिता ।	
त्वद्रूपाळ अनेकता । तो दे योगी	॥७५॥
ज्याचें सह्यगिरिस्थान । माहुरीं करी शयन ।	
निल्य भागीरथीज्ञान । तुंगोपान	॥७६॥
कुरुक्षेत्री आचमन । कन्हाडात संध्या ध्यान ।	
कोल्हापुरी भिक्षाटन । नित्य करी	॥७७॥
पंढरीसी विलेपन । सारापुरी सुभोजन ।	
स्मरतांची आगमन । शीघ्र करी	॥७८॥
दत्तात्रेय अभिधान । अनसूयात्रिनंदन ।	
ज्याच्या योगें देवगण । स्वर्गीं सुखी	॥७९॥

जंमदैत्य स्वर्ग जेव्हां । घेयी देवां मारी तेव्हां
 गुरु सांगे सर्वां देवां । सेवा दत्ता ॥८०॥
 मग देव घेती मेटी । मार्या दत्ता कंठी मिठी ।
 घाली स्वयें टाळ्या पिटी । मघा प्राशी ॥८१॥
 मारी देवां पळा म्हणे । नानापरी घाली मेणें ।
 तथापी देव शहाणे । न पळती ॥८२॥
 ऐसें एक वर्ष गेलें । प्रेमें दत्त देवां बोले ।
 देवीं सर्व निवेदिलें । झालें जें तें ॥८३॥
 दत्त बोले स्त्रीउच्छिष्ट । खातां झालों मी हा भ्रष्ट ।
 माझा नसे जरी वीट । प्या प्रसाद ॥८४॥
 शत्रू येयें आणा म्हणे । मग देव जाती क्षणें ।
 दैत्यां मारितां ते मेणें । आले तेही^१ ॥८५॥
 नारी दत्ताकीं देखिली । दैत्यां गुलोनी घेतिली ।
 दत्त बोले हानी झाली । यांची मारा ॥८६॥
 परदारार्कर्षणें ते । क्षीण झाले देव त्यांतें ।
 क्षणें मारोनी स्वर्गांत । घेते झाले ॥८७॥
 माया दत्तरूपी छीन । झाली ऐसें हें ऐकोन ।
 त्वरें आला तो अर्जुन । दत्तापाशी ॥८८॥
 तो हाणितां धिक्कारितां । कर्म बीमत्स दावितां ।
 न जायी त्या दे उच्छिष्ट । तें तो खायी ॥८९॥

१ देवांला भूल घालण्यासाठीं मायेने निर्माण केलेली छी. २ दैत्यही-
 १ श्री.

तेव्हा गेले मुज त्याचे । दत्त बोले ससर्गाचें ।
 फळ हें जा येरु त्याचे । पाय धरी ॥९०॥
 दत्त बोले सम्राट् हो तू । सर्वैश्वर्य गती घे तू ।
 सर्वज्ञ अजिंक्य हो तू । धर्मो योगी ॥९१॥
 सहस्रबाहू पाळक । रूपें धरसी अनेक ।
 स्मर्तृगामी दुर्वारिंक । नष्टदाता ॥९२॥
 दत्ताज्ञें तो राज्यां आला । अभिपेक देवें केला ।
 तेव्हा बोले तो सर्वाला । ऐका आज्ञा ॥९३॥
 एकला मी राज्य करीं । न दें कोणाला चाकरी ।
 हानी होता जो जो स्मरे । ये मी तेथें ॥९४॥
 माझ्याविना जो शस्त्राते । धरी पाप करी त्याते ।
 दंडी ऐशा तदाज्ञेतें । भीते झाले ॥९५॥
 राष्ट्रदुर्ग मार्ग सेना । पशुक्षेत्र धान्य धना ।
 राखी रूपें घे तो नाना । ज्ञानैगंधीसा ॥९६॥
 भूमि स्वर्गा खंपाताळीं । राजा धुडे सर्वकाळीं ।
 स्मरताची त्या जवळी । धाय घेतो ॥९७॥
 ऐसा बळी तो ऐकोनी । आला रावण धावोनी ।
 लीया करीं त्या बाधोनीं । दे पोरानें ॥९८॥
 कुबेरें तो सोडविला । सहस्रार्जुन नामाला ।
 ऐशा परी तो पावला । झाला भला ॥९९॥

प्रतिदिनी घे दर्शन । दत्ताचें नित्य स्मरण ।

दशसहस्र हो यज्ञ । त्याणें केले ॥ १०० ॥

इति श्रीदत्तलीलामृतान्वधौ दत्तावतारपूर्वकार्जुनानुग्रहसंज्ञा
प्रथमलहरी समाप्ता ॥ ओव्या १०० ॥ अक्षरें २८०० ॥

श्रीगणेशाय नमः । श्रीदत्तात्रेयाय नमः ।

जैसा राजा राज्य करी । त्या ये वैराग्यलहरी ।

राज्य टांकी दूरी घरी । ज्ञानान्वधीतें ॥ १ ॥

ज्ञानान्वधी श्रीदत्तात्रेय । राजा येतां मौनी होय ।

उमा राजा चिंती पाय । अपायंत्र ॥ २ ॥

ऐसे किती दिन गेले । दत्तें ध्यान न सोडीलें ।

भूषें स्तवा आरंभिलें । म्यालें मन ॥ ३ ॥

येती देवर्षी प्रभांती । नित्य वंदूनि ते जाती ।

शान्ततपा कुंडी छाती । धरी राहें ॥ ४ ॥

एकेदिनी उठे दत्त । कुंडी घेयी शौचा जात ।

यथाविधी होतां पूत । शिष्य आठा ॥ ५ ॥

त्याणें सामग्री दीधळी । दत्तें नित्य क्रिया केली ।

धारणा ही आरंभिळी । पैली जैसी ॥ ६ ॥

शिष्य म्हणे राजा येय । प्रायोपवेशने व्रस्त ।

देतां अणी इष्टी वित्त । दत्त म्हणे ॥ ७ ॥

राजा गढे पुरे आतां । परीक्षा दे गुरूनाथा ।

ज्ञानाविना नसे आस्था । आतां मला ॥ ८ ॥
 मृत्यु माझा आज्ञाधार । देव माझे अनुचर ।
 रिद्धिसिद्धीचें मी घर । हें त्वां केलें ॥ ९ ॥
 राज्यलक्ष्मी पुत्र नारी । आप्त होती अंती दूरी ।
 नको वार्ता यांची हरी । तारी शिष्या ॥ १० ॥
 शाखें झाला मला भ्रम । प्रत्येकाचें भिन्न वर्म ।
 दत्त बोले एक धर्म । सर्वशास्त्री ॥ ११ ॥
 क्षुद्र शाखें पढवितां । इंद्रें गुरूला पूसतां ।
 तो त्या सांगे सात गाथा । ह्या त्या ऐक ॥ १२ ॥
 एक शिल्पी शास्त्राधारें । बांधी देवालयें घरें ।
 दान धर्म तेथें बरे । नित्य होती ॥ १३ ॥
 आधिब्याधी कोणा नोहे । ऐसें त्याचें कौशल्य हें ।
 रुचे सर्वां धन लाहे । वाहे धर्मा ॥ १४ ॥
 मरोनी घे स्वर्गसुख । पुढे राजा तो धार्मिक ।
 पुनः झाला विप्र चोख । ब्रह्मनिष्ठ ॥ १५ ॥
 एक विप्र स्मरशास्त्री । जगी धुंडे शास्त्रोक्त स्त्री ।
 एका रायें कांता पुत्री । त्या दाविली ॥ १६ ॥
 आली तेव्हां त्याला मूर्च्छा । कन्या करी त्याची इच्छा ।
 राजा तैसी त्यांची वांच्छा । पूर्ण करी ॥ १७ ॥
 राज्याधेशी कन्या देयी । खुशी झाला तो जावयी ।
 स्माररंगें रंगी घेयी । तीशी भोग ॥ १८ ॥

नैरादिब्रह्मांतानंद । रती ते घे प्राज्ञ मंद ।
 ते नेणें तो अंती खेद । घे न शांती ॥१९॥
 कैलई संयोगें ह्याला । मोही मोही म्हणे ज्याला ।
 ये अन्योन्या मोह आला । यांला तैसा ॥२०॥
 अंतरतां होती कधी । परस्परां एक दृष्टी ।
 होती आनंदाच्या गोष्टी । पोटी प्रेम ॥२१॥
 ऐशा आनंदें तो मेला । सखीक गंवर्व झाला ।
 तेणें शंभू तोपविळा । झ्याला गातां ॥२२॥
 शिवें ब्रह्मलोका नेला । तेथें घे क्रममुक्तीला ।
 तेव्हां दोप या शाखाला । आला कैसा ॥२३॥
 वेदशर्मा गोदावासी । शांत दांत सुन त्यासी ।
 होता सात भूतें त्यासी । ग्रासीयेला ॥२४॥
 पडे रडे उडे हंसे । खायी गाई न्हायी असे ।
 सात माव करीतसे । पिसेपणें ॥२५॥
 नाना उपाय योजिले । भूत एकही न गेलें ।
 एकेदिनीं मिश्रू आले । दुर्गंधांगी ॥२६॥
 विप्र भिक्षा देतां छेवी । त्याची देखे जेवी रवी ।
 पळे मिश्रू विप्र जेवी । धावे पाठी ॥२७॥
 मार गाळी सोसी जेव्हां । दत्त दावी रूप तेव्हां ।

१ मनुष्यापासून ब्रह्मानंदापर्यंत. २ ह्मी बीजानें [मोहन प्रयोगानें].
 मुळी चार-सलोक्ता, सरूपता, समीपता आणि सायुज्यता. ४ अवधूत.
 दांती. ५ वेगानें.

विप्र वदे पुत्राला न्हा । प्राणदाते	॥२८॥
दत्त सात मंत्र सागे । रोज एक एक सांगें ।	
त्याच्या कानी ह्यानी वेगें । भूतें जाती	॥२९॥
ऐसें सागोनी हो, गुप्त । विप्रें तैसें केलें व्यक्त ।	
रोज रोज एक तस । भूत गेलें	॥३०॥
एका एका योगें जसे । मनोमल जाती तसे ।	
जो जो जाई त्याची नसे । ती ती चेष्टा	॥३१॥
फट्कारानें उच्चाटितां । राक्षस ही हो धांवता ।	
भूताद्याची कैची वानी । उच्चाटनें	॥३२॥
पुत्र झाला पूर्ववत् । अभ्यासें हो जीवन्मुक्त ।	
मंत्रशाले साधनात । हीत हें हो	॥३३॥
मातापुरी विष्णुदत्त । करी कर्म मीमांसोक्त ।	
त्याचे अगणी अश्रुत्य । गुप्त असे	॥३४॥
ब्रह्मराक्षस त्या वृक्षी । विप्रदत्तबैली भक्षी ।	
न देती जे त्यां तो शिक्षी । रक्षी विप्रा	॥३५॥
शुद्धान्ने ये त्या शातता । वर दे तो विष्णुदत्ता ।	
भार्यामते मागे दत्ता । दावी ऐसें	॥३६॥
चोले राक्षस हें जरी । मला साक्षात् नोहे तरी ।	
दूरी दावी स्वार्थ करी । फेरी बारी	॥३७॥
एके दिनी विप्रा भूत । दावी मंघापणी दत्त ।	

१ अंगोपांगसह. २ रागद्वेषादि. ३ मीमांसाशास्त्रप्रमाणें विवा
 सुविचारानें. ४ राखलेला. ५ भूतबली. ६ जन्ममरण. ७ मग
 विष्णूराचे पुढाणी.

विप्र पाहे लहने मत्त । दत्त ने हा ॥३८॥

गुप्त जाला तो तात्काळ । विप्र ताडी स्वकपाळ ।

भूत बोले दोन वेळ । दावी पुनः ॥३९॥

भूत बोले एके दिनी । आहे दत्त तो स्मशानी ।

विप्र गेला तेथे हाणी । त्यातें दत्त ॥४०॥

मागें होतां दत्त गुप्त । जाला विप्रा वदे भूत ।

पुनः दावी हो तूं सर्क । पंढी घेयें ॥४१॥

पुनः दावी एके दिनी । कुत्र्यां काकां दे छेदूनी ।

खैरमांस त्या जावूनी । दत्ता पाहें ॥४२॥

पुसे काय कार्य तरी । सांगे श्राद्धी क्षण करी ।

तरोनी तूं मळा तारी । बारी भवा ॥४३॥

पत्नी बोले व्हा सादर । विप्र लहणे सोडी देर ।

जातां दत्तपदी फार । मार दे त्या ॥४४॥

वदे दत्त सोडी पाद । तो बोले पुरवी छंद ।

क्षेण घेयी दर्शश्राद्धा । सिद्ध करी ॥४५॥

दत्त लहणे नष्ट भ्रष्ट । मी अस्पृष्ट तूं रे शिष्ट ।

विप्र लहणे ब्रह्मनिष्ठ । वरिष्ठ तूं ॥४६॥

दत्त रूप दावी होती । श्वान काक श्रुतिस्मृती ।

वदे विप्र माझी मुक्ती । होती जाली ॥४७॥

दत्त बोले मी ये विप्र । पंक्ति योग्य सांगें क्षिप्र ।

तेव्हा ये तो हवें विप्र । सांगे भूता	॥४८॥
भूत बोले सूर्याग्नीते । योजी तोही घरी खीते ।	
सर्व सांगे ती पाकाते । शीघ्र करी	॥४९॥
अन्नपूर्णा ज्याच्यापाशी । तो श्रीदत्त ये त्यापाशी ।	
सरसांनाची हो राशी । दासी सिद्धी	॥५०॥
येवोनी श्रीदत्त बोले । विप्र अधापी न आले ।	
पत्नी आसन दे बोले । बैसा येती	॥५१॥
ये ती बाहेर प्रार्थुनी । धा हे सूर्या तो घेवुनी ।	
विप्ररूपा त्या आसनी । बैसवी ती	॥५२॥
दत्त वदे देवस्थानी । कोण विप्र ते ऐकुनी ।	
प्रार्थी अग्नीते येवुनी । तोही बैसे	॥५३॥
मग साग श्राद्ध केलें । सर्व देव तृप्त झाले ।	
पितरही मोक्षा गेले । बोले विप्र	॥५४॥
ब्रह्मराक्षसोपदेशें । झालें दर्शन हें असें ।	
दत्ता ध्यान मनीं ठसे । ऐसें करी	॥५५॥
दत्त वदे मी त्वच्चित्ता । न सोडी दे मदुच्छिष्टा ।	
भूता तो दें खीही आता । मुक्तता ध्या	॥५६॥
दत्त विद्या सूर्य यान । अग्नी सिद्धी दे ते तीन ।	
गुप्त झाले धरी ध्यान । ब्राह्मण तो	॥५७॥
उच्छिष्टें हो भूत मुक्त । विप्र झाला प्रेष्ठ भक्त ।	
आचरितां मीमासोक्त । मुक्त हो की	॥५८॥

गोदातीरीं हरिशर्मा । विशीं भोगी पूर्वकर्मा ।
 देवद्रोहें सहगुल्मा । जल्मा आला ॥५९॥
 त्यांत क्षय द्वादशाब्दीं । ब्रह्मघातें पोडशाब्दीं ।
 जलोदर पुढें त्र्यब्दीं । जीर्णज्वर ॥६०॥
 हो पण्मासें अतिसार । चों मासानें भगंदर ।
 त्रिदोष शैलीं योर । मारक जो ॥६१॥
 तत्त्वी जायी विष्णुदत्ता । शरण तो प्रायश्चित्ता ।
 योजी कर्म विपाकोक्ता । स्त्रीकरवीं ॥६२॥
 जो जो प्रायश्चित्त होत । रोग तों तों होयी नष्ट ।
 त्रिदोषा वैद्य शास्त्रोक्त । मात्रा पाजी ॥६३॥
 विप्र झाला रोगमुक्त । मंत्र दे त्या विष्णुदत्त ।
 त्याणें विप्र झाला सक्त । दत्तपदीं ॥६४॥
 रोग जाता पुष्टीरसें । माया जाता ज्ञानें तसें ।
 अथै तदर्थ हे असे । शास्त्रोपाय ॥६५॥
 एक माता रोग होता । निव पाजी निजसुता ।
 तो न पिये लाडू देतां । पीना झाला ॥६६॥
 तैसी फलश्रुती, गौण । हें जाणे त्या ज्ञान पूर्ण ।
 चाणें नेणें त्या भ्रमण । ये शास्त्रार्थी ॥६७॥
 लोका प्रवृत्ती हो लाडू । भासे निवृत्ती ती कडू ।
 आर्ता दावी फळ लाडू । श्रुतिमाता ॥६८॥
 जगीं किंवा स्वर्गीं भोग । प्रयोग कीं शत्रू भंग ।

करावया हें शाखांग । सांग कसे ॥६९॥
 एक देव दत्त देशी । जातां मागे ताखीपारी ।
 घेवोनी पतिरूपासी । शोटिंगे ये ॥७०॥
 म्हणे जाणें ज्या कार्यासी । तो भेटला वेशीपारी ।
 परतलों मी शीघ्रेशी । प्राणप्रिये ॥७१॥
 अशी तिशी घाली भूली । भार्या सत्य समजली ।
 भोग देतां ती भागली । आली शंका ॥७२॥
 मोठी त्याची भोगशक्ती । पोटी ठेवी लाजेनें ती ।
 दाटी शोके तों मासाती । पती आला ॥७३॥
 पिसा म्हणे त्या तूं कोण । विप्र म्हणे मी ब्राह्मण ।
 माझे घरी तूं रे कोण । मद्रूपानें ॥७४॥
 तो म्हणे मी घरघनी । कपटी तूं जा येथूनी ।
 तें ऐकोनी विप्र हाणी । तोही त्यातें ॥७५॥
 ग्रामी लोकां झाला खेद । त्यांच्या रूपा नसे भेद ।
 विष्णुदत्तापारी वाद । तोडूं चला ॥७६॥
 म्हणोनी ते तेथे आले । विष्णुदत्त त्यातें बोले ।
 तुल्यरूप दोघां भले । तुल्यध्वनी ॥७७॥
 एक सत्य एक धूर्त । दावील हें आतां दत्त ।
 विप्रा श्वेत भूता रक्त । रेखी मुद्रा ॥७८॥
 पुसे एका एका भिन्न । घर वस्त्र धन धान्य ।

१ ब्रह्मचर्याश्रमी कामार्त होऊन जो मरतो तो शोटिंग [भूत] होतो.
 २ शोटिंग. ३ बोलणें.

स्त्रीचें लक्षण सामान्य । सांगे विप्र ॥७९॥
 इटा कौलें वासे धन । कण संख्या पात्र मान ।
 स्त्रीचें बाह्यातलक्षण । भूत सांगे ॥८०॥
 तो संशय लोका झाला । विप्र म्हणे या क्षेत्राला ।
 फिरोनी ये पूर्वी त्याला । सत्य मानूं ॥८१॥
 क्षणें भूत ये दे खूण । विप्रा लागे अर्धा दिन ।
 म्हणे त्यातें सागा खूण । ह्या नैगाची ॥८२॥
 विप्र पैढ्यामें ये भूत । यामाधें लोक म्हणत ।
 नर नोहे हाची भूत । विप्र म्हणे ॥८३॥
 या कुंडीच्या तोटीदन । ये तो धे स्त्री हें ऐकून ।
 रिघे भूत तब्दधन । विप्र करी ॥८४॥
 ॐ हुं फट् भो महा वीरा । भूता बाधी बांधी वरा ।
 भूमीतळी गाडी वरा । शिळा ठेवी ॥८५॥
 लोकां म्हणे विष्णुदत्त । येता ओळखिला भूत ।
 खात्री व्हाया क्रम येय । हा दावीला ॥८६॥
 सर्वां झाला महानंद । ऐसा शालें जातां खेद ।
 लामे खरा परानंद । मेद नुरे ॥८७॥
 एका विप्रा झाला सुत । पूर्वीचा तो योगभ्रष्ट ।
 उन्मत्तसा तो वर्तत । संगभयें ॥८८॥
 मोठा होतांही तो नेणें । मळ-मूत्र खाणेंपिणें ।

श्रीदत्तलीलामृताब्धिसार

कोणी म्हणे भूतमेणें । ऐसा हो कीं ॥८९॥
 सर्वोपाय तातें केले । ते ते सर्व वाया गेले ।
 विष्णुदत्तापाशीं नेलें । त्या बाळातें ॥९०॥
 त्याणें ज्ञानी ओळखिला । लोका म्हणे तुम्ही चला ।
 बोले त्याला का ह्या लीला । मुला केल्या ॥९१॥
 कोणाचा तूं कोठें जासी । वाटे भय मोठे घेसी ।
 आई-बापा का न देसी । पुत्रसूख ॥९२॥
 बाळ वदे हा एकला । सबाह्यातरीं भरला ।
 जाणें येणे नसे ह्याला । संबंधही ॥९३॥
 भक्त वदे सत्य हेची । तरीं भीती का संगीची ।
 चेष्टेपरी घे लोकांची । राहाटी तूं ॥९४॥
 घरीं जारिणी वावरे । तिचें चित्त जारी ठरे ।
 ज्ञाता तेवीं क्रिया चरे । ब्रह्मी लीन ॥९५॥
 यांत त्याचा नसे तोटा । उपकार आणी चेष्ट ।
 दोनी लामे ब्रह्मनिष्ठा । नीति शालें ॥९६॥
 मग बाळ सोडी खोडी । ब्राह्मणी त्या जेवूं वाडी ।
 अन्न खातां तें दे दडी । भीती त्याची ॥९७॥
 पिता पाहे शांत सुता । म्हणे घालविलें भूता ।
 बंदुनी ते विष्णुदत्ता । जाती घरा ॥९८॥
 भ्रममात्र हा संसार । यांत शालें मिळे सार ।
 सारें भवपारावार । पार होई ॥९९॥
 शास्त्रिक्यार्थ सात गाथा । गुरू सांगे देवनाथा ।

मग दत्तपदी माया । राव ठेवीं ॥१००॥

इति श्रीदत्तलीलामृताब्धौ सप्तमाध्याय्या
द्वितीयलहरी संपूर्णा । ओव्या ॥२००॥

श्रीगणेशाय नमः । श्रीदत्तात्रेयाय नमः ।

उपदेश गुरु सांगे । द्या जो शिष्य घे पैड्डलिमें ।
तोच भक्त छोटी वेगें । मार्गे भवा ॥ १ ॥
भवौतीत निर्विकार । विभू आध अज पर ।
मायायोगें हो साकार । एक आत्मा ॥ २ ॥
स्वयें मायाऽविद्या हो तो । ईशा जीवा आभासें तो ।
करी सत्य हें माने तो । होतो बद्ध ॥ ३ ॥
त्रिगुणमायायुक्तात्मा । त्यापासूनी जन्म व्योमा ।
वाताग्नी आप भू जन्मा । क्रमें देतो ॥ ४ ॥
शब्दस्पर्श रूपरस । गंध एकोत्तर त्यांस ।
गुण दिहे या पांचांस । घे तो बद्ध ॥ ५ ॥
पंचीकृत भूतयोगें । देह झाले हे अवघे ।
स्वस्वाधिक्यें देह वागे । स्वस्वाधीन ॥ ६ ॥
भूतसत्वांशें वेगळी । ज्ञानेंद्रियें पांच शाळी ।
अंतःकरणाते व्याली । सत्त्वैकता ॥ ७ ॥

१ अकाराचा द्वितीय वर्ण [उ पदाचा ईश शंकर तो गुरु असाही अर्थ करावा.] २. सहा शास्त्रें. ३ संसारधर्माहून वेगळा. ४ प्रतिविंबानें. ५. आकाशाचा. ६ ज्या भूताचा अधिक अंश ज्या शरीरामध्ये तें शरीर त्या भूताच्या स्वाधीन राहतें.

रजोशानी कर्मेन्द्रिये । प्राणा जन्म तदैक्ये ये ।
 याहीं लिंगदेहाला ये । आकारता ॥ ८ ॥
 दिग्वातार्क वरुणाग्नी । ज्ञानेन्द्रिये राहे तेवी ।
 अग्नीद्राज मृत्यू कैवी । कर्मेन्द्रिया ॥ ९ ॥
 धीचा जीव मना चद्र । चित्ताधीश हो उपेंद्र ।
 अहंकारपती रुद्र । चालक हे ॥ १० ॥
 व्यंष्टीचे हे होत देव । समष्टीचे अयय ।
 याचा चालक तो देव । स्वयंज्योती ॥ ११ ॥
 पंचीकृत स्थूलमूर्ती । तेथे विश्व घे जागृती ।
 लिगीं तैजस घे आती । स्वप्नाची हे ॥ १२ ॥
 अविद्या कारणदेह । तेथे प्राज्ञा निद्रा मोह ।
 याचा साक्षी सुर्य न हो । सदेहें ज्या ॥ १३ ॥
 स्थूल अन्नमयकोश । त्याचा जीव जें अध्यास ।
 तेणें घे पङ्क्विकारास । भास हाही ॥ १४ ॥
 कर्मेन्द्रियप्राणसर्गे । नित्य भूक तहान घे ।
 ज्ञानेन्द्रिय मनें उगे । भ्रम करी ॥ १५ ॥
 ज्ञानेन्द्रियबुद्धियोने । कर्तृत्वाच्या छेपें कुणे ।
 प्रिये मोदें प्रेमोदें घे । भोक्तृत्व हा ॥ १६ ॥
 जेव्हा होयो देहातीत । पंचकोशव्यतिरिक्त ।
 दैशासाक्षी तेव्हा मुक्त । भक्त हो तो ॥ १७ ॥

ऐसा होण्यासाठी योग । अम्यासाचा हा अष्टांग ।
 निर्वासन मनोभंग । चांग होई ॥१८॥
 खोटे बोलों नये चोरी । हिंसा दुर्मेथुन वारी ।
 सरळता धैर्य धरी । दुःख होतां ॥१९॥
 सर्वावरी कृपा करी । मृत्तोयानें शोच करी ।
 अवमानी क्षमा धरी । खाई सुख ॥२०॥
 यांचें नाम दहा यम । दाहा हे ऐक नियम ।
 जपे देवगुरू नाम । देवा पूजो ॥२१॥
 वेदांताचा नित्याभ्यास । गुरुवाक्याचा विश्वास ।
 कुण्डल शोषी स्वदेहास । कर्मा श्रद्धा ॥२२॥
 दैवलाभें संतोषोन । पात्रो देई शक्त्या दान ।
 निध्या लाजें विष्णुर्पण । सर्व करी ॥२३॥
 उज्वा डावे मांडीवरी । डावा पाद उज्वेवरी ।
 पृष्ठहस्ती व्यस्त धरी । पादांगुष्ठा ॥२४॥
 नासाग्राक्ष सिधा वैसे । वद्वपश्चासन असे ।
 किंवा सिद्धासनी वैसे । भ्रूमध्याक्ष ॥२५॥
 डावी खोंट गुदावरी । तयावरी उज्वी धरी ।
 नेमी हनु उरी धरी । हेंचि सिद्ध ॥२६॥
 दर्भ-चर्म-बलावरी । ऐसा वैसे तू एकाग्रो ।

१ शास्त्रनिषिद्ध मैथुन न करणें हें गृहस्थास उद्देशूनच समजावें. २ पोटाचे दोन भाग अन्न व एक जळानें भरून चौथा रिता ठेवणें. ३ चांद्रायणादिक.

४ नासिकाग्रावर दृष्टी. ५ नमस्कार करी किंवा हनुवट नम्र करी.

जलान्यादी भीति दूरी । करीं पूर्वी	॥२७॥
घेयीं डावे नासापुटी । सोळा अकें वायू पोटी ।	
चतुर्गुणें घे हन्यटी । खाली धरी	॥२८॥
दुजा नासापुटें सोडी । बत्तीसांनी पुनः ओढी ।	
विपरीत शुद्धनाडी । हो अभ्यासें	॥२९॥
तीन वेळ बीस बीस । वाढवावें कुंभकास ।	
ऐसें करी तीन मास । खास सिद्धी	॥३०॥
कैनिष्ठानें धर्म घेतो । मध्यमें देह कांपतो ।	
नल्लरंघ्री प्राण जातो । उत्तमानें	॥३१॥
दों पळें पांच विपळें । होतो प्राणायाम बळें ।	
तो उत्तम त्याणें ढळे । कुंडलिनी	॥३२॥
पंचवीस पळें ठरे । तेव्हा प्रत्याहारें नुरे ।	
बाह्यमान धारणारे । दोघडीनें	॥३३॥
अहो रात्रें घडे ध्यान । करी निद्रा निवारण ।	
विक्षेपा दे प्रशमन । रस नेवें	॥३४॥
श्रवणाचें हें मनन । आंत युक्तीनें सेवन ।	
स्वप्नवत् द्वैतभान । मान मिथ्या	॥३५॥
तो मी साक्षी परिपूर्ण । ऐसें नित्य करी ध्यान ।	
ध्येयाकार होतां मन । समाधी हो	॥३६॥
आदर्शस्यमुखें भान । मुग्धाचें हो तेवीं जाण ।	
बुद्धिप्रतिबिंबें भान । हो स्वात्म्याला	॥३७॥

चित्तेन्द्रिये न दाविती । स्वात्म्या तो घे स्वप्रतीती ।
 वृत्तिज्ञानें तेंही अंती । रूपीं मुरे ॥३८॥
 कर्तकरजोन्वयायानें । ज्ञान मुरता तत्क्षणे ।
 पुरे स्वात्मा एकपणें । पूर्णानंद ॥३९॥
 निद्रेमाजी जरी ऐसें । तेथें वृत्तिज्ञान नसे ।
 सामान्याशीं वैर नसे । अज्ञानाचें ॥४०॥
 सूर्यतेजें जेथीं तृणें । न जळती संयोगानें ।
 सूर्यकांताचा तत्क्षणे । भस्म होती ॥४१॥
 तैसें वृत्तिज्ञान जाणा । जहदजहल्लक्षणा ।
 तैत्वपदार्थेंक्य खुणा । दावी खास ॥४२॥
 धरी जेव्हा योगीं चाड । तेव्हा सिद्धी येती आड ।
 योगा घालीती बिघड । द्वाड त्यारे ॥४३॥
 अणिमादी आठ सिद्धी । दाहा अन्य उपसिद्धी ।
 येथें न धरावी बुद्धी । नश्वर ह्या ॥४४॥
 धरीती त्या जरी कास । त्याची न ठेवावी आस ।
 ऐसा नर करी त्यास । खास मोक्ष ॥४५॥
 योगभ्रष्ट झाला तरी । तो मोक्ष घे जन्मातरी ।
 प्रभाव हा योगोदरी । तारी साच ॥४६॥
 कममुक्ती ब्रह्मलोकी । ब्रह्मावरोबर ये कीं ।
 अंप्रतिबद्धा या लोकी । जीवन्मुक्ती ॥४७॥

ज्ञानी तदर्थ उपाय । करीती ते सर्वापाय ।
 निवारिती तूं ही सोय । धरी अर्गे ॥४८॥
 अर्थां भुलेना जो ज्ञाता । मुग्ध तो जो मार्गी जाता ।
 न दे दृष्टी इतस्तता । आंधळा तो ॥४९॥
 निंदा स्तुती न घे कानी । भेरा तो मितसद्वाणी ।
 बोले स्वादा दे सोझनी । अजिहू तो ॥५०॥
 भिक्षा शौचार्थ जो जाई । पंगू तो जो कशी बाई ।
 पाहूनी न मुली घेई । तोची पंड ॥५१॥
 ऐसा वागे त्या ये सिद्धी । तूंही ऐसा योग साधी ।
 गुहा ही घे येथे आधी । कधी न हो ॥५२॥
 देवी दत्त शिरी हात । राजा बंदी जाई तेथ ।
 तीन दिन हो ध्यानस्थ । प्रसादाने, ॥५३॥
 पुनःही हो बारा दिन । समाधिस्य मास तीन ।
 पुसे त्याळा उठवून । दत्तात्रेय ॥५४॥
 म्हणे बोले अनुभव । बोले राजा जेथे वाव ।
 त्रिपुंटीळा नसे ठाव । वृत्तिज्ञाना ॥५५॥
 होतों तेथे समाहित । जाणीलें हें मी ऊठतां ।
 पूर्वाम्यासांनुवृत्तिता । तर्किते ते ॥५६॥
 तो आनंद कैसा कोण । बदे दैवें ज्या सोडोन ।
 आलों येथे घे चरण । हे ही तैसे ॥५७॥

दत्त हसोनी जेववी । पुनः अम्यासा पाठवी ।
 वर्ष होनां त्या ऊठवी । स्वयें दत्त ॥५८॥
 दत्त बोले तूं कृतार्थ । करी राज्य भोगीं अर्थ ।
 जरी नसे तुला स्वार्थ । तरी जा रे ॥५९॥
 निज प्रारब्ध भोगावें । अनासक्तीनें वागावें ।
 सदा स्वरूपीं जागावें । गावें देवा ॥६०॥
 लोकबाधानिरासार्थ । लोकां दावीं विपरीत ।
 भावें धरीं हृदयांत । नित्य धर्म ॥६१॥
 बर्म ऐसें सांगे दत्त । राजा शिरीं धरीं जात ।
 राष्ट्रीं तैसें आचरत । दत्ता स्मरे ॥६२॥
 करी विप्रोद्धाह बांधी । तळीं धन अश्वमेधीं ।
 वेंची ज्याच्या राष्ट्रीं बाधी । व्याधी नसे ॥६३॥
 स्वयें पाळी सप्तदीपा । स्मरे जो त्या दावीं रूपा ।
 अनेकत्व ये तद्रूपा । दीपा जेवीं ॥६४॥
 तेव्हां सर्व सुवासिनी । वृद्ध होती सर्व प्राणी ।
 इतिभीती नेणें कोणी । आणी नैस्वैय ॥६५॥
 खें खें मारीं मारीं अरी । अशा जपें हो त्या पती ।
 नामें कार्तवीर्य मारी । अरि चोरा ॥६६॥
 स्वाहा शमवीं शमवीं । ह्याचेपरी परामवी ।
 बाधा दोष रोष देवी । कार्तवीर्य ॥६७॥

पर्जन्येंद्र ऋष्यशृंग । मंडूक दे मंत्रें चाल ।
 वृष्टी तेवीं दे अव्यंग । अर्जुनाख्या ॥६८॥
 उमा रमा-सरस्वती । ऋद्धिसिद्धी बुद्धी देती ।
 कार्तवीर्यनामैं हातीं । येती तीन्ही ॥६९॥
 ऐसा राजा तो एकदा । भुजां बलवी नर्मदा ।
 कांता खेळवी नर्मदा । मदाधसा ॥७०॥
 कोपें सिंधू ये धावुभी । राजा छोटी त्या ताडुनी ।
 पळे तो वेळा सोडुभी । मनीं खचे ॥७१॥
 कर्कोटक नागसुत । कार्तवीर्यावरी येत ।
 त्या जिकोनी पैद घेत । राजा त्याचें ॥७२॥
 पाहोनी हें त्याचें शौर्य । देवालाही न हो धैर्य ।
 त्याच्यापुढें केवीं वीर्य । मर्त्य दावीं ॥७३॥
 असा राजा बळी जरी । विप्रावरी प्रीती करी ।
 अतिथीला तो सत्कारी । तारी दीना ॥७४॥
 नित्य निजधर्में वागे । अन्या बागवीतो अंगें ।
 नित्य निजरूपी जागे । रगे रूपीं ॥७५॥
 ८५००० पंचाशीति सहस्राब्द । राज्य केलें जेवी अर्धे ।
 वयें दाने दे न शब्द । कठोर दे ॥७६॥
 पुत्रापरी प्रजा पाळी । कधीं कोणा न दे गाळी ।
 विप्राज्ञेतें धरी माळी । बळी जरी ॥७७॥

त्याचें सौभाग्य अमित । पुत्र झाले त्याला शत । ॥७४॥
 ते सर्वही पितृमक्त । सक्त धर्मी ॥७५॥
 दत्तापाशीं एके दिनीं । कार्तवीर्य तो येवुनी ।
 मृदु बोले लीनपर्णी । भक्तीभावें ॥७६॥
 प्रारब्धाचा भोग धाला । आतां मारा तुम्हीं मळा ।
 दत्त म्हणें आतां तूला । कसा मारूं ॥७७॥
 राजा म्हणें स्वामी ऐका । क्षत्रियांचा देह जो को ।
 धारातीर्षी धर्मे चोखा । पडावा जी ॥७८॥
 तरीं याळा मारणार । समर्थ न सुरासुर ।
 तेथे काय हे पामर । नर बोला ॥७९॥
 बोले श्रीदत्त हांसूनी । तुझी निष्ठा ही पाहोनी ।
 वर देणें संतोषोनी । प्रिय भक्ता ॥८०॥
 तुला मारो ह्यात्याधिक । जातमंतुंमिणें ऐक ।
 रणीं तो मी ऐसी चोख । भाक घे हे ॥८१॥
 ऐसें ऐकोनी अर्जुन । वंदोनी ये संतोषोन ।
 करी अश्वमेध यज्ञ । निष्कामेशी ॥८२॥
 कोणी अश्व न धरिती । अश्वमेध सांग होती ।
 ते देखोनी देवां मीती । येती शास्त्री ॥८३॥
 देवां पाठविठा सूर्या । सत्य त्याचें हरावया ।
 ये अतिथी होमोनिया । विप्ररूपें ॥८४॥
 राजा म्हणें माग इष्ट । तो बोलिठा रितीं पोट ।

स्यावरांची भिक्षा तुष्ट । मातें करी ॥८८॥
 राजा म्हणे देतो ती मी । विप्र न व्हा कोण तुम्हीं ।
 मग सूर्य निर्जधामी । प्रगटला ॥८९॥
 धन्य झालों म्हणे राजा । सप्तद्विर्पांचा उब्दीजा ।
 घेयी सूर्य म्हणे राजा । घे हे बाण ॥९०॥
 सोडी याही ते वाळती । अग्निरूपें तयांप्रती ।
 सेवीं म्हणोनी दे हातीं । माते सूर्य ॥९१॥
 पांचशें तो चापें जोडी । राजा तेची बाण सोडी ।
 झाले शुष्क वृक्ष तोंडी । धरी सूर्य ॥९२॥
 सर्व वृक्ष भस्म झाले । ध्यान सोडुनी देखिलें ।
 वसिष्ठानें तें पूसिलें । शिष्यवर्गां ॥९३॥
 सांगती ते त्या अर्जुन । वृक्ष शोपीले ये बाणें ।
 ते जाळीले दावाग्नीनें । भूतळींचे ॥९४॥
 तेव्हां क्रोधें मुनी वदे । हा आम्हाही नेणें मर्दे ।
 मरो विप्रहस्ते खादे । तुटोनी हा ॥९५॥
 ऐसा दैवे झाला शाप । तेव्हा उद्भूत हो नृप ।
 स्वर्गां गेला देवां कोप । ये पाहुनी ॥९६॥
 देवी त्याशीं युद्ध केलें । भूपें देव पळविले ।
 विष्णूला शरण गेले । छिन्नभिन्न ॥९७॥
 कार्तवीर्या मारा आतां । ऐसें देवीं विनवितां ।
 बरा शापा आठविना । झाला विष्णू ॥९८॥

विप्ररूपें मारुं त्यास । चला म्हणे तो देवास ।

देव आले स्वस्थानास । भीत भीत ॥९९॥

विष्णू हो भार्गवराम । मूर्तमिणें त्या संग्राम ।

करोनी दे परंधाम । भूमौनंदें ॥१००॥

इति श्रीदत्तलीलामृताब्धौ कार्तवीर्यप्रतापाख्या

तृतीयलहरी सपूर्णा । ओव्या ॥३००॥

श्रीगणेशाय नमः । श्रीदत्तात्रेयाय नमः ।

मैहाराज सोमवंशी । गांधी कन्या झाली त्यासी ।

सत्यवती मागे तीसी । ऋचकर्पी ॥ १ ॥

राजा चिंती कैमी घावी । कन्या मान्य जैसी देवी ।

याला फिरवावा केवो । शापील हा ॥ २ ॥

मग राजा म्हणे त्याला । माझा एक पण झाला ।

जो दे श्यामकर्णाश्वाला । सहस्रेंशी ॥ ३ ॥

त्याला कन्या घावी ऐसी । प्रतिज्ञा हे तुला कैसी ।

सावे मुनि वदे त्यासी । देतो अश्व ॥ ४ ॥

त्यानें तो वरुणापाशी । अश्व पाहोनी वेगेंसी ।

येवोनी तो मुनी त्यासी । सर्व सागे ॥ ५ ॥

वरुणही तें ऐकोनी । तेव्हा डचकला मनी ।

मागे फिरविता मुनी । शापील हा ॥ ६ ॥

अश्व पाजिता मदिरो । ते न जाती मुनीश्वरा ।

१ अपराध. २ अपरिच्छिन्न आनंदानें. ३ प्रणवाचा अतिमवर्ण अ उ

। असे अनुक्रमे शतकादि असून ॐ शाला. ४ मद्य.

तो योजूनी या प्रकारा । दे अन्नातें	॥ ७ ॥
योगबळें ते घेवून । आला त्याला तो पाहून ।	
हणें देई कन्यादान । मानपूर्व	॥ ८ ॥
देव पाहोनी हाणती । योगीश्वरा मोठी शक्ती ।	
अघटित घटवीती । मिती न हो	॥ ९ ॥
गाधी म्हणे परगोत्रा । कन्या गेली न मी पुत्रा ।	
देखें म्हणोनी हो भिन्ना । मुनिरया	॥ १० ॥
मुनी म्हणे होवो तुला । पुत्र जातों आश्रमाला ।	
सवें घेवोनी पत्नीला । ताता भेटों	॥ ११ ॥
मग पत्नीला घेवोनी । भृगूपाशी तो येवोनी ।	
सांगे सर्व त्या बद्दनी । भृगू हर्षे	॥ १२ ॥
सत्यवती यतिव्रता । भर्तृ श्वशुराभ्या चित्ता ।	
धर्मे शर्म दे अश्राता । भृगु तोपे	॥ १३ ॥
बोले इष्ट वर घेयी । सती लीन झाली पायी ।	
मला योग्य सुता देई । आयीला ही	॥ १४ ॥
मुनी बोले तू अश्वत्था । औदुबरा तुझी माता ।	
सेवो संस्कारुनी भौता । खाता सिद्धी	॥ १५ ॥
मग तातगेही ये ती । भर्त्यासह तेणे रीती ।	
करी चरू घेता आती । होती झाली	॥ १६ ॥
कन्या मातृचरू भक्षी । माता कन्येचा ते वीक्षी ।	
ज्ञानदृष्टी भृगू साक्षी । तेथे आला	॥ १७ ॥

म्हणे सुने हो व्यैत्यय । तुझा पुत्र हो क्षत्रिय ।
 मातेचा तो विप्र होय । काय केलें ॥१८॥
 खिन्न सून पायीं येई । मिठी पोटी विप्र येई ।
 ऐसें करावे उपायीं । म्हणे दीन ॥१९॥
 भृगू बोलें विप्र होय । पुत्र पौत्र हो क्षत्रिय ।
 ऐसें आश्वासोनी जाय । निजाश्रमा ॥२०॥
 व्याली सत्यवती पुत्र । जमदग्नी जो पवित्र ।
 शंकरांश ज्ञानपात्र । मंत्रद्रष्टा ॥२१॥
 तीची माता व्याली पुत्र । नामें तो हो विश्वामित्र ।
 विप्रपूज्य हो सर्वत्र । मंत्रबलें ॥२२॥
 गौरीकला रेणुसुता । जमदग्नीची ती कैांता ।
 रेणुकाख्या पतिव्रता । शांनाकारा ॥२३॥
 तिला झाले तीन सुत । चौथा पोटी ये साक्षांत ।
 केशवांश जो विख्यात । रामनाम ॥२४॥
 वेदशास्त्र तो पढला । धनुर्वेदाभिज्ञ झाला ।
 ज्याणे शिवा तोपवित्र । शिष्यधर्मे ॥२५॥
 एके दिनीं ती रेणुका । देखे गंधर्वनायका ।
 नदीमध्ये घे स्त्रीसुखा । मुखा चोंखी ॥२६॥
 तें पाहोनी ती भुलली । किंचिजळांत चाळिली ।
 दैवें मनीं डचकली । ओली आली ॥२७॥

म्हणे कैसी झाडी भूल । आतां पती कीं शापिल ।
 त्वरे घेवोनी ये जळ । शीलवती ॥२८॥
 पती कोपे तिला बोले । तोंड न दावीं आपुलें ।
 वाटती जे तुला भले । चाले तेथें ॥२९॥
 तेव्हां थरथर कापे । पुत्रा सांगे मुनी कोपे ।
 ईचा मुडा तोडा पापें । जाती तेव्हां ॥३०॥
 तिघेही ते खेहें म्याले । तीचें शीर न तोडीलें ।
 तातें त्यांतेंही शापिलें । केलें भस्म ॥३१॥
 रानी समिद्धमांसाठी । राम गेला तो ये पाठी ।
 तेव्हा मुनींची ये दृष्टी । तयारी ॥३२॥
 बोले ही हो अमगळा । रामा ईचा काटी गळा ।
 न विचारीं तू ये वेळा । बलाढ्या रे ॥३३॥
 राम मनीं न शकिता । हातीं परशू जो होता ।
 तीच्या कठी तो मारिता । तुटे शीर ॥३४॥
 धड पडे भूमीतळा । वाहे लोहें भळा भळा ।
 जरी राम पाहे डोळा । तरी न भी ॥३५॥
 तेव्हा शात झाडा मुनी । म्हणे रामा आलिंगोनी ।
 माझे वाक्यें त्वा जननी । मारीली हे ॥३६॥
 पूर्ण तू रे पितृभक्त । धन्य हो तू अनासक्त ।
 आता काय तुझें चित्त । वर इच्छी ॥३७॥
 राम म्हणे माझी माता । उठो बधू तेही आता ।

चिरजीवित्व दे ताता । विजयत्य ॥३८॥
 माझ्याहुनी न हो शूर । कोणी युद्धीं धुरधर ।
 मुनी बोले दिल्ले वर । रामा हे म्या ॥३९॥
 तेव्हा आपोआप शीर । जडे तेव्हा ती सत्वर ।
 उठे तेसे ते आतर । जिते झाले ॥४०॥
 राम मनीं आनदला । पायीं मातेच्या लागला ।
 तीणिं त्याला आलिंगील । पुत्रस्नेहें ॥४१॥
 म्हणे धारातीर्थी पुत्रा । शुद्ध केलें माझ्या गात्रा ।
 पुन याच्या स्मृतिमात्रा । न शीवसी ॥४२॥
 पातिव्रत्या साभाळी ती । ह्या ख्यातीतें धरो चित्ती ।
 जाता अन्यायायी वृत्ती । गती ऐशी ॥४३॥
 उँ रे चित्ता कामासक्ता । आम्हा बुडविशी सता ।
 तुला धिक् धिक् तू हो आता । शात दांत ॥४४॥
 काम ठाईचा चावटा । भल्याचाही करी तोटा ।
 बुडवी हा कट कटा । मोठा खोटा ॥४५॥
 छुटी सर्वां ऐशा चोरा । का देशी रे चित्ता यारा ।
 आतां धरीं सुविचारा । सारासारा ॥४६॥
 मोक्ष किंवा स्वर्गलोक । तुझ्यायोगें ये नरक ।
 तेव्हा आतां तूच ऐक । एक सांगे ॥४७॥
 मुमुक्षेचा करी काम । प्रियपादीं घे विश्राम ।
 तेणें लाभे सर्वोत्तम । धाम जे ते ॥४८॥

ऐसें चित्त बळवूनी । साध्वी ठेवी स्थिरवूनी ।
 भर्तृपादी लीनपणी । सेवी भावें ॥४९॥
 एके दिनीं तो अर्जुन । जाता वनी विलोकून ।
 जमदग्न्याश्रमस्थान । आला तेथें ॥५०॥
 तो रेणुकामुनीश्वर । पाहे जेवीं गौरीहर ।
 प्रेमें करी नमस्कार । दूर राहे ॥५१॥
 मुनी भूपा बैसवूनी । पुसे क्षेम समाधानीं ।
 कामधेनुप्रसादोनी । त्या जेववी ॥५२॥
 राजा वदे दे घेनूसी । देतों धन गोधनासी ।
 मुनी म्हणे देऊं कैसी । होमघेनू ॥५३॥
 बलात्कारें त्या घेनूला । राजा घेवोनी चालला ।
 मार्गे वनातूनी आला । राम वेगें ॥५४॥
 घेनू नेली हें एकोनि । भूपावरी तो कोपोनी ।
 हातीं परशू घेवूनी । धावे वेगें ॥५५॥
 मेघगंभीर वचनें । फिरवूनी भूपा म्हणे ।
 रे रे चोरा माझे मेणें । ने घेसी कीं ॥५६॥
 राजा नव्हे तूं चोरटा । कुळा लावीयेला बडा ।
 न मानी हे मूर्खी यदा । कंठा छेदी ॥५७॥
 मेदीं तुझ्या वक्षस्यळा । दावी कळा तूं कूशळा ।
 क्षत्रा पाहे विप्रवळा । बळावें त्वां ॥५८॥
 तेन्हां रामा पाहे भूप । तो त्या भासे उग्ररूप ।

जेवीं अग्नी खातां तूप । ज्वाळामाळी	॥५९॥
न हा विप्र शस्त्रधारी । माझ्यासाठीं आल हरी ।	
याशीं युद्ध घोर करीं । मारील हा	॥६०॥
छहान हा दिसे परी । घावी वामनाची सरी ।	
ऐसें विचारुनी करी ! स्वारी भूप	॥६१॥
तेव्हां पंचशत चाप । सज्ज करी करीं भूप ।	
राहे रामाच्या समीप । तैपनसा	॥६२॥
न साहिला यग्रताप । कोणी तो हा दीप्तरूप ।	
सहस्रकर अमूप । तपःसिद्ध	॥६३॥
सिद्धसाध्य देवमुनी । स्वर्गी विमानी बैसोनी ।	
युद्ध पाहती हर्षोनी । मनीं तेव्हां	॥६४॥
अचूक त्याचें संधान । सोडी पांचशें मार्गण ।	
वेळोवेळ आच्छादून । ठेवी राम	॥६५॥
वेळोवेळ अभिनव । शस्त्र सोडी वेगें राव ।	
पाहूनी हस्तलाघव । राम हर्षे	॥६६॥
राम म्हणे वीर धन्य । याला मारी कोण अन्य ।	
ग्रतापी हा भर्गेशून्य । मान्य वीरां	॥६७॥
राम तोडी त्याचे बाण । तरी मारी तो दारुण ।	
मग पराङ्ग घेवून । बाहू तोडी	॥६८॥
तोडी बाहू पटपटा । शस्त्र बाजे खटखटा ।	
पडती ते चटचटा । उठाउठी	॥६९॥

बाहू जेयोनी तूटती । पुनः तेयोनी फूटती ।
 तेही हाणाया ऊठती । मती खचे ॥७०॥
 खचे राम तेव्हां मनी । ध्वनी झाल् व्योमांतूनी ।
 पूर्वी न टाकी तोडुनी । बाहू याचे ॥७१॥
 दत्तात्रेयवरें जाण । उरी भुजबीजस्थान ।
 आहे पूर्वी तें शोषून । छेदीं मग ॥७२॥
 तेव्हां आग्नेयाखें राम । शोषून घे तन्निर्गम ।
 मग भूप जपे नाम । श्रीदत्ताचें ॥७३॥
 रामें ते भुज तोडिले । दोन अमेघ राहिले ।
 बाहूंचे पर्वत झाले । भूमीतळी ॥७४॥
 दोघे वीर अनिवार । महाशूर महाधीर ।
 करूं वाञ्छिती जर्जर । परस्परां ॥७५॥
 सोडिताति वारवार । तोडिताती परस्पर ।
 शखें दोघे भरामर । मार देती ॥७६॥
 राम चिंती स्वगुरुला । तेव्हां भूप समजला ।
 म्हणे अंतकाळ आला । ह्या देहाचा ॥७७॥
 मग गुरुपदेशातें । आठवूनी इंद्रियातें ।
 मनी योजी त्या मनातें । प्राणामध्यें ॥७८॥
 धारणेनें प्राण योजी । अनुक्रमें राजा तेजी ।
 तेजा तेजःपुंजामाजी । योजी योगें ॥७९॥
 अखंडैक रसत्वं जें । तत्त्वं पदार्थांचे साजे ।

जेथें काहीं नसे दुजे । मजे त्या तो ॥८०॥
 तेव्हां राम तोडी शीर । खाली पडे कैलेवर ।
 झाला जयजयकार । सुरलोकी ॥८१॥
 कार्तवीर्य दत्तभक्त । ब्रह्मनिष्ठ जीवन्मुक्त ।
 झाला राम हा निमित्त । त्याच्या वधा ॥८२॥
 मूर्धा अर्जुनाचा फुटला । लिंगदेह भिन्न झाला ।
 स्वकारणी गेल्या कला । समरसे ॥८३॥
 स्वये होय स्वयंज्योती । पाहोनी ही त्याची गती ।
 देवा करोनी प्रणती । स्तुती केली ॥८४॥
 पुष्पवृष्टी रामानर । करिती ते सुरवर ।
 झाला वाघाचा गजर । सुरलोकी ॥८५॥
 भूषा लाधलें परंधाम । परतू घेतां तन्नाम ।
 अघापी हो नष्टागम । क्षेम लोका ॥८६॥
 वीर समागमें होते । परशूनें त्या सर्वांनं ।
 रामें मारुनी घेनूतें । मुक्त केली ॥८७॥
 राम घेवूनी घेनूतें । आला शीघ्र स्वाग्रमार्तें ।
 वंदूनी जमदग्नीनं । सांगे सर्व ॥८८॥
 मुनी म्हणे हाय हाय । पुत्रा केलें त्या हें काय ।
 शीरी घेतला अघाय । जा येथूनी ॥८९॥
 अरे आम्हां राजाग्रय । तप सिद्धी देयी श्रेय ।

जरी नेता एक गाय । काय हानी ॥९०॥
 जो संरक्षी सप्तद्वीप । निवारी जो पापा तापा ।
 पुण्यल्लोका ऐशा भूपा । कां मारीलें ॥९१॥
 श्रीदत्ताचा शिष्य योगी । ऐसा न हो दुजा जगो ।
 स्वल्पदोषें वीतैरागी । तो मारिला ॥९२॥
 ऋद्धी सिद्धी ज्याच्या दासी । दे अमित गोदानासी ।
 या घेनूची चाड त्यासी । काय बोल ॥९३॥
 लीलेनें ही घेनू नेली । त्याची ग्रीवां त्वा तोडिली ।
 राम लहणे गती झाली । प्रारब्धें ही ॥९४॥
 तें ऐकूनी बोले मुनी । दहा श्रोत्रिय मारुनी ।
 पाप जें तें ये लागुनी । भूषवधें ॥९५॥
 अभिषेक शिरावरी । झाला त्याला ठार मारी ।
 तो भूषदक्षिणा करी । तरी शुद्ध ॥९६॥
 आता जाईं तूं पेथून । करी सर्वतीर्थां स्नान ।
 तेव्हां हें पाप जावून । शुद्ध होशी ॥९७॥
 रामें ती आज्ञा मानून । केलें सर्वतीर्थां स्नान ।
 पुनः भेटला येवून । जैनकार्ते ॥९८॥
 शतपुत्र अर्जुनाचे । और्ध्वदेहिक ताताचें ।
 आचरोनी मार्गे वाचें । बोलती हें ॥९९॥
 विप्र असोनी दे बली । भूपाचा त्या तिळांजळी ।
 करूं आमुची ते वेळीं । ऋण मुक्ती ॥१००॥

इति श्रीदत्तलीलामृताब्धौ अर्जुनमुक्ति

धतुर्यलहरी सपूर्णा । ओव्या

॥४००॥

श्रीगणेशाय नमः । श्रीदत्तात्रेयाय नमः ।

महावनी समिधांसी । ध्याया राम गेला त्यासी ।

न जाणोनी आश्रमासी । शत्रू आले ॥ १ ॥

सर्वे सैन्य ते घेवोनी । त्याच्या आश्रमा वेढूनी ।

रामा शोधिती घुसोनी । गृहामध्ये ॥ २ ॥

होमस्यानी ते पाहती । जमदग्नी तपोमूर्ती ।

त्याला जावूनी धरती । मतिहीन ॥ ३ ॥

दीन वाचे वदे मुनी । काय लाभ ह्या मारुनी ।

आशीर्वादा स्वीकारुनी । मार्गे चला ॥ ४ ॥

मला सोडा म्हणे वीरां । बोले रेणूका पदरा ।

पसरितें मुनीश्वरा । तारा वापा ॥ ५ ॥

वापा माझ्या प्राणधारा । सोडा जोडा यशा शूरां ।

हैं योग्य हो दीनोद्वारां । वारा तापा ॥ ६ ॥

आम्ही आग्रिन जाणोन । दाते तुम्ही व्हा प्रसन्न ।

मला द्या सौभाग्यदान । मानपूर्व ॥ ७ ॥

मान पूर्वी तोडा माजी । अथवा तुम्ही व्हा राजी ।

ऐसें बोले तीस पाजी । राजी ते न ॥ ८ ॥

ते न भीतां पापा वीर । तोडूनी मुनिचें शिर ।

पुरा चाळिले सत्वर । क्रूर सारे ॥ ९ ॥

करी रेणुका बिलाप । म्हणे माझें कैचें पाप ।
 उदेलें हें जें दे ताप । माप न ज्या ॥१०॥
 हाय हाय करूं काय । म्हणे नीती झाडी पाय ।
 शिरा उरावरी घाय । मायें दे ती ॥११॥
 देती सुत आश्वासन । परी तीचें खिन्न मन ।
 म्हणे देवा धांवा दीन । झालें मी हो ॥१२॥
 रामा तूं अंतरलासी । संधी लाधला शत्रूंसी ।
 येरे प्राण देतें ऐसी । बिलापो ती ॥१३॥
 तेव्हां राम वनांतून । आला समिधा घेवून ।
 सर्व अनर्थ ऐकून । दीन झाला ॥१४॥
 राम म्हणे मन्निमित्त । झाला तुझा ताता घात ।
 ऐसा तुझा मी अहित । सुत नोहे ॥१५॥
 आठवूनी त्याचे गुण । शोक करी तो दारुण ।
 म्हणे आतां मला कोण । जाणता हो ॥१६॥
 धडधडा अश्रू वाहे । घडघडा लोळे खेहें ।
 पितृशोकातें न साहे । मोहे राम ॥१७॥
 मग डोळे पुसोनि तो । म्हणे शत्रूपुरा जातों ।
 कर्तवीर्यजां मारितों । घेतों सूड ॥१८॥
 हार्ती परशू घेवोनी । जातां त्या भ्राते जननी ।
 निवारीती तें न मनीं । कानीं घे तो ॥१९॥
 मोहिपतीसी जावूनी । सर्व शत्रूंला मारुनी ।

क्षणें मागें तो फिरोनी । सैदनी ये	॥२०॥
म्हणे अर्जुनाचे पोर । मारिले जे नृपवर ।	
करी त्यांचाही संहार । त्रित्तथा	॥२१॥
त्यांच्या रक्ताचा प्रवाह । त्याचे करी पांच डोह ।	
तर्पी तेथे पित्रासह । मुक्त व्हाया	॥२२॥
माता म्हणे पूर्वी कर । रामा आमुचा संस्कार ।	
मग करी तूं संहार । क्षत्रियांचा	॥२३॥
दत्तशिष्य अर्जुन रे । तो मारिला हें न वरें ॥	
दत्त कोपे जरी वारे । तूं मरसी	॥२४॥
यासी उपाय सांगेन । आम्हां दोषां तूं धेवोन ।	
जायी आतां रे येषोन । दक्षिणेसी	॥२५॥
जेथें होय व्योमध्वनी । तेथें श्रीदत्ता मेढुनी ।	
होसी धन्य रामा मनी । निर्धारी हें	॥२६॥
मग राम कावडीत । एकीकडे मृत तात ।	
मातेलाही विसवीत । एकीकडे	॥२७॥
राम कावडी धेऊन । कान्यकुब्ज देशांतून ।	
चाले दत्तातें चितून । दक्षिणेसी	॥२८॥
देखे गिरी नदी वन । माहोरासि ये चाखून ।	
तेथें आकाशमचन । कानी पडे	॥२९॥
दत्ता आचार्य करून । त्वग्माता सहगमन ।	

करो करीं जलदान । विधीनैं तूं	॥३०॥
ऐशा आकाशवाणीला । परिसोनी कावडीला ।	
ठेवोनी तो आश्रमाला । गेला पाहुं	॥३१॥
समीपची दत्ताश्रम । दिसे जेयें नसे श्रम ।	
नष्ट होती सर्व भ्रम । क्रम नको	॥३२॥
अहिंसेचा पूर्ण वास । केवीं राहे बैर त्रास ।	
सर्वतुंचा जेयें वास । सर्वकाल	॥३३॥
राम आश्रमीं जावून । देखे श्रीदत्तचरण ।	
दत्तें मायेचें मंडन । पसरिलें	॥३४॥
जीव्या नखाप्रावरून । अप्सरांला ओवाळून ।	
टाकींजे मुखावरून । चंद्रालाही	॥३५॥
कोटी कंदर्प गाळून । वाटे ओतिलें लावण्य ।	
तेजीं सूर्या कुवडून । टांकावें कीं	॥३६॥
दंतहीरे चमकती । ओंठ बिंबालां लाजवीवी ।	
शुक नासिके भूळती । नेत्रा पत्रें	॥३७॥
जीची कटि ती देखोन । सिंह मनीं होई खिन्न	
गज देखोनी गमन । भांबयले	॥३८॥
कंठ शंखातें भूलवी । नाभी आवर्ता बरवी ।	
रोमरोमी भासे रवी । छवी ऐसी	॥३९॥
ऐसी ललता येवून । कंठी मिठी ती घाळून ।	
प्रेमें चुंबन देवून । अंकीं बैसे	॥४०॥

परस्परें हावभाव । दाविताती अभिनव ।
 जेयें नसे भिन्नभाव । ठाउकाची ॥४१॥
 ऐसा मायेचा हा याट । काय वर्णाचा अचाट ।
 याचा मानती जे बीट । धीट तेची ॥४२॥
 ऐसी होतां त्यांची क्रीडा । राम आला त्याची क्रीडा ।
 न धरीतां हो नागडा । तीशीं दत्त ॥४३॥
 राम साष्टांगें नमून । बोले जी सहगमन ।
 माता करीते आपण । आचार्य ब्रह्मा ॥४४॥
 दत्त म्हणे नेणे विधी । न सेवी हे मी उपाधी ।
 अस्पृश्य अमाय्य आधी । पाहें तूं हें ॥४५॥
 राम झाला निरुत्तर । रेणुका ते दे उत्तर ।
 ययार्य हें वाक्यसार । फार गोड ॥४६॥
 तीन गुणा वास जेयें । विधीनिषेध ये तेयें ।
 जन्म मृत्यु दुःख तेयें । घारा करी ॥४७॥
 तुम्ही तरी गुणातीत । नित्य उपाधीवर्जित ।
 तीनी देहां साक्षीमून । दोन्हीकडे ॥४८॥
 शब्दस्पर्शादि विषय । होती इंद्रियाळा प्राण ।
 तुम्ही तरी अविषय । स्पर्शाहीन ॥४९॥
 जरी आपल्या प्राप्तीला । शब्द प्रमाण बोलिलां ।

तरी परोक्षवै भला । होवू तेंही ॥५०॥
 श्रवणाचें जें मनन । त्याचेंही निदिध्यासन ।
 वृत्तिव्याप्तीनें दे भान । अपरोक्ष ॥५१॥
 तेव्हां अस्पृश्य अभ्राष्य । वाक्याचें हें ऐसें भाष्य ।
 आधिशब्दें मी अमृष्य । लक्ष्मी ऐसें ॥५२॥
 अभिव्याप्ती आ अव्ययें । अधिशब्दें ईशता ये ।
 सर्वांतर्यामीला नये । नियम्यता ॥५३॥
 पाहें तूं हें या वचनें । तत्त्वंपदार्थेक्य होणें ।
 नरा योग्य हें बोलणें । जाणें मी हो ॥५४॥
 तेव्हां हंसोनी श्रीदत्त । रेणुकेच्या पुढें येत ।
 स्तब्धी माते तूं साक्षात् । आदिशक्ती ॥५५॥
 तुझा पसारा हें जग । कैसी होसी भिन्न मग ।
 असो हें तूं कार्य सांग । काय तज्ज्ञ ॥५६॥
 ती बोलें मी सती जातें । पतीसवें दत्त तीतें ।
 वदे कोणी त्वत्पतीतें । मारियलें ॥५७॥
 राम वदे क्षत्रियांनीं । मारिला हें परिसोनी ।
 दत्त बोलिला कोपोनी । गर्जोनिया ॥५८॥
 ब्रह्मज्ञहो हे क्षत्रिय । यांचा होवो कुळक्षय ।
 राम वदे दत्तपाय । धरोनीयां ॥५९॥
 क्षत्रियांचें निर्दळण । करी ऐसा केला पण ।
 सिद्धी देती हे चरण । आण वाहें ॥६०॥

तुमचा जो शिष्य योगी । अपराध करी उगी ।
 त्या म्यां मारिला ह्या अंगी । नसो दोष ॥६१॥
 दत्त वदे मर्दें तूं । त्याच्या प्रारब्धाचा हेतू ।
 झालासीं जा जय घे तूं । मारीं भूषा ॥६२॥
 रामा होशील समर्थ । बाण सोडी सर्व तीर्थ ।
 तुझ्या मातेच्या स्नानार्थ । आणीं वेगीं ॥६३॥
 तेव्हां राम सोडी बाण । त्यांहीं भूमी विदारून ।
 सर्व तीर्थें तीं आणून । दिल्ली रामा ॥६४॥
 माता, तेथे करी स्नान । मातृतीर्थें त्यांपासून ।
 शालें प्रसिद्ध दोयत्र । अद्यापी जें ॥६५॥
 बलालंकार भूषित । माता होवूनी बोलतें ।
 रामा हो तूं दत्ताग्रि । नीत घरी ॥६६॥
 करी तुझें सग्य बोल । गोत्रालणां प्रतिपाल ।
 जातें पतीशीं ये मूळें । माहेराचें ॥६७॥
 ऐसें बोलें हास्यमुख । राम मनीं करी दुःख ।
 दत्त म्हणें चित्ती राख । रामा बोधा ॥६८॥
 तेथें खियांसह देव । येती ऋषी तीचा भाव ।
 पाहतांची चित्ती बाव । नसे हर्षा ॥६९॥
 भावें सूर्याला बंदून । तीणें बाणेही बांदून ।
 केल्या प्रदक्षिणा तीन । त्या अमीला ॥७०॥
 आता श्रीदत्ताची घे ती । खिया रतिमोगा जाती ।

तैशी पतीशीं ती सती । आगरिघे	॥७१॥
अश्वमेध पदोपदी । जीडा झाले जाता आधी ।	
औटै कोट रोमें साधी । स्वर्गीं वास	॥७२॥
एका एका रोमें तीस । कोटी कोटी वंयें वास ।	
ऋषी मढळीं हो खास । पतीसह	॥७३॥
सतीस्पर्शें अग्नी शोभे । सहस्रार्कसम उभे ।	
देव पाहती त्या शोभे । स्त्रियासह	॥७४॥
रेणुका हे धन्य सती । धैर्य इष्या चित्तीं किती ।	
स्त्रिया ऐशी होवो मती । म्हणती ते ,	॥७५॥
देवी जयजयकार । केला आला गहिंवर ।	
रामा त्याला दत्त धीर । हे क्रोधार्ने	॥७६॥
सर्व स्वस्थानासी जाती । दत्त क्रिया करविती ।	
स्वयें आचार्यही होती । काय बोलू	॥७७॥
क्रिया होता वदे दत्त । रामा तुझे माता तात ।	
कोठें गेले हे जाणत । अससी की	॥७८॥
राम म्हणे मेले गेले । स्वर्गीं दत्त त्याला बोले ।	
नाही मेले नाही गेले । पद्मा हे वृ	॥७९॥
राम पाहे तों दीसती । दत्त बोले जाणें चित्तीं ।	
लीलाविहारी हे होती । गौरीहर	॥८०॥
सर्वेची ते झाले गुप्त । रामा सांगतसे दत्त ।	
करी क्षत्रियाचा घात । माझ्या वलें	॥८१॥

रामें एकवीस बेळ । निःक्षत्रिय भूमंडळ ।
 केले रक्तें पांच तळें । भरियेली ॥८२॥
 त्या रक्तें पितृनर्पण । करोनी दत्ता शरण ।
 येवोनी घरी चरण । तारा म्हणे ॥८३॥
 किती सांगो असंशयत । झाला क्षत्रियांचा घात ।
 यापासोनी मळा पूत । आतां करा ॥८४॥
 दत्त म्हणे न हो ताप । न घे अहंकारलेप ।
 चापा तुळा नाही पाप । तरी ऐक ॥८५॥
 करी यज्ञ विप्रां धन । देयी कश्यपा भूदान ।
 तेणें चित्त पून जाण । होय तज्जें ॥८६॥
 रामें आरंभिला यज्ञ । दत्त आचार्य सर्वज्ञ ।
 ऋषी येती तेथें प्राज्ञ । देव आले ॥८७॥
 तेथें सर्व देव धाले । विप्रां सर्व धन दिल्लें ।
 रामें कश्यपाला दिलें । भूमीदान ॥८८॥
 दत्त बोले त्वां जें केलें । त्याणें माझें मन धालें ।
 तुझ्या ठाई जें ठेविलें । भलें तेज ॥८९॥
 रामावतारीं ते घेयी । पंथि गच्छितीरी जायी ।
 पुढे मन्वंतरी होयी । व्रक्षणी तूं ॥९०॥
 रामें दिधलें तें धन । दत्त विप्रां दे वांटून ।
 ऐसें चरित्र दाखून । लपे तेथें ॥९१॥
 पुढे दाशरथीराम । आकुरुनी घे तें धाम ।

तेव्हां ब्राम्हतेजें राम । युक्त झाला ॥९२॥

गेला सहायि शिखरी । बाराकोस अन्धी दूरी ।

करी वसे त्याचे तीरी । अद्यापीही ॥९३॥

राम ब्रह्मर्षी होणार । पुढें सायुज्य घेणार ।

ऐसा श्रीदत्ताचा वर । तारक हो ॥९४॥

सर्वतीर्थ मातृतीर्थ । असे जेथें पद्मतीर्थ ।

श्रीदत्ताचा वास तेथ । पाप नुरे ॥९५॥

पितृमुक्तीसाठीं धुंडी । चांग्रीक तो पिंड सोडी ।

सर्वतीर्थी त्या रोकडी । मुक्ती झाली ॥९६॥

कन्या दोपे कुष्टी झाला । सूर्य पद्मतीर्थी न्हाला ।

शुद्ध होवूनी लोकांला । शुद्ध करी ॥९७॥

ब्रह्मा विसरला वेद । त्याचा झाला त्याला खेद ।

येवोनी तो दत्तपाद । धरी भावें ॥९८॥

दत्ताज्ञेने मातृतीर्थी । स्नान करितां ये स्मृती ।

आठविल्या सर्व श्रुती । ब्रह्मदेवा ॥९९॥

ऐसीं तीर्थें ही ज्या स्थानी । तेथें वसे दत्तमुनी ।

कृष्णधारीतळीं ध्यानी । सदां मग्न ॥१००॥

इति श्रीदत्तलीलामृताब्धी रामोत्कर्षी

पंचमलहरी संपूर्णा । ओव्या ॥५००॥

श्रीगणेशाय नमः । श्रीदत्तात्रेयाय नमः ।

उपदेश गुरु देव । भजता ये यावज्जीव ।

ज्ञान कृतज्ञता भाव । पूर्वापार	॥ १ ॥
नृसिंहाचा पूर्ण भक्त । प्रन्हाड न होना मुक्त ।	
सखाद्रीं ये तो हिटन । दत्ता पाहे	॥ २ ॥
भोग नसोनी जो पुष्ट । पुने त्याला कमा लुष्ट ।	
दिससी तू ही मी गोष्ट । ऐकूं इच्छीं	॥ ३ ॥
ऐसें प्रन्हादाचें वाक्य । ऐकोनीही करी हाँस्य ।	
दत्त वदे रे रहस्य । हें तू ऐक	॥ ४ ॥
नानायोनी कर्मयोगें । फिरता हे हाना टागे ।	
नरतनू ही ज्यायोगें । जें घे तें दे	॥ ५ ॥
सुखासाठीं तळमळ । करिता ये पळापळ ।	
तरीं सुखा जोड नेळ । न ये दुःख	॥ ६ ॥
सुगुरूपी मायेआड । त्याची अर्पों धरी चाड ।	
जळा शबूळाचे आड । सोडी जेरी	॥ ७ ॥
मृगवळी तें न मिळे । तैसें अर्पों सुउ कळे ।	
मग सोडूनी दे वळें । विनयाला	॥ ८ ॥
जना प्राण जन मयें । रात्री सुखें निद्रा नये ।	
त्यांची वाछा सोडिता ये । सुखें झोंग	॥ ९ ॥
मोटवा कष्टे मनु पाळी । तीच्या प्राणावरी पाळी ।	
आली मळा गुन्ह झाली । तीच माशी	॥ १० ॥
दैवें मिळे त्याचा तोष । घ्यावा टासा न हो रोष ।	
आरे गुन्ह हा विशेष । बोर देयी	॥ ११ ॥

या दोहोंच्या अनुग्रहें । ऐसा झालों मी हा पाहें ।
 विधिनिषेधा न वाहें । स्वेच्छाचारी ॥१२॥
 विकल्पा तू मनीं जाळीं । मायेमध्यें मना पोळीं ।
 त्या मायेची करीं होळी । स्वात्मरूपी ॥१३॥
 ऐसें होतां ये विरोध । स्वयें होसी आत्माराम ।
 कृतकृत्य पूर्णकाम । भ्रम न हो ॥१४॥
 ऐसें दत्तें निरोपीले । तें त्याच्या चित्तीं भरले ।
 अल्काही हें लाधले । ज्ञान एका ॥१५॥
 गालवणीं करी यागें । दैत्य त्याला दे उद्देग ।
 कधीही न घडे साग । याग त्याचा ॥१६॥
 देवा प्रार्थी दीन मुनी । अग्रो अश्व ये त्या क्षणीं ।
 स्वर्गाहुनी व्योमैराणी । बोले तया ॥१७॥
 दे हा अश्व ऋतध्वजा । शत्रूला तो मारो तूं जा ।
 हें ऐकता हर्ष द्विजा । भला ज्ञाळा ॥१८॥
 मुनी अश्व नेवोनी दे । ऋतध्वजा सर्व वदे ।
 अश्व घेवोनी भूप दे । आश्वासन ॥१९॥
 भूप मुनीसह आला । मुनी आरंभी यज्ञाला ।
 तेव्हां पातालकेवला । धूम दिसे ॥२०॥
 तो सूंकररूपें आला । ऋतध्वजें ओळखिला ।
 त्यावरी शर मारीला । मेला न तो ॥२१॥

पाताळीं तो घुसे मागे । अश्वारूढ राजा लागे ।
 विवरीं तो गेला वेगें । देखे घर ॥२२॥
 सखीसह स्त्रीला पाहे । तीही पडे राजमोहें ।
 आश्वासूनी नृप वाहे । कोण तूं ने ॥२३॥
 सखी बोले वीरमान्या । विश्वासूची हे कन्या ।
 दैत्यें आणीली हे धन्या । तुम्हां भेटे ॥२४॥
 दैत्य मोगूं इच्छीं ईतें । उद्यां योजीलें लग्नातें ।
 कामधेनू बोले ईतें । जीव देतां ॥२५॥
 उद्यां वेधी दैत्या वीर । त्याशीं करीं स्वयंवर ।
 आज तसें झालें धीर । धरतां हें ॥२६॥
 कुंडला मी सखी मज । कोण तुम्ही सांग आज ।
 तो बोले मी ऋतुघ्न । सोमवंश्य ॥२७॥
 मला इच्छी जरी नारी । असाक्षीक मी न वरी ।
 सखी बोले विधी करीं । ययायोग्य ॥२८॥
 ध्यानें गुरुतें ती आणीं । विधीनें धरवी पाणी ।
 सखी गुरू त्यां पुसोनी । जाते झाले ॥२९॥
 मशालसा जीचें नाम । तिला घे तो नृपोत्तम ।
 अश्वारूढ होनां भीम । दैत्य आला ॥३०॥
 एका बाणें मारी त्याला । येवोनी तें गाढवाला ।
 सांगे मुनी हट झाला । म्हणे जा तूं ॥३१॥
 राव मायेसह पित्या । मेटोनी तो सांगे कृत्या ।

कुलयाश्च नाम त्या । देयी तात	॥३२॥
मारिला जो दैत्य त्याचा । बधू वनी मुनी साचा ।	
होवोनी तो भूपतीचा । मार्ग लक्षी	॥३३॥
अश्वारूढ येके दिनी । राजा एकला ये वनी ।	
तो त्या आग्रहा येवोनी । मुनी पाहे	॥३४॥
मुनी बोले ऐकें आज्ञा । सपवी ह्या माझ्या यज्ञा ।	
कंठी देतां मला प्राज्ञा । सर्व साधे	॥३५॥
भूप हर्षे कठी देयी । म्हणे भूपा राहे जायी ।	
वरुणाची भेटी घेयी । येयीं शीघ्र	॥३६॥
राजा तेथेंचि राहिला । कपटी तो पुरा आला ।	
सागे तो मदालसेला । मेला राजा	॥३७॥
दैत्ये द्वेषानें मारिला । मरतां ही कंठी मला ।	
दिल्ही ही घे जातो तुला । कळवूनी	॥३८॥
येवोनी तो भूपा बोले । माझे कार्य साग झालें ।	
आता निजपुरा चाले । स्वेच्छेनें तू	॥३९॥
राजा नगरा चालिला । पुरीं आकात वर्तला ।	
ऋतध्वज वनी मेला । म्हणोनीया	॥४०॥
मदालसा धड फोडी । उंचस्वरें हवरडी ।	
म्हणे कंठीसह उडी । खायीत घे	॥४१॥
पतिसवें रामराज्य । पुत्राचें ते धर्मराज्य ।	
अन्यासवें यमराज्य । प्राज्यकष्टें	॥४२॥

नको नको राडपण । पदोपदी जें दे शीण ।
 विरह दुःख दाखण । कोण मोगी ॥४३॥
 ऐसा निर्वार करुनी । चित्ति पति आठवुनी ।
 अग्निप्रवेश करुनी । दग्ध झाली ॥४४॥
 ऐसें पाहोनी सासरा । म्हणे सोडूं या संसारा ।
 सून लेंक मेले खरा । दुर्भाग्य मी ॥४५॥
 मीही पापी त्याच पंथा । घरी वांचवें कां वृथा ।
 ऐसें बोळोनी तो माथा । फोडीनसे ॥४६॥
 तव आळा ऋतुघ्न । म्हणे ताता पाहे मज ।
 राग देखोनी आत्मज । भ्रान्त झाला ॥४७॥
 म्हणे मरोनी हा आला । किंवा देवें पाठविला ।
 सर्व कळविनां त्याला । झाला खिन्न ॥४८॥
 पुत्र म्हणे दैत्यें मला । ठकविलें पूर्वीं मला ।
 न कळलें आतां झाला । अनयं हा ॥४९॥
 मेली गंधर्वाची कन्या । पतिव्रता लोकमान्या ।
 धन्या ती वाचूनी अन्या । न मोगीन ॥५०॥
 ऐसा निधय करुनी । सर्व भोगार्ते सोडूनी ।
 न राहे तो नृप जनी । घनी क्रीडे ॥५१॥
 अमरनागपुत्र । त्रिप्रवेशें आले तें ।
 त्यांचा होवोनी तो मित्र । निव्य सेळे ॥५२॥
 भूपदुःखार्ते जाणुनी । घरी येती खिन्नपणी ।

पिता पुसे का बाढुनी । गेलें मुख ॥५३॥
 नागा सागती ते पुत्र । आमुचा हो दु.खी मित्र ।
 मदालसा तत्कळत्र । तें जळालें ॥५४॥
 झालों मित्रदुःखें प्रस्त । पिता म्हणे न व्हा वस्त ।
 त्या दु खार्चें करूं अस्त । शिरनरें ॥५५॥
 मग नाग येते वेळी । निराहार हिमाचळी ।
 भावें चिंती ह्मकनळी । सरस्वती ॥५६॥
 वंदू सरस्वती मती । मन आठ स्थानें हाती ।
 धरोनी ह्या नाना युक्ती । करवीसी ॥५७॥
 जळ समुद्री सोडिती । सूर्या दीप ओवाळिती ।
 त्या न्यायें ही तव स्तुती । आम्ही करूं ॥५८॥
 व्हावें भाते त्या प्रसन्न । सांग राग रंग गान ।
 करवी जेणें प्रसन्न । होय शम्भू ॥५९॥
 प्रगटुनी बोले वैणी । गाववीन गोड गाणी ।
 तेणें शिर शिरी पाणी । देयील जा ॥६०॥
 ऐसें बोलोनि हो गुप्त । अन्धतर शिवा गात ।
 सांग राग मूर्तिमंत । प्रगटवी ॥६१॥
 स्मरहरा श्रीशंकरा । दैरहरा भक्तोद्दारा ।
 धरधरा गौरीनारा । हरा पावें ॥६२॥
 ऐसें गातां शम्भू भुले । येवोनी त्या प्रेमें बोले ।
 या गाण्यानें मन धालें । घर घे रे ॥६३॥

नाग बोले मदाउसा । मेली स्मृती देह तसा ।
 धेवोनी हो कन्या असा । मागें वर ॥६४॥
 शिर ग्हेणे तींची चाड । धरीं आद्वी मध्यविड ।
 पनींज दे तुजें कोडें । पूर्ण होयी ॥६५॥
 बुद्धी रुपा त्या आकारा । धरोनी ये तुझ्या घरा ।
 देवोनी तो ऐसा रा । गुप्त झाज ॥६६॥
 नाग धरीं तेंसें करी । तेव्हा आसाबरोवरी ।
 प्रगटली क्षणानरी । वाटली ती ॥६७॥
 पूर्वस्मृतीनि हो मित्त । नाग करी ममाधान ।
 ग्हेणे पुत्रांनो जावून । आणा मित्रा ॥६८॥
 पुत्र विप्रवेये गेले । भूषा पाताळीं आणिले ।
 तेहां त्याज ते कळले । मित्र नाग ॥६९॥
 नृपा वदे अश्वर । तुझ्या भेटीनें नृवरा ।
 धन्य झाजो मागें रा । जो अभीष्ट ॥७०॥
 राजा लाजेने न बोले । नागसुनें जाणविते ।
 पनींजवून न भलें । अन्य मानी ॥७१॥
 नाग वदे जी जयाली । तुज्या तीची इच्छा झाली ।
 तरी मायेची वाटली । दायी पाहे ॥७२॥
 मदाउसा दायी त्याज । भूष मूर्च्छित पडज ।
 पुनः उठोनी धांवज । तीज धर ॥७३॥
 नाग ग्हेणे दरी पाहे । माया शिखरी न राहे ।

भूप घडबडा मोहे । छोले तेन्हा ॥७४॥
 नाग सर्व सागे त्याडा । यथाविधी दे कन्येला ।
 परस्परां हर्ष झाला । तो न माये ॥७५॥
 राजा म्हणे धन्य मित्र । माझे पूर्ववत्कलत्र ।
 देवविलें हा हो मत्र । कोणी नेणे ॥७६॥
 मदालसा जैसी तैसी । ब्रह्मनिष्ठा विशेषी ।
 तीला घेवोनी राष्ट्रासी । ये तो भूप ॥७७॥
 मग सर्वां हर्ष झाला । तातें राज्य दिल्ले त्याला ।
 स्वयें वनीं तो चालिला । झाला मुक्त ॥७८॥
 ऋतध्वज राज्य करी । त्याला मदालसा नारी ।
 दे समोग स्वयें जरी । ब्रह्मनिष्ठा ॥७९॥
 दैवें तिला पुत्र झाला । उपजता सांगे त्याला ।
 का रडसी तू कोणाला । आता व्यर्थ ॥८०॥
 जाना मार्गी भूल घेशी । म्हणोनी ह्या चौय्यापेशीं ।
 योनी कष्टें धुडलासी । निजकर्म ॥८१॥
 कुठें तुझी राढापोरें । कोठें धन धरें गुरें ।
 मिळविले चोर सारे । लुटारू रे ॥८२॥
 करितासी देवध्यान । तसलोह स्त्र्याळिगन ।
 न होतें रे पोरा मन । सावरी हे ॥८३॥
 वैराग्यानें खाता भीक । तोंडी येना न नरक ।
 रूपा न मूलतां आंक । न फुटते ॥८४॥

नानायोती त्वां धुंडता । तेथें मार्ग न ये हाता ।	
भोगावरी तुरे आतां । पातलासी	॥८५॥
नको रडू उगी राहे । बुडशीळ मिथ्या मोहें ।	
तुझा मार्ग तुंची पाहें । विचारानें	॥८६॥
जन्ममरणा रडसी । तरी त्याच्या संवंधासी ।	
कदापी तूं न शीवसी । निर्विकारा	॥८७॥
जो मातेच्या विटाळांत । भेटतां रे रेत रक्त ।	
विष्टा मूर्ती झाला मूर्त । तो तूं कैसा	॥८८॥
हाडामासाच्या देहासी । मूर्खपणें भूललासी ।	
त्याच्या योगें संवंधासी । घेसी व्यर्थ	॥८९॥
कोण माता कोण पिता । कोण तुझी कांता सुता ।	
अविचारें ही ममता । कां धरिसी	॥९०॥
हाडामासावर कान । विष्टा मूत्र ज्याचे आंत ।	
त्याला मी मी ऐसी आंत । येवूं न दे	॥९१॥
जडप्राण रजोगुणी । कैमेंद्रियां कवळूनी ।	
खातो पीतो रे त्याहुनी । तूं वेगळा	॥९२॥
ज्ञानेंद्रियाचे मेळणीं । मन पळे क्षणोक्षणीं ।	
त्याचा साक्षी तूं त्याहुनी । निश्चळ रे	॥९३॥
ज्ञानेंद्रियां आंत धरी । मी कर्ता हा गर्व करी ।	
निजे उठे तीरे दूरी । बुद्धी तुला	॥९४॥

भूप घडबडा मोहें । लोले तेब्बा ॥७४॥
 नाग सर्व सागे त्याला । यथाविधी दे क-येला ।
 परस्परां हर्ष झाला । तो न माये ॥७५॥
 राजा म्हणे धन्य मित्र । माझें पूर्ववत्कलत्र ।
 देवविलें हा हो मंत्र । कोणी नेणे ॥७६॥
 मदालसा जैसी तैसी । ब्रह्मनिष्ठा विशेषी ।
 तीला घेवोनी राष्ट्रासी । ये तो भूप ॥७७॥
 मग सर्वां हर्ष झाला । तातें राज्य दिल्ले त्याला ।
 स्वयें वनीं तो चालिला । झाला मुक्त ॥७८॥
 ऋतध्वज राज्य करी । त्याला मदालसा नारी ।
 दे सभोग स्वयें जरी । ब्रह्मनिष्ठा ॥७९॥
 दैवें तिला पुत्र झाला । उपजता सांगे त्याला ।
 का रडसी तू कोणाला । आता व्यर्थ ॥८०॥
 जाता मार्गी भूल घेशी । म्हणोनी ह्या चौन्याऐशी ।
 योनी कष्टें धुडलासी । निजकर्म ॥८१॥
 कुठें तुझी राडापोरें । कोठें धन घरें गुरें ।
 मिलविले चोर सारे । लुटारू रे ॥८२॥
 करितासी देवध्यान । तप्तलोह स्त्र्याळिगन ।
 न होतें रे पोरा मन । सांघरी हें ॥८३॥
 बैराग्यानें खाता भीक । तोंडी येता न नरक ।
 रूपा न भूलता आक । न फूटते ॥८४॥

नानायोती त्वां धुंडतां । तेथे मार्ग न ये हाता ।	
मार्गावरी तूरे आतां । पातलासी	॥८५॥
नको रडूं उगी राहे । बुडशील मिथ्या मोहें ।	
तुझा मार्ग तूंची पाहें । विचारानें	॥८६॥
जन्ममरणा रडसी । तरी त्याच्या संबंधासी ।	
कदापी तूं न शीवसी । निर्विकारा	॥८७॥
जो मातेच्या विटाळांत । भेटतां रे रेत रक्त ।	
विष्टा मूर्खी झाला मूर्त । तो तूं कैसा	॥८८॥
हाडामासाच्या देहासी । मूर्खपणें भूललासी ।	
त्याच्या योगें संबंधासी । घेसी व्यर्थ	॥८९॥
कोण माता कोण पिता । कोण तुझी कांता सुता ।	
अविचारें ही ममता । कां धरिशी	॥९०॥
हाडामासावर कात । विष्टा मूत्र ज्याचे आंत ।	
त्याला मी मी ऐसी भ्रात । येवूं न दे	॥९१॥
जडप्राण रजोगुणी । कर्मेद्रियां कवळूनी ।	
खातो पीतो रे त्याहुनी । तूं वेगळा	॥९२॥
ज्ञानेद्रियाचे मेळणी । मन पळे क्षणोक्षणी ।	
त्याचा साक्षी तूं त्याहुनी । निधळ रे	॥९३॥
ज्ञानेद्रियां आंत धरी । मी कर्ता हा गर्व करी ।	
निजे उठे तीरे दूरी । बुद्धी तुला	॥९४॥

१ मनुष्यजन्माला. २ बाणी, हस्त, धरण, शुद्ध, शिष्ट ही कर्मेद्रिये.

३ धोत्र, तंबा, होळे, शिष्टा, नागिक.

प्रिय मोद प्रमोदानें । जो भासे त्या.आनंदानें ।
 न घे मोक्तवाला ध्यानें । पाहें स्वात्मा ॥९५॥
 ऐसें जरी हे करिसी । तरी बारे न फससी ।
 नाही तरी पुन. घेसी । ऐसी केरी ॥९६॥
 तीनी देहाचा मी साक्षी । तीनी अस्या नीरीक्षी ।
 निरतर ऐसा दक्षी । व्यापकावें ॥९७॥
 ऐसा रोज वारंवार । माता करी बोध फार ।
 द्वैतार्ता करी दूर । कळयलें ॥९८॥
 जैसा जैसा बाढे सुत । तैसा बोध ये ठसत ।
 नाम ठेविलें विक्रात । प्रेमें भूषें ॥९९॥
 तेव्हा हंसे मदालसा । पुत्रा झाला बोध खासा ।
 लोकां दिसे जैसा पिसा । अतर्निष्ठ ॥१००॥
 इति श्रीदत्तलीलामृताब्धिसारे मदालसोत्कर्षाद्वया
 गण्डहरी समाप्ता । ओव्या ॥६००॥
 श्रीगणेशाय नम । श्रीदत्तात्रेयाय नम ।
 असी मदालसा नारी । प्रारब्धाचा भोग करी ।
 पुन. झाले कालातरी । दोन सुत ॥ १ ॥
 त्यां सुबाहु शत्रुजित । ऐसीं नामें तान देत ।
 मदालसाही हसत । ती ऐकूनी ॥ २ ॥
 त्यांला नित्य करी बोध । त्याहीं ससाराचा बाध ।
 केला झाले ते विबुध । लोकीं जड ॥ ३ ॥

पाहोन ते तीन लेंक । राजा करी बहु दुःख ।
 केले उपाय अनेक । सुधाराया ॥ ४ ॥
 म्हणे पुत्र होती वेडे । ऐसं कर्म माझें कुडें ।
 आता पुढें वंश खंडे । रडे ऐसा ॥ ५ ॥
 कुळीं ब्रह्मनिष्ठ लेंक । दैवयोगें होता येक ।
 सर्वां दे तो ब्रह्मलोक । हें तो नेणें ॥ ६ ॥
 ओळखाया साधुपणा । स्वयें व्यावा साधुवाणा ।
 साधूच्या त्या गुप्त खुणा । भोंदू नेणें ॥ ७ ॥
 उधो पांच ग्रह येता । प्रसवली पुनः सुता ।
 म्हणे राजा नाम आता । प्रिये तूं दे ॥ ८ ॥
 माझ्या नामा तूं हंससी । तेव्हा साध्वी म्हणे त्यासी ।
 तुम्ही ठेविन्या नामासी । बाधा पहा ॥ ९ ॥
 क्रांति नाम गती राया । ती द्या नसे म्हणोनियां ।
 विनात हें नाम बापा । झाले पहा ॥ १० ॥
 मूळीं अमृतं हा तेथ । सुवाटु हें नाम व्यर्थ ।
 एकला तो शत्रुजिन । होतो कसा ॥ ११ ॥
 व्यग्रहारार्प देहाला । देणें तरी तूं दे द्याला ।
 नाम अटर्क हें मज्जा । आतां रुचे ॥ १२ ॥
 राजा टेवी नाम तसे । एके दिनी राजा पुसे ।
 विनाता तूं घेड असें । कसे घेसी ॥ १३ ॥
 पडें विषा राज्य करी । नारी बरी स्वयंवरी ।

भोग भोगी यज्ञ करी । तरी धन्य ॥१४॥
 विरात तो बोलूं लागे । माता परा विद्या सागे ।
 निवृत्ति स्त्री वरी अंगें । स्वात्मराज्यी ॥१५॥
 करायाचें तें मी केले । मिळायचें तें मिळालें ।
 झालों तिचे बंधू भले । चौथा होतो ॥१६॥
 ऐसैं वाक्यामृत त्याचें । भूपाळाला तें न रुचे ।
 जेवी आचार साध्वीचे । कुलटेल ॥१७॥
 कोपें बोले तो भायेंला । वंशनाश त्या हा केला ।
 उपदेश खोटा दिलहा । त्याला मूढे ॥१८॥
 खरा प्रवृत्तिमार्ग हा । देव पितृनरा दे हा ।
 उपभोग तसा पहा । दुजा नोहे ॥१९॥
 राज्य गजाश्व स्त्री धन । भोग शक्ती देर दान ।
 दे ज्या भगवंता त्याणे । ते भोगावें ॥२०॥
 अन्यथा तो देवद्रोही । ही सामग्री ज्याला नाही ।
 त्या दुर्भाग्यासाठी पाही । निवृत्ती ती ॥२१॥
 जरी निवृत्ती घे नर । त्यासी आमुचेंच द्वार ।
 मग का हें घरदार । सोडावें मे ॥२२॥
 पुत्राविणे परलोक । न साधे हा श्रुतिलेख ।
 ऐकें आता चौथा लेक । भ्रष्ट न हो ॥२३॥
 हंसोनी ती बोले ऐका । बोधें आत्मलोक जिंका ।
 काय कीजे रंका लेका । हे ही श्रुति ॥२४॥
 न रुचे हा तुम्हा पंथा । तरी अलंकारा आता ।

देतें वेदशास्त्रसंया । कंया न दें	॥२५॥
मग अलर्काळा वेद । विद्या कळा धनुर्वेद ।	
सांगे शास्त्रा न्यायवाद । व्यवहार	॥२६॥
झाला अलर्क पंडित । स्वयंवरीं स्त्री वरित ।	
तें पाहोनी पिता प्रीत । होता झाला	॥२७॥
राज्य देववुनी सुता । माता म्हणे शत्रू होतां ।	
पेटी उघडी ह्या हिता । तेव्हां पाहें	॥२८॥
ऐसें सागोनी दे पेटी । राजा राणी वनीं जाती ।	
तीणें बोधवूनी पती । उद्धरिला	॥२९॥
सायुज्यता घेती दोघे । करी पुत्र राज्यमाघे ।	
सहासष्ट हजारें घे । वर्षे मोग	॥३०॥
परिसंख्या मुख्य मानी । रती मांस मुरापानी ।	
झाला सक्त तो जाणोनी । सुवाट्ट ये	॥३१॥
तिघां माता पाजी बोध । आम्हा दुग्धसा तद्रंध ।	
झाला न धाधता छंद । ऐसें करी	॥३२॥
तरी आम्हा दायाद । आहे हाची याची याद ।	
करूं पूर्वीं देवूं खेद । मेद नुरे	॥३३॥
ऐसा विचार करूनी । मुरा आला वनांतूनी ।	
जटमूढता सोडूनी । बोले प्रौढ	॥३४॥
म्हणे अलर्का मी पूज्य । मला दे तूं आतां राज्य ।	
येरु बोले सर्व त्याग्य । कां केलें त्वां	॥३५॥

आता भीक देवूं काय । जरि होसी तूं क्षत्रिय ।
 युद्धी घेयी निजदाय । नायकें मी ॥३६॥
 सुबाहू तें परिसोनी । काशीराजा कळवूनी ।
 त्याचें साहाय्य घेवूनी । युद्धा आला ॥३७॥
 लोक मेदानें फोडिले । किती दानें वळविले ।
 किती सामें मेळविले । प्रधानादि ॥३८॥
 योग सामर्थ्य अचाट । फोडविले किल्ले कोट ।
 घाली कोशांची तो छट । फूट होता ॥३९॥
 जे जे आपुले मानिले । ते ते सर्व उलटले ।
 तें पाहुनी मन म्याले । अलकाचें ॥४०॥
 तेव्हां त्याचें धैर्य गळे । एकठा तो बनी पळे ।
 मातृवाक्याला त्या वेळे । आठवी तो ॥४१॥
 पाहे पेटी उघडून । त्यात पत्रिका पाहून ।
 वाची चित्ती घाबरून । अलर्क तो ॥४२॥
 उलटती आपुलेची । तेव्हा सगती साधूची ।
 करि तेणें स्महिताची । लब्धी होई ॥४३॥
 ऐसा लेख तो पाहुनी । मनी निर्धार करूनी ।
 दत्तापार्शी तो येवोनी । बोले दीन ॥४४॥
 जी सद्गुरो स्वामी मला । थोर दु ख झालें याला ।
 दूर करा न या वेळा । दुजा त्राता ॥४५॥
 हंसोनी श्रीदत्त बोले । दुःख तुला कोठे झालें ।

कोण तूं रे हें पहिलें । बोलें प्राज्ञा . ॥४६॥
 असे वचन ऐकोनी । झाला विवेकी तश्चणी ।
 पाहे विचार करुनी । कोण मी हें ॥४७॥
 म्हणे स्थूल देह जड । व्याटा भूनांची सांगड ।
 नाना विकारांची धाड । पडे येथे ॥४८॥
 आत्मा सर्वगतपूर्ण । हा तों दिसे परिछिन्न ।
 हा मी चिदात्मा पाहून । वेगळाची ॥४९॥
 चळें इंद्रियां चाळवी । झोपेमाजी जाव्य दावी ।
 तो मी प्राण होवूं केरी । मी ज्ञानात्मा ॥५०॥
 सुणें मन जायी येयी । विभू मि हा राही टायी ।
 त्याचा संशय न येयी । डोयीं माझ्या ॥५१॥
 * देहा व्यापी जगेशणी । झोपेमध्यें जी लपोनी ।
 जाते बुद्धी माझ्याहुनी । वेगळी ती ॥५२॥
 जड जो हा अहकार । त्रिगुणी त्याहुनी पर ।
 शुद्ध बुद्ध मी अनर । नर नोहे ॥५३॥
 ऐसा माझा मी निर्धार । केला दुःखाचा विचार ।
 करूं आनांची मादर । होवोनीया ॥५४॥
 नखाशसोनी केशान । हा देहाबाहेर आन ।
 शोधीनां न दुःखा यान । दिमतने ॥५५॥
 प्राण मुक तान्हेवीनि । ऐसे दुःख करी नें ।
 इंद्रियेही मृत्युपणें । स्वार्था घेती ॥५६॥
 राग द्वेषाचे तें मूळ । मन स्वमांचे चंचळ ।

सुखदुःखाचा सांभाळ । हेंचि करी ॥५७॥
 मन अन्नमय असे । विकारानें भ्रमतसे ।
 परकी तें त्याचें कसें । दुःख मज ॥५८॥
 गुरुजी म्यां चात्रपलें । माझ्या रूपा ओळखिलें ।
 हे हो दुःख मैना झालें । बोलें साच ॥५९॥
 हाच विचार दुर्धर । धुंडिती ज्या मुनीश्वर ।
 तुम्ही दिलहा हा सत्वर । सार प्रश्ने ॥६०॥
 खातां माजरीं उदिरा । दुःख नोहे तेची कीरा ।
 खाता हो हा दोष खरा । ममतेचा ॥६१॥
 कोणी छीः थूः केल्या दुःख । हो आपणा रोग विख ।
 बैऱ्या होतां हे चे सुख । ते अहंता ॥६२॥
 ह्या दोहोंला कवटाळी । म्हणोनी चे मन माळी ।
 सुखादुःखा ह्यां ह्या वेळीं । जाळिले म्यां ॥६३॥
 न घें अंगाच्या संबंधा । मग कैचा राज्यधंदा ।
 शत्रुमित्रत्वाचा भेदा । साधा दिलहा ॥६४॥
 दत्त म्हणे धन्य तूं रे । क्षणें जाणियेलें सारें ।
 आतां याचें स्थैर्यत्वारें । बरें करी ॥६५॥
 करी अर्धा सूक्ष्माहार । नीज रात्रीं दोनपार ।
 मठीं एकातीं विचार । कर हा रे ॥६६॥
 तीनी भूमीच्या पृढती । रोके पांच मनोवृत्ती ।

सत्कारें अम्पासरीतो । मती घरी	॥६७॥
चंशीकार वैराग्यें हो । संप्रज्ञात समाधि हो ।	
सिद्धीला तूं वश्य न हो । मोहोनी रे	॥६८॥
अपमान सुधा मान । विषासमान रे मान ।	
काळें मान खातां मां न । मान दे ती	॥६९॥
तिस्रेपारी माधुकरी । तीन पांच सात घरी ।	
मार्गे खातां दूर करी । वरी रुची	॥७०॥
हाचि तुला उपदेश । निर्विकल्प समाधीस ।	
येणें जासी वृक्षा खास । वास ब्रह्मी	॥७१॥
सोन्यावरी मळ येता । त्या अग्नेची आंच देतां ।	
जैसी येसी प्राप्नुपता । तैसें येयें	॥७२॥
जीव ब्रह्मची असोन । अविधाशें हो मलिन ।	
योगें विशुद्ध होवून । होतो प्राग्वत्	॥७३॥
पिंडी ब्रह्मांडी जें गूढ । तें मी मी तें हेची दृढ ।	
होई तावत्करी वाढ । हा अम्पास	॥७४॥
ऐसें सांगोनी धाडीला । पुरा त्या तो स्वबंधूला ।	
प्रेमें येवोनी बोलिला । घे तूं राज्य	॥७५॥
। बंधू म्हणे तूं रे आर्य । गळलें की तुझें वीर्य ।	
तूं क्षत्रिय धरी शौर्य । कार्य साधी	॥७६॥
। येरू बोले त्यां तारिलें । दत्तें स्वात्मराज्य दिल्लें ।	

१ ब्रह्मचर्य, अद्या, विशा, उप. २ यमादिकांचें अनुष्ठान. ३ दृष्टा, दृष्ट, विषय-
व्य. ४ निर्विकल्प. ५ अपमानमान. ६ राजा, अध्यादिपुत्रा, नरपती.

आतां काहीं न मी बोले । धालें मन ॥७७॥
 मग सुवाहू आलिंगी । म्हणे झालों समभागी ।
 मातेची ही कृपा जमी । हो जी मान्य ॥७८॥
 काशिराजा कार्य भलें । शालें मीही वनी चालें ।
 काशिराजा त्याला बोले । शालें काय ॥७९॥
 बधू तुला न दे माग । म्हणोनी त्या केला संग ।
 आता दोघेही नि सग । का होता हो ॥८०॥
 म्हणे सुवाहू हा स्वार्थ । साडी त्या दाविला पंथा ।
 हेची कार्य शालें आता । स्वस्थता ये ॥८१॥
 काशिराजा म्हणे धन्य । बधू उद्धरिला मान्य ।
 शालों मी की बोळ अन्य । सन्यस्त तू ॥८२॥
 स्वपर न साधूजना । दयेनें तारिती दीना ।
 सम विपम न त्याना । जनामाजी ॥८३॥
 आजी मजबरी कृपा । करी बधूपरी बापा ।
 येरू म्हणे अनुतापा । न पावसी ॥८४॥
 जरी अलर्क विषयी । अनुतापे दत्तपायी ।
 पडे राज्या लात देयी । घेयी मुक्ती ॥८५॥
 भक्ति बैराग्याचाचोनी । प्रबोध न भरे कानी ।
 हें तू समजुनी मनी । वनी जायी ॥८६॥
 साडी राज्य पैत्ती हत्ती । घेयी साधन संपत्ती ।
 एकातीं तू निजचित्ती । वृत्ती लक्ष्मी । ॥८७॥

लक्ष्मी उठे जी जी वृत्ती । साक्षीपणें मुरवी ती ।
 तो मी साक्षी ऐसी मती । अंती ठरे ॥८८॥
 ठरे निरुपाधी बुद्धी । दृष्टानुविद्ध समाधि ।
 निर्विकल्प तो समाधी । दृढत्व हो ॥८९॥
 आंत तसेच बाहेर । समाधी निरहंकार ।
 येणें आत्मसाक्षात्कार । शीघ्र लाभे ॥९०॥
 ऐसें होतां मन जेय । जायी समाधी ही तेय ।
 संदेह न धरी येय । सत्य मानी ॥९१॥
 ऐसें सुबाहू सांगोनी । पुसोनी त्यां चाले वनी ।
 काशीराजा तें ऐकोनी । पुरा आला ॥९२॥
 पुत्रा राज्य दे ये वनी । तसा अभ्यास करोनी ।
 तोही पावला निर्वाणी । साधुसंगें ॥९३॥
 पुत्रा राज्यां बैसवूनी । अलर्कही आला वनी ।
 योगाभ्यासा आचरोनी । स्थिरावला ॥९४॥
 तत्त्वज्ञानें मन स्थैर्य । वासनेला तो निर्वीर्य ।
 करी राहे योगिर्वर्य । तुर्यपदी ॥९५॥
 तेव्हां स्मरे पूर्ववृत्ता । ग्रीढ जैसा बाल्यावस्था ।
 म्हणे कैसी ये मूर्खता । चित्ता तेव्हां ॥९६॥
 विचार हा होतां नीट । आतां वाटे तीचा बीट ।
 माया घालोनी हें कूट । दृढतसे ॥९७॥
 पृथ्वीतील घनधान्य । नारी वख गो भूषण ।

मळा संस्कारुनी रक्त । मास देयी	॥१७॥
ताजी नराची करटी । ती आवडे मळा वाठी ।	
ठेवी मय मांसासाठी । मोठी प्रीती	॥१८॥
भूप ऐसें परिसोनी । प्रेमें देयी प्रतिदिनी ।	
पशुसोम यज्ञ मानी । मनी हपें	॥१९॥
ओळखूनी त्याची भक्ती । हपें दत्त वर देती ।	
भूप मागे दडमती । नैती पूर्व	॥२०॥
गुणपूर्ण व्हावा पुत्र । जो तारी इह परत्र ।	
दाता मान्य लोक मित्र । शत्रुहंता	॥२१॥
देव विप्र पितृभक्त । रणशूर धर्मभक्त ।	
पित्रांसह व्हावें मुक्त । ज्याच्या योगें	॥२२॥
दत्त बोले घे हें फळ । पत्नीला दे तसें बाळ ।	
होवो तुला भक्तिबळ । फळ तसें	॥२३॥
भूप वंदोनी घे फळा । वंदोनी ये तो स्वस्यळा ।	
सर्व सांगोनी दे फळा । महिषीळा	॥२४॥
तीणें फळ तें भक्षिलें । रात्री स्वामी देखिले ।	
अवधूत तिसी बोले । धन्य हो तूं	॥२५॥
गह्णोनी तो देयी मोती । दुग्ध पूर्ण शंख हाती ।	
घेवोनीयां प्रोक्षी प्रीती । चित्ती देयी ।	॥२६॥
राणी पाहें त्याचें वर । शिरी दिसे सर्पछत्र ।	
दिव्य माल्यांवर वर । चित्रकांती	॥२७॥

ऐसैं पाहोनी ऊठली । राणी चित्ती आनदली ।
 स्वप्न भूपातें बोलिली । पाहिलें जें ॥२८॥
 प्रातःकाळी शौनकाळा । भूप स्वप्न सागे त्याळा ।
 म्हणे मुनी होयी तुळा । पुत्ररत्न ॥२९॥
 हुंडासुरा मारोनिया । सारंगभोम होय जया ।
 दत्त रक्षीळ अपाया । निवारोनी ॥३०॥
 तें ऐकोनी स्वर्गी देव । करीताति महोत्सव ।
 हुडासुर कन्या तव । स्वर्गी गेली ॥३१॥
 हिंडे ती नदनवर्नी । चारणाच्या मुखातूनी ।
 वार्ता ऐसी ही ऐकोनी । परतली ॥३२॥
 पित्यापुढें ये धावोनी । सागे ऐकिलें जें कानों ।
 दैत्य ढचकळा मनी । मानी सत्य ॥३३॥
 जेव्हा आयू तपा गेला । मार्गे दैत्यें भूमडळा ।
 जिकोनीया अमराळा । जिकीयेले ॥३४॥
 नामें अशोकसुंदरी । बलात्कारें तिला धरी ।
 शाप दे ती तुळा मारी । आयुपुत्र ॥३५॥
 तीला ठेवी तो बदीत । जेव्हा कन्या हे सागत ।
 तेव्हा शाप आठवीत । दैत्य मनी ॥३६॥
 जावोनी तो त्या राणीला । पाहे म्हणे गर्भी आला ।
 ईचे शत्रू हाचि मला । मारील की ॥३७॥
 पोटी रिघोनी मारू की । म्हणे तंत्र तो विलोकी ।

मला संस्कारूनी रक्त । मांस देयी	॥१७॥
ताजी नराची करटी । ती आवडे मला वाटी ।	
ठेवीं मद्य मांसासाठी । मोठी प्रीती	॥१८॥
भूप ऐसें परितोनी । प्रेमें देयी प्रतिदिनी ।	
पशुसोम यज्ञ मानी । मनीं हवें	॥१९॥
ओळखूनी त्याची भक्ती । हवें दत्त घर देती ।	
भूप मागे दडमती । नेती पूर्व	॥२०॥
गुणपूर्ण व्हावा पुत्र । जो तारी इह परत्र ।	
दाता मान्य लोक मित्र । शत्रुहंता	॥२१॥
देव विप्र पितृभक्त । रणशूर धर्मसक्त ।	
पित्रांसह व्हावें मुक्त । ज्याच्या योगें	॥२२॥
दत्त बोले घे हें फळ । पत्नीला दे तसें बाळ ।	
होवो तुला भक्तिबळ । फळ तसें	॥२३॥
भूप वंदोनी घे फळा । वंदोनी ये तो स्वप्नळा ।	
सर्व सागोनी दे फळा । महिषीला	॥२४॥
तीणें फळ तें भक्षिलें । रात्रौ स्वप्नी देखियेले ।	
अवधूत तिशीं बोले । धन्य हो तूं	॥२५॥
भूषोनी तो देयी मोती । दुग्ध पूर्ण शंख हातीं ।	
घेवोनीया प्रोक्षी प्रीती । चित्तीं देयी ।	॥२६॥
राणी पाहें त्याचें वरु । शिरीं दिसे सर्पछत्र ।	
दिव्य माल्यांबर बख । चित्रकाती	॥२७॥

ऋषीसह आशीर्वादा । वदे दत्ता बाळा सदा ।
 राखें ग्रह भूतबाधा । कदा न हो ॥७०॥
 शत्रू बाधील निकाम । म्हणोनी नहुप नाम ।
 ठेवी वाढवी तो प्रेम । बाळ त्याचें ॥७१॥
 योर होता व्रतबंध । केला सर्वविद्याबोध ।
 झाला नहुप तो बुध । सर्वगुणी ॥७२॥
 इकडे तों प्रातःकाळ । होता गेलें मंत्रवळ ।
 इंदुमती पाहे बाळ । न दिसेची ॥७३॥
 म्हणे कटकटा हाय । भासें बाळ झालें काय ।
 कोणी नेलें तान्हें माय । वहिणी हो ॥७४॥
 चोरीलें म्यां काय धन । किंवा हिरोनी घे रत्न ।
 त्या पापें कीं पुत्ररत्न । नष्ट झालें ॥७५॥
 लामे होता महाकष्ट । पुत्ररत्न जें उत्कृष्ट ।
 केलें कोणी तें अदृष्ट । कष्ट हे की ॥७६॥
 श्रीदत्ताचा हा प्रसाद । तेथे केवि ये विपद्द ।
 काय आम्ही केला भेद । मंदबुध्या ॥७७॥
 न झाल्यात्रें एक दुःख । ह्या दुःखाचा कोण लेख ।
 करी जें दे सदा शोक । ऐक दत्ता ॥७८॥
 पुरे पुरे देवा आता । परीक्षा हे गुरुनाया ।
 पदीं आठवूनी गाया । माया ठेवी ॥७९॥
 असें म्हणोनी ती दीन । भूमीवरी लोळे खिन्न ।

नष्ट होतां पुढें पहा । न हा भोग ॥५९॥
 ऐसें गुरूचें हें मत । मूढें कां तूं न जाणत ।
 ऐसें ऐकोनी हातांत । पोतें घे ती ॥६०॥
 जय लाभ मृगु हाणी । त्या त्या वेळीं घडे कोणी ।
 न वारी हें मनी प्राणी । नाणीती हो ॥६१॥
 माराया दे दासीकरी । राणी गुंते कार्यातरी ।
 ती दे बाळ भूदाकरी । मारी तो त्या ॥६२॥
 सुदर्शन रक्षीतसे । शस्त्र तुटोनी जातसे ।
 कौतुक तें पहातसे । हंसे बाळ ॥६३॥
 तेव्हा दासीला ये दया । म्हणें सूदा न मारी या ।
 सूद म्हणे मारवी या । राया कांगे ॥६४॥
 दिव्य लक्षण बाळ हा । पहातां मी घेयीं मोहा ।
 या मारवी दैत्य पहा । महाद्रुष्ट ॥६५॥
 आतां येथोनी या न्यावें । कोठें तरी लपवावें ।
 असें म्हणोनी तें जवें । ने ती बाळ ॥६६॥
 पोरा वसिष्ठाच्या द्वारा । ठेवोनी मृगान्या पोरा ।
 मारोनीया तें असूरा । मांस देती ॥६७॥
 दैत्य विश्वासें खावोनी । आपणातें धन्य मानी ।
 प्रातःकाळीं द्वारी सुनी । देखे बाळा ॥६८॥
 ध्यानें सर्व जाणे सुनी । दयेनें घे उचलोनी ।
 अरुंधतीला नेवोनी । दे त्या बाळा ॥६९॥

- झालों मी हा तवाकित । चित्त दे गा ॥९१॥
 पूर्वी अंगिकारोनिया । आतां देसी छोटोनियां ।
 ऐसैं न करीं सखया । दयानिधे ॥९२॥
 मी घेनूसा हो व्याकूळ । वत्साविना तळमळ ।
 करीं माझा तूं साभाळ । बाळ दावी ॥९३॥
 असा राजा करी शोक । दत्तात्राचोनी आणिक ।
 मना नाणी हो का दुःख । शोक तरी ॥९४॥
 जगीं होती भक्त चार । त्यात अर्थी आर्त दूर ।
 जिज्ञासू हा अविदूर । ज्ञानी आत्मा ॥९५॥
 राजा संतान न होता । पुत्रार्थी शरण दत्ता ।
 ये तो दैवें झाला आता । आर्त भक्त ॥९६॥
 भक्ति द्विगुणित झाली । श्रीदत्तासी कृपा आली ।
 केवी करी तो आपुली । बोली व्यर्थ ॥९७॥
 न मे भक्तःप्रणश्यति । हीच साच जाणा उक्ती ।
 भुक्ति देवोनी दे अंती । गती जो हा ॥९८॥
 दत्त म्हणे नारदासी । तुवां जावें आयूषार्शी ।
 शोके आर्त झाला त्यासी । बोध करी ॥९९॥
 तें ऐकोनी ये नारद । वीणा वाजवी स्वानंद ।
 राजा ऐकोनी ये नाद । खेद सोडी ॥१००॥
 इति श्रीदत्तलीलामृतान्वितमारे आयुर्वरदाना-
 दमलहरी समाप्ता । ओव्या ॥८००॥

शोक करी आकदोन । दोन घडी ॥८०॥
 आयूराजा तें ऐकोन । आला जेथें तो धावोन ।
 पाहे कष्टी बाळावीण । दीन राणी ॥८१॥
 म्हणे बाळा कोणी नेलें । किंवा भूतें लपविलें ।
 मायाजाळ पसरिलें । भले कोणी ॥८२॥
 मंत्ररक्षा भी ठेविली । ती हो सर्व व्यर्थ झाली ।
 कुलदेवी कोठें गेली । मेलीं सर्व ॥८३॥
 धिक्प्राकारा धिक् ह्या पुरा । धिक् धिक् वीरा महाशूरा ।
 मंत्र तंत्र यत्राकारा । सुरा धिक् धिक् ॥८४॥
 खोटें जणू तप फळ । मुळीं धर्मा नाही बळ ।
 दान समजे निर्फळ । काळ येता ॥८५॥
 मुळीं जन्माचा भी वाझ । काय देयी देव मज ।
 हेची ठावें झालें आज । मज पूर्ण ॥८६॥
 दत्ता त्वा हें काय केलें । मज आशेनें गोविलें ।
 हातीं देवीनी घेतलें । दिलहें फळ ॥८७॥
 बापा हातात देऊन । कसें घेसी हिसकून ।
 साजे हें कीं दयाघन । दीननाथा ॥८८॥
 लावोनीयां कान मन । आतां ऐकें हा भी दीन ।
 बाहें तुला मतिहीन । खिन्न चिन्ती ॥८९॥
 धावें पावें गा सत्वर । किती बाहुं बारवार ।
 गळा टाळा फुटे धीर । धरवेना ॥९०॥
 देवा खास तूं अनंत । माझा काय घेसी अंत ।

तो तूं ह्या मनाचे फेरे । ठायीं पाहे	॥११॥
जाग्रत्स्वप्ना निर्विकारें । पाहें निद्रा बुद्धिचे रे ।	
उद्य उदयहि जो रे । पाहे तो तूं	॥१२॥
असावें म्यां ह्या प्रेमा घे । धन-पुत्र स्त्री अवघे ।	
स्वप्रीत्यर्थ घेयी न घे । तन्प्रीत्यर्थ	॥१३॥
सर्वाहुनि जो वेगळा । तो तूं आतां तें वृजळा ।	
सांगों सर्वेश्वर ज्याला । सर्वज्ञता	॥१४॥
ज्याच्या ज्ञानें सर्व कळे । जीवरूपें देही चळे ।	
जीवा कर्तृत्व ज्यामुळें । फळे दे जो	॥१५॥
संसाराळा जो न शिवे । स्थूल सूक्ष्म न म्हणवे ।	
सर्वानंदाचे विसावे । जेथे होनी	॥१६॥
हैं तो परमात्मरूप । तेंचि तुझें निजरूप ।	
हैं लक्षितां शोक पाप । ताप कैचा	॥१७॥
हाची तुझा मुख्य आत्मा । देह होय मिथ्या आत्मा ।	
पुत्र जाण गौण आत्मा । शोक दे तो	॥१८॥
पूर्वी न होतांही शोक । गर्भा येतां पैतृधाक ।	
जन्मी वेदना अनेक । तोक दे तो	॥१९॥
उपजल्या बाधान्याधी । किंवा होतील हो व्याधी ।	
नाना आर्त्त्याच्या उपाधी । बाधी वाल्यें	॥२०॥
व्यसनाची येयी खंती । किंवा मूर्खत्वाची भीती	
विवाहाची चिंता मोठी । घोरपणी	॥२१॥

श्रीगणेशाय नमः । श्रीदत्तात्रेयाय नमः ।
 उठोनी तो आयूराजा । नारदाची करी पूजा ।
 सेवी त्याच्या पदांबुजा । निजगेशी ॥ १ ॥
 म्हणे आज हो सुदिन । झाले आपुलें दर्शन ।
 धन्य माझे हें जीवन । मुनीश्वरा ॥ २ ॥
 संत अंतरीं कोमळ । दयाघन न केवळ ।
 ज्याला नाही काळवेळ । दया वर्ष ॥ ३ ॥
 बुडतां मी दुःखाव्धीत । मला द्याया वर हात ।
 तुम्हां पाठवित दत्त । येथ जणू ॥ ४ ॥
 दत्तें मला पुत्र दिल्हा । अकस्मात नष्ट झाला ।
 त्याचा झाला शोक मला । काय करूं ॥ ५ ॥
 म्हणे नारद हंसुनी । ज्याला एकदा चित्तूनी ।
 मुक्त होती त्या सेवूनी । दुःखी कां तूं ॥ ६ ॥
 पुत्र गौणात्मा हा तुला । जरि असे रे कळला ।
 अवकाश या शोकाला । झाला कसा ॥ ७ ॥
 पुत्र-दारा-दि नश्वर । तैसें जाण हें शरीर ।
 मुल्यात्मा अजरामर । धर त्या तूं ॥ ८ ॥
 देह घटसा विकारी । त्याचा सक्षी अविकारी ।
 प्राणेंद्रिय चित्ता दूरी । तो तूं मित्र ॥ ९ ॥
 स्वप्रीत्यर्थ देहादिक । प्रिय ज्या तो तूं अधिक ।
 लोहचुंबकसा एक । चाळक तूं ॥ १० ॥
 तुझ्यायोगें जड हे रे । चेतनसे होती सारे ।

अरुन्तीवसिष्ठाचा । हा मी पुत्र होय साचा ।
 आज ही आकाशवाचा । का चळवा ॥३३॥
 असें चित्नी तो आला । मर्व मागे वसिष्ठाळा ।
 वसिष्ठही सर्व त्याया । जाणवीन ॥३४॥
 सर्व साधत सागुनी । नडुपाया बोले मुनी ।
 आता सत्वर जावूनी । हाणी दत्ता ॥३५॥
 दत्तात्रेय तुला तारी । सर्व सक्टे निवारी ।
 जा तू त्याला चित्तो घरी । कंवारी तो ॥३६॥
 ऐसी आज्ञा देयी मुनी । नडुपही स्वीकारुनी ।
 गेला एकला निवोनी । मनीं हयें ॥३७॥
 मला सुगम हो पया । मार्गी न हो चिंता व्यया ।
 शीघ्र जया सह दत्ता । आता आणी ॥३८॥
 ज्याला युद्धी बोलाविते । निवारी जो येता भीती ।
 मठा तोची शचीपती । सायी होवो ॥३९॥
 असें प्रार्थूनी तो चाले । मार्गी सुगुन झाले ।
 कन्या गायी कुम आले । फलें पुढे ॥४०॥
 स्वर्गी इद्र म्हणे सूता । शस्त्रांसह घेयी रया ।
 जा तू नडुपाळा आता । साह्य करी ॥४१॥
 ऐसें इद्रानें सागता । छत्रवर्मशस्त्रयुता ।
 घेवोनी ये साध्वरया । मातळी तो ॥४२॥
 म्हणे देवें धाडिला । देवोनी ह्या सामग्रीला ।
 युद्धी साह्य करी दला । मठा हो तू ॥४३॥

संतानाचीही ये आती । दांपत्याची हो कीं ग्रीति ।
 आतां हे हो काय खाती । भीति ही हो ॥२२॥
 कैसीं पोरें याना होती । त्याचीं लग्नें कीं घडती ।
 माता पिता ऐसे अंती । होती दीन ॥२३॥
 एवं न झाल्यापासोनी । पुत्रशोक मोठा वग्ही ।
 टाकीं सजीयां जालोनी । मायबापा ॥२४॥
 ऐसें जाणूनी तूं आता । गौणाःभ्याची सोडीं चिता ।
 मुख्याभ्याची करी वार्ता । व्राता तोची ॥२५॥
 हुंडासुरें मारावया । तुझा पुत्र नेला तया ।
 मुनीगृहीं रक्षोनिचा । ठेवी दत्त ॥२६॥
 दैत्या मारुनी उद्वाहा । करोनी येईल पहा ।
 याच डोळा बोल न हा । माझा खोटा ॥२७॥
 असें सांगोनी नारद । गेला भूषा हो आनंद ।
 राणीचाही त्याणे खेद । दबडिला ॥२८॥
 नहुष तो एके दिनीं । मृगयेसी गेला वनीं ।
 तेथे तो आकाशध्वनी । कानीं एके ॥२९॥
 सोमवंशी आयूराजा । नहुषा तो पिता तुझा ।
 माता इंदुमती तू जा । तया भेट ॥३०॥
 नारी अशोकसुंदरी । तुझेसाठीं तप करी ।
 हुंडासुरा शीघ्र मारीं । वरीं तीला ॥३१॥
 ऐसें ऐकोनी नहुष । मनीं मानी बहु हर्ष ।
 आती एक हो विशेष । त्याचे चित्तीं ॥३२॥

अरुंतीवसिष्ठांचा । हा मी पुत्र होय साचा ।
 आज ही आकाशवाचा । कां चळवी ॥३३॥
 मसे चिन्नी तो आला । सर्व सांगे वसिष्ठाळा ।
 वसिष्ठही सर्व त्याळा । जाणवीत ॥३४॥
 सर्व साघंत सांगुनी । नहुषाळा बोले मुनी ।
 आतां सत्वर जावूनी । हाणी दैत्या ॥३५॥
 दत्तात्रेय तुला तारी । सर्व संकटें निवारी ।
 जा तूं त्याळा चित्तो घरी । कैवारी तो ॥३६॥
 ऐसी आज्ञा देयी मुनी । नहुषही स्वीकारुनी ।
 गेला एकळा निघोनी । मनीं हर्षे ॥३७॥
 मला सुगम हो पंथा । मार्गी न हो चिंता व्यथा ।
 शीघ्र जया सह दत्ता । आतां आणी ॥३८॥
 ज्याळा युद्धी बोजाविती । निवारी जो येतां भीती ।
 मला तोची शचीपती । साथी होवो ॥३९॥
 असें प्रार्थूनी तो चाले । मार्गी सुशकुन झाले ।
 कन्या गायी कुंम आले । फलें पुढें ॥४०॥
 स्वर्गी इंद्र म्हणे सूता । शस्त्रांसह घेयी रया ।
 जा तूं नहुषाळा आतां । साह्य करी ॥४१॥
 ऐसें इंद्रानें सांगतां । छत्रवर्मशस्त्रयुता ।
 घेवोनी ये साश्वरया । मातली तो ॥४२॥
 म्हणे देवेंद्र धाडिला । देवोनी ह्या सामग्रीला ।
 युद्धी साह्य करी द्या । मला हो तूं ॥४३॥

नहुपरही तें ऐकूनी । सर्व सामग्री पाहुनी ।
 स्वीकारी तो आठवूनी । मनी दत्ता ॥४४॥
 ययाविधी रयी चढें । किंचित् जातांची त्यापुढे ।
 देव येशोनिया गाढें । आर्लिगिती ॥४५॥
 देव म्हणती रे सुता । एकला तूं जासी आतां ।
 हें पाहोनी सहाय्यता । करूं आम्ही ॥४६॥
 बोले नहुप देवाला । दत्त राखी सदां मला ।
 तोची करवी तुम्हाला । मला साहा ॥४७॥
 गुरुआज्ञा मी प्रमाण । मानी त्याचें हें कारण ।
 करी कष्ट निवारण । प्राणदाता ॥४८॥
 असें म्हणोनी तो चाले । देवासह हें कळलें ।
 अशोकसुंदरीबाले । ध्यानयोगें ॥४९॥
 तिची होनी रंभासखी । तिळा पाठवीती दुःखी
 म्हणे राजाळा समुखी । सखि होयी ॥५०॥
 नहुपाण्या पुढे आली । रंभासखीची ती बोली ।
 भूपा जाणवी त्या वेळी । भूप म्हणे ॥५१॥
 मला सर्व ठावें झालें । रंभे तुवां मार्गे चाले ।
 दैत्या मारोनी पहिलें । मेट्टं तुम्हा ॥५२॥
 ऐकोनी हें आनंदली । रंभा त्वरें मार्गे आली ।
 सखीला ती कळविली । बोली त्याची । ॥५३॥
 देवी कोळाहल केडा । हुडासुरें तो ऐकिला ।
 म्हणे कोण मारूं आला । मला शत्रू ॥५४॥

पाहें शीघ्र जायीं दूता । कोण शत्रू येतो आतां ।
 किती बल त्याचें वार्ता । शीघ्र आणी ॥५५॥
 दूत संमूख जावूनी । प्रयत्नें घे समजुनी
 पुनः आला परतोनी । दैत्यापाशीं ॥५६॥
 म्हणे आयुराजसुत । नहुषचि शत्रू येत ।
 सवें देवही अमित । पातले हो ॥५७॥
 तें ऐकोनी घाबरला । बोले असुर भार्येला ।
 सत्य बोलें त्वां वधिला । त्या बाळा कीं ॥५८॥
 राणी बोले दासीकरी । त्याच क्षणीं बाळा मारीं ।
 दासी तीही बोले अग्रीं । मारिला म्यां ॥५९॥
 त्याचें मांस त्वा भक्षिलें । आतां मन का, शंकलें ।
 तर असें कसें झालें । बोले दैत्य ॥६०॥
 दैत्य मनीं धरी धीर । म्हणे या हो सर्व शूर ।
 युद्ध करुनी दुर्धर । वीर मारूं ॥६१॥
 युद्धभयें जे लपती । पूर्वी मारीं त्या ह्या हातीं ।
 हें ऐकोनी सर्व भीती । जाती युद्धा ॥६२॥
 रथी बैसोनी तो स्वयें । हुंडासूर युद्धाला ये ।
 त्या पाहोनी खचे भयें । नये धीर ॥६३॥
 धनुर्बाण धरी करीं । मातली सारथ्य करी ।
 त्याला इंद्र रयावरी । दूरी देखे ॥६४॥
 जैसा शोभे नभीं रवी । तैसी नहुषाची छवी ।
 पाहोनी तो दैत्य जवीं । लोटी सैन्य ॥६५॥

चतुरंगदैळ भार । चाले देवसैन्यावर ।
 युद्ध होय अति घोर । मरणांत ॥६६॥
 एकाएकी पाशशर । दैत्य सोडीती तोमर ।
 नाना शस्त्रे अनिवार । मार देती ॥६७॥
 देती जेव्हां असा मार । देव जाहले जर्जर ।
 देती सोडूनो ते धीर । दूर जाती ॥६८॥
 ते देखोनी नड्डप ये । दैत्यां मारी बाण घायें ।
 त्याच्यापुढे दैत्य भये । न येती ते ॥६९॥
 वळें समोर जावूनी । नड्डप त्या दैत्या हाणी ।
 जाती धाकाने मरोनी । कोणी दैत्य ॥७०॥
 किम्येकाचे रथ मोडी । गजगंडस्थळे फोडी ।
 बाणें घोड्याचीही हाडी । पाडी खाली ॥७१॥
 त्याची कवचेही फाडी । करासह धनू तोडी ।
 एकाएकी मान खंडी । फोडी पोट ॥७२॥
 ज्या त्यापुढे घेयी उडी । न माखे दे कोणा दडी ।
 वीरां शोधूनी तो काडी । पाडी खाली ॥७३॥
 पाशें फरफरा ओडी । त्या दैत्यांची बांधी मुडी ।
 तोडी सर्वांची तो खोडी । झाडी शौर्य ॥७४॥
 रक्तप्रवाह चालिले । शव ते बाहू लागले ।
 असें घोर युद्ध झालें । मेले दैत्य ॥७५॥

हुंतासुर ये धांवुनी । भूपा वाणें आच्छादूनी ।
 टांकी करी घोर च्वनी । झणी तेव्हां ॥७६॥
 देव ऋषी चित्तीं भीती । तें जाणूनी उग्रमूर्ती ।
 सरसावे तो नृत्यती । मतिमंद ॥७७॥
 दैत्य दावी नाना माया । भूप त्या त्या नेयी छया ।
 गर्जोनीयां बोले तया । मायावी तो ॥७८॥
 अरे मानवाच्या पोरा । उभा राहें धरीं धीरा ।
 न जाणसी माझा बरा । पराक्रम ॥७९॥
 तुला दावीं यमपुरी । जीविताची आशा जरी ।
 शरण ये मज दुरी । करीं शस्त्र ॥८०॥
 बोले भूप सोमवंशी । न घडली गोष्ट अशी ।
 जरी गूर वूं अससी । मशीं भांड ॥८१॥
 माझ्या बालपणीं माता । त्वां पीडिली त्याचा आतां ।
 सूड घेतों न जीविता । तुझ्या ठेवीं ॥८२॥
 असें बोडोनी तो शर । सोडी चूकवी असूर ।
 लपे मायीक दुर्धर । बारवार ॥८३॥
 जेथें भासे तेथें नसे । दैत्य कृत्य करी असे ।
 त्याचें कर्म पाहे तसें । हंसे भूप ॥८४॥
 म्हणे मातले उलठ । रथ फीरवी मी पाठ ।
 त्याची पुरवूनी कंठ । तोडीं आतां ॥८५॥
 तसा रथ तो मोवंडी । भूप तेव्हां वाण सोडी ।
 त्याचे दोनी बाहू तोडी । पाडी खाली ॥८६॥

तरी तो ये अगावर । सोडूनीयां दोन शर ।
 पाय तोडूनी तो वीर । दूर टाकी ॥८७॥
 तरीही तो सर्पवत् । मुख पसरुनी येत ।
 तोडी नहुप त्वरित । कठ त्याचा ॥८८॥
 असा मारीता असुर । पुष्पे वर्षती ते सुर ।
 झाला जयजयकार । थोर हर्ष ॥८९॥
 हंपें देव स्वर्गी जाती । अशोकसुदरी ये ती ।
 रमेसह बोले चिक्ती । प्रीती ठेवी ॥९०॥
 म्हणे धन्य दिन आज । भूपा वरी तूची मज ।
 अर्पिला हा देह तूज । लाज याची ॥९१॥
 दैत्यें नानापरी मज । गाजीलें जें माजें गूज ।
 दत्त समजवो तूज । मी न बोलें ॥९२॥
 बोले नहुप जें गुरु । सांगेल तें तसे करू ।
 गुरुपाशीं ये मी येरू । म्हणे तया ॥९३॥
 राज्य दैत्याचें छुटोनी । गुरुपाशीं दे आणोनी ।
 सर्वे दोघीही येवोनी । वदिताती ॥९४॥
 बोले अशोकसुदरी । मला भूपाच्या पदरीं ।
 घाला निश्चय अतरीं । धरीं हाची ॥९५॥
 म्हणे वसिष्ठ नहुपा । मला आवडे ही स्नुषा ।
 खास आहे ही निर्दोषा । योषा साघ्वी ॥९६॥
 मग नहुपें वरीन्ही । रमा तेव्हा स्वर्गी गेली ।
 मुनी म्हणे माता झाली । भली कष्टी ॥९७॥

जा नहुपा तिला मेट । राज्य करी धर्म नीट ।
 सेवीं धर्म निष्कपट । धन्य होसी ॥९८॥
 अरुंधती वसिष्ठार्ते । बंदोनी घे तो भार्येते ।
 मेटे जननी तातार्ते । सर्व सांगे ॥९९॥
 तथा आयू राज्य देयी । स्वयं भार्येसह जायी ।
 वनीं तेथे दत्ता घ्यायी । घेयी मुक्ती ॥१००॥
 इति श्रीदत्तलीलामृताब्धिसारे नहुपविजया

नवमलहरी समाप्ता । ओव्या ॥९००॥

हैं शंभर ओव्याचे खेरीज कंस करून त्यांत पुढें लिहिले आहे
 ते (मूळ प्रतीतीळ)

(क्षेपक) धर्म वागें भक्त भूप । त्याला दत्त दावी रूप ।
 त्याचें दुःखही अमूप । दूर करी ॥१०१॥
 तद्गुप्तीचा हा महिमा । वेद नेणे ज्याची सीमा ।
 काम पुरवूनी धामा । ने मानवा ॥१०२॥

या दोन जास्तीच्या ओव्यांना धर्म याच्यावर बाजूस क्षेपक
 अशीं अक्षरे आहेत.

श्रीगणेशाय नमः । श्रीदत्तात्रेयाय नमः ।
 महात्म्याच्या मेळें कळे । धर्मनत्व जें आगळें ।
 कळनांची दुःख टळे । पळे काळ ॥ १ ॥
 बाळ ययातीचा यदू । वनीं देखे नग्न साधु ।
 तेजस्वी हा न हो मोंदु । बंदूं म्हणे ॥ २ ॥
 ज्याणें सर्वही सोडीलें । तरी आंग न रोडिलें ।

म्हणे तुम्ही हे जोडिलें । भलें ज्ञान ॥ ३ ॥
 जन आयुःश्रीकीर्त्यर्थ । व्यर्थ भोगिती अनर्थ ।
 तुम्हा केवी ये स्वार्थ । अर्थत्यागें ॥ ४ ॥
 मागें काहीं नाही फास । चित्ती न ठेविली आस ।
 रुचे तरी हें अम्हास । खास सांगें ॥ ५ ॥
 सांगे साधू न्या चौबीस । गुरू केले त्याही खास ।
 बोध दिल्हा तो परिस । फास तुटे ॥ ६ ॥
 मोठें दुःख झालें तरी । दैवाधीन जीवांबरी ।
 धरण्युपदेशें बरी । धरी क्षमा ॥ ७ ॥
 द्रुमानें उपदेशिले । परोपकारी आपुले ।
 कलेवर हें लाविलें । झाले धन्य ॥ ८ ॥
 अन्य गोडी न पाहणें । आहारानें तुष्ट होणें ।
 अंतर्वायूच्या शिक्षणें । क्षणें धाळों ॥ ९ ॥
 काळोद्भवगर्भें बद्ध । जाता वायू न हो बुद्ध ।
 तैसा इंद्रियायें विद्ध । बद्ध नोहे ॥ १० ॥
 नोहे मेधानें विकार । नैमा घटानें आकार ।
 तेवीं वृत्ति देह पर । थोर मी हा ॥ ११ ॥
 पाह्वा सर्वांमाजी भिल्लें । गोडी दें करि सोवळें ।
 उपदेश हा विमळें । जळें केला ॥ १२ ॥
 ठेला गुप्त किं प्रगट । न राखीजे लाचे काष्ठ ।

१ पृथ्वी. २ वृत्तानें. ३ वाकाश. + चौबीच्या आंकण्याबरोबर
 बारीक अंश केलेल्या गुरूचे दर्शक आहेत.

कुटें खातां न न्या वीट । नीट शोधी ॥१३॥
 साधी मजकाचें हित । उपाधीनें हो आकृत ।
 अग्नी तैसा मी वागन । ख्यात भला ॥१४॥
 कळावत्तनु विकारी । वृद्धि कार्य दावी परी ।
 मी चंद्रसा अविकारी । धरी मनी ॥१५॥
 जनीं आत्मा तैसा भासे । जळीं सूर्यविष जसे ।
 संधीं हालचाळ असे । नसे रूपी ॥१६॥
 जो पी करे सूर्य जळ । सोडुनी दे येतां काळ ।
 त्या शिक्षणें मी सकळ । घे दे लोकां । ॥१७॥
 मूर्खा अति स्नेह जाचे । तदर्थ हें कपोताचें ।
 आस्थान हें चित्ता खोंचे । वेंचे^१ स्नेहा ॥१८॥
 महावृक्षीं करो घर । राहे कपोत सेंदार ।
 वाढे त्यांचा परस्पर । घोर स्नेह ॥१९॥
 मोह मायेचा दुर्धर । न सोडिती क्षणभर ।
 परस्परां हो संचार । बरोबर ॥२०॥
 परस्पर न्याहाळिती । एकेठायीं खाती पिती ।
 दैवें त्यांला पोरें होती । मतीहीना ॥२१॥
 दीनापरी त्या पाळीती । जरी महाकष्ट होती ।
 तरी आपणा मानिती । चित्तीं धन्य ॥२२॥
 अन्य कांहीं न पाहती । स्नेहामुळें बद्ध होती ।
 स्तुती पोरांची करिती । गाती मूढा ॥२३॥

घटल्याही उपोषण । त्यांचें प्रेमानें पोषण ।
 करीती हो त्यां भूषण । कण देतां ॥२४॥
 घेतां त्यांचें आलिंगन । गोड मानीती चुंबन ।
 ऐसें आयुष्य खर्चून । क्षीण होती ॥२५॥
 होती त्यांची थोर पोरें । पोट नोट नच भरे ।
 म्हणोनी ते जाती त्वरें । वरे दूर ॥२६॥
 पोर मागे हळू हळू । घराबाहेरचि खेळूं ।
 आले त्यांला नये पळूं । बाळू स्तब्ध ॥२७॥
 दुःखक त्यावरी जालें । टाकोन घे माघें वळे ।
 माय देखे ती त्या वेळे । बालें बद्ध ॥२८॥
 मुग्धपणें आक्रोशें ती । पडली जाळ्यावरती ।
 अनायासें त्याच्या हातीं । घेती दीन ॥२९॥
 खिन्न कवडाही पाहे । तेथे पडे तोही स्नेहें ।
 ऐसा मृत्यू त्यां ये मोहें । नोहें बोध ॥३०॥
 बाध अर्पा जे न देती । भोगें तृप्त जे न होती ।
 स्नेहें गेही सक्त होती । गती त्या ही ॥३१॥
 ज्यां ही तनू मोक्षद्वार । मिळाळी ते हा विचार ।
 न करिती जरी तर । घोर भोग ॥३२॥
 भोग स्वर्गी नरकी हे । घेतां ह्मोग कां बाहें ।
 आरा परी येथें राहें । नोहे दुःखी ॥३३॥
 राखी अंतर्दृष्टी सदां । कदां नाणी मनीं खेदा ।

दैवलब्धा खायीं मुदा । छंदा नेणें ^१॥३४॥
 जेणे परीपूर्ण सिंधू । येतां न येतां ही सिंधू ।
 न हो हर्षाभैर्पबंधू । साधू तेवी ^{॥३५॥}
 जे विषय दैवें भोगीं । त्याणें न क्षोमे मी जागीं ।
 अंतपार न दें जगीं । उगी राहें ^{१०}॥३६॥
 मोहो खीच्या हावाभावा । रूप लावण्य वैभवा ।
 पतंगसा ये अभावा । भवा घे तो ^{११}॥३७॥
 घेतों सार माशीपरी । रमें नैकत्र न करीं ।
 सांठा आपुल्याशीं मारी । वारीं दूर ^{१२}॥३८॥
 शूर मारी खी सेवितां । गजापरी ये बद्धता ।
 सोडुनी दें खीची कथा । वार्ता ही मी ^{॥३९॥}
 नेमी गृहस्थेही पेरी । माता वहीणही दूरी ।
 कीजे काम अनिवारी । करी विद्ध ^{१३}॥४०॥
 सिद्ध करी मधुमाशी । पूर्वीं मधु हा घे त्यासी ।
 ह्या शिक्षणें घें सुखेंसी । त्या सिद्धान्ता ^{१४}॥४१॥
 ज्याना गीतवाचें बंध । ते हरिण देती बोध ।
 चित्ता न लावीं तो नाद । बंध जो दे ^{१५}॥४२॥
 मोदे गर्धें मीन त्याला । जिब्हा नावरिता आला ।
 मृत्यु तोची गुरु मला । झाला खास ^{॥४३॥}
 रस न जिकी तो न हो । जिनेंद्रिय महावाहो ।

रसजयें विजयी हो । न हो खिन ^{११}॥४४॥
 मानवनी वेश्या एक । धन इच्छुनी अधीक ।
 फिरवी त्या जो धनिक । निकट ये ^{१२}॥४५॥
 तयेचा हा ल्हाव ठावा । होता कोणी तीचा हावा ।
 न देखती तरी हावा । भावा दावी ^{१३}॥४६॥
 जेवीं डोंले हाले तेवीं । आत बाहेर ये जवी ।
 रूपें पाळटोनी नवीं । दावी छीळा ^{१४}॥४७॥
 तीळा कोणी न पूसता । निराशें ये विरक्ता ।
 आठवूनी भगवंता । नता बोले ^{१५}॥४८॥
 धालें तेंची माझें मन । रतीं अर्थी जे हो दीन ।
 आत्मरामें आलिंगन । मान देता ^{१६}॥४९॥
 घेतां नराचें चुंबन । भय शोक मोहे म्लान ।
 होतें आजी मदानन । पीनै झाले ^{१७}॥५०॥
 कलेवर हें विकोनी । नित्य रमें आलिंगुनी ।
 अंतरात्म्या निराशेनी । ध्यानीं निजें ^{१८}॥५१॥
 निजे निराशा होता ती । हें शिक्षण घे मी चित्ती ।
 आशा दुःख निराशा ती । शांती थोर ^{१९}॥५२॥
 कुररें राखिता मांम । रिते ते मारिती त्यास ।
 तेव्हा मी परिग्रहास । खास सोडी ^{२०}॥५३॥
 जोडी सुखा आत्मरति । चित्तापमान न चित्ती ।
 त्या बाळाच्यायोगें ये ती । शांती मज ^{२१}॥५४॥

द्विजकन्या एक वरी । जाता स्त्रीय ग्रामातरी ।
 तीला वरू आले घरी । भारी निप्र ॥५५॥
 क्षिप्र कराया सत्कार । साळी काडी तेव्हा योर ।
 काकणाचा शब्द फार । दूर जायी ॥५६॥
 मायमापा ये दूषण । म्हणोनी दोन ककण ।
 राखी तीही होती जाण । खणखणें ॥५७॥
 तीणें एक एक ठेलें । कावण तें न वाजलें ।
 तें शीक्षण म्या घेतलें । भलें ऐका ॥५८॥
 एकानागी होता लोक । तटा हो दोही ही देख ।
 वार्ता तप सिद्धी चोख । एक होता ^{२०} ॥५९॥
 जाता हुशार एकटा । परधरी सर्प धाटा ।
 तेव्हा न वाधी गोहाटा । झाला हर्ष ^{२१} ॥६०॥
 तर्प सोटी हो एकाग्र । बाह्य नेणें शराकार ।
 त्या शिक्षणें ध्यानें दूर । वारी द्वेना ^{२२} ॥६१॥
 ध्यातां तदाकागता ये । पेशस्वारकीटन्यायें ।
 जीव ब्रह्म ब्रह्मत्वा ये । माये सोडी ॥६२॥
 ओडी तद् नप्मीतून । कोळी खेले ते खावून ।
 अर्ती एकटा होवून । आन राहे ॥६३॥
 पाहें ईश भीही तैसा । स्वमायेनें ह्या मिळासा ।
 पसरी त्या खाता जैसा । तैसा हो की ^{२४} ॥६४॥
 लोकीं देह हा जायाचा । दे वैराग्यबोध व्याचा ।
 वृक्षधर्म जो बीजाचा । साचा करी ॥६५॥

वरीती इंद्रियें ह्याला । सवतीच्या परी ख्याला ।
 पावतां हा मनीं म्याला । झाला दीन ॥६६॥
 मी न मानीं हो ह्याहुन । आन दुर्लभ म्हणून ।
 ह्याच्या योगें घें साधून । ज्ञान हें रे ॥६७॥
 तूं रे बरें हें जाणूनी । सुविचारें घेयीं मनीं ।
 तेव्हा यदू हें ऐकोनी । मनीं धाला ॥६८॥
 त्याला श्रीदत्त हा असें । मान होता दावी तसे ।
 दत्त आत्मरूप असे । जसें वेदी ॥६९॥
 आधीं होती परभक्ती । ह्या बोध हो त्याची मुक्ती ।
 जे हे तत्त्व घेती चित्ती । गती त्या हो ॥७०॥

(अलंकार)

वाचे मना अगोचर । तो हा स्वेष्टें हो गोचर ।
 श्रीभगवान्भक्ताधार । तारक तो ॥७१॥
 सुलभ जो स्मरणेंची । भावें गातां लीला ज्याची ।
 क्षेम लाभे मरणाची । न चिंता हो ॥७२॥
 देवालाही जो दुर्लभ । भावें अग्रा तो सुलभ ।
 ज्ञाता सदा स्वयंप्रभ । अभय दे ॥७३॥
 चांसनेची जडी तोडी । स्वभक्ता दे ज्ञानजोडी ।
 मनाचे चापल्य झाडी । गोडीनें जो ॥७४॥
 नंदन अनसूयेचा । दत्त नामें जो मुनीचा ।
 ध्येय देव तो आमुचा । साच स्वामी ॥७५॥
 दयासिंधो भक्तपाळा । तूझी अगाध हे लीला ।

गोब्राह्मणप्रतिपाळा । काळांतका ॥७६॥
 सत्वर हें मन आतां । निज पदीं ठेवीं शता ।
 चिंबू डंकाची हो व्यया । अंतकाळीं ॥७७॥
 रसना ही ओड घेयी । दृष्टी उफागटी होयी ।
 दशन मिटती घायी । जायी त्राण ॥७८॥
 स्वयें होतां पराधीन । त्रिदोषही ये वाढून ।
 यमपाशें हो बंधन । दीनत्व ये ॥७९॥
 ती वेळा हो सुदारुण । तेव्हां न घडे स्मरण ।
 ती दशा न येतां जाण । शरण हो ॥८०॥
 सुखी' नाम टोळ्या घाम । चित्ता पदीं दे विश्राम ।
 श्वतूकरविष्टोपम । मान वाटो ॥८१॥
 स्वेंचीं रागा द्वेषा चोपी । प्रारब्ध भोगीता रूपी ।
 रमो मन न विक्षेपी । ओपी दत्ता ॥८२॥
 मानापमान नाठवे । मित्र शत्रु तुन्य व्हावे ।
 प्रसादें निश्चळ व्हावें । भावें रूपी ॥८३॥
 स्तब्ध अचूक राहावें । निजरूपी म्या जागावें ।
 साक्षीपणेंची वागावें । गावें तुला ॥८४॥
 चर हाची देयीं देवा । सदा सत्संग घडावा ।
 दासापरी तुझी सेवा । भावापें हो ॥८५॥
 देश काल वस्तुनें ज्या । परिच्छेद न तत्पूजा ।
 नेणें तरी कण्ठुं निजा । काजासाठी ॥८६॥
 शीतांशुचेपरी भासे । मुख ज्याचें मंद हासें ।

- अञ्ज प्रफुल्ल हो जसैं । तसे ढोळे ॥८७॥
- हाती अभय घर दे । जो खेचरीमुद्राछंदे ।
- वसे पद्मासनी मोर्दे । नार्दे छीन ॥८८॥
- नित्य चिंती रूप असैं । सुमनासन देतसे ।
- धूवी पाद प्रेमरसैं । नसैं व्यग्र ॥८९॥
- जल आवडीचें स्नाना । देवूं भक्तीचें भूषणा ।
- तसैं भाव विलेपना । ध्याना आणूं ॥९०॥
- लीनपण फूल माळूं । अहंकार धूप जाळूं ।
- पहा सोंहंदीप हळू । ओंदाळूं हा ॥९१॥
- लाडू नवविध भक्ती । वाडूं नैवेद्यार्थ मुक्ती ।
- दीनोद्वारा करी मुक्ती । पाहुनी हे ॥९२॥
- सिंचिले जें आवरण । त्याचें करी आचमन ।
- ज्या योगें ये हें बंधन । मनःक्षोभ ॥९३॥
- धू हें भक्ताचें अंतर । प्रेयें वसैं निरंतर ।
- चेंदा कर्मात्ता सत्वर । बरा करी ॥९४॥
- गुरु तूंची देव तूंची । हेची भक्ती करी साची ।
- मनी नाणीं मी भेदाची । कच्ची वार्ता ॥९५॥
- रूप तुझें हेंचि जग । कोणाही न दें उद्देश ।
- नमी सर्वां तेणें व्यंग । सांग होयी ॥९६॥
- चदवी हें त्या आरती । उजळूनी अंतर्ज्योती ।
- रवि दुजे यलपती । त्या ओवाळूं ॥९७॥
- दत्तात्रेया गुरुराया । जयजया योगिवर्या ।

मनोरमा मक्तिगम्या । दयासिधो ॥९८॥

लेकुराचे वा वोवडे । हे वोळ वेडे वांजुडे ।

लेण्यापरी मानी लाडे । कडे घेयी ॥९९॥

सानुस्वार जो ओवी या । एक सहज ओविया ।

तया मय्येची ओवीया । ॐकारात्मा ॥१००॥

इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्य वामुदेवानंदसरस्वतिविरचिते

श्रीदत्तलीलामृतान्वितसारे यद्गुप्रहो दशमस्तरंगः । ओव्या ॥१०००॥

अक्षरे २८००० संपूर्णोऽयं ग्रंथः । श्रीदत्तात्रेयार्पणमस्तु ॥

या ग्रंथपठणाची फलश्रुति

अनधिकारां खीशूदां । ॐकारी माविकां मद्रा ।

दुष्ट मानी कीं मक्त्याद्रां । हा धर्मांशु ॥ १ ॥

ठसवी जो बोध खेद । न राखी नुखी मेद ।

काळावरी मारी पाद । लीलेनेची ॥ २ ॥

राग द्वेषां देयी लत्ता । मोहादिकांची जो सत्ता ।

लपवी त्या गुरुदत्ता । लाजेतीमा ॥ ३ ॥

शेंकडोही वित्त कुत्रे । नाशा जाती हो ती भित्रे ।

दत्तात्रेय स्मृतिमात्रें । मृत्युप्रार्सी ॥ ४ ॥

एक मळी असे जया । राहे निर्धार हा तया ।

चसे गंगा गोदा गया । तयापार्शी ॥ ५ ॥

कुळशीला की जे काय । यमादिकाविना स्वीय ।

नारी कतंच तें हेय । सिंचिद्रू ॥ ६ ॥

णीजंतता ही ज्या येन । णावमकार म्हणून ।

परभक्त्या ध्यातां मन । धूवी पाप ॥ ७ ॥

समबुद्धये ते नमः । यतीश्वराय ते नमः ।

शांतिः प्रयच्छ ते नमः । नित्यप्राक्षिन् ॥ ८ ॥

शर्वो जोपि कुर्यात्कामं । मंदस्याभक्तस्यवामं ।

तत्रापि ते कृताकामं । बंधुताऽऽहो ॥ ९ ॥

किंचिन्नातरं कुर्वेत्र । त्रयीमूर्ते त्वं साक्ष्यत्र ।

ये तत्कुर्युर्मयं तत्र । घत्सेऽद्वय ॥ १० ॥

अथ दत्तमालावर्णांकितमाधमाहात्म्यप्रारंभः

श्रीगणेशाय नमः । श्रीसरस्वत्यै नमः ।

श्रीकुलदेवतायै नमः । श्रीगुरुभ्यो नमः ।

- ॐ कारसद्रस पाजुनी । आवृत्तिरोग निरसुनी
टाकिला ज्या गुरुपैधानी । त्याळा ध्यानीं आणू नित्य ॥ १ ॥
- न चले कोणाचें औपध । व्यर्थ झाले यत्न विविध ।
असाध्य तो रोगबाध । प्रणवबोधरसे केळा ॥ २ ॥
- मो घ होता अन्योपाय । भावें धरिले म्या पाय ।
प्रीत होवुनि गुरुमाय । सर्वापाय दूर करी ॥ ३ ॥
- भ क्तिरसाच्या अनुपानें । ज्याणे अर्धमात्रादानें ।
ध्यानपथ्य योजुनी क्षणे । रोगभेणे दवडिलें ॥ ४ ॥
- ग ती अतर्क्य औपधाची । एकाक्षरें या जीवाची ।
एकाक्षरता झाली साची । नवल हेंची न वर्णवे ॥ ५ ॥
- व र्णवेना द्वैतपणा । तथापि वाराया कृतघ्नपणा ।
गुरुशिष्यत्व लक्षणा । योजू वाणा प्रगटाया ॥ ६ ॥
- ते जस्वी यदुपदेश । अविद्याधतमसनाश ।
कराया जो सामग्रीस । इच्छी खास न कदापी ॥ ७ ॥
- दत्त ताभय दत्तात्रेय । तोचि माझा गुरुराय ।
त्याचे नित्य चित्तू पाय । जे अपाय निवारिति ॥ ८ ॥
- ता रक जो ह्या कलियुगी । स्मृतिगामी पावे वेगी ।
यत्कृपेनें धन्य जगी । होती रागी विरागी ॥ ९ ॥

- जे धा पापतापहर । त्याणें केला जो सादर ।
 कार्तवीर्या बोध रुचिर । भापातर करू त्याचें ॥१०॥
- या भापेची प्रौढी आज । लोकां असे प्राय मज ।
 धीप्रेरकें दिधला उमज । निजगुज समजवाया ॥११॥
- य मादियोगसपन्न । कार्तवीर्य तो अर्जुन ।
 सद्यतटी माघों येवुन । श्रीदत्तचरण वदितसे ॥१२॥
- स्म रणभक्ति ज्याची पूर्ण । ज्याला मानिती सिद्धगण ।
 माघस्नाता तो देखोन । प्रार्थी अर्जुन श्रीदत्ता ॥१३॥
- र क्षावा हा यत्ने देह । ह्याव्यायोगें स्वसदेह ।
 फिट्टे त्याला जनसमूह । पीडितो मोहप्रस्त हा ॥१४॥
- ण कारात रायमध्य । ज्याला नाकार हो आद्य ।
 तो तू ह्या नराला साध्य । होसी दुराराध्य इतराला ॥१५॥
- मा नुपदेह दुर्लभ । त्याचा झाला ज्याला लाभ ।
 ते त्या देती जरी क्षम । ईशक्षोभ तया हो की ॥१६॥
- च स्त पूर्वीं जो शीतानें । पुन त्याला माघस्नानें ।
 अथवा शीतजलाने । निय यत्ने कष्टविती ॥१७॥
- सं कल्प तरी त्या स्वर्गाचा । काय उपयोग नश्वराचा ।
 सदेह हा मच्चित्ताचा । वारा साचा शिष्य मी ॥१८॥
- तुष्ट होवुनी दत्त वदे । उपाय हा योजिला वेदें ।
 लोका वळवाया फलप्रादे । अधिकारभेदे योजिला ॥१९॥
- टा लावया विषयाशा । वेद योजी युक्ती अशा ।
 सद्धर्म क्षात्रुनी दुराशा । क्रमें पाशा तोडवितो ॥२०॥

- य ज्ञादिक धीशुष्यर्थ । योजिले ते यथार्थ ।
न घडती त्याला हा स्वार्थ । दावी समर्थ वेदराज ॥२१॥
- म हाकष्ट स्वार्थामुळे । न पाहती हे जन भोळे ।
देहा धन्यत्व सोहाळे । धर्मवळे त्या लाधती ॥२२॥
- हा रक्तासास्त्रिमय देह । पंचभूताचा समूह ।
नाना दोषाचें हें गेह । काममोहस्यान हेंची ॥२३॥
- भ य ज्याष्यायोगें नि य । यदर्थची घडे अकृत्य ।
तथापि हा अशुची अनिल । त्याचें अगत्य किती पहा ॥२४॥
- य जन्म स्त्रीविटाळांत । विष्टामूत्री झाला मूर्त ।
विष्टा मूत्र ज्याचे आत । बाह्यतसे नवद्वारे ॥२५॥
- नि त्य क्षाळिताही ये बीट । कुमिविद्भ्रमस्म शेवट ।
ज्याचें तो हा देह स्पष्ट । दोषदुष्ट काळमक्ष्य ॥२६॥
- वा सनेचें हें माहेर । ममताहंतेचें हें घर ।
मोक्षस्वर्गनरकद्वार । दुर्धर दुष्पूर वचक ॥२७॥
- र क्षणार्थ यत्न करिता । काळ पळवी न कळतां ।
जीववियोगें अस्पृश्यता । मग का अहंता तशाची ॥२८॥
- णा जें पारखी परीक्षक । तैसा आत्मानात्मविवेक ।
सत्तास्फूर्तीनें हा येक । करी चोख न इतर ॥२९॥
- य त्रासि अति दुर्लभ । ह्याणेच घडे मुक्तिलाभ ।
व्यर्थ याचा न कीजे लोभ । देवक्षोभ अन्यथा ॥३०॥
- म नुयें स्वदेहपीडन । व्यर्थ न कीजे साच जाण ।
शास्त्राधारे करिता कोण । अकारण वदेळ तें ॥३१॥

- हा माघ अघनाशन । सूर्योदयी करिता खान ।
 सर्व पातक परिहारन । अडल स्थान देतसे ॥३२॥
- ज्ञा नेच मोक्ष होतो खास । परतू तें न पापियास ।
 लामे म्हणोनि पापन्हास । शास्त्र खास करवी असें ॥३३॥
- न होता पापक्षालन । न लामे ज्ञानसाधन ।
 साधनाविना न ठसे ज्ञान । म्हणोन योजी शास्त्र हे ॥३४॥
- प्र कृती प्राक्तन चेष्टा करवी । ह्या सद्धर्म तीला बरवी
 वळविता मोक्षपदवी । अचूक पाविजे न कष्टें ॥३५॥
- दा रुपत्रादिका करिता । देहा कष्टविती त्या परता ।
 शास्त्राधारे पुण्य करिता । ईशक्षोभता न घडे ॥३६॥
- य ज्ञादिक परतंत्र । देह साध्य हे स्वतंत्र ।
 ऐकें एक द्विजकलत्र । गेलें परत्र ह्या योमें ॥३७॥
- चि मणी एक ब्राह्मणी । बालवैधव्यें पीडुनी ।
 कपिलारेवासंगर्भी जावुनी । माघज्ञाने साठ केली ॥३८॥
- दा नधर्म करी नित्य । वदे वाक्य मिताल्पसत्य ।
 दुष्टसंग सोडुनी स्वकृत्य । करी अकृत्य निवारी ॥३९॥
- नं दन आत्रादि स्वजन । धर्म एक सनातन ।
 ऐसें मानी अनुदिन । न करी पीन स्वदेहासी ॥४०॥
- दात्त्री साध्वी उंछवृत्ती । नित्य करी शिणे न चित्ती ।
 स्वधर्मी ठेवी जागृती । राखी सग्नती निरंतर ॥४१॥
- म न विषयी न घाली । कृष्ट चाद्रायणें करी भली ।
 अशा आचारें वृद्ध शाली । ब्राह्मणी भली ऋचीका ॥४२॥

- ने में करितां माघस्नान । तिची बुद्धी पालटोन ।
 सहज लागलें विष्णुध्यान । देहावसान समयासी ॥४३॥
- द्या त्यापासून केले कष्ट । त्याचें घे ती फल उत्कृष्ट ।
 विष्णुलोकीं अप्सरा वरिष्ट । ब्रह्मनिष्ठ तीसी ॥४४॥
- लो कीं नसे जीलां उपमा । नाम जीचें तिलोत्तमा ।
 यत्सौंदर्या नसे सीमा । तिला ब्रह्मा प्रार्थितसे ॥४५॥
- नू ऋत्युगीतादि कौशल । तिलोत्तमे वाक्पेशल ।
 असे तुला निश्चल । हणोनी चाल भूलोकीं ॥४६॥
- मत् त दैत्य सुंदोपसुंद । तन्मतीचा करीं भेद ।
 तेणें त्रैलोक्याचा खेद । निर्विवाद दूर होयिष्ठ ॥४७॥
- त यास्तु हणोनी ये ती । सुंदोपसुंद तिला पाहती ।
 मुलोनी ऐक्य सोडिती । भोगू इच्छिती दोषेही ॥४८॥
- पि टोनि बाहू गदा घेती । परस्परें गजसे भिडती ।
 भीच भोगीन हे युवती । हणोनी ताडिती परस्पर ॥४९॥
- शा तर्कुंभ आणि युवती । मती कोणाची न भेदिती ।
 त्यात ही लावण्य संपत्ती । तन्मती भेदी वळें ॥५०॥
- च तुर दोषे देह भिन्न । नित्य ज्यांचें एक मत ।
 व्यवहार अन्नपान । एक वर्तन दोषाचें ॥५१॥
- वे धा वर दे जेव्हां त्यांला । हाचि वर त्यांणीं वरिला ।
 इतरांपासूनी आम्हाला । मृत्यू न घडला पाहिजे ॥५२॥
- पा ड्गुण्ययुत जरी होते । मोहें परस्पर गदाघातें ।
 मेले तेव्हां ब्रह्मा तीवें । सूर्यलोकातें नेतसे ॥५३॥

- य मादिकें न साधे । ती पटवी तिला लाधे ।
 जीवनन्मुक्ता तेथें नादे । ब्रह्मानंदें अद्यापि ॥५४॥
- म ग औदार्य सोडुनी । काय कार्पण्य जोडुनी ।
 लाभे ऐक पुरातनी । कथा पावनी अर्जुना ॥५५॥
- हा टकाटकोटिनायक । हेमकुंडलाख्य धनिक ।
 न्यायें धनसंपादक । वैश्य एक नैषधी ॥५६॥
- यो ग्य भार्या असे त्याला । दोन पुत्र झाले तीला ।
 श्रीकुंडल विकुंडला नाम त्याला । ठेविता झाला तो बाणी ॥५७॥
- गि ले काळ कधी न कळे । दुर्दशा येता बुद्धी चले ।
 म्हणोनी तो उपरभी वळे । धर्मबळे तराया ॥५८॥
- ने णुनी अथवा जाणुनी । घडल्या पापाची करी धुणी ।
 पष्ठांश द्रव्य वेंचुनी । करी धनी दानादिक ॥५९॥
- व नी वैश्य स्वयें चाले । पुत्रा सर्वस्व ओपिलें ।
 ईश्वरध्यानें वपू त्यजिलें । त्याणे जोडिले स्वर्गपद ॥६०॥
- धू र्तसंगतीनें तत्पुत्र । व्यसनीं झाले परतंत्र ।
 अपकीर्ति गाजविती सर्वत्र । कुमित्रसंगें बुडाले ॥६१॥
- ता तें कष्टें मेळविलें धन । वैश्या नट वीत भाट दुर्जन ।
 त्याचे ठायीं व्यर्थ खर्चून । झाले निर्धन निराश्रय ॥६२॥
- या न छत्र नानावेष । नित्य पाळटोनि विशेष ।
 विषय भोगितां निःशेष । द्रव्यकोप संपले ॥६३॥
- न परिसतां वृद्धवचना । गती आली अशी त्यांना ।
 क्षुधातुर धरिती राणा । स्वजनानीं त्यागितां ॥६४॥

- सू यास्त होता ग्रामी छुटती । पायाची चोरी करिती ।
किंवा जीवहिंसा करिती । भिल्लसंगती धरुनी ॥६५॥
- या परी काळ कंठिता । व्याघ्रे मारिला ज्येष्ठ भ्राता ।
सर्पदष्ट दृजा भ्राता । पंचता पावला एके वेळीं ॥६६॥
- नं दन वैश्याचे दोन । त्यांचें करोनी बंधन ।
दूत नेती ताडून । तथा ओढून यमापुढें ॥६७॥
- द ण्डधर वदे दूतां । विकुंडला न्या वैकुंठा ।
श्रीकुंडला नरकी लोटा । पापी मोठा हा असे ॥६८॥
- चर् तन याचें कुत्सित । कनिष्ठार्चें असे सुकृत ।
त्याला वैकुंठी नेघोत । विष्णुदूत सन्मानें ॥६९॥
- घ र्मरायें असें बोलता । विष्णुदूतें कनिष्ठ भ्राता ।
विमानी वैसविला तो दूता । प्रार्थिता झाला नम्रत्वे ॥७०॥
- ना नापापें आम्हीं केलीं । मुण्यवार्ता न ऐकिली ।
तुल्यमृत्यु एककालीं । केंत्री झाली भिन्नगती ॥७१॥
- या गादिक म्या न केलें । प्राग्जन्मींचीं कीं हीं फलें ।
धर्मतत्त्व न ऐकिलें । सांगा पहिलें तें मज ॥७२॥
- त्रि काळज्ञ विष्णुदूत । म्हणती त्वां होता दुर्गन ।
दोन माघस्नानें यमुनेत । हरिमित्रसुतसंगें केलीं ॥७३॥
- पु ण्य तेंची अगणित । पाप जावूनी वैकुंठ ।
तुला लाधला अश्रांत । तो अप्राप्त श्रीकुंडला ॥७४॥
- त्रा ता आपणा आपण । भोगिजे आपुलें आपण ।
पाप पुण्य तें केवी कोण । भोगील जाण इतरांचें ॥७५॥

- य तन न होतां पुण्य । घडलें तत्फल अगण्य ।
 दयाळू हरि शरण्य । तारी वरेण्य यापरी ॥७६॥
- उ० कारादि नमोत । नारायण चतुर्थ्यंत ।
 उच्चारितां पातकांत । मन शांत होतसे ॥७७॥
- भ गवन्मूर्ति विश्व असा । निर्धार ठेवुनी न कीजे हिंसा ।
 उवा लिखा किडे माशा । आत्मवत् रक्षाव्या ॥७८॥
- व दे शास्त्र ती अहिंसा । तीणें नये गळां फांसा ।
 चुकवुनी नरकवासा । स्वर्गवासा जाती नर ॥७९॥
- ध ध तोडी अभयदान । तैसेंची स्वधर्माचरण ।
 परद्रोहादि सोडुन । देतां स्थान अचळ मिळे ॥८०॥
- ध र्म इष्टापूर्त दत्त । जे आचरती दयायुक्त ।
 अग्निहोत्री वेदरत । त्याला शाश्वत स्वर्लोक ॥८१॥
- वि वेकी गोद्विजसेवक । बापीकूपप्रपास्थापक ।
 पंगुदीनाधतारक । उत्तम लोक तया होय ॥८२॥
- मो चन करी शरणागता । धर्मयुद्धीं घे पंचता ।
 दाता नृप तो नरकवार्ता । यमकथाही नायके ॥८३॥
- च तुर नर मार्गी द्रुम । लावी त्याला लाभे शर्म ।
 पुत्राहुनि ही परम । तारी द्रुम मानवां ॥८४॥
- ना ही तुलसी ज्याचे द्वारी । यम त्याला दंड करी ।
 वाहे विष्णूला जो मंजरी । तो तारी निजकुळा ॥८५॥
- य इ तीर्थ पिनर देव । तुलसीपाशी घेती ठाव ।
 तिला सेवी जो मानव । शुद्ध भाव होय त्याचा ॥८६॥

- आं तरशुद्धी तुलसी जळ । करी धरितां तुळसीमाळ ।
झडे वाञ्छनःकाय मळ । अर्मगळ मंगळ होय ॥८७॥
- अ गम्ये करी शिवार्चन । त्रिपुंड्र रुद्राक्ष लेउन ।
विल्वपत्रे लिगार्चन । करी तो जन कैलासभागी ॥८८॥
- सा वधाने रुद्र पटे । त्यांचे पाप सर्व झडे ।
अरिष्ट टळे आयुष्य वाढे । जायी पुढे कैलासा ॥८९॥
- घ्य क्ष लावुनी पढक्षर । जपे तो होय अक्षर ।
शिवस्व भोगी पामर । नरक दुर्धर होय त्या ॥९०॥
- सा धन जोडाया मोक्षाचें । रूप पंचक ईश्वराचें ।
भजावें जें ज्याला रुचे । तेची त्याचें तारक ॥९१॥
- घ म हाची द्रोह नसणें । मताग्रह न करणें ।
देवभक्त एकपणें । हेंचि देखणें ढोळसां ॥९२॥
- ना नायतने देवालय । संरक्षितां लामे त्रेय ।
गोशाला विथमालय । करितां होय स्वर्गवास ॥९३॥
- य तिमठ देवमंदिर । जीर्ण होतां करी उद्धार ।
तो तरे जो त्यावर । लोम करी नर नरक त्या ॥९४॥
- न्हों कारांकिन शक्तियंत्र । पूजितां होयी स्वतंत्र ।
शक्ति सूर्य गजवक्त्र । हरि त्रिनेत्र तारक ॥९५॥
- सर वपाण्याहुनी अधिक । देवद्रव्योपजीवक ।
निळोम जो देवार्चक । तोचि एक धन्य होय ॥९६॥
- च से प्रीती जसी विषयी । लागे तेंसी देवाविषयी ।
भला हो कां तो विषयी । मुक्तिविषयी न शंका ॥९७॥

- वि धाता जो जीवाचा । वेद ही त्याची वाचा ।
ती उल्लघी तयाचा । कोण कैचा कैयारी ॥ ९८ ॥
- भू तदया ही त्याची पूजा । येथे न हो भाव दुजा ।
निजधर्मे तया भजा । त्राता न दुजा त्याहुनी ॥ ९९ ॥
- ति तिक्षापथ्य सेविती । धर्म ओपध जे घेती ।
त्याचे क्लेश रोग हरती । सुखस्विति तया होय ॥ १०० ॥
- दा नें देती यथाशक्ती । ग्रीष्मी प्रपा स्थापिती ।
हेमती काष्ठ कबळें देती । विश्राति करविती वर्षाकाळी ॥ १ ॥
- य इदानादिक धर्म । किया करणे सुकर्म ।
याच द्विपीं घडे उत्तम । अन्यत्र शर्म भोगणें ॥ २ ॥
- क्रौं चादि द्विपीं असती । तेथे कर्म न घडती ।
जबुद्विपीं पुण्यें होती । आर्यावर्ती विशेष ॥ ३ ॥
- अ सें जाणुनी सादर । नित्यकर्म वरी नर ।
पापें वारुनी सत्वर । जायी पार भगव्दीच्या ॥ ४ ॥
- सा दरे करी प्रातःस्नान । यथाकाळीं सत्याधदन ।
पचयज्ञ आचरोन । राहे तो न बद्ध होय ॥ ५ ॥
- ध्या नी धरी विष्णूसी । कर्म करी निराशी ।
मुक्ती त्याचि होयि दासी । सिद्धी त्यापासी रागती ॥ ६ ॥
- कर् माकर्म त्रिकर्म । जाणावें ह्याचे धर्म ।
तोचि सतातन धर्म । शर्म घडे त्यायोगें ॥ ७ ॥
- प दृशार्हेही जाणिली । परि कर्माची हे किल्ली ।
जयरी हातीं न आली । तव शिणविधी त्रिकरणें ॥ ८ ॥

- णा द्विती पक्ष करुनी । बऱ्या ठेविति अडवुनी ।
ते जातीळ निर्वाणी । हे कहाणी नायकात्री ॥ ९ ॥
- य योक्त कर्म करुन । जे करिती ईश्वरपंग ।
दंभासूयादि सोडून । तेची जाण मोक्षभागी ॥ १० ॥
- ऐ श्रीपासूनी अष्ट दिशा । तीर्थें हिटना न दुर्दशा ।
दुरावे धरितां फलाशा । ईशानुप्रहावाचुनी ॥ ११ ॥
- चाक् पटुत्व बुद्धिकौशल । असे जरी विद्यावळ ।
तरी अज्ञानार्चे मूळ । नरा निर्मूळ न कावे ॥ १२ ॥
- प्र त्यक्षादि प्रमाणानें । न मिळे तें स्वधर्मनिं ।
छामे बुद्धिशुद्धीनें । वेद्वचनें विश्वासिनां ॥ १३ ॥
- दा वी गुरु शास्त्राचारें । तें श्रद्धेनें जो आचरे ।
तो नर मवाग्धी तरे । हेंची खरे मुस्य वर्म ॥ १४ ॥
- य इ पूर्णदान । जपतपानुग्रह ।
सफल होय भाविका जाण । गुरुवचन पाळितां ॥ १५ ॥
- स्त्रीं कारादि बीजे योजून । मोहनादिप्रयोगाचरण ।
करविती वर्म दारुण । गुरु कोण म्हणेल ते ॥ १६ ॥
- ज नदुःखें कळवळे । व्याचें चित्त स्वयें वळे ।
दीना तारी निजवळे । उपदेश फळे त्याचा ॥ १७ ॥
- ग रज नाही स्वार्थी ज्याला । सागेना कां सकामाला ।
त्याचा उपदेश मला । तो छोकाळा तारीळ ॥ १८ ॥
- च यिर्मुर्ति तो मानुन । पाळितां त्याचें वचन ।
उद्धरती हीन दीन । सत्य जाण त्रिवाचा ॥ १९ ॥

- य त्नें पाप वर्जविं । घडतां प्रायश्चित्त करावें ।
 नित्य हरीतें स्मरावें । पाप दुरावे तयाचें ॥१२०॥
- च श्य करी इद्रियांसी । सोडुनी दे परान्नासी ।
 माता मानी परस्त्रीसी । खास त्यासी श्रेय ये ॥१२१॥
- शी तोष्णादि साहुनीं । भावें वागे सदाचरणीं ।
 परनिंदा न घे कानीं । तो तरोनी तारी परा ॥१२२॥
- क र्म न फळे स्नानाविणें । श्रद्धाताच्या वीक्षणें ।
 देव फिरती मार्गे क्षणें । त्याचें जिणें शक्वत् ॥१२३॥
- र जस्त्रल स्नानाविणें । म्हणोनी तें नित्य करणें ।
 मात्र मानसस्नानें । योग्याकारणें योजिली ॥१२४॥
- णा डी लोकां पाखडपणें । खायी पियी स्नानाविणें ।
 तो नर नरकीं शिणें । यमभेणें ये तया ॥१२५॥
- य म न करी पाप्याची दया । अपराध क्षमा नसे जया ।
 नृदेही धरिता हरिष्या पायां । यम तया काय करी ॥१२६॥
- सौ छवें हरिचें नाम । वेदसेवा तीर्थधाम ।
 धर्म करी निष्काम । परंधाम त्या लामे ॥१२७॥
- सर वाहुनी अन्नदान । श्रेष्ठ न ज्या काल मान ।
 बुभुक्षित पात्र जाण । हें तारण उभयत्र ॥१२८॥
- च से गृहस्थ होवुन । त्याणें घावें शकत्या अन्न ।
 यती वर्णी ब्राह्मण । विमुख होतां जाण दुर्गती ॥१२९॥
- म ध्यान्ही ये मुकेला । न देतां दवडी त्याला ।
 त्याचे गेही अवदशेला । यारा शाला शाश्वत ॥१३०॥

- नः ए दुष्ट न म्हणावा । यथाशक्ती तोपवावा ।
 अतिथीप्रसादें ये देवा । दया भावार्थि याची ॥३१॥
- क्षो भवितां अतिथीसी । देव पितर तयासी ।
 शापिती तो कष्टेंसी । नरकवासी होतसे ॥३२॥
- भ वभय टाळावया । गंगातीर सेवी तया ।
 गती ये हें न घडे जया । नामही तया तारीतसे ॥३३॥
- णा ठवी जो चिंती पाप । लोकां न दे शाप ताप ।
 त्याच्या पुण्या नाही माप । त्याचा कोप उपशमे ॥३४॥
- य तें तीर्थवास कीजे । प्रतिग्रह न घेइजे ।
 अन्यपाप क्षेत्री वारिजे । वज्रलेप जें क्षेत्रपाप ॥३५॥
- श्रीं गितज्ञाची भक्ती योर । सौख्य दे जी इहपर
 साधू होती दुष्ट क्रूर । ईर्णें पामर तरले ॥३६॥
- म हामृत्यू अजामिळा । आळा फांस घाली गळां ।
 नारायणा निजवाळा । बाहे त्या वेळां हरी ये ॥३७॥
- हा क दिल्ही नारायणा । त्या अंतरीं पुत्रपणा ।
 व्रीद राखाया नारायणा । दया ये शरणागताची ॥३८॥
- सं ज्ञा पुत्रासी योजिली । तीच दैवें अंतकाली ।
 पैलरीनें उच्चारिली । ती झाली तारक ॥३९॥
- पत् ता व्याचा योग्या नसे । स्वनामें तो भेटतसे ।
 विवक्षा न पाहतसे । औदार्य असें जपाचें ॥४०॥
- प्र यत्नें न घेतां नामा । पापी गेळा परंधामा ।
 घेती ठेवूनी जे प्रेमा । हरि नामातें बुडती की ॥४१॥

- दा स होवूनी विष्णूचे । नाम घेती पुका वाचे ।
अर्चन करिती शालग्रामार्चें । स्थान त्याचें वैकुंठी ॥४२॥
- य शादिकें पुनरावृत्ती । जन्महेश न चुकती ।
शालग्रामार्चनें मुक्ती । वेधुठासी निश्चल ॥४३॥
- ग्लौं बीजयुक्तोपासना । करिता कष्टे मिळे त्यांना ।
भूमिलाभ नश्वर जाणा । अन्य कामना न पुरती ॥४४॥
- भू ति निधी सतती । एकैक मंत्रें मिळती ।
त्याची नसे शाश्वती । देवगती अतर्क्य ॥४५॥
- मं त्र तत्रादि फळती । तीं फळें नश्वर होती ।
शालग्राम इष्ट प्राप्ती । दे सन्मती टेबिता ॥४६॥
- ड सूं येता महाकाळ । त्याचें हरायया बळ ।
शालग्रामार्चन सबळ । चित्ता निश्चल करी जें ॥४७॥
- ला मे गुरुप्रसादें जी । विष्णुभावं तिला पूजी ।
त्याला गती न ये दुजो । वैष्णवामाजी श्रेष्ठ तो ॥४८॥
- धि कार असो तयाला । त्रिके जो शालग्रामाला ।
दान देता भूदानफलाला । दे जी तिला कोण दवडी ॥४९॥
- प य आदिकीं अभियेक । करोनी पीना तीर्थोदक ।
त्याचें जाय सर्व पातक । चक्रावयोगें विशेष ॥५०॥
- त्य जा विश्वचक्राक । शालग्राम सम सुमुख ।
अथवा पूजावा एक । दोन ऐक न पूजावे ॥५१॥
- प्र सन्न होय श्रीहरी । शालग्रामार्चनें तारी ।
एकादशी व्रत करी । तोही हरिउल्लभ ॥५२॥

- दा न यज्ञ तपाहुन । एकादशी व्रत जाण ।
उपवासें करी पावन । पाप जाळून मानवा ॥५३॥
- य त्ने कीजे निराहार । किंवा करुनी फळाहार ।
रात्रौ भजनें जागर । करिता नर पावन ॥५४॥
- द्रां वीजयुक्तोपासनें । चिरंजीवित्व मात्र होणें ।
तेही देवूनी भवमेणें । हरी उपोषणें एकादशी ॥५५॥
- चि तीं ठेवूनी हरीस । एकाहार एकादशीस ।
एकादशीचा उपवास । द्वादशीस पारणा ॥५६॥
- रं गी हरिभजनीं नर । दोन्ही एकादशी सादर ।
करी त्याचें वैकुण्ठपूर । दामोदरप्रसादें ॥५७॥
- जी वा विषय सर्वत्र । अन्यत्र मिळे भोगमात्र ।
येथेची नर ज्ञानपात्र । होना पवित्र मोक्ष धे ॥५८॥
- वि वश न कीजे इंद्रियगण । घावें सर्वां अमयदान ।
आपुलें चित्त जोधुन । द्रोहवर्जन करावें ॥५९॥
- ने में पाप वारुन । वदावें सत्य वचन ।
परस्व न ध्यावें चोरुन । विषय सेवन सोडावें ॥६०॥
- व सती कीजे सज्जनी । पीडिताही दुर्जनी ।
विवेक शांति ध्यावी मनी । संतोषोनी देवताभें ॥६१॥
- पट् शत्रू जरी उठती । त्याची कीजे उलट गती ।
चितीं चिताया श्रीपति । सन्मती राखारी ॥६२॥
- व दोनी धाचे तन्नाम । करी ऐसा स्वधर्म ।
त्याचें कर्म होय अकर्म । जें दे शर्म इहपर ॥६३॥

- शी ण मनीं न आणित्ता । असा धर्म आचरता ।
केवी न ये मुक्तता । धरिता सत्यता शाखायीं ॥६४॥
- कु शल कर्मीं हर्षति । अकुशला द्वेषिती ।
त्याला कैची ऊर्ध्वगती । ते दुर्मती जाणावे ॥६५॥
- रु द्रोपेद्रादि देवता । ऐसा धर्म आचरता ।
तुष्ट होती हें तूं आता । अनुभविलें ताता विकुंडला ॥६६॥
- व चन दूताचें हें ऐकुन । विकुंडल धरी चरण ।
केलें धर्म निरूपण । धाले मन परिसता ॥६७॥
- शी त होयी अग्नी सूर्य । ऐसें संता अग्नी वीर्य ।
तुम्ही चतुर आर्य । एक कार्य करावें ॥६८॥
- कु त्सित हा माझा भ्राता । नरकातूनी ये घरता ।
ऐसा उपाय करा आता । असाध्य सतां नसेची ॥६९॥
- रु दित जो माझ्याविरहें । यमयातना न साहे ।
त्या वाचुनी सुख मी हें । न पाहें सर्वया ॥७०॥
- चौ ढाल जरी आपुला । न सोडवे तयाला ।
हें कठिण तुम्हाला । नसे मला वाटतें ॥७१॥
- षट् शास्त्री जे नेणती । सत तेंची जाणती ।
म्हणोनी करितों प्रणती । चावी गति बधूला ॥७२॥
- डा कू चाड लबाड । लाडी करी जरी द्वाड ।
तरीं तो उद्धरा म्हणोनि आड । पडला भीड घालुनी ॥७३॥
- कर् म खोटें श्रीकुंडलाचे । तरीं मन वळे दूताचें ।
म्हणती आठव्या जन्माचें । पुण्य साचें तुजें असे ॥७४॥

- प ढंग वैद निपुण । तूं होतास ब्राह्मण ।
मत्स्यदेशी तुझे स्थान । तेथे ब्राह्मण चार आले ॥७५॥
- या झीक शाकल मुनी । त्याचे पुत्र ब्रह्मज्ञानी ।
विधिनिषेधा उलटुनी । फिरती सोडुनी देहभाव ॥७६॥
- कर तुवादि नसे ज्यांला । तूं त्या दिगंवराला ।
गेही आणूनी मला । सन्मान केला भावार्थे ॥७७॥
- प द्विपू ज्यां न शिवती । चिदन्वये विश्व पाहती ।
तत्सेवापुण्यमिती । करूं न सकती कोणीही ॥७८॥
- य ल न होतां सत्संगति । एक दिन घडली होती ।
त्या पुण्याची नसे मिति । अगम्य गती ये ज्या योगे ॥७९॥
- हुं तुंकारे गुरूला । अवमानितां ये तुला ।
सहा जन्म भोग सरला । हा लाधला देह मग ॥१८०॥
- वि षयकर्ममी येथे ही । रुततां वर येसी तेंही ।
ज्ञानिसेवा फल पाही । संदेह नाही यामध्ये ॥८१॥
- द्वे परागादि जावून । माघस्नानें तूं पावन ।
होवून घेतलें साधून । उत्तम स्थान धन्यारे ॥८२॥
- प द्विपुस्त बंधु तुजा । नेणें शुभाशुभ काजा ।
त्याची नसे पुण्यपुंजा । त्या दे तुझ्या पुण्यातें ॥८३॥
- य मापाशीं त्वां जावें । तेंची पुण्य वोपावें ।
त्याणें तुझा बंधू पावे । बैकुंठी जवें करी हें ॥८४॥
- वि कुंडल हें ऐकून । तसें करी पुण्यदान ।
तेणें बंधूला सोडवून । विमानासन्न आणिला ॥८५॥

- द्वे प मत्सरादि जावून । त्या पुण्यें शुद्ध होवून ।
 आत्मासह यांनी बैसोन । विष्णुभक्ता पातळा ॥८६॥
- ष डिंद्रियें जिकिती । त्यांला दुर्लभ जी गती ।
 दृतसंगे वैश्या ये ती । स सगनी तारी असी ॥८७॥
- य ल न होतां केवळ । तारी ऐसैं धर्मबळ ।
 देहलोमें काय फळ । खापी काळ अंती ज्याला ॥८८॥
- फट् कारूनी छेमाते । आचरिता धर्मति ।
 नर पावे मुक्तिते । अर्जुनाते म्हणे दत्त ॥८९॥
- उ च नीच नसे देवा । तो पाहुनी भक्तिभावा ।
 देतो आनदाचा ठेवा । करी भवाब्धीपार ॥९०॥
- चा तुर्य जेथें न चले । जेथें तार्किक भागले ।
 योगीश्वरही ठकले । ते पद लाघलें भाविका ॥९१॥
- ट पती अर्था स्वार्याला । तसे सिद्ध टपती ज्याला ।
 कष्ट होती त्याला । भाविकांला तें सहज हो ॥९२॥
- यो द्वा लक्ष्या लक्षी जेरी । योगी चित्त ठेवी तेवी ।
 त्याला जी पदवी । दवीयसी होतसे ॥९३॥
- चा ड त्याची न धरिता । सदाचारें येती हाता ।
 तेव्हा ऐसैं आचरतां । मुक्तता ये जनासी ॥९४॥
- ट कू न देता काळ । माघस्नान करिती ते सकळ ।
 पूजा होम श्रवणी वेळ । नेती मळ गळे त्यांचा ॥९५॥
- य लें व्रतस्य राहती । जरी ते कामना धरिती ।
 नित्य महात्म्ये ऐकिती । पाळटे मती आपोआप ॥९६॥

- ठः स्का; लागनांही विवश । नाम घेतांही तुटे पाश ।
मग स्वस्य घेती निराश । त्यांचा नाश होय कीं ॥९७॥
- ठः स्का लागतां बडबडे । नामोच्चार देवें घडे ।
तो पडे मवाचे कडे । तेथें नडे कीं सावधान ॥९८॥
- स्तं मित होती जेथें श्रुति । म्हणोनियां नेति नेति ।
त्या पदाची प्राप्ति । या रीतीं होतसे ॥९९॥
- भ क्ति श्रद्धा ध्यान । याही घडे आत्मज्ञान ।
त्यांत भक्ती ये घडोन । धर्माचरण करितां ॥१००॥
- य थार्य होतां आचरण । शुद्ध होय अंतःकरण ।
मग सहजज्ञी ध्यान । लागे जाण अर्जुना ॥ १ ॥
- स्त्वं भाधार जेवीं घर । तेवीं ज्ञान भक्त्याधार ।
परमक्ती ज्ञानोत्तर । जे ईश्वरानुरक्ति ॥ २ ॥
- भ क्ती ज्ञानाची जननी । ती मिळे सदाचरणीं ।
तेव्हा ही लोकां करणी । होय तारिणी जाणावी - ॥ ३ ॥
- य मादि योग सत्कार । कारण असे साचार ।
तप श्रद्धा त्यांत घोर । योगिगर मानिती ॥ ४ ॥
- स्त्वं चावया इंद्रियां । मन हेतू होय तथा ।
बुद्धी रेंचे तिला राया । सत्वशुद्धी पाहिजे ॥ ५ ॥
- त्वं म देतां सत्वे धीळा । आत्मा स्वयें दिसे मळा ।
आचार हा सत्वाळा । शोधक योजिळा श्रुतीनें ॥ ६ ॥
- मा घझान तुच्छ साधन । असें न मानो तुझे मन ।
हें प्यानी आणोन । पाहें भ्रमण न ये रे ॥ ७ ॥

- र चना वेदाची अचाट । अधिकारें दावी वाट ।
भाविक तेणें जाती नीट । जे धीट ते तरती ॥ ८ ॥
- य त्नें आणि मार्गार । वेद हा दयापर
दोषारोप त्यावर । करता नर न तरती ॥ ९ ॥
- मा घस्नानपुण्यें एक । ब्रह्मराक्षस तरला ऐक ।
माघस्नान अप्सरा सुरेख । करी एकभक्तीनें ॥ १० ॥
- र मणी सर्वकलापूर्ण । कैलासीं जीवें स्थान ।
उमेची सखी होवून । शिवार्चन नित्य करी ॥ ११ ॥
- य त्नें प्रतिघर्षें ती । माघस्नानीं धरी प्रीती ।
अर्धोदयीं आप्णुती । प्रयागीं ती करितसे ॥ १२ ॥
- न टळे तीचा कधीं काळ । होतां नित्य उपकाळ ।
प्रयागीं ये चपळ । योगबळ असे जीला ॥ १३ ॥
- मः स्तकीं अजुली बांधून । करी शकरा नमन ।
यथाविधी माघस्नान । करी मन लावुनी ॥ १४ ॥
- सं कल्प ईशप्रीत्यर्थ । याहुनी नसे अन्यार्थ ।
मग ती देहाचा स्वार्थ । प्राज्ञी किमर्थ राखील ॥ १५ ॥
- पं नग भूषणे न्हाणाया । जळ घेवुन चाले तया ।
गायी चित्त लावुनियां । भवभया वारी जो ॥ १६ ॥
- न पाहे ती इतस्तत । ऐसें नित्य आचरत ।
एके दिनीं मार्गांत । देखे अकस्मात राक्षसा ॥ १७ ॥
- य क्षादिक ज्याला भीती । हिमाचलीं करी वस्ती ।
त्याची पाहता आकृती । प्राण होती कंठगत ॥ १८ ॥

- सं निध येतां तीचा । तुयार पडला आर्द्रवस्त्राचा ।
 क्रूरभाव राक्षसाचा । गेटा पुण्याच्या प्रभावे ॥१९॥
- पं न जलकणयोगे । पूर्वस्मृती झाली वेगे ।
 नमूनी म्हणे कोणगे । आकाशमार्गे जासी तूं ॥२०॥
- न मिर्तो तुझे चरण । जासी कोठें तूं कोण ।
 कोठून तुझे आगमन । निवेदन करीं हें ॥२१॥
- य क्षिणी किंवा योगिनी । किंवा क्षिरान्धिनंदिनी ।
 वाटे तूं होसी भवानी । माझ्या कानीं दे वार्ता ॥२२॥
- स्वा गम तुझे रूप । लावण्यतेजे त्वद्रूप ।
 स्फुरे तेजें माझे दूर । होईजे अज्ञानांध ॥२३॥
- हा मी ब्रह्मराक्षस । नित्य करीं येथें वास ।
 कोणी न येती आसपास । करीं प्राप्त म्हणोनी ॥२४॥
- पो ट माझे सदां रितें । खातां गजादि जीवातें ।
 कधी न जाणें तृप्तोर्ने । आज मातें शांत केलें ॥२५॥
- प डरी निम्न खवळती । कधी न ये स्वस्य स्थिती ।
 ऐसी माझी दुर्गती । आज ती पाळटली ॥२६॥
- य तन न होतां दर्शन । शालें भडा देवें जाण ।
 करीं माझे उद्धरण । बहु शीण पावलों ॥२७॥
- पो र जेवीं मातेपुढे । आळ घेवोनी आढ पडे ।
 तैसा मी हा तुझ्यापुढे । आढ पडें मातोश्री ॥२८॥
- प डिद्रियें मी पाहिली । क्षणमात्रही नावली ।
 पापकर्में म्यां केली । गती आली हे त्याची ॥२९॥

दा टोनी शोकें मुखला । इंद्र म्हुणे तारा मला ।

पुनः न करीं ह्या कर्मला । अनुग्रह केला पाहिजे ॥७४॥

रि घतां शरण मुख्तें । दयेनैं तो वदे त्यातें ।

जावूनी ब्रह्मक्षेत्रातें । तीर्थराजातें सेवी तूं ॥७५॥

द्रं ममित धन दान । देतां होय मेरुसमान ।

खास ज्याला उपमान । न ये त्रिभुवनतीर्थाची ॥७६॥

वि विध पापें जो हरी । तेथे तूं स्नान करी ।

हैं ऐकूनी वृत्रारी । जावूनी करी मकराकीं स्नान ॥७७॥

द्रा क्पाप जावून । इंद्र झाला सहस्रनयन ।

तूं करीं त्रिवेणीस्नान । चित्तों चितून शंकरा ॥७८॥

व चन ऐसें विप्राचें । परिसोनी मनाचें ।

स्वैर्य करोनी प्रयागाचें । केलें त्याचें दर्शन ॥७९॥

य स्नान तीन दिन । करितां पाप जावून ।

शेष मासस्नानें जाण । अप्सरापण मज आर्त्यें ॥८०॥

वि दुषी होवुनी कैलासीं । राहें गौरीहरापासीं ।

अद्यापी माघमासी । प्रतिवर्षीं स्नान करी ॥८१॥

द्रा त्कारिलें हा उपकार । स्मरोनी कराया दूर ।

कृतघ्नत्वा सादर । ऐसा निर्धार केला म्या ॥८२॥

व चन तीचें परिसूनी । राक्षस वदे नमूनी ।

पूर्वजन्म आठवूनी । खिन्न होवुनी निवेदीं मी ॥८३॥

य नामाचें स्मरण । करी पाप निवारण ।

त्या काशीत जन्मून । श्रेष्ठ ब्राह्मण मी होतों ॥८४॥

- दे वर्षिपित्रर्चन । न घडलें विप्रतर्पण , , ,
न केलें इष्टापूर्तदान । न केलें स्नान गंगेचें , , , ॥८५॥
- हं सजप किंवा ध्यान । न केलें घेतलें दान । , , ,
दुष्टापासून अनुदिन । ब्रह्मस्त्र;हिरोन घेतलें , , , ॥८६॥
- पो ट मरीं अमक्ष्यमक्षणे । सत्यवार्ता कधी नेणें । , , ,
सर्व पापें पूर्णपणें । देती ठाणें माज्याठाणें , , , ॥८७॥
- प डिद्रियें नावरलीं । थोरांची बोली नायकिली । , , ,
काशीक्षेत्रीं मृती आली । दैवें झाली दुर्दशा , , , ॥८८॥
- य नाम अविमुक्त । जेथें सर्व होती मुक्त । , , ,
तेथे होता पापसक्त । भैरव युक्त दंडी त्याच्या , , , ॥८९॥
- पो श्वनां अन्यत्र मरण । त्याच्या यमपातना दारुण । , , ,
काशीत मरतां जाण । भैरवशासन क्षेत्रपाण्या , , , ॥९०॥
- प ट्गास्त्री असोनि निपुण । क्षेत्रीं केलें पापाचरण । , , ,
म्हणोनी विश्वेश्वरें जाण । भैरवशासन योजिलें , , , ॥९१॥
- य ष्टासनें नवू योनी । प्रेनमृतादि भोगूनी । , , ,
दाहावें जन्म ये त्यानी । राक्षसयोनी मिळाली , , , ॥९२॥
- चित् तीं नसे सुखलेश । भोगीतसे दारुण त्रेण । , , ,
माझे दृढकर्मपाश । मोक्षी निराश होणों नी , , , ॥९३॥
- तं टा करोनी भ्रामण । जिकीं विद्यामदें जाण । , , ,
त्याचें फळ हें दारुण । राक्षसपण शिवटी , , , ॥९४॥
- तो क्षेत्रवास केवळ । झाला आतांची सफळ । , , ,
पदरी तेंनी पुण्यदळ । दर्शने काळजाले शुभ्या , , , ॥९५॥

- ष घीसहस्र संवत्सर । या जन्मास झाले फार ।
 कष्ट भोगिले आता तार । माते सत्वर दयेने ॥९६॥
- य थार्य सर्व सागून । ब्रह्मराक्षस नमून ।
 आड पडला तें पाहुन । वळली कांचनमाळिनी ॥९७॥
- तो जरी महापाप । त्याला करया विपाप ।
 ती दयेने आपोआप । त्याचे ताप निवारी ॥९८॥
- ष घीसहस्र वर्षे तूं रे । पाप भोगिलें येथे रे ।
 नवू जन्मीं तसें सारें । कर्म बरे क्षालिलें ॥९९॥
- य मयातना जरीं होत्या । चौऱ्याऐशीं लक्ष धिरट्या ।
 कदापीही न चुकल्या । क्षेत्रवासें त्या वारिल्या ॥१००॥
- सर् वतीर्धामिध्यें थोर । गंगा तीहुनी काशनिगर ।
 जेथें तारी विश्वेश्वर । हा निर्बार सत्यची ॥ १ ॥
- च से ताराया ह्या लोकाला । सगें अन्नपूर्णाला ।
 घेवोनी परिवाराला । म्हणती ज्याला विश्वेश ॥ २ ॥
- मं त्र तारक कानीं । सागे मरतांची प्राणी ।
 नेयी त्याला उद्धरोनी । तो भवानीनायक ॥ ३ ॥
- च्र यमूर्ति पाप्यास । उपदेशें तारी खास ।
 करोनी जे क्षेत्रवास । करिती खास पानकें ॥ ४ ॥
- स्व ये भैरवाकरवीं । त्याला यातना भोगवी ।
 भोगें पानक संपवी । मग दे पदवी तयाला ॥ ५ ॥
- रू ढ्योगा दे सायुज्य । अन्य धन्या करी पूज्य ।
 कैलासी ने तेथें प्राज्य । सौख्य होय निश्चित ॥ ६ ॥

- पा** प काशीमन्त्रे ज्याणें । केलें त्याळा हें भोगणें ।
कल्पित योनी भोगूनी त्याणें । मोक्ष घेणें निश्चित ॥ ७ ॥
- य** मदूत जेय न येती । भैरव यातना देती ।
परी अंती गती ये ती । क्षेत्रमृती असी असे ॥ ८ ॥
- सर्** व पाप जाता तुझें । दर्शन हें झालें माझें ।
आतां कष्ट तुझे विझे । देतें माझें थोडें पुण्य ॥ ९ ॥
- च** सोनी मो कैलासी । प्रतिवर्षी माघमासी ।
करीं स्नान प्रयागासी । पुण्यराशी जोडिले असे ॥ १० ॥
- यं** नाम तीर्थराज । स्नानें क्षाली पापपुत्र ।
जेणें तारिलें मज । करविलें अजदर्शन ॥ ११ ॥
- त्र** यमूर्ती तो माझा देव । पुरवो भक्ताचा भाव ।
निजपदीं देयी ठाव । तो हा तव तारक ॥ १२ ॥
- स्व** रूप चितुनी त्याचें । एक माघव्र नाचें ।
फळ देयीं तुला साचें । सद्गतीचें दायक जें ॥ १३ ॥
- रू** प शिवाचें चितून । अप्सरा ती हर्षून ।
पिळूनी आर्द्रवसन । करीं जीवन घेतसे ॥ १४ ॥
- पा** णी हातीं घेवून । म्हणे एक माघपुण्य ।
तुला म्यां दिन्हें दान । म्हणोनी जीवन सोडिलें ॥ १५ ॥
- य** द्रूप अति कराळ । होतें परंतु तीणें जळ ।
सोडितां तो तत्काळ । शोभे विमल राक्षस ॥ १६ ॥
- सर्** व क्रूरभाव त्याचे । पाळटोनी शांततेचें ।
भाव साळा दो हें पुण्याचें । फळ वाचे न वर्जवे ॥ १७ ॥

- च दे बंदूनी अप्सरेला । माये उद्धरिलें मला ।
 न विसरें उपकाराला । प्रत्युपकाराला काय देवू ॥१८॥
- तं त्र मन्त्रादि साधन । सतापुढें जाती लपोन ।
 ज्यावरी करिती नयन । तो पापन होतसे ॥१९॥
- च यी धर्मादि साधनें । फलद होती कालानें ।
 तत्काल सतदर्शनें । फल दानें देतात ॥२०॥
- स्व ये तरोनी तारिती । सताच्या ह्या विभूती ।
 लोककल्याणार्थ वाचती । ज्या फळती नमस्कारे ॥२१॥
- रू प सनाचे अलौकिक । वसे जेथे नित्य विवेक ।
 त्यापुढें बापुढें पातक । शोक धाक कायसे ॥२२॥
- पा पी नी हो महाभूर । माझा केला त्वा उद्धार ।
 तुला प्रसन्न शकर । असो धरसुताही ॥२३॥
- य त्पसादें हू धन्य । अससी लोकमान्या ।
 तो ताराया अन्या । करो वदान्या नित्य तुला ॥२४॥
- सर् वत्र जें दिसे, मज । अनित्य वाटे तें आज ।
 आता आते ज्ञान पाज । अन्य काज न उरलें ॥२५॥
- व दे निश्चय करून । इहपर भोग साधन ।
 तें मानी श्रवमन । विटे मन तेथें आतां ॥२६॥
- पल् लवूनी वदू किती । तदर्शनें शांति दाती ।
 समाधान उपरती । लावली क्षांती पूर्णत्वे ॥२७॥
- ल क्ष्य लावूनी श्रद्धायुक्त । उपदेश श्रवणी सक ।
 शालें आतां करी व्यक्त । प्रबोध मुक्त करी जो ॥२८॥

- च** सैं दैवें कोठैतरीं । पुनः ऐसैं न करीं ।
 ऐसा धर्म सुंदरी । सागें वारी जो आवृत्ती ॥२९॥
स्व भाव जागूनी त्याचा । मग अप्सरा बोले वाचा ।
 हा देह देवयोनीचा । झाला साचा तुझारे ॥३०॥
रू पैं देव तूं खास । नरधर्मी नहो वास ।
 नर जे दैवी संपत्तीस । धरिती त्यास मोक्ष ये ॥३१॥
पां वले देव जयासी । स्वसंपत्तीनें दैत्यासी ।
 आसुरी संपत्ती ग्रासी । मोक्ष त्यांसी दुर्लभ ॥३२॥
य मॅद्राश्विवरुणादि । पद पावले अनादि ।
 तूंही जावया त्या पदीं । वागीं मदीयोक्तधर्म ॥३३॥
ॐ कारवाच्य जो देव । त्याच्या पदीं ठेवीं भाव ।
 त्याला समर्पूनी सर्व । वाया सर्व न करीं ॥३४॥
न अ होई सर्व भूतां । दैवी संपत्ती तत्त्वता ।
 राखें शोधीं निजचिता । ब्रह्मसत्ता लक्ष्यी धरीं ॥३५॥
मो चन करी हिंसेला । न वदें परदोषाला ।
 सद्गतीमतीनें मनाला । आवरी कामाला वारूनी ॥३६॥
म हादेवा भजें नित्य । दृश्य हें पाहे असत्य ।
 प्रवाहपतितकृत्य । करीं अहता सोडुनी ॥३७॥
हा ची तुला उपदेश । चिदन्वयें देखें विश्वास ।
 जीवन्मुक्ति दशेस । जासी खास समत्वे ॥३८॥
सि द्दोलागीं न मुळता । असा नित्य वागता ।
 जीवन्मुक्ती तत्त्वता । मिळोनी विदेहता मिळेल ॥३९॥

घा म लाधलें त्याळा खास । विमान आलें सूर्यसंकाश ।
राक्षस वंदूनी तीस । गेला स्वर्गास पुण्य भोगू ॥४॥

य त्नाविना मुक्ति देवुनी । अप्सरा गेली शिवमुनी ।
अर्जुना म्हणे श्रीदत्तमुनी । माघरात्री फळ हें ॥४॥

स्वा शय हा ठेवुनी । जनाला फळ दावुनी ।
वेद तारी असें ऐकुनी । अर्जुन मनी आनंदला ॥४॥

हा श्रीदत्तार्जुन संवाद । माघमाहात्म्यमिथें विपद ।
हो हा हरी जीवात्म भेद । अखेर पद दे ध्रुव ॥४॥

श्रीगोविंदकृपापूर्णा वासुदेवसरस्वती । मृगार्कें नर्मदातीरे तीर्थराज
इवोद्गता ॥ १ ॥

इति श्रीदत्तात्रेयाऽर्जुनसंवादे मकरार्कमाघमाहात्म्यं संपूर्णं ॥
श्रीदत्तात्रेयार्पणमस्तु ॥

स्त्रीशिक्षा

प्रकरण १ लें

कोणी एक मुलगी प्रियविरहानें दुःखित होऊन गुरूला शरण येऊन प्रश्न करिते; अशी कल्पना करून, सुखबोधाकरितां व आत्मविद्या केवळ ईश्वरस्वरूपी प्रसादानेंच मिळणारी आहे, असें कळविण्यासाठीं हा स्त्रीशिक्षा नांवाचा सुलभ ग्रंथ रचिला आहे.

मुलगी-गुरुमाउली ! मी तुमच्या चरणांला शरण आलों. पराधीनपणानें घरधंद्यांन गुंग होऊन गेल्यामुळें स्वप्नामयें मुद्रां सुखाची वार्ताही मिळाली नाही व सासुरवासाचा जाच सोसून दिवस कसेतरी लोटीत असतां प्रियवियोग झाला. व्यापासून पुढें परमानंद होईल असा भरंवसा होता, तेंही मूळ खुंटलें. अशा दुर्दैवानें प्राप्त झालेल्या तापत्रयानें पोळून डुकडूक् प्राण धरून राहिल्याचें आज सार्यक झालें. आतां हे पाय अपाय दूर करितीलच; असें म्हणून गुरुचरणीं लीन झाली. तेव्हां तिला आश्वासन देऊन गुरु म्हणतात-हे बत्से, तूं कोण ! व तुला परमानंद देणारा, विरहित झालेला तुझा प्रिय कोण ! हें सांग वरें आधी !

मुलगी-(काळजावर हात ठेवून) ही मी काश्यपगोत्रोत्पन्न देवदत्त ब्राह्मणाची मुलगी. त्रिपुन्दत्त नांवाचा माझा जिवलग मर्मा दुःखसमुद्रांत लोटून गेला. हाय ! हाय ! हे दुर्दैवा ! गुरुजी, त्यांची आठवण होण्याबरोबर कसेसेंच होतें. काय करूं ?

गुरुजी—ऐक, उगीच त्रास करून कां घेतस ? माझ्या वचनाकडे लक्ष दे.

मुलगी—वरें.

गुरुजी—तु, तर हृदयावर हात ठेवून ही मी असे म्हणतेस तेंच आत्मप्राप्तीचें स्थान व तेंच तुझे स्वरूप तुला समजलें; पण समजलें नाही.

मुलगी—तें कसे ?

गुरुजी—ही मी म्हणतेवेळीं तूं डोक्यावर किंवा मस्तकादिकावर हात न धरिता आत्मप्राप्तीसनथावर (हृदयावर) च हात ठेविल्यास, तर “ सर्व भूतांच्या हृदयामध्ये ईश्वर राहतो ” इत्यादि प्रमाणानें तें ईश्वरस्थान होय व जो जीवात्मा तोच ईश्वर असें शास्त्रप्रतीतीनें, गुरुप्रतीतीनें व आत्मप्रतीतीनें तुला समजतें, तर मग शोक व मोह कसा राहता ? राहिला नसता. तेव्हा तुला जडाचा व चेतनाचा विवेक नाही म्हणून ज्या जडावर नाम, रूप, कुल, गोत्र, जाति व लिंग अशी कल्पना केली, त्या देहाला मी व माझा म्हणून वसलीस. आत्मा तर नाम-रूप-कुल-गोत्र-वर्णाश्रम-जाति-संबंधरहित असून एकच निर्विकार आहे.

मुलगी—जडाचें व चेतनाचें स्वरूप काय ?

गुरुजी—जे आपणास व परास जाणत नाही तेंच जड व आपणास आणि इतरास जाणनें तें स्वयंप्रकाश चेतन होय. हेंच निर्विकारकूटस्पृशक्षिचैतन्यप्रयगात्म्याचें स्वरूप अज व अजरामर होय.

मुलगी-गुरुजी मग मी खोटसाळ काय सांगितलें ! पहा-

‘उद्वेजयति सूक्ष्मोऽपि चरणं कंटकांकुरः’

जर कांटा पायांस टोंचला, तर मस्तकापर्यंत तिडक मारते व नाकावर बसलेली माशी सुद्धां ज्याला खपत नाही तो देह जड कसा ?

गुरुजी-हाच तुझा व्यामोह-विपरीत ज्ञान-होय. पहा ! जर देह चेतन असना तर पाहिजे तिकडून पाहता व ऐकता; मग कान, डोळे इत्यादि इंद्रियसामुग्रीची गरज लागलीच नसती, परंतु तसें होत नाही. अहंकाराचा आत्म्याशी तादात्म्याध्यास (एकाकार) झाल्यानंतर अहंकार आपाद-तलमस्तक व्यापून राहतो, तेव्हां जागृदवस्था होते. त्यावेळीं देह जड असतांही अजडासारखा भासतो व अर्धा अहंकार विकास झाल्यावर स्वभावस्था होते व सगळा अहंकार लीन झाला म्हणजे निद्रावस्था होते. तेव्हां सर्व लोक-व्यवहार नाहीसे होतात.

यात्यस्तं तत्र लोकव्यवहतिरखिला पुण्यपापानुबंधः

शोको मोहो भयं वा समविषममिदं न स्मरत्येव किंचित् ॥

असें आहे तेव्हां देह चेतन कसा ? दुसरें हें की, चेतनास जन्ममरण नाही. देहावर तर जन्ममरणादि सहा विकारांची उघड धाड पडली आहे. हा पांचभौतिक (पंचीकृतपंचभूतांचा) पिंड अन्नमय कोश होय. ह्याच्या द्वारा वरीं वाईट कर्म घडतात. जीवात्म्याला पूर्वी असाच देह होता, म्हणून वरें वाईट कर्म घडलें, त्यामुळेच हा देह ध्यावा लागला. आतांही ह्याच डोळ्यांनी मुक्तीचो

सोहळा पाहण्यास न मिळाला तर जुने वस्त्र टाकून नवे वस्त्र घेतात, त्या न्यायाने तत्त्वज्ञानाने मोक्ष होई पावेतो पुनः पुन असेंच घडेल. हें न पत्करलें तर अकृताम्यागम, व कृतप्रणाश या दोषांचा प्रसंग येईल. तेव्हा आईबापांनी खाद्येच्या अन्नाच्या रक्तरेतोरूपी परिणामानें हा भौतिक अन्नमय देह कर्मयोगाने बनून पुढें अन्नानेच वाढला. अतएव हा जड विकारी असून दृश्य आहे. जो ज्याला पाहतो, तो त्याहून निराळाच असतो; ह्या न्यायानें देह आपणास दिसतो तेव्हा तो आपल्याहून निराळाच जाणावा व जें दृश्य तें जड असा वेदातसिद्धांत आहे.

मुलगी—केवळ वेदातसिद्धांत ऐकून उगी रहावें काय !

गुरुजी—असें पहा ! हा आपला व दुसऱ्याचा देह आई-बापाच्या रक्तरेतानें उत्पन्न झाला. जसें पाण्याचें आधण ठेवून वर दाथर घाडून मोदक उकडतात, त्याप्रमाणे आईच्या मुताचें आधण, विष्टा दाथर व वारीचे वेष्टणरूप पात्रात मोदकाप्रमाणे रेतारक्त कढून हा देह होतो. हाडे, स्नायु व मज्जा हीं पि याच्या रेतानें होतात, व त्वचा, मांस, रक्त आईच्या रक्तानें होतात. असा हा कफमात-पित्तधातुवद्ध, मळमूत्रश्लेष्मपूर्ण देह नऊ महिन्यांनीं अनुक्रमें करून रजस्वलेच्या विटाळात बनतो. सहा महिन्यांच्या आत जर पडला, तर केवळ मासाच्या गोळ्यासारखा अमतो; हाळचाल नसते. सातव्या महिन्यात टाळु मेदून ईश्वरानुग्रहरूपी अनुप्रवेश होतो, तेव्हां हालचाल समजते. उपजल्यानरही कांहीं काळपर्यंत पहिल्यापेशा

नवीन जन्मलेखी टाळू खोल असून मऊ असते. हा गर्मांत अनु-
प्रवेश झाल्यावर मागची सर्व कर्मे आठवून दुःखी होतसाता प्रार्थना
करितो हे ईश्वरा, दत्तात्रेया, माझ्या कर्मयोगानें मला नरकवासा-
पेक्षांही घोर गर्भवासरूपी नरकवास दाखविलास. पुरे ! पुरे !
आतां मी तुला शरण येतो. एकदां येथून सुटका कर म्हणजे मग
मी सोऽहं असें तुझें अमेदानें भजन करून मुक्ती घेईन. अशी
नित्य प्रार्थना करून वेंवीच्या नाळ्याच्या द्वारानें आईनें खाळेल्या
अन्नरसाचा द्रव मिळतो तेवढ्यावर वांचून पिज्यातल्या पक्ष्याप्रमाणें
आंतल्याआत घुसमटतो. नंतर दहावे मासी आईला मरणप्राय दुःख
देऊन व्रणातून किटा पडल्याप्रमाणें योनिद्वारा सूतिवायूच्या वेगानें
मेल्यासारखा वाहेर पडतो. कदाचित् आडसा आलाच तर कापून
काढण्याचाही प्रसंग येतो, असल्या जन्माचा कायसा उत्सव !
पुढें बाहेर पडतांच पूर्वीचें (सोऽहं) विसरून (कोऽहं कोऽहं)
करूं लागतो. जसजसा वाढेळ तसतसा पूर्वीच्या भजनाचा करार
एकीकडे ठेवून बालपण खेळात घालवितो. ज्या खाण्यापिण्याचें
मळमूत्र होतें, त्यावर तात्पर्य ठेवून त्या खाण्याकरिता मरीं मरून
सदोदित खाऊनपिऊन विषय कर्दमात लोळून तारुण्याचा मातेरा
करून टाकितो. जरी जारकर्मानें यमपातनान्नरक भोगून वारंवार
श्चान, सूकर, खैरादि योनी पुनः पुनः भोगाव्या लागतात असें
कदाचित् कथापुराणप्रसंगानें कानावर आलें तरी अंः करून विवेक
न करिता पाहिजे तसे भोग भोगून जीव-देहतादात्म्यानें यौवन-

सरिता आटवून टाकितो. मग सरल्यानर साचूं, पडल्यावर वेंचूं म्हणण्यासारखी वृद्धावस्था आल्यानर शेंबडात माशी अडकल्या-प्रमाणें पोरंबाळांच्या चिन्नेनें व्यापून डोळ्यांनीं दिसत नाही, कानांनीं ऐकूं येत नाही, पायांनीं चालतां येत नाही अशी अवस्था प्राप्त झाली तरी व ज्याभ्याकरिता देह मिजविला, त्याजकडून पदोपदीं अपमान होत असतांही माझें वरें ब्हावें असें चिंतन करित शेवटीं हजार विंचू डसल्यासारखी चिरकाळ वेदना भोगून मोठ्या कष्टानें मरतो. जातेवेळीं पातपात करून मिळविलेल्या धनादिका-पैकीं एक कपडी सुद्धा बरोबर येत नाही. वरें वाईट केलेलें कर्म मात्र पाठीशीं लागतें. जिकडे जाईल तिकडे तेंच पाठलाग करून अवश्य फळ भोगवितें. हें जरी ब्रह्मदेवाच्या पाठीं राहिला तरी चुकणार नाही. पाप्रमाणें जीव देहाहून निराळा आहे, जीवानें देह सोडला म्हणजे त्या देहास मरण येते. जीव मरतच नाही. तो आजन्म अजरामर आहे. जो जिवलग देह पूर्वीं अत्यंत प्रीतिपात्र असतो, तोच निर्जीव झाला म्हणजे अत्यंत अमंगळ होऊन मयका दिसतो. पाहाणाऱ्यास सुद्धा वीट येतो व जीवदशेमध्ये छी थु म्हटलेलें सुद्धा खपत नाही, नाकावर बसलेली माशी तोलत नाही त्याचे तोंडाडोळ्यात माथाचा गुजला (घोळका) होऊन घोंघोवण तरी पत्ता लागत नाही. जिवंतपणीं जरा आगास विस्तव झळकल्यानर “अरे वा-वा-वा, हाय हाय” करितो, तोच घड वाधून मसणांत नेऊन जाळला तर हाय हाय करतो काय ? नाही. नाही मग वेदात-सिद्धान खोटा काय ?

मुलगी—वरें, असो. ब्रह्मदेवानें आमचे कपाळीं स्त्रीपणा घातला तर आम्ही पुनः पुनः स्त्रीजन्म घेऊन चुलकोंवढ्याच वनून असावयाचें. पुरुषांनीं मात्र पुरुषार्थ मिळवायचा असेंच ना ?

गुरुजी—छीं छीं: मी त्या अभिप्रायानें नाहीं बोललों. जीवाला पुरुषत्व, स्त्रीत्व व नपुंसकत्व मुळींच नाहीं. जसें पूर्वार्जित असेल, तसा देह मिळतो; त्यायोगाने स्त्रीपुत्रपुंसकत्व येतें. अधिष्ठानभूत चैतन्य व पाच ज्ञानेंद्रियें, पाच कर्मेन्द्रियें, पाच प्राण व मन, बुद्धि, चित्त, अहंकार हे अंतःकरणचतुष्टय मिळून एकोणीस अवयवांचा एक लिंगदेह व त्या लिंगदेहामध्यें पडलेली चैतन्याची छाया मिळून जीव म्हण्टा जातो. त्याला लिंग (स्त्रीपुत्रपुंसकादिक) नाहीं. असें पहा ! स्त्री मेली तर तिचा जीव गेला असा पुष्टिगीच प्रयोग होतो. तेव्हा जी स्त्री ती स्त्रीच राहील असें नाहीं. एखाद्यास भाग्यानें संन्यास घडला तर—

पुंजन्म लभते माता पत्नी च प्रैपमात्रतः

त्यानें प्रैपमात्र केल्यानें त्याच्या मातेला व पत्नीला पुढें पुंजन्म मिळतो व पुरुष असोन स्त्रीवेष घेतला तर पुढें त्याला स्त्रीजन्म मिळतो. अशीं अनेक कारणें लिंग पालटण्याचीं आहेत. तुम्हाला स्त्रीजन्माचीच आवड असते असा तुमचा मूढपणा जागोजाग वर्णन करितात. पुष्पदत्तानें—

स्वलावण्याशंसाधृतधनुपमन्हाय तृणवत्पुत्रः प्लुष्टं दृष्ट्वा
पुरमथन पुष्पायुधमपि ॥ यदि स्त्रैणं देवी यमनिरत दे-
हार्धघटनादवैति त्वामद्धा वत वरद मुग्धा युवतयः ॥१॥

सरिता आठवून टाकितो. मग सरल्यावर साचू, पडल्यावर वेंचू म्हणण्यासारखी वृद्धावस्था आल्यावर शेंबडान माशी अडकल्याप्रमाणे पोराबाळाच्या चिंतनेने व्यापून डोळ्यांनी दिसत नाही, कानांनी ऐकू येत नाही, पायांनी चाळता येत नाही अशी अवस्था प्राप्त झाली तरी व ज्याच्याकरिता देह शिजविला, त्याचकडून पदोपदी अपमान होत असताही माझे बरे व्हावे असें चिंतन करित शेवटी हजार विंचू डसल्यासारखी चिरकाल वेदना भोगून मोठ्या कष्टाने मरतो. जातेवेळीं घातपात करून मिलविलेल्या धनादिकापैकी एक कवडी सुद्धा बरोबर येत नाही. बरे वाईट केलेले कर्म मात्र पाठीशीं लागते, जिकडे जाईल तिकडे तेंच पाठलाग करून अवश्य फळ भोगविते. हें जरी ब्रह्मदेवाच्या पाठी राहिला तरी चुकणार नाही. याप्रमाणे जीव देहाहून निराळा आहे, जीवाने देह सोडला म्हणजे त्या देहास मरण येतें. जीव मरतच नाही. तो आजन्म अजरामर आहे. जो जिवलग देह पूर्वी अत्यंत प्रीतिपात्र असतो, तोच निर्जीव झाला म्हणजे अत्यंत अमंगळ होऊन भयकर दिसतो. पाहणाऱ्यांस सुद्धा वीट येतो व जीवदशेमध्ये छीं थुं म्हटलेले सुद्धा खपत नाही, नाकावर बसलेली माशी तोळत नाही त्याचें तोंडाडोळ्यात माशाचा गुजळा (घोळका) होऊन घोंघोवळा तरी पत्ता लागत नाही. जिवंतपणी जरा आंगास विस्तव झळकल्यावर “अरे वा-वा-वा, हाय हाय” करितो, तोच घट बांधून मसणांत नेऊन जाळळा तर हाय हाय करतो काय ? नाही. नाही. मग वेदात-सिद्धात खोटा काय !

जाऊन हात पसरतात, त्याप्रमाणें ब्रह्मचारी, संन्यासी वगैरे सर्वांना मायबहिणी तुम्हींच हात उचलून देणार आहांतः मग तुमची आम्ही प्रतारणा, निंदा करूं काय ? नाही, तर तुमचा दुर्गुण जावा या इच्छेनें अधिक उणें बोललों तरी तें मनांत आणूं नका. तुम्हांला स्त्रीजन्माची आवड असते असें म्हटलें तें पहा ! व्रत व दान करिते वेळीं 'मम इह जन्मनि जन्मांतरे चाखंडसौभाग्य-पुत्रपौत्रादिकल्पोक्तफलावाप्तये' असा संकल्प केलाच पाहिजे व ह्यांत उपाध्येबुवांनीं कमी केलें तर त्याला दोन पैसे मिळण्याची अडचण पडेल. तेव्हां 'इह जन्मनि जन्मांतरे च' ह्या जन्मांत जसा कियेकांस कोलतांचा मार मिळतो असाच जन्मजन्मांतरी मिळाला असेंच तुमचें मनोगत असतें ना ?

मुलगी—तर व्रतें, दानें वगैरे आम्ही करूं नये काय ?

गुरुजी—वाहवा. बरीच बुद्धी वाहते. अग पुरुष तर व्रतें, दानें, वायनें, कार्तिकादिस्नानें ह्यांची वार्ता सुद्धा करीत नाहीत. पण तुम्ही करीत असतां तुम्हाला बहुधा अडथळा करीत नाहीत. हा एक त्यांचा तुमच्यावर मोठा आभार आहे. म्हणून तुमच्या द्वारानें व्रतोपवासादि निमित्तानें बिचाऱ्या उपाध्येबुवांस दोन पैसे मिळतात ते बंद झाले म्हणजे त्या बिचाऱ्याच्या तोंडास पानें पुसल्यासारखें होईल. तर तसें न घडवें एवढ्याचकरितां व्रतोपवासदानादिक करावें. यज्ञ-दान-तप हें जसें पुरुषाला ज्ञानसाधनत्वे करून सांगितलें, तशीच व्रतादिक तुम्हांला सांगितली. स्त्रियांला पृथक् यज्ञ करण्याचा अधिकार नाही. पतीच्या आज्ञेनें व्रत, पूजा करणें हाच

असें पार्वतीला सुद्धा दूषण दिलेलें आहे.

अनृतं साहसं माया मूर्खत्वमतिलोभता ॥

अशुचित्वं निर्दयत्वं स्त्रीणां दोषाः स्वभावजाः

आवर्तः संशयानामविनयभवनं पत्तनं साहसानां दोषाणां
सन्निधानं कपटशतमयं क्षेत्रमप्रत्ययानाम् ॥ स्वर्गद्वारस्य विघ्नं
नरकपुरमुखं सर्वमायाकरंडं स्त्रीयंत्रं केन सृष्टं विषममृतमयं
प्राणिनां मोहपाशम् ॥

इत्यादि भर्तृहरिप्रमुखांनीं दोष दिलेले आहेत व वेदांत उर्वशीचें
वाक्य असें आहे कीं, ' स्त्रिया म्हणजे जीवंत प्राण्यास खाणाऱ्या
लांडग्यांची काळजे होत. ' थोड्यासाठीं खोटे बोलण्यास तुम्ही
माणेंपुढें पाहणार नाही. जरा सासू वगैरे कोणी विरुद्ध बोलें
लागलें तर कुडक्यांत पाणी घेऊन जीव देण्यासाठीं पदर खोंचतात.
यापुढें साहस तें काय वाखाणायचें ? पहा ! तुमचा केवडा अधिकार
आहे ! तुमच्याच योगानें पुरुषाचे धर्म, अर्थ व काम सिद्ध होणारे
आहेत. पंचमहायज्ञादि गृहस्थाश्रमधर्म तुमच्याच योगानें घडतात.
पुरुषानें केलेल्या धर्मापैकीं अर्धा धर्म अचूक तुमच्या पदरीं पडतो.
पुरुष महाप्रयासानें शास्त्री किंवा मामलेदार झाला म्हणजे बिन-
खटपटीशिवाय शास्त्रीण किंवा मामलेदारीण असे किताब तुम्हांला
तेव्हांच मिळतात. तुम्ही आमच्या मायवहिणी आहां, तुमचे हात
आमच्या पोटांत जातात.

यथा मातरमासाद्य सर्वे जीवन्ति जंतवः ॥

जशीं मुलें भूक लागली म्हणजे बापुडचाणी होऊन आईकडे

काय ! हा अशाखीय प्रकार कुलीन खियाळा नसावा. विवाह शाल्यानंतर सासुसासऱ्यांच्या ताब्यांत राहून ब्रह्मचर्य करावें; हाच गुरु-कुल-वास गर्भाधानापर्यंत सांगितला आहे. लाजाहोम करिते वेळीं ' सासरा, सासू, नणदा, भावेदीर यांच्या ठायीं सम्राज्ञी हो म्हणजे मर्यादा धरून सौजन्यपणानें वाग. तोंडाळ होऊं नकोस. ' अशा अर्यांच्या वेदमंत्रानें होम होतो, करितां तसें वागावें. (मग नवऱ्याबरोबर तेरीमेरी करण्यास हरकत नाही असें म्हणू नये. कारण ' प्रतिवादाच्छुनी भर्तुः ' नवऱ्याबरोबर भांडणारी कुत्री होते, भाळू होऊन भुंकते, असें अनिष्ट फळ आहे.) भूमीवर दणदणून चालणें, उच्चासनीं वेमर्यादिनें वसणें इत्यादि सच्छिश्चना-करितां सासूनें गांजलें तरी सर्व सोसून ब्रह्मचर्यानें रहावें. नंतर ऋतु आल्यावर नवऱ्याचे ताब्यात रहावें.

. इंद्रस्य ब्रह्महत्यास्ति यस्मिन् तस्मिन्दिनत्रये ॥

प्रथमेऽहनि चांडाली द्वितीये ब्रम्हघातिनी ॥

तृतीये रजकी प्रोक्ता चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥

असा रजोदोष दुष्ट आहे, तो होताच बाहेर राहून श्वश्रूशिक्षणा-प्रमाणें वागावें. जर तो चोरला तर कुत्रीचा जन्म मिळतो व सांसर्गिक लोकांना पशुयोनी प्राप्त होते. म्हणून सर्वथा विटाळ चोरूं नये. पतिव्रताधर्म स्वीकारून छायेप्रमाणें पतीशीं अनुकूल वागावें. कुबुद्धीनें परपुरुषावर दृष्टी करूं नये. जर दुष्टबुद्धीनें जारकर्म घडलें तर

पुंसो यत्पारदारेषु स्त्रीणामपि तदेव हि ॥

जें पुरुषांना प्रायश्चित्त तेंच स्त्रियांना सांगितलें आहे. तें जर न

तुमचा यज्ञ व कल्पोक्त दानें, आणि तप म्हणजे स्वधर्माचरण, ही तुम्हीं अवश्य करावी इहजन्मनि जन्मांतरे च इत्यादि लावलेचक सकल्पाची गरज नाही, (ईश्वरप्रीत्यर्थ) एवढाच सकल्प करून हें मी करते असा अहपणा व फलोद्देश हे टाकून करावी जसें पुरुषाला ममोपाचदुरितक्षयद्वारा असा सकल्प करून दिवसाचें पाप रात्री व रात्री केलेले पाप दिवसाचे आरभी दूर करण्याचें सध्यावदनादिक साधन आहे तसें तुम्हाला नाही तेव्हा व्रतदानादिकच सामितल्याप्रमाणे केली तर चित्तशुद्धि होऊन मोक्षही ईश्वरप्रसादानें मिळेल

तुमचा जन्म होण्याबरोबर दोन वर्षे चंद्र उपभोग घेतो व दोन वर्षे गधर्व उपभोग घेतो नंतर विवाह होईपर्यंत अग्नी उपभोग घेतो. हे शास्त्रप्रमाणानें व दैवी दृष्टीनेंच केलेल देवानां उपभोग घेतलेल्या स्त्रिया सोमाद्युपभुक्तदोषपरिहारार्थ असा सकल्प करून वधूवस्त्रदान देऊन स्वीकार करण्यास दोष नाही स्त्रियांना उपनयनस्थानी विवाह आहे विवाहानंतर मर्त्याबरोबर वेदमंत्राने वदिक कर्म करण्यास व यज्ञाग्न्यस्वकीय मंत्र म्हणण्यास अधिकार येतो त्याशिवाय वेदमंत्र ऐकण्याचासुद्धा अधिकार नाही अतएव वेदमंत्र पुरुषाचे ऐकून म्हटले तर आर्षद्रव्यचोरीचा दोष येतो व्रतपूजादिकाकरितां ब्राह्मणानी पौराणिक मंत्र म्हणावे आणि स्त्रियांनी पूजनादिक करावें, जन्मापासून आईबापाचे ताब्यात राहाव व तेथें घरचेघरांत अक्षरओळखीपुरतें लिहिणें करावें, न केलें तरी चालेल. पण शाळाशिक्षण घेऊन पुढें आपण लिहिणें वगैरे करून वसून रहावें व ननय्यानें ओळी सुवाची

विधवा पालयेच्छीलं शीलभंगात्पतत्यधः ॥

तद्वगुण्यादपि स्वर्गात्पतिः पतति सर्वथा ॥

तस्याः पिता च माता च भर्तृवर्गस्तथैव च ॥ १ ॥

विधवाकवरीश्वो भर्तृवंशाय कल्प्यते ॥

शिरसो वपनं तस्मात्कार्यं विधवाया स्त्रिया ॥ २ ॥

इत्यादि वेधव्यधर्म पालन न केल्यास पुढे अनर्थ आहे. करिता हें व्रत धारण करून श्रमणादिक करावें. “न स्त्री स्वातंत्र्यमर्हति” असें स्त्रियांना स्वातंत्र्य नाही म्हणून अत्राच्छादन देऊन धर्म चालविणारा पति (पातीति पतिः म्हणजे पाठक) करावा.

नष्टे मृते प्रव्रजिते बलीने च पतिते पतौ ॥

पंचस्वापत्सु नारीणां पतिरन्यो विधीयते ॥

पति नष्ट झाला म्हणजे जिवंत असून कुठे आहे त्याचा पत्ता लागत नसला तर, मेला तर, संन्यासी झाला तर, नपुंसक होऊन पालन करीत नसला तर, जातिभ्रष्ट झाला अमेळ तर, (कोणी असेही म्हणतात की, जन्मठेप कारागृहबंधन झाले असेल तर) स्त्रियांनी अन्य पति (पाठक) करावा; पुनर्विवाह करावा अशी विधिक्रिया नाही. ब्राह्मण भ्रष्ट झाला तर पुनरुपनयन सांगितलें व त्याचा रिधीही मूलकारांनी सांगितला, तसा पुनर्विवाह द्विजाति-वर्णस्त्रियांनी करावा असें सांगितलें नाही. म्हणून अर्थात विधीही नाही.

प्रजाप्रवृत्तां नारीणां वृत्तिरेषा प्रजापतेः ॥

इत्यादि वचनांत देवरापामून पुत्रोपादन करावें असें युगांतर

केले तर यमलोकी तसलोहस्तभालिंगन व शुनी, वाराहगार्दमादि योनि प्राप्त होईल; मग मोक्षाची वार्ताच नको. तेव्हा दुशारीने राहून बाईट मार्गावर पाऊलसुद्धा न पडेल असे वागा. विवाहानंतर सोवळ्यानेच जेवावे. कच्छरहित राहू नये. विवाहसमयी कच्छरहित संस्कार करितात तो अशास्त्रीय आहे. आता येथे पतिव्रताधर्म सांगितले तर उगीच ग्रय वाढेल तो धर्म काशीखंडी व श्रीगुरुचरित्रात सांगितला आहे तो ब्राल्मणद्वारा एकावा. वाचतां आले तरी स्वतः गुरुचरित्र वाचू नये. गर्भिणी झाल्यावर अंगहितान्न-भक्षणादि नियमाने गर्भपोषण करावे. प्रसुति झाल्यानंतरसुद्धा पुत्राना बाधा होईल असे खाणेपिणे, वागणे करू नये. स्त्रियांना पति, देवता होय. जशी शालिग्रामावर विष्णुबुद्धि ठेवण्याची तशी पतीचे ठायीं 'पतिउपाधिक ब्रह्म आहे' अशी दृष्टी ठेवावी. कर्मवशात वैधव्य प्राप्त झाले तर—

पत्यौ मृते तु नारीणां विधिद्वयमुदाहृतम् ॥

वैधव्यं पालयेत्सम्यक्सहासिं प्रविशेत्तु वा ॥

हे दोन मार्ग सांगितले. ह्याद्वय वैधव्य पालन करण्यापेक्षा सहगमन करणे उत्तम होय.

वर्तते याश्च सततं भर्तृणां प्रतिकूलतः ॥

कामाक्रोधाद्भयान्मोहात्सर्वाः पूता भवंति ताः ॥

असे सहगमन हे महाप्रायश्चित्त होत असते. देशकालवशात सहगमन न घडले तर आपले सच्छील राखून वैधव्य पाळावे.

विधवा पालयेच्छीलं शीलभंगात्पतत्यवः ॥

तद्वगुण्यादपि स्वर्गात्पतिः पतति सर्वथा ॥

तस्याः पिता च माता च भर्तृवर्गस्तथैव च ॥ १ ॥

विधवाक्कवरीबंधो भर्तृबंधाय कल्प्यते ॥

शिरसो वपनं तस्मात्कार्यं विधवाया स्त्रियां ॥ २ ॥

इत्यादि वैधव्यधर्म पालन न केल्यास पुढे अनर्थ आहे. करितां हें व्रत धारण करून श्रवणादिक करावें. “न स्त्री स्वातंत्र्यमर्हति” असें स्त्रियांना स्वातंत्र्य नाही म्हणून अनाच्छादन देऊन धर्म चालविणारा पति (पातीति पतिः म्हणजे पाळक) करावा.

नष्टे मृते प्रव्रजिते क्लीबे च पतिते पतौ ॥

पंचस्त्रापत्सु नारीणां पतिरन्यो विधीयते ॥

पति नष्ट झाला म्हणजे जिवंत अमून कुठे आहे त्याचा पत्ता लागत नसला तर, मेला तर, संन्यासी झाला तर, नपुंसक होऊन पाळन करीत नसला तर, जातिभ्रष्ट झाला असेल तर, (कोणी असेही म्हणताना की, जन्मठेप कारागृहबंधन झाले असेल तर) स्त्रियानी अन्य पति (पाळक) कराना; पुनर्विवाह कराना अशी विधिक्रिया नाही. ब्राह्मण भ्रष्ट झाला तर पुनरुपनयन मागितलें व त्याचा विधीही सूत्रकारानी सांगितला, तसा पुनर्विवाह द्विजाति-वर्णस्त्रियानी करावा असें सांगितलें नाही. म्हणून अर्थात विधीही नाही.

प्रजाप्रवृत्तौ नारीणां वृत्तिरेषा प्रजापतेः ॥

इत्यादि वचनात देवरापासून पुत्रोपादन करावें असें युगांतर

धर्मांमध्ये सांगितलें तेंसुद्धां त्यावेळीं गीणच होय. आता तर त्याची चार्ताही नको.

मृते भर्तरि या नारी ब्रह्मचर्यं व्यवस्थिता ॥

स्वर्गं गच्छत्यपुत्राऽपि यथा ते ब्रह्मचारिणः ॥

भर्ता मेल्यानंतर जी नारी—

स्मरणं कीर्तनं केलिः प्रेक्षणं गुह्यभाषणम् ॥

उत्साहोऽध्यवसायश्च क्रियानिष्पत्तिरेव च ॥ १ ॥

एतदष्टांगमिथुनं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥

विपरितं ब्रह्मचर्यमेतदेवाष्टलक्षणम् ॥

अशा अष्टांग ब्रह्मचर्याचा आश्रय करून रहाते, ती अपुत्रा असली तरीही स्वर्गाला जाते. जसे अपुत्र असताही अष्टांग ब्रह्मचर्य पाळणारे ब्रह्मचारी स्वर्गास जातात त्याप्रमाणें हीहि जाईल. 'व जी भर्ता जिवंत असता जारकर्माने पुत्र उत्पन्न करिते तो पुत्र कुंड नावांचा होतो व वैधव्यपणीं पुत्र उत्पन्न केला तर गोलक नावाचा होतो आणि पुनर्विवाह करून अशालीय पुत्र उत्पन्न केला तर कुंडगोलक नावाचा होतो.' हे तिघेही धर्मशास्त्र अपवित्र आहेत व ह्याच्या मातेला आकल्प नरकवास होईल. हें सर्व मनात ठेवून दूरदृष्टीनें समजून उमजून स्वप्नामध्येही आढमार्गी पाऊल न पडेल असाच महाप्रयत्न करावा. स्त्रियांनीं आचार स्वच्छ ठेवावा.

गंधलेपक्षयकरं शौचं कुर्यादतंद्रितः ॥

असें मलमूत्रोत्सर्गानंतर सांगितलें. शौचास जाऊन आल्यानंतर नुसत्या फरशीवर पाय ठेवून वरून पाणी टाकलें व मूत्रोत्सर्गाला

मुळीच पाणी घेतलें नाहीं आणि मळमूत्रोत्सर्गशुद्ध्यर्थ व खाना-
नंतर आचमन न केलें तर अशुद्धपणा राहतो व तुमच्याच हातून
पंचमहायज्ञांची निष्पत्ती आहे. अतिथिसत्कार तुम्हीच करणार. जर
मलिनपणा राखला तर आपणास व दुसऱ्यास बद्धता आहे. पहा !
सदाचारानें वागणाऱ्या विष्णुदत्तपत्नीपतिव्रतेच्या हातचें अन्न
खाण्याबरोबर ब्रह्मनिष्ठार्थें संगमय गेलें असें दत्तमहात्म्यांत आहे.
गार्गी, वाचक्वी, वडवा, सुलभा, मैत्रेयी इ. इ. स्त्रिया पतिव्रत्य
सदाचारानें ह्याच जन्मी मुक्त झाल्या. अनुसूयामायीनें त्रिमूर्तीचें
वाळ केलें. सतीनें सूर्याची गति बंद केली, असें तुमचें सामर्थ्य
आहे. ध्रुव-प्रल्हाद-शुकासारिखी मौक्तिकें विणाऱ्या शिष्या तुम्ही
आहां. मात्र तुम्ही शास्त्रानें सांगितल्याप्रमाणें वागावें.

पद

जीवात्मा देहाद्गून भिन्न जया नच जनिमरण ॥ वृ० ॥ निजकर्म
वृष्टिद्वारा । अन्नरसाश्रय होऊन ॥ पितृदेही येऊन तीन । मासांनीं
रेत वनून ॥ चाल ॥ ऋतुकाळीं स्त्रीसंपोगें ॥ मात्रुदरि येवुनि भोगे ॥
गर्भवासकष्टकुसंगें । जोडिलें जें प्राक्तन ॥ १ ॥ आठवुनि पहिलें
कर्म । नमि देवा होउनि समय । हो प्रसन्न मजला डोळां । ह्या
वाळ्यावरि करि सदया ॥ चाल ॥ तूं आतां सोडवि मजला ॥ माझि
किंवा येवो तुजला ॥ ह्यानंतर तव चरणाळा ॥ नच कदापि मी
विसरेन ॥ २ ॥ मग देवा येउनि कींवा ॥ मुक्त करि परि तो जीव ॥
स्त्रीपुंनपुंसक ङिग ॥ नसताही हो स्वयमेव ॥ चाल ॥ तत्तदाकार
अवश्य ॥ वाल्ययौवन वार्धक्य ॥ भोगुनियां सहसा जाय ॥ मृत्यु-

मुखी पुनरपि दीन ॥ ३ ॥ बरें वाईट कर्म करून ॥ विषयांचें सुख
भोगीलें ॥ तें सर्वहि व्यर्थचि गेलें ॥ पाठीला कर्मचि खिल्लें
॥ चाल ॥ श्रीदत्तरूपी गुरुजी ॥ ज्ञानांजन नेत्रांमाजी ॥ घालीलचि
होउनि राजी ॥ तें जीवभ्रममोचन ॥ ४ ॥ सोडुनियां सकलहि
चिंता ॥ नच आदरी नश्वर वित्ता ॥ तूं निर्मळ करि निजचिंता ॥
निजधर्मे तोपचि दत्ता ॥ चाल ॥ काकुळती येउनि ऐसें ॥ बासुदेव
उपदेशितसे ॥ जी नारी करिलचि ऐसे ॥ घेतसे ती निर्वाण ॥ ५ ॥

फटका

कामाधीन होउन हीन कुलशीलाला बुडवुं नको ॥ कवटाळुनिया
नश्वर काया बैर कुणाशी करूं नको ॥ होता लाभहि जातां प्राणहि
कर्धीहि खोटें बोलु नको ॥ ऋजुता धरुनि मन सावरुनि श्रीदत्ताला
विसरु नको ॥ चाल ॥ निजधर्माला दवडुं नको ॥ सत्याला कधि
सोडुं नको ॥ उगिच कुटाळ्या करोनि टाळ्या पिटोनि काळा
दवडु नको ॥ १ ॥ हलकट बुद्धी करुनि कुणाशी लावालावी करूं
नको ॥ तूं कोणाची कवडी सुद्धा कर्धीहि चोरुन घेउं नको ॥ देही
खोटा धरुनि ताटा परापमाना करूं नको ॥ सुकृत आपुलें दुष्कृत
केलें दुसऱ्यानें तरि वदू नको ॥ चाल ॥ लोकांवरि उगि रुसूं
नको ॥ लोकांत खदखदा हंसूं नको ॥ राहें स्वजनी सरळ वागुनी
कलह कुणाशी लावु नको ॥ २ ॥ कोण कुणाचें कसें बोलुंघा तें
कानावर धरूं नको ॥ शेजारगृही जाउनि तंहि उगीच बटवट करूं
नको ॥ थाप ऐकुनी वेडी होउनि दुर्जनसंगति धरूं नको ॥ स्वजना
वंचुनि शिनार करुनी स्वतः व्यापार मांडुं नको ॥ चाल ॥ घाटमाट

तुं दावुं नको ॥ तुं कुडि मुल्याप देउं नकी ॥ वाळीवुगडी उत्तम
 वुगडी घ्याया वुगडी घालुं नको ॥ ३ ॥ दोदिवसाची लक्ष्मी साची
 जाणुनि धनमद करुं नको ॥ विपत्ति येतां आवरिं चित्ता उगीच
 घटपट करुं नको ॥ कोणी कैसा बोले सहसा जबाब तडफट देऊं
 नको ॥ दबडुनियां यश कधीहि अपयश लोकांमाजी पसरुं नको ॥
 ॥ चाल ॥ मयदिला टालुं नको ॥ आचारा कंटाळुं नको ॥
 आल्या भोगा होवनि सादर बोल कुणावर ठेवुं नको ॥ ४ ॥
 व्याहि जांबया सुपी कराया कोणानें ऋण काढुं नको ॥ चितुनि
 शर्मा करितां धर्मा मार्गे पुढतीं पाहुं नको ॥ पतिआज्ञेविण धर्मा-
 चरण स्वेच्छेनें तुं करुं नको ॥ कोणी करितां व्रतदानादिक मधींच
 वाढ तुं येउं नको ॥ चाल ॥ ह्या उपदेशा दबडुं नको ॥ दत्ताज्ञेनें
 वासुदेव हे कथि यातें उल्लंघुं नको ॥ ५ ॥ इति स्त्रीशिक्षायाः
 प्रथमं प्रकरणम् ॥

मुलगी—गुरुजी ! तुम्ही आमचे मायबाप आहान. तुम्ही केलेला
 हितोपदेश शिरसा पुष्पवत् मान्य केला. आतां समजून उमजून
 मी प्रश्न करितें असा को, देह तर जड आहे व जीव तर अतंग
 आहे; मग मुन्यदुःखादि संबंध प्राणाला असावा. प्राण देहा-
 हून निराळा आहे. तो देहामध्ये परिपूर्ण राहून वळ देतो, व इंद्रि-
 याला स्वकार्य करण्याकरितां वळवितो. देहाला हालचाल प्राणा-
 मुळेच आहे; मूक तहान सुद्धा प्राणाचाच धर्म होय; प्राणच देतो
 घेतो, निवल्यावरही प्राण आपले शरीर कुत्रे वगैरे गातील म्हणून
 सासोच्छ्वासरूपानें राखत असतो. ज्याचे सासोच्छ्वास बंद होताना

तो मेला असें समजून तें त्या प्राणानें सोडलेलें अमंगळ व भयंकर प्रेत जाळतात. जोंपर्यंत प्राण आहे, तोंपर्यंत कोणी कोणाला विरुद्ध बोलल्यावर दुसरे संभावित त्याला म्हणतात की तूं पतीचा किंवा मायबापाचा अशस्त्र बंधू केलास व प्राण निघोन गेल्यानंतर तो देह पतीचा, पुत्राचा, पित्याचा, मातेचा, बंधूचा व ब्राह्मणाचाही कां असेना त्याला बांधून मसणात नेऊन सरणावर ठेवून जाळून राख केली तरी मग तूं भर्तृहत्या, पुत्रहत्या, पितृहत्या, मातृहत्या, बंधुहत्या किंवा ब्रह्महत्या केलीस इत्यादि कोणीही म्हणत नाही; तेव्हां प्राणच पती, प्राणच पुत्र, प्राणच पिता, माता, सुद्धा ब्राह्मणादि वर्ण, ब्रह्मचर्यादि आश्रम, प्राणच कां न म्हणावा ? प्राणाला चेतनताहि आहे. पहा, अकस्मात् मूर्च्छा आली किंवा सन्निपात झाला तर आवडीचे पोर जगळ रडून कहर करीत असतां किंवा मोठ्याने आरोळ्या ठोकीत असता न कळल्या तरीही जर पदर इकडचा तिकडे सरकला तर त्या मूर्च्छेच्या वेळी किंवा सन्निपाताच्या वेळी, सावरून घेतात हें जगात प्रसिद्ध आहे; तर प्राणाला आत्मा कां न म्हणावा ?

गुरुजी—शाबास, विचार तर बरा केलास. तुझी बुद्धि धिवेक करणारी आहे, असें जाणून मला आनंद झाला. पण अजून आत्मा कोण हें तुला कळलें नाही. मात्र देहाचा अनात्मत्वे निरास चांगला केलास. पतिपुत्रादिक प्राणच आहे, असा निर्धार करून मेल्यावर हिरण्यगर्भोपासकांप्रमाणें प्राणओकी काहीं काळ गति होईल; पण पुनरावृत्ति चुकणार नाही. कारण प्राण हा आत्मा नव्हे, तर

बाहेरच्या वायुप्रमाणे हाही जड आहे; जरी मूर्च्छेमध्ये पदर सांवरून घेतला तरी ते पूर्वसंस्कारवशात् काकनाडीयन्यायाने कार्य घडले; म्हणून प्राणांला चेतनत्व आले असे म्हणणे तर दुरापास्तच आहे. बरे, पहा ! प्राण हा चेतन असता तर झोप लागल्यावर तो जागा असतांही आंगावरील अलंकार चोराने चोरून नेले तरी त्याला कांहीच कळत नाही. मी भुकेलों, मी तान्हेलों, आतां माझे प्राण व्याकुळ झाले इत्यादि स्पष्ट व्यवहारावरून असे म्हणणारा प्राणावांचून निराळाच असला पाहिजे. तो प्राणाचाही प्राण आहे व बळ देऊन शरीर धारण करणे व वांचविणे हेही काम केवळ प्राणाचेंच म्हटले जात नाही, तर प्राणाच्याही आंत असणारा अंतर्दामी जो तोच बळ देतो व प्राणाचा हृदयात खेळवून खाणेपिणे करवितो. खालिले अन्न पचविण्याकरिता—

उर्ध्वमग्रेर्जलं कृत्वा कृत्वाऽन्नं च जलोपरि ॥

अग्रेऽन्नाधः स्वयं प्राणः स्थित्वाऽग्निं घमते शनैः ॥

प्राणेनांमांसि भूयः पिबति पुनरसावन्नमश्नाति तत्र तत्पाकं जाठरोऽग्निस्तदुपहितवलो द्राक् शनैर्वा करोति ॥

व्यानः सर्वांगनाडीष्वयं नयति रसं प्राणसंतर्पणार्थः

निःसारं पृतिगंधं त्यजति बहिरयं देहतोऽपानसंज्ञः ॥

व्यापारं देहसंस्थः प्रतिवपुरखिलं पंचवृत्त्यात्मकोऽसौ

प्राणः सर्वेन्द्रियाणामविपतिरनिशं सत्तया निर्विवादम् ॥

यस्येत्यं चिद्ब्रह्मस्य स्फुटमिह ब्रुते सोऽस्ति सर्वस्य साक्षी

प्राणस्य प्राण एषो ह्यस्ति तन्मुमुक्षुः चतुष्टयसुरेणः ॥

इत्यादि प्रमाणानें व अनुभवानेंही प्राणादिद्वारा अंतर्गामींच आत्मा सर्व करवितो, पण करवून सुद्धां कर्ता, करविता न होतां निर्लेप राहतो; तेव्हा प्राणाप्रमाणें अचेतन (जड) हा आत्मा नव्हे. तूं असें पहा, स्वसन्निधानानें सर्व करूनही हा आत्मा अकर्ता राहतो. तुम्ही तर सर्वथा पराधीन असून स्वतः डोक्याची पायणी सुद्धां हालविण्याचे सामर्थ्य नसूनही (मी जळतें खापर डोक्यावर घेतल्यामुळेच हें घर चाललें, मीं केलें म्हणूनच हें झालें, माझ्या-सारखी कोण शहाणी आहे काय ? असा) पदोपदीं अहंपणा करिता. काय तुमच्या हातात आहे ? काहीं नाहीं, तेव्हा असा वारंवार विचार करून कर्तेपणा व करवितेपणा घाटवून निर्लेप रहावे. जो अकर्ता निर्लेप राहील त्याचे हातून बरें वाईट कर्म घडलें तरी त्यापासून त्याला बद्धता नाहीं. जशी छोखंडाची वेडी तशीच सोन्याचीहि वेडी बाधण्यास सारखीच आहे. त्याप्रमाणें पाप व पुण्य हीं दोन्हीहि मोक्षप्रतिबंधास सारखीच आहेत. जसें पाप नरकयातना भोगवितें, तसें संकल्पपूर्वक फलकामना धरून केलेलें पुण्य, स्वप्नसुखाप्रमाणें थोडा काळ स्वर्गसुख दाखवून पुनः अधःपात देतें. तो अधःपात दुःसह आहे.

यः प्रेत्यात्मानमिज्ञः श्रुतिविदपि

तथा कर्मकृत्कर्मणोऽस्य ॥

नाशःस्यादल्पभोगात्पुनरवतरणे दुःख

भोगो महीयान् ॥

असें वचन आहे म्हणूनच तेंच पुण्य ईश्वरप्रीत्यर्थ केलें तर ईश्वर-

प्रसादानें बुद्धि-सिद्धि द्वारा ज्ञान होऊन याच जन्मान मोक्ष मिळतो. तेव्हा पूर्वी तमें पुण्य केन्व्यामुळे आज ही तुम्ही सारासार विचार करणारी बुद्धि होऊन श्रीदत्तात्रेयाच्या प्रसादानें सद्गुरूची गांठ पडून सदुपदेश झाड. असो; हा देहातून वेगळा प्राग तुं निवड-छास तो पाच प्रकारचा, पाच कर्मेन्द्रियें, पाच ज्ञानेन्द्रियें व मन आणि बुद्धी या सत्राचा मिळून हा ङिगदेह. पैकीं एक प्रागमय नांगचा कोश होय. आत्मा तर यातून निराळाच आहे.

मु०—वरें, आपण म्हणता हें तर सयुक्तिक माझ्या मनान भरलें. मला असें वाटतें, मी पहात्यें, मी बोलत्यें, मी ऐकत्यें इत्यादि व्यव-हारावरून इंद्रियाळा चेतनना अमावी. तेव्हा आत अमणारीं इंद्रियेंच आत्मा असावा, किंवा त्या इंद्रियाचें चालक मनच आत्मा असावा, कारण —

मन एव मनुष्याणां कारणं बंधमोक्षयोः ॥

इत्यादि प्रमाण ऐकित्वा आहे. तेव्हा बंधमोक्षव्यवस्थासिद्धिही होते. म्हणून मनाला आत्मा म्हणणें प्रशस्त आहे, व

मनःकृतं कृतं राम न शरीरकृतं कृतम् ॥

येनैवालिङ्गिता कांता तेनैवालिङ्गिता सुता ॥

इत्यादि उपपत्ति पाहिल्यावर मनच आत्मा ठरतो. देहादिकाचे ठायी अहता व गृहदारादिकाचे ठायीं ममता तर मनच करितें. इंद्रिया-पेशादी जाणणेपणा हा मनाचाच धर्म आहे. कारण एखादे वेळीं आपणें मन मडतीकडे गेलें म्हणजे पुढ्यातून वाजत गाजत राजाची स्वारी गेली तरी पत्तासुद्धा लागत नाही. कोणी विचारल्यावर 'हेंच

उत्तर मिळते की, माझे मन तिकडे नव्हतं. अतएव माझ्या डोळ्यांना दिसलं नाही असा व्यवहार उघड दिसतो; तर मनच आत्मा म्हणण्यास काय हरकत आहे ?

गु०—शाबास, उत्तरोत्तर तुझे पाऊल पुढं पुढंच आहे असें आत आत चाचपून पाहिलं तर बरेच होईल. जसें एका राज्यात अनेक राजे परस्पर विरुद्ध होतील, तसे इद्रियांना आत्मे म्हटल्यावर होईल; ही इद्रिये भौतिक जड करणे आहेत. जसा प्राण हा रजोगुणी भूतविकार आहे, तसें मनही सत्वगुणी भूतविकार आहे. जसें केवळ मातीच्या भांड्यापेक्षा माती गाळून भट्टी लावून केलेल्या काचेच्या भांड्याला चकाकी येते म्हणून तो मातीचा विकार नव्हे असें म्हणतां येत नाही, त्याप्रमाणे अन्नाच्या सूक्ष्म वाफेनें बनलेल्या मनाला आत्मा म्हणता येणार नाही हें मन (अन्नमय) भूतविकारच आहे, व कामादि अवस्थेनें हें क्षणोक्षणी भ्रंत होतें व सकल्प विकल्पात्मक असल्यामुळे हे चंचल आहे. आत्मा निश्चल आहे. हें मन विषयाकरिता इद्रियाला क्षोभविणारें आहे. आत्मा तर नित्य तृप्त आहे; पण हे मन त्रैलोक्यातील सर्व वैभव मिळालें तरी आशातृष्णारूपीवृत्तीनें कधीही तृप्त होत नाही. दुर्वासना धरून पुढे भूतप्रेत पिशाचादि भागाला पाववितें. आत्मा सर्वव्यापी असल्यामुळे अपरिच्छिन्न असून मन परिच्छिन्न आहे हे उघड कळतें.

अगमन्मे मनोऽन्यत्र सांग्रतं च स्थिरीकृतम् ॥

माझे मन दुसऱ्या ठिकाणी गेलें होतें तें पुनः परत आलें, आतां त्याला स्थिर-केलें असें स्वासुभवानें सर्वांजही कळतें. हें परिच्छिन्न

नसेल तर जाणें घेणें कसें घडेल ? व जें कर्म पुढच्या जन्माला फलोन्मुख होतें त्या त्या आकाराचें मन अंतकाळीं होतें; म्हणून त्या त्या जन्माला जावें लागतें. [जो ज्याला जाणतो तो त्याहून निराळाच असतो] ह्या न्यायानें आपलें मन गेलें, आलें इत्यादिक ज्याला कळतें तो आत्मा त्या जडमनाहून निराळाच आहे हें जागे-पणीं उघड कळतें व स्वप्नामध्ये वाचा आदिकरून सर्व इंद्रियें मनांत लीन होतात, म्हणजे मनाच्या ताब्यांत राहतात, म्हणूनच मन स्वतः आपणच ग्राह्यविषयरूपी होऊन ग्राहक इंद्रियेही स्वतःच बनून देणें घेणें इत्यादि सर्व व्यापार आत्मसांनिध्यानें बळ पावून करितें, आत्मा तर स्वयंज्योति आहे. व्यास स्वप्नावस्थेमध्ये कार्यज्योती सूर्य, चंद्र, अग्नि इत्यादिक नसतां व करणज्योती डोळे इत्यादि इंद्रियें नसतांही स्वचितन्यप्रकाशानें मनःकृत सर्व पदार्थांला प्रकाशित करितो, तो आत्मा मन व मनोव्यापार ह्या सर्वांहून निराळा साक्षि-भूत निर्विकार आहे. तो मन निश्चल झालें म्हणजे निश्चल कळू लागेल.

मनोजृम्भणराहित्ये यथा साक्षी निराकुलः ॥

इत्यादि प्रमाणानें पांच ज्ञानेंद्रियें, व संकल्पविकल्पात्मक मन मिळून एक मनोमयकोश लिंगदेहापैकीं आत्म्याला उपाधिभूत आहे, तेव्हां तो आत्मा त्या मनउपाधीहून वेगळाच जाणावा. उगीच मनाच्या तादात्म्याच्यासांनें मरून आशाभूत होऊं नये. जर मन आवरत नसून रूपलावण्यसौंदर्यादिकांला भुळून दृष्टी दाड पोराप्रमाणें आवरले असतांही पुनः पुनः स्वप्नप्रमाणें पळत असेल तर

ईश्वराची सुरेख प्रतिमा करून, आपल्या अधिकाराप्रमाणें प्रतिष्ठा करून, यथाविधि पूजा करून, मोकळ्या वेळीं पायापासून मस्तकापर्यंत ध्यान करून, स्थिरासनावर बसून, हृदयकमळांत ती प्रतिमा सांठवून ठेवावी. पुनः पुनः ध्यान सुटलें तरी तशीच आपादतल-
मस्तकापर्यंत भरून घ्यावी. जरी महिना, दोन महिने किंवा वर्ष-
पर्यंत मंन स्थिर न झाले तरी नाउमेद न होतां खेद सोडून हात धुवून मनाचे पाठीस लागावें म्हणजे आपोआप स्वाधीन होईल. कितीही उच्छृंखल झालें तरी श्रीगुरुदत्तात्रेयाच्या पादुकांचें चिंतन करितांच मन शांत होईल.

मु०—गुरुजी ! यथार्थ सांगितलेंत. त्याच पादुकांचें आजपर्यंत चिंतन केलें त्याचेंच फळ हें चरणकमल पाहिलें. असो, असें हें मन भौतिक जड आहे व वाचा मनासह मागें फिरतें, पण त्याला आत्म्याचा पत्ताही लागत नाही; असेंहि कानावरून गेलें आहे. तेव्हां पुढें रिघून विचार केल्यावर बुद्धि आत्मा म्हणण्यास हरकत नाही. मन बुद्धीची वृत्ति आहे. तेव्हा ती जड असली पाहिजे; पण बुद्धि मात्र जड नव्हे, ही मनाची नियंत्री असल्यामुळें स्वतंत्र आहे. बुद्धि करील तें होईल. बुद्धि नसेल तर प्रत्यक्ष, अनुमान, उपमा इत्यादि प्रमाणें तरी कशी करितां येतील ! येणार नाहीत. बुद्धिवाचून स्मरण, उहापोहज्ञान तरी कसें बरे होईल ! कर्तृत्वसुद्धा बुद्धिलाच आहे, तेव्हा हाच आत्मा असावा.

शु०—आकाश, वायु, तेज, जल, पृथ्वी हीं पंचमहाभूतें ईश्वरानें तप करून केलीं व तीं त्रिगुणात्मक असल्यामुळें प्रत्येकभूताच्या

रजोशांती वेगळाली वाचा, पाणी (हात,) पाद, गुंद, ऐपस्यं, ही पांच रजोगुणी कर्मेद्रिये झाली; व अवशिष्ट सर्व रजोगुणांश एकत्र होऊन प्राण झाला. तो प्राण, अपान, व्यान, उदान, समान अशा वृत्तिभेदानें पांच प्रकारचा झाला, व आकाशादि पंचभूतांच्या सत्त्वांशी निरनिराळी श्रोत्र, त्वचा, चक्षु, जिह्वा, घ्राण अशी पांच ज्ञानेद्रिये झाली; व अवशिष्ट सर्व सत्त्वांश एकत्र होऊन अंतःकरण झालें. तें संकल्पात्मक मन व निश्चयात्मक बुद्धि अशा वृत्तिभेदानें दोन प्रकारचें जाणावें. जरी प्राधान्यानें बुद्धि सात्विक आहे तरी तिळा अंगभूत रजोगुण तमोगुण आहेत म्हणून त्रिगुणात्मिका ही बुद्धि तीन अवस्थांला पावते.

बुद्धेस्त्रिधा वृत्तिरपीह दृश्यते स्वप्नादिभेदेन गुणत्रयात्मनः ॥

बुद्धीला स्वतंत्र कर्तृत्व मानलें तर बौद्धव्याकरितां दुसरी बुद्धि पहावी लागेल तर तसें नाही. अग्निसंयोगानें लोहाला जसें दाहकत्व येतें, तसें आत्मसान्निध्यानें बुद्धीला चेतनत्व भासतें. बुद्धि शोषेंत छीन होते व जागृतीत आपादतलमस्तक व्यापते, तेव्हां बुद्धीला आत्मा म्हटला तर काजव्याप्रमाणें आत्मस्वरूप ठरेल तर तें सदोदित आत्म्याला साजेळ काय ? बुद्धीच पुण्यपाप करील तर स्वर्ग नरक बुद्धीलाच मिळेल. मग जीवाकडे काय संबंध राहिला ! एकाचें करावें व दुसऱ्यानें भोगावें असें घडेल काय ? नाही नाही. तेव्हां यावत् बद्धदशा आहे तावत् जीवाला आप्यासिककर्तृत्वादिक शास्त्रानें

मानिलें आहे. पाच ज्ञानेंद्रियें व बुद्धि मिळून हा लिंगशरीरापैकी एक विज्ञानमय कोश आहे. बौद्धानीं हाच आत्मा असें म्हटलें तें अगदीं चुकीचें आहे, तेव्हा बुद्धीचा साक्षी बुद्धीहून पर असणारा जो तो आत्मा बोधूयसाक्षीत्व असूनही स्वयें निर्विकार आहे.

मु०—पूर्वी अहकार लीन झाला म्हणजे निद्रावस्था असें सांगितलें, व आता तर बुद्धि लीन झाली म्हणजे निद्रा व आपादतल-मस्तक बुद्धिव्याप्ती झाली म्हणजे जागृति असें सांगता तर हें कसे ?

मु०—कित्येक अत करणाचे भेद मन, बुद्धि, चित्त, अहकार असे चार मानितात, कित्येक दोन मानतात, तेव्हां मनामध्ये चित्ताचा, बुद्धीमध्ये अहकाराचा अतर्भाव मानितात म्हणून तसें म्हटलें तरी दोष नाही चार्वाकादिक व पामरजन देहालाच अहपणा देतात तर तो अहपणा मिथ्या होय. मीमासादिक जीनाला (विदा-भासाला) अहपणा देतात, तर तो अहपणा गौण होय. वेदांत-सिद्धांती अकर्ता, अभोक्ता, गमनागमनादिरहित प्रत्यगात्म्याला अहब्रह्म असें मुख्यत्वे लक्षणावृत्तीनें अहकारलक्ष्यार्थ कूटस्पष्टैत-न्याचे नित्य, शुद्ध, बुद्ध ब्रह्माशी सामानाधिकरण्य करितात तो अहकारलक्ष्यार्थ मात्र आत्मा म्हटला जाईल. वाच्यार्यरूपी जड अहकार तर बुद्धीप्रमाणें दृश्य आहे. हा अहकार जोंपर्यंत गळला नाही तोंपर्यंत ब्रह्मदेवाजवळ जरी वास केला, तरीही पुनरावृत्ति चुकणार नाही.

प्रकरण ३ रे

मु०—देहापासून अहकारापर्यंत जें त्यापैकीं एकालाहि आत्मा

म्हणता येन नाही व यापुढे आणखी काही नाही. अर्थात् बाकी शून्य राहिले. हाच आत्मा काय ?

गु०—आत्मा तर परमानंदरूप आहे, तो शून्य होईल काय ?

गु०—जागृदावस्थेमध्ये घडलेले सर्व व्यापार स्वप्नावस्थेमध्ये संकोचित होतात, मात्र किंचेक दृष्टश्रुतादि व्यवहार मानसिक काही वेळ भासतात ते सर्वहि निद्रेमध्ये अत्यंत छीन होतात. हे तर पूर्वीच आपण सांगितले आहे. त्यावेळी परमानंदही होतो; मग आनंदरूपी शून्यच आत्मा का न म्हणावा ?

गु०—बुद्धीमध्ये चैतन्याचे प्रतिबिंब पडले तोच जीव होय. ह्या जीवाला बुद्धिद्वारा स्यूटदेहाचे तादात्म्य घडते तेव्हा प्राधान्याने नेत्रांत स्थिति होऊन आपापल्या देवतानीं अनुग्रह केलेल्या इंद्रियांनी विषयाचे ग्रहण होते. ही स्यूटमोगरूपी जागृदवस्था विघ्ननामक जीव अनुभवितो, व तोच जीव इंद्रिये मनांत छीन ज्ञान्यावर कंठस्थानी लिंगदेहाशी तादात्म्य पावून तोच विघ्ननामक जीव तैजससंज्ञक होऊन जागृदवस्थेन पाहिलेले, ऐकिलेले इत्यादिक जे विषय त्याचा संस्काररूपी प्रविधिक मोग अतःप्रज्ञेने घेतो, व या नंतर नाहीमार्गाने हृदयवेष्टनरूपी पुरीतनामाचे पोकळीत येऊन प्राज्ञनामक हो'सता ब्रह्मरूपीशय्येवर निजून चेतोमुखाने परमानंद मोग घेतो. पण पाण्यांत पडलेल्या पाण्याच्या घेवाप्रमाणे ब्रह्मस्वरूपी मिसळून जात नाही. जसा पाण्याने मरलेला शिंसा तोंड घट करून पाण्यांत टेविला तरी ते पाणी जसे टेविलेल्या पाण्यांत मिसळत नाही, व पुनः शिंसा उचळला तर तेंच पाणी तसेच

असतें; त्याचप्रमाणे अनिर्वचनीय अज्ञानानें आवरलेला जीव शोपे-
मध्ये ब्रह्मस्वरूपी मिळाला तरी आपलें प्रारब्ध भोगण्यासाठी काही
निमित्तानें [ईश्वरेष्टेन] तोच जीव त्याच स्वरूपानें पुनः जागा
होऊन देहावर येतो व पूर्वी केलेले व पुढे करण्याचे आपले सर्व
उद्योग आठवितो; पण ब्रह्मज्ञानानेंच नष्ट होणारें उपाधिभूत अज्ञान
नष्ट झाल्यापाचून निरुपाधिकपणें ब्रह्मस्वरूपात अत्यंत छीन होणार
नाहीं. हा जो अवस्थावान् जीव व ह्याचे अवस्थाव्यापार जाणणारा,
त्या सर्वांहून विलक्षण असून सर्वसाक्षी आहे. तो शून्याहून निराळा,
शून्याचाही साक्षी आहे. अन्यथा शून्य तरी कोणास कळलें ? ज्याला
शून्य कळों आलें तो तर शून्याहून निराळाच आहे.

मु०--एवढ्या गाढ शोपेंत तो साक्षी कसा असतो व जागेपणी
त्याची ओळख कशी पटावी ?

मु०--ज्याप्रमाणे ग्रहण लागतें त्या वेळीं राहून घासलेलें सूर्य-
मंडळ किंवा चंद्रमंडळ पाहणाऱ्यास स्पष्ट दिसून आलें नाहीं तरी
तेवढ्यानें तीं मंडळें नाहींतच अशीं होत नाहींत मात्र स्पष्ट भासत
नाहींत; पण तसल्या त्या खप्रासाच्या वेळीं खप्रासातिरिक्तपणानें त्या
मंडळाचा भास होतोच होतो त्याप्रमाणे सर्वेद्रियात करणोपरमरूपी
निद्रेमध्ये शून्य साक्षीपणाने राहून जीनाला उठल्यावर स्मरण करून
तोच देतो, इत्यादि प्रमाण आहे म्हणून शोपेंतून उठलेला जीव मी
इतका वेळ सुखानें निजलों होतो, मी काहीं जाणलें नाहीं असे
सद्गार काढितो. पूर्वी अनुभविल्यापाचून हें स्मरण तरी कसें व्हावें ?
तेव्हां त्या वेळींहि हा अनुभव आहे व दुसरें असें, हा जीव म्हणजे

ब्रह्मस्वरूपाहून निराळाच एक पदार्थ आहे असे नाही.

ब्रह्म सत्यं जगन्मिथ्या जीवो ब्रह्मैव नापरः

असे प्रमाणहि आहे. जोंपर्यंत संघाताचा अभिमान धरून मी कर्ता, मी मोक्ता, मी सुखी, मी दुःखी इत्यादि रूपानें व्यवहार करतो तेव्हा जीव गूढटला जातो. हा जीव स्वतः सच्चिदानंदस्वरूपी असूनही देहादिकाचे ठायीं निमग्न होऊन मायेनें मोहित होताना सुखासाठीं तळमळ करून मनाला प्रिय वाटणारे बरेच सर्वं करितो.

यावतः कुरुते जंतुः संबंधान्मनसः प्रियान् ॥

तारंतोऽस्य निखन्यंते हृदये शोकशंकरः ॥

पण त्यापामून सुग कोटून होईल ? होणारच नाही.

सुखमस्यात्मनो रूपं ॥

आपण सुखरूपी आहें असें खरोखर जोंपर्यंत कळेल नाही तोंपर्यंत देहाला, प्राणाला, मनाला, बुद्धीला किंवा अधिक पाहिलें तर शून्याला मी आत्मा म्हणून भ्रातृपणें वाद मात्र करण्याचा, पण ह्या शून्याचाहि साक्षी, व धर्माधर्मादिरहित, कार्यकारणभाववर्जित असून, भूतमविष्यवर्तमानकालानें परिभ्रिज्ज होत नाही. अतएव पदमाविकार ज्याला नाहीत असा, निःस्पृह, शुद्ध, बुद्ध, मुक्त परमानंदादितीयरूपी आत्मा कळण्याचा कठीण आहे. जागेपणीं ह्याची ओळख पटण्याला अवघड नाहीच नाही. सर्व विकल्प दूर करून स्वसंवेद्य आत्मस्वरूप आपणच ओळखावें, जमा वारा आनंदां घुमल्यानें पाण्यावर पाण्याचा तरंग निराळ्या स्वरूपामाचा भासतो, पण त्याच्या आत पाणी, पूर्वेकडे व पश्चिमेकडेसही पाणी, व जिव्हून

आळा व जिकडे जातो तें सर्व पाणी, व वायु शांत झाल्यावर तरंग म्हणून कांही निराळा पदार्थ आहे काय ? कांही नाही. त्याप्रमाणेंच भूतभौतिक देव, नर, नारी, पशू, पक्षी, कृमि, कीट, वृक्ष, वृद्धी इत्यादि विविधरूप नामकर्मगुणभेदानें बाह्य दृष्टीनें जें जें भासतें, तें तें सर्व एक सच्चिदानंददात्मक स्वरूपच आहे. दुसरें कांही नाही. जें स्थावर जंगम अणुरेणूपर्यंत दिसतें त्याचें नामरूप सोडून एक सच्चिदानंददृष्टीनेंच सर्व पहावें. मग कोणाचा कोण प्रिय, अप्रिय, मित्र, शत्रु, द्वेषा, उदासीन, साधु, असाधु व कोणाचा वियोग, कोणाचा योग ! ही सर्व व्यावहारिक एक काहाणी आहे.

मु०—तुम्हीं म्हणतां तें खरें, पण हें भिन्नपणानें नामरूप आकाराला पावलेलें जगत् ढळढळीत दिसत असतां त्याचा अपलाप करून हें एकच आहे असा निश्चय तरी कसा मनांत मरावा ?

गु०—वर्षोपला यथाऽभिन्ना अपि मिन्ना इहांभसि ॥

ब्रह्मणीदं तथा विश्वं ब्रह्माभिन्नं विनिश्चिनु ॥

जेशा जळरूपी गारा दगडासारख्या घट्रूपाच्या जळावर पडल्या तरी जळाहून निराळ्याच दिसतात, पण विचक्षण लोक गार लागणाऱ्या गारा पाणीच आहे अशाच दृष्टीनें पाहतात व क्षणांतरी त्याच गारा पाणी होतें; ह्या न्यायानें सर्व जगताचें नामरूप सोडून निरंतर सच्चिदानंददृष्टी मात्र विवेकानें ठेवावी हेंच विवेकाचें कार्य होय. दगड मारून घडा फोडल्याप्रमाणें अजिबात नामरूप नाहीसें करावें असें कर्तव्य नाही, तें जगत् विवेकानंतर दग्धपटन्यायानें बापुडें राहिना का ? एक वेळ बाधित केल्यावर बाधितानुवृत्तीनें

राहिलें तरी त्यापासून मग काय वाधा आहे ? काहीं नाही. यावत् व्यवहारक्षयपर्यंत वापुडें खुशाल राहो. कारण कीं:—

करें निर्मिलें तें मनं तोडवेना, मनं निर्मिलें तें करें मोडवेना

मु०—आपण सांगता पण अजून निश्चय होईना.

गु०—तुला संशय राहिला असेल तर अजून प्रश्न कर. मी निः-
संशय करतो.

मु०—संशय तर नाही. तुम्हीं सांगता तसा विचार करावा खरा;
पण चित्ताची एकाग्रता होत नाही, यास काय करावें ?

गु०—तर चिरकाल ध्यान करून सावधान हो.

मु०—हेंही खरें, पण गात्राची निष्कारण उठाटेव करण्यास वेळ
मिळते, परंतु अद्वैत वासना होण्याची मुष्कील पडते.

गु०—ध्यावरून असा निश्चय होतो कीं, अद्यापि तुझ्यावर ईश्व-
राचा अनुग्रह झाला नाही, त्यावाचून श्रवण केलें तरी तें—

नळी फुंकिली सोनारें । इकडून तिकडे गेलें वारें ॥

याप्रमाणें ममत्तावें, किंवा काहीसैं समजलें तरी न उमजल्या-
मुलें लोकामध्यें वटवट करण्यास मात्र मिळेल. काय त्याचा उपयोग ?

लोकां सांगे ब्रह्मज्ञान, आपण कोरडा पापाण ॥

मु०—तर असें श्रवण करूं नये काय ?

गु०—बापानो, तुम्हीं श्रवणास जाता म्हणून विद्याच्या पुराणिक-
बुवाला पोयी सोडण्याचा प्रसंग तरी येतो, नाही तर मग 'राम-
कृष्णमोक्षदेव.' तुम्ही पुराण-कीर्तनास जाऊन इकडच्या तिकडच्या
गोष्टी करा किंवा माळा फिरवा अथवा वाती पत्राखळी वगैरे

करा; पण रोज मूठमूठ धान्य आणि अखेरीस विदायकी, एवढ्याला काही धान्या नाही.

मु०—आमची ही मस्करी करतां ?

गु०—आम्ही स्वतःच मस्करी (संन्यासी) बनलों, दुसऱ्याची मस्करी करावयाची ? एका मनानें दोन कामें होत नाहींत. आधी श्रवणाला वेळ थोडाच वाटणीस येणार, तोही व्यर्थ गेला तर मनुष्यजन्माचा काय उपयोग ? ह्याचकरितां असें जाचून बोललेलें अंतःकरणास खोचूनतरी लक्ष्यपूर्वक थोडें श्रवण घडूं या; तें व्यर्थ जाणार नाही.

मु०—हें तर पत्करलें; पण ज्या योगानें श्रवण केलेलें मनांत ठसून त्याचें मनन, निदिध्यासन (ध्यान) घडेल असा ईश्वरानुग्रह कसा व्हावा ?

गु०—सर्व प्राण्यांला आपल्याप्रमाणेंच देहादिक प्रिय आहेत व जसें आपणास दुःख होतें तसेंच इतरांसही होईल व ' देह हें देऊळ आहे व त्यामध्ये राहणारा जीव हा सदाशिव आहे, असा निश्चय करून अहिंसारूप पुष्प त्याला आवडतें तें देऊन निरंतर ' सोहें भावानें पूजा करावी.' हिंसा म्हणजे प्राणच घेणें असा अर्थ नव्हे, तर कायावाचामनें दुसऱ्यास पीडा न देणें हा अर्थ समजावा. अतः एव निरर्थक कोणाचें मनसुद्धां दुखवूं नये व कायावाचामनानें केलेलें सर्व कर्म ईश्वरास समर्पण करावें; आपली बुद्धि स्वच्छ राखावी, सरळ वागावें, खोटें बोलूं नये, क्रोधरूपी मांगाचा स्पर्श करूं नये, ज्ञाना तर खानच करावें. कसें कोणी बोडेत आपण

शांति धरात्री, दुर्जनपण करुं नये, इन्द्रियें आपल्या ताव्यांत ठेवात्री, प्रिय भावण करावें, वाईट कर्माची लाज ठेवात्री, हानि 'शाल्यास' खचूं नये, इष्ट वियोग झाला तरी हळहळूं नये, मोठेपणा सोडून घावा, बाह्याभ्यंतर शौच (शुद्धि) करावें, संगती करणें तर सज्जनांचीच करावी, मिळेल त्यांत सत्तास मानावा, घडेल तसतसें श्रवण आदरानें करावें, असें वागल्यास अवश्यमेव ईश्वरानुग्रह होईलच होईल.

मु०—सोहं भावानें पूजा करावी म्हणतां तो सोहंभाव कसा ?

मु०—सः म्हणजे तो परोक्ष दूर असणारा, अहं म्हणजे मी' अपरोक्ष स्वयंप्रकाश, हे दोन पदार्थ आहेत. यांनाच जीव-शिव म्हणतात. सोहं हें वाक्य आहे व सः आणि अहं हीं दोन त्यांचीं पदे होत. वाच्यार्थ, उद्धार्य असे दोन अर्थ प्रत्येक पदाचे आहेत. त्यातून पाच भौतिक स्फुल्लदेह, हा पहिला; पांच ज्ञानेन्द्रियें, पांच कर्मेन्द्रियें, पांच प्राण, मन व बुद्धि मिळून एक छिगदेह हा दुसरा; अज्ञानकारण देह हा तिसरा, मिळून देहत्रयवेष्टित जें चैतन्य अविद्याप्रतिबिंबित जीव, अविद्याधिष्ठान चैतन्य, हा अहं पदाचा वाच्यार्थ आहे व साक्षी, कूट, प्रत्यगात्मा हा अहंपदाचा उद्धार्य आहे. सप्तपाताळ लोक पायापासून कंबरेपर्यंत ज्याचे, व भूरादिलोक नाभीसमून मस्तकापर्यंत ज्याचे, नक्षत्रे-दान; माया-हास्य; रात्र-दिवस ज्याचे निमेषोन्मेष; सृष्टि-कलाश; समुद्र-कुक्षी; नद्या-नाड्या; वृक्ष-फेस; वृष्टि-रेत; अस्थि-मर्बत असा त्रिराट देह ज्याचा स्फुल्ल होय. दिशा-कर्ण, वायू-स्वचा, सूर्य-नेत्र, वरुण-जिह्वा, अश्विनी-

करा; पण रोज मूठमूठ धान्य आणि अखेरीस विदायकी; एवढ्याला कांही वानवा नाही.

मु०—आमची ही मस्करी करतां ?

गु०—आम्ही स्वतःच मस्करी (संन्यासी) बनलों, दुसऱ्याची मस्करी करावयाची ? एका मनानें दोन कामें होत नाहीत. आधी श्रवणाला वेळ थोडाच वाटणीस येणार, तोही व्यर्थ गेल तर मनुष्यजन्माचा काय उपयोग ? ह्याचकरितां असें जाचून बोललेलें अंतःकरणास खोंचूनतरी लक्ष्यपूर्वक थोडें श्रवण घडूं या; तें व्यर्थ जाणार नाही.

मु०—हें तर पत्करलें; पण ज्या योगानें श्रवण केलेलें मनांत ठसून त्याचें मनन, निदिध्यासन (ध्यान) घडेल असा ईश्वरानुग्रह कसा व्हावा ?

गु०—सर्व प्राण्यांला आरल्याप्रमाणेंच देहादिक प्रिय आहेत व जसें आपणास दुःख होतें तसेंच इतरासही होईल व ' देह हें देऊळ आहे व त्यामध्ये राहणारा जीव हा सदाशिव आहे, असा निश्चय करून अहिंसारूप पुष्प त्याला आवडतें तें देऊन निरंतर ' सोहें भावानें पूजा करावी.' हिंसा म्हणजे प्राणच घेणें असा अर्थ नव्हे, तर कायावाचामनें दुसऱ्यास पीडा न देणें हा अर्थ समजावा. अतः एव निरर्थक कोणाचें मनसुद्धा दुखवूं नये व कायावाचामनानें केलेलें सर्व कर्म ईश्वरास समर्पण करावें; आपली बुद्धि स्वच्छ राखावी, सरळ वागावें, खोटें बोलूं नये, क्रोधरूपी मांगाचा स्पर्श करूं नये, शाला तर खानच करावे. कसें कोणी बोलोत आपण

शांति धरावी, दुर्जनपण करूं नये, इद्रियें आपल्या ताव्यांत ठेवावी, प्रिय भाषण करावें, वाईट कर्माची लाज ठेवावी, हानि 'शाल्यास' खचूं नये, श्ट वियोग झाला तरी हळहळूं नये, मोठेपणा सोडून घावा, बाह्याभ्यंतर शौच (शुद्धि) करावें, संगती करणें तर सज्जनांचीच करावी, मिळेल त्यांत संतोष मानावा, घडेल तसतसें श्रवण आदरानें करावें, असें वागल्यास अवश्यमेव ईश्वरानुग्रह होईलच होईल.

मु०—सोहं भावानें पूजा करावी म्हणता तो सोहंभावा कसा ?

गु०—सः म्हणजे तो परोक्ष दूर असणारा, अहं म्हणजे मी' अपरोक्ष स्वयंप्रकाश, हे दोन पदार्थ आहेत. यांनाच जीव-शिव म्हणतात. सोहं हें वाक्य आहे व सः आणि अहं हीं दोन त्याचीं पदें होत. वाच्यार्थ, लक्ष्यार्थ असे दोन अर्थ प्रत्येक पदाचे आहेत. त्यातून पांच भौतिक स्थूलदेह, हा पहिला; पांच ज्ञानेन्द्रियें, पांच कर्मेन्द्रिये, पाच प्राण, मन व बुद्धि मिळून एक लिंगदेह हा दुसरा; अज्ञानकारण देह हा तिसरा, मिळून देहत्रयवेष्टित जें चैतन्य अविद्याप्रतिबिंबित जीव, अविद्याधिष्ठान चैतन्य, हा अहं पदाचा वाच्यार्थ आहे व साक्षी, कूट, प्रत्यगात्मा हा अहंपदाचा लक्ष्यार्थ आहे. सप्तपाताळ लोक पायांपासून कंबरेपर्यंत ज्याचे, व भूरादिलोक तामीरासून ग्रस्तकापर्यंत ज्याचे, नक्षत्रें-दात; माया-हास्य; रात्र-दिवस ज्याचे निमेषोन्मेष; सृष्टि-कटाक्ष; समुद्र-कुशी; नद्या-नाड्या; वृक्ष-केश; वृष्टि-रेत; अस्त्रि-पर्यंत असा विराट देह ज्याचा त्यूल द्यौः दिशा-कर्ण, वायू-त्वचा, सूर्य-नेत्र, वरुण-जिह्वा, अग्निनी-

कुमार-नासिका, अग्नि-वाचा, इन्द्र-हात, प्रजापति-लिंग, मृत्यु-गुद, मन-चंद्र, बुद्धि-बृहस्पति, चित्त-विष्णु, अहंकार-रुद्र असा हिरण्य-गर्भाख्य लिंगदेह ज्याचा व माया अव्याकृताख्यकारणदेह ज्याचा, ह्या देहत्रयानें वेष्टित जें ब्रह्म चैतन्य (माया, मायाधिष्ठान, ब्रह्म-चैतन्य व मायाप्रतिबिंबित ईश्वर) हा सः या पदाचा वाच्यार्थ होय. व सत्य ज्ञानानंतपरमानंद लक्ष्यार्थ होय. तेव्हा दोन्ही वाच्यार्थांला विरोध आला तरी वाच्यार्थ सोडून (देहप्राणेंद्रियमनोबुद्धिअहंकारा-हून वेगळा; विश्व, तैजस, प्राज्ञ हे तीन देहाचे अभिमानी विकारी याहून निराळा; जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तीचा साक्षी, अन्नमय, प्राण-मय, मनोमय, विज्ञानमय, आनंदमय ह्या कोशाहून व्यतिरिक्त जो मी कूटस्थ साक्षी प्रत्यगात्मा तोच हा विराट्सूत्रात्मा; अव्याकृतमाया ह्या तीन देहाहून निराळा, व त्याचे अभिमानी वैश्वानर, हिरण्यगर्भ ईश्वर त्याहून वेगळा, व सृष्टिस्थितिप्रलय हे त्याचे व्यापार जे, त्यांचा साक्षी, सत्य, ज्ञान, अनंत, नित्य, शुद्ध, बुद्ध, मुक्तस्वभाव परमात्मा आहे.) असेच दोन्ही लक्ष्यार्थांचें अखंड तैलधारेप्रमाणें निरंतर चितन करावे. हेंच निदिध्यासन [ध्यान] होय. जीवशिव एकच आहेत, असें वेदांत ऐकून निर्धार करणे तें श्रवण होय. श्रवणानें संशय नष्ट होतात. अविद्याउपाधीनें जीवाला किंचिज्ञपणा आला व विद्या—(माया)—उपाधीनें शिवाला [ईश्वराला] सर्वज्ञपणा आला, हे दोन्ही उपाधी सोडल्यावर परस्पराचें एकत्व संभवतें, असें अनुसंधान श्रवणानुसारानें करणें तें मनन होय. मननानें असंभावना नष्ट होते. स्वप्नाप्रमाणे दिसणारें नामरूपात्मक जगत् मृगजळाप्रमाणें

किंवा दोरीच्या सर्पाप्रमाणे आहे, व श्रवण-मननाने निःसंशयपणे ठरलेले जिवेशिवांचे एकत्व मात्र सत्य आहे असे धारणा लावून चित्ताने जीवशिवैक्यधेयाचे निरंतर चिंतन करणे ते निदिध्यासन होय. ह्या ध्यानाने विपरीत भावना नष्ट होते. मग नामरूप कुल-जातिसंबंध सोडून देहाला मी म्हणतात त्याप्रमाणे शिव परमात्मा मी आहे असे दाढ्य होऊन शोपेप्रमाणे सर्व विसरून जाणे ही उपरती [निर्विकल्पसमाधि] होय. ह्याने कृतकृत्यता येते. पुनः जन्म होत नाही. ज्ञानसमकालच मुक्ती आहे तरी लोकदृष्टीने यावत्प्रारब्ध देह राहो, एक वेळ आवरणभंग झाल्यावर पुनः देहादिकांचा तादात्म्याध्यास होत नाही, हेंच बोधाचे वैभव. अभ्यासाने बोध दृढ करून मनोभंग, वासनाक्षय ज्यांनी केला त्यांना ही जीव-मुक्ती मिळते. विशेष काय सांगावे, एक वेळ आत्मसाक्षात्कार झाला म्हणजे मोह, शोक रागादि नष्ट होतात, संशय फिटतात, हृदयप्रंगी तुटतात, जन्ममरण देणारी कर्मे खुंटतात, सर्व पाश तुटतात. मग तेथे कर्तृत्व, भोक्तृत्व, पापपुण्य पुढे कोठून येणार ? ह्याप्रमाणे ह्याच डोळ्यांनी जीवमुक्तीचा हा सोहळा ज्यांनी अनुभविला त्यांचे प्रारब्ध संपल्यावर पिकल्या पानाप्रमाणे देह कोठेहि पडो, प्राणोत्कांती होणार नाही. तापलेल्या दगडावर टाकलेल्या पाण्याप्रमाणे सर्व कळा स्वरूपांत लीन होतांच पूर्वी ब्रह्मच अमृत जीवपणा भ्रमाने आलेला तो ज्याचा गेला असा तो ब्रह्मच होतो. हे सारांशमून वेदांत-तात्पर्य सांगितले आहे. आतां ह्यापुढे सांगण्याचे व ऐकण्याचे राहिले नाही. असे म्हणून गुरुजी स्तब्ध राहिले, ते

पाहून मुलगी चकित होऊन वेलेल्या श्रवणाचें मनन व निदि-
ध्यासन करून चिरकाल समाहित होऊन स्वानुभूतीनें गाते.

पद

मी चमकुन गेल्ये होता ज्ञान ॥ ध्रु० ॥ नरनारी नगर विचित्र ।
स्थावरजगम जें सर्वत्र । पाहत होते ते हे नेत्र, गेले झुलोन ॥ १ ॥
अहो मी झाल्यें सैरावैरा । आता केची येराझारा ॥ अजुळि दिधली
म्या ससारा, सार घेऊन ॥ २ ॥ देहीं असता विदेहस्थितिनें ।
जितेपणीं मी मरून गुरुनें । कथित ज्ञानामिज्वाळेनें, मोह जाळून
॥ ३ ॥ पूर्वघराळा टाळा खोविला । स्वानदानें खोपा भरिला ।
अजुळि दिधली कुळशीळाळा, अजिचा सुदीन ॥ ४ ॥ आता
नि सगचि होऊन । जनलजेलाही दवडून । परपुरुषाला आळि-
गोन, धिंगडा घालीन ॥ ५ ॥ कोणी म्हणोत मजला वेडी । परि
मी आवृत्तिसाडी फेडी । भर लोकामधि नागडी उघडी, पुगडी
घालीन ॥ ६ ॥ पूर्णानंदाची घागर । हातीं वेघोनी हुकार । करि
काढोनी उच स्वर, पुगडी घाळून ॥ ७ ॥ मीच जगाची उत्पादक ।
मी सर्वांच्या पूर्वील एक । मी अन्नचि मी अन्न भक्षक, एक होऊन
॥ ८ ॥ इति स्त्रीशिक्षायां तृतीय प्रकरण समाप्त ॥ ग्रंथ सल्या ६००॥

श्रीदत्तात्रयार्पणमस्तु ॥

वायकानीं म्हणावयाचें गीत

(चाल-रामाची सीता पल्लवपुष्प)

प्रश्न-अग व अससी कुणाचि कोण मे योळ जासि थुठें
अवले । इथ आळिस कोडुनि भले ॥ मायबाप भादलें कोण, तुला

तूं म्हणविण पांसुळा । परी होसि प्रिय न हरिला ॥ बाई० ॥ ५ ॥

साध्वीधर्म पद

(चाल-पार्वती पूसे महादेवासी)

आतां करुनि एकाप्रता परिसा साध्वी धर्मा । एका भावें तो
 आचरितां तुम्हां देखील शर्मा । नर्मा जोडुनि कर्मा उलंडुनि खरुपी
 रहाल डसुनि ॥ ऐकें हो साजणी ॥ धृ० ॥ १ ॥ दो नवऱ्या जी
 भजे नारी ती ह्या लोकी असती । इह लोकी ती घेई अकीर्ति मेल्या-
 वर दुर्गति । जे जे पहाली ते ते म्हणती छि थु मरो ही असती ॥
 ऐका० ॥ २ ॥ मरतां असतीस बांधुनि नेती यमदूत देउनि मारा ।
 मारा भजलि म्हणुनि न थारा कोण न देती पितरां । घेउनि संगे
 पूर्वाऽपरो नरकीं पडे अवधारा ॥ ऐका० ॥ ३ ॥ साधुगुरूची हो
 तूं कन्या मग तूं होसिल साध्वी । मृदू मनाची सिंधुदयेची होउनि
 वाणी माध्वी । बोल बाई मोल कांहीं तुझे मग नोहे साध्वी ॥ ऐका०
 ॥ ४ ॥ संसार सासुरा तुज नेदी थारा आतां बळ माधारा । सद्विचार
 माहेरघरा भीडभाड सोडुनि परा । पुरुषासंगे धिगडा घाली त्याहुनि
 नाणी मनि दुसरा ॥ ऐका० ॥ ५ ॥ काया वाचा मनैं करुनि पर-
 पुरुषा तूं भोगि । आठ प्रकारें संशय सोडुनि होशिल मग तूं वेगी ।
 धन्य जाण मान्य बाई जेवीं या जगां योगी ॥ ऐका० ॥ ६ ॥
 मायावरण लुगडी केडी त्रिगुणवेणी सोडी । पापपुण्य सूत्र तोडी घे
 चक्रघांत उडी । कांतपदाची गोडी न दवडी आवडी आन बाई खंडी
 ॥ ऐका० ॥ ७ ॥ परावरतु देखसी जरी तरी हृदयमंथी तुटती ।

तेव्हाच जे माये सकळहि संशयघट पुटती । ऐशा घमें उपतिळ कमें
दत्तोऽप्यभितस्ते ह्यटति ॥ ऐका० ॥ ८ ॥

कामशमन

(चाल—उद्धवा शांत०)

वाई ठाकम् ठिक्का मोठा । कां दाविसि थाटामाटा । आतां
अमुचि न करीं यद्वा । आम्ही धरील्या उपरतिवाटा ॥ चाल ॥
तांबुलें लाळि आळि ओंठा । आगि दाविसि यावनताठा । कां
मिरविशी शृंगार थाटा ॥ व्यर्थचि हा तव श्रम मोठा ॥ १ ॥ कां
उगिच सरकविसी पदरा । का करा करीसी न भारा । मिळें येयें
क्षणभर थारा । चमकविसी व्यर्थचि हारा ॥ चाल ॥ रुप लाव-
ण्याचा भारा । तर्तरेचा अलंकारा । न मुळो या अयि निःसारा ।
संसार त्यजिळा जो खोटा ॥ २ ॥ तूं म्हणसी असि मीं न इच्छीं ।
परि करवी कुण वळें पच्ची । सुनो बात मायीं हें सच्ची । तेरी परीग
अससि तूं कच्ची ॥ चाल ॥ नेणसीग कामक्रोधाची । हे शक्ति तव
मति आचि । हे करील तुजला लुच्ची । साचि होईल दे खोटा ॥
अयि० ॥ ३ ॥ हा राजस खादळ पापी । बैरी हा पहा चट्टरुपी ॥
हा घालिल तुजला टोपी ॥ दुःपुरचि हा जग चेपी ॥ चाल ॥ हा
विद्वद्द्वैर्यां छोपी । हा तुमचीं पुण्यें कापी । हा तुमची घोरीव दडपी ।
कोपरुपी रोली हा करटा ॥ अयि० ॥ ४ ॥ इंद्रिये आणि मन मति
हे । तिनही किळे असतिग तूं हे । टेवि स्वाधिन आन न पाहे । रंग-
रुपा भुंजु नको मोहें ॥ चाल० ॥ दुजादाज् कमासमनोहे । हा तुजला

देईल पोहे ॥ तस्मात्त्वं जत्यबले हे । हरीभक्त्या हि बलिष्टा ॥ ५ ॥
अयि कामचि करी तोटा । तुज दाविल जनिमृतिवाटा ॥ धृ० ॥

प्रबोध

प्रबोध पहाट बाहेर जहाली उघडीं विवेकलोचना, उठीं उठीं
सत्वर बाई सोडिं या मायाशयना, सरळी अविधि निशा आतां
गाढतमा उरविना, गुरुप्रसाद अरुणोदय हा सांघरं साधनवसना
॥ १ ॥ उठी उठी सत्वरबाई सोडिं या मायाशयना, सृष्टिक्षणापासुनि
येवढा काळ गेला तुज कळेना, येतो मीग काकुळती असमंजसहें
पाहावेना, किती ढळवूं उठगे आता उघडी विचारलोचना ॥ धृ० ॥
ठाई ठाई स्वानुभवज्योती पाजळीलया ब्राह्ममुहुर्ती, द्वैत चुळ भरुनि
ओतीं भ्राती जेणे मग नुरती, दृश्यभास तारापंक्ती जेथचा तेथचि लपती
जीवचंद्राचीहि दिसी हळुहळु पाहें लपती ॥ २ ॥ उठी० ॥ भेद-
काढप कांडुनि बाई जन्ममूळ दळप दळी, सुटली मनवासुरें पळतील
दूर तीं आकळीं, इंद्रियगाई निर्गुणवनी सोडुनि दे ह्या वेळीं, मग
कामादिक चोराची पर्वा न ये तुज बाळी ॥ ३ ॥ बाई विज्ञानार्क-
उदेता देहधी धुके लपति, वैराग्य किरणें पडता विषय कुमुदें वाळती,
आशा तृष्णादिक आलि त्या मधि आपोआपचि मग मरती, परी मूढ
मृगा विषवमृगतृष्णा भ्रमवी ॥ ४ ॥ उठी० ॥ तेव्हा आता सोडुनि
भ्रांती सावधान चित्त करावें, वासना शेजारीण ईश्या गृहा नच
जावें, तत्त्वज्ञान निजगृहकृत्य स्वानुभवगेही करावें, मग मन भगुनि
सुवां लवकर दत्तमय व्हावें ॥ ५ ॥

मोवळे

(चाड-उद्धवा गानवन०) -

पडे सूत्रावरी जरी चरण । तरी तुज ये ओवळें पग । मग
 न्हासी मटामट पग । तुज असता सोंवळेंपग । जरी विरुद्ध बोत्रे
 कोण । लागटाच तुन ये गीण । ऋडफटसी अग हे कोण । सोंवळें
 मानि पूर्ण ॥ चाड ॥ वासना हे चामारीग । आगा तृणा म्हारीग
 जाण । ममता हे पाहे टोंबीग । रजकिंग हे ऐशी अहंता ॥ असे०
 ॥ १ ॥ एकमुक्त नक्त करिशी । हरिवासर एकादशी । हविष्यानें
 चातुर्मास ग्वादि । सेविसि निच तुळसी । देह शोषुनि निर्मळ
 होसी । ब्राह्मणा बाण देसी । मनु जपसी तथें न्हासी । परि शुद्धि नसे
 तुजपाशी ॥ चाड ॥ कामक्रोधा धेंडा शिव होशी । दंस छेम माग-
 मानसी । मदमासर हारा धरिशी । ह्या सोंगे शुचि कथि होसी
 ॥ अमे० ॥ २ ॥ कानी पाटुनि खरळे । काय करी भरजरी सोंवळें ।
 मन विरया पाटुनि पळे । काय करिता आचार बळे । अहंकार
 गौरवि उसळे । कशि येनि हानी फळे । ईशणीच चित्त बळे ।
 स्वच्छता कशि मग मिळे ॥ चाड ॥ देह तापे संतन पोळे । शिग
 येनां जिव गंवडळे । नसता सुत्र मुत्र वाळे । मग दळे जनी मृती
 कैसी ॥ ३ ॥ चाई अनमी अशी तूं द्राट । हे साड चार्दट खोड ।
 न करी तूं अशी वडवड । निगमाचि धरी वर्ग भीड । बोलाचि
 मनि नाणी तीड । स्वहिताची तुन असो चाड । आतां ममता
 अहता सोड । सदसदस्तु नाड ॥ चाड ॥ कामादिक अरि करी
 आड । आता ससंगती सनी जोड । हरी चाणी धरी अखड । मग

तूं सौंनळी होसी ॥ ४ ॥ अत्यंत मळकट देह । पापपुण्याचें एक
गेह । अस्थिमासरुधिरसमूह । कफपित्तवातव्यूह । तूं न घरी यावरी
मोह । येथें घे तूं ऐसा ऊह । अत्यंत निर्मळ देह । घरसी चित्सुख
संदोह ॥ चाल ॥ महदंतरमनयोराह । वेदस्तज्ज्ञानेनेह । शोच्यं तेन
शुचित्स्वं ह । दत्ताला प्रियतम होसी ॥ ५ ॥ असें कैसें सोवळें
करिंसी दुजा शिवता ओंनळी होसी० ॥

सौभाग्यसुंदरी पद

(चाल—उद्धवा शात०)

सौभाग्य सुंदरी गौरी । दौर्भाग्य माझें वारि ॥ धृ० ॥ जसि शंकर
तुजवर प्रीती । ठेवितो सतत चितीं ॥ पती मजवरि प्रीती । तसिं ठेवो
संतत सुमती ॥ चाल ॥ सौभाग्य सुंदरी गौरी । गिरिधर शंकर नारी ।
परिहरी दुःखें सारी । मज घरी स्वकरीं गौरी ॥ १ ॥ मम भर्ता
बल्लभ होयी । ऐसा तूं मज वर देई । सौभाग्य अक्षय देई । रूपही
उत्तम देई ॥ चाल ॥ यश देई माग्यहि देई ॥ पुत्रपौत्र उत्तम देई ।
धनधान्य अक्षय देई । सर्वकाम दे ईश्वरी ॥ २ ॥ वदली अरुंधती
ऐसी । ख्यात्याख्यभृगुपत्नीसी ॥ भग ख्याती प्रार्थी तीसी । फळ आलें
यास्तत्र ऐसी ॥ चाल ॥ भाव ठेवुनि निजमानसी । जी नारी प्रार्थी-
तीसी । सौभाग्य सुंदरी खुशी । होईल हे मनि निर्धारी ॥ ३ ॥

प्रार्थनाश्लोक

सौभाग्यसुंदरी वदे गौरी गिरिशवल्लभाम् ॥

सौभाग्यनक्षय देहि भर्तुर्बल्लभता मम ॥ १ ॥

रूपं देहि यशो देहि भगं भगवति देहि मे ॥

पुत्रान् देहि धनं देहि सर्वान्कामांश्च देहि मे ॥ २ ॥

सासुरवास पद

(चाल-अहारे कृष्णा०)

अहा मायबापा लोटुनिः देशी । मज दिन-निशी सासुरवाशी
॥ धृ० ॥ चितोवा मामाजी फजिती माजी । करिती प्रवृत्ती सासु
मज माजी । अहा० ॥ १ ॥ तृष्णा हे नणदूली लावालावी मली
करी । लावी कली आपण हो मली ॥ अहा० ॥ २ ॥ चावट दीर
हे काम क्रोध लोम ॥ शांतीशेजे घरी जातां देती क्षोम ॥ अहा०
॥ ३ ॥ वन्सानी माझी पुरविळी पाठ ॥ रति आकावाई पाडिती फूट
॥ अहा० ॥ ४ ॥ किती करूं धंदा किती काढूं चेंदा ॥ माहेरी
एकदां ने मज गोविंदा ॥ अहा० ॥ ५ ॥ समाधान भोजन नच
एक दीन ॥ न मिळे येये दीन शालें निशिदीन ॥ अहा० ॥ ६ ॥
उपकार कोणा न येचि करुणा ॥ अहंकार टोणा पती मारी तरुणा
॥ अहा० ॥ ७ ॥ बावा आतां होतों मी निःसंग ॥ पर पुरुषाचा
करुनियां संग ॥ अहा० ॥ ८ ॥

(चाल-सिंदूर भरिला मांगी कुंकु०)

दत्ता ये टवकरी ॥ वाट पाहें मंदिरी ॥ धांव घे झटकरी ॥
मज धरि पदरी ॥ गांजिले संसारी । सुख नसे तिळमरी । अपराध
बहु जरी । करिं परि अंतरी ॥ न धरी नरहरी । मन्वरि कृपा
करी । प्रवृत्ति सासु मारी । कसि वाचुं घावरी । तृष्णा ही वनसां
मारी । जाचिते परोवरी । काम मावोजि हरी । गांजि निरंतरी ॥

मन मामजि दूरी । फिरवि क्षणभरी । विसावा नैदि भारी । म्यालें
 मीं अतरी ॥ अशि कशी या घरी । काळ कटु यापरी ॥ बोलाहो
 ह्या उपरी । राहति शरीरी । प्राण केवि सुंदरी । मी विटें यापरी ॥
 समजुनि मनिं हरी । जाच हा त्वरा करी । भेट देई नरहरी । गाठ
 पडे तुझि जरी ॥ मग त्या असरी । हों भिवुनी सारी । माकडें
 कुठें तरी । लपतिल निर्धारी । मग तुझ्या जिवावरी । सुखि मि
 निरतरी ॥ १ ॥

(चाल—ऐका शोणितापूरी बाणासूर०)

जया रूपीं ठकली वेदवाणी ॥ तया दत्ता जोडितों दोन पाणी
 ॥ धृ० ॥ व्यर्थ माझे वाणीला दिधला शीण ॥ जया रूपा नेणती
 वाणी निपुण ॥ प्रजाकाम धन योगें या धरी कोण ॥ प्राणा जिकुनि
 ठकले परि ज्या नेणे कोणी ॥ १ ॥ आयतिक सुखसच्चिद्रूप अमेद ॥
 हा वेदात सिद्धात निर्विनाद ॥ हेचि स्मरता भजतों सोडुनि खेद ॥
 बुद्धिप्राद्या अतींद्रिया ऐक्यवणी ॥ २ ॥ तो हा दत्त मजहूनी दूर
 नसे ॥ समानरी साक्षित्वें एकचि विलसे ॥ त्याहुनि कधिही मीही
 भिन्न नसें ॥ ऐसें वेदें ठरता कैची माय भेणी ॥ ३ ॥

(चाल—आम्हा घरीं ग पाहुणे)

(समयाळु किति आला ग तुझा पती)

जरी यावे पाहुणे घरीं । प्रेमसडामार्जन करी । मग येती नरहरी
 ॥ १ ॥ आण वेगें आवडी जळ । भक्तिभूषा सुविमळ । आणि
 सुमनाची हो माळ ॥ २ ॥ अहकार धूपजाळ । उजाळि सोह दीप-
 माळ । खांय सर्वस्व रसाळ ॥ ३ ॥ नवविभ भक्ति नवू । पक्वानें

करी मवूं । दत्त हर्षे देखुनि बहू ॥ ४ ॥ सावव तूं आतां दळू ।
 आरंभींग हळू हळू । गाई दत्ता जो दयाळू ॥ ५ ॥ अद्वामळी
 जोटुनि पेडें । वैराग्य खुंटा दटें । धरि साधन वळें ओढे ॥ ६ ॥
 दळूंग वाई दळू । संचिन्त्रियमाण दळूं । प्रारब्ध शेष ते चाळूं ॥ ७ ॥
 दळूंग वाई दळू । जन्म मरण हे दळूं । स्वाधिष्ठानीं तत्त्वे गाळूं
 ॥ ८ ॥ दळूंग वाई दळूं । उपाधि सकळहि दळू । तीन्हीही गुण
 ते गाळूं ॥ ९ ॥ दळू ग वाई दळूं । निःशेष सकळहि दळूं । जेणें
 येथें पुन्हां न दळू ॥ १० ॥ कर्म मोगा दळतां हाता । खेदफोड
 उमटे मोठा । विवेकें जिरवी खोटा ॥ ११ ॥ ऐसे गातां दळतां
 दळतां । दत्ता किंवा आली मग जीवता । हरुनी दे सायुज्यता ॥ १२ ॥

(चाल-चउ सडये पाहुं हरि तो गोरूळी काळा झाला खेळना
 कृष्ण आला)

नर जन्मा येउन नि पूर्वी कमें केळी न बरवी । दणवीळी भारें
 उर्वी ॥ १ ॥ मातापीता इष्टभ्राता उपदेष्टा दानामर्ता । मयहर्ता
 चुडता झाला ॥ २ ॥ सकळ्यांवा द्वेपी निंदी वाग्वाणें हृदयें भेदी ।
 विषयसुखी सदां आनंदी ॥ ३ ॥ कुळ्याकूळ न विचारी । भक्ष्या-
 भक्ष्य न निर्धारी । असि विटें मी पापरी ॥ ४ ॥ कायिक आणि
 वाचीक । मानसिक सांसर्गिक । केळे हो म्यां बहू पानक । स्पृष्टा-
 स्पृष्ट ज्ञाताज्ञात । मुक्तामुक्त पीतापीत । करि पापें मी सतत ॥ ५ ॥
 सूर्यराय अति पाप । बहुपाप उपपाप । आचरी मी पापरूप ॥ ६ ॥
 आणि संकळीकरण करि मळिनीकरण जाण जातिभ्रंशकरण प्रकीर्ण
 ॥ ८ ॥ प्रमादेही घडली कीती । बुद्धिपूर्वक अनित होती । आवं-

ताम्यासैं कीती ॥ ९ ॥ ऐसि पापें करि मी परी । तिलमरी नभि
 अतरी । विषयसुखविरह न करी ॥ १० ॥ मग भोगे उठले रोग ॥
 देह झाला कृश वेरंग । आसैं कासैं हाले आग ॥ ११ ॥ माझे
 माझे ज्या ज्या म्हणे । टाकिले मज त्याणे त्याणे । यमदूती केलें पेणे
 ॥ १२ ॥ शतवृश्चिकदशव्यथा । होयि जेवी तेथि सर्वथा । छिंग-
 देहा ओढिता व्यथा ॥ १३ ॥ यममार्गी जी जाचणि । घैतरणी जी
 दे भेणी । कशी सागायी ती कोणी ॥ १४ ॥ बहुपाशें बाधुनि
 नेती । तप्तधूळी पाया जाळिती । रविकिरणे खर पोळीती ॥ १५ ॥
 शंकुतुल्य कटक रुतती । क्षुरधारासम शिळापथी । पाय फाळूनी
 टाकीती ॥ १६ ॥ शिलावृष्टी वज्रवृष्टी । ज्वलदगाराची वृष्टी । पडे
 तप्तजलवृष्टी ॥ १७ ॥ काकगृध्र बहु डोचीती । सूचिमुख किडे
 डसती । अग्निसमा वायु जाळीती ॥ १८ ॥ कोठें खात कोठें गर्त ।
 कोठें पीडे शीत घ्यात । ऐसा कष्ट यमपथ ॥ १९ ॥ रक्तपाणी
 घैतरणी । गर्जताती ऐकुनि प्राणी । हाहाकारें पिटिती धरणी
 ॥ २० ॥ द्विजं अती वृष्णगोदान । न देति त्या गरि लावून ।
 दूत नेती जेवी भीन ॥ २१ ॥ अस्थिमांसरक्तरूपीणी । घोरकाया
 घैतरणी । तरावी हे कैसी कोणी ॥ २२ ॥ यममार पुढें दारुण ।
 सोसिउ तो केवि कोण । देवयेगें नये मरण ॥ २३ ॥ वर्षतीनें
 कातरती । तप्तभूमीपरी छोळवीती । कुन्हाडीनें बळें तोडीती ॥ २४ ॥
 बढईत घाटुनि तळति । रगाड्यात रगडीती । त्रिशुळानें हृदय
 ओदीती ॥ २५ ॥ तप्ततिल पित्रधीनी । वृक्षापरी उठटा टांगिती ।
 आतां बोड मार कीती ॥ २६ ॥ चयन्याऐंशील्ल नरक । त्यामध्यें

जें घडे दुःख । त्याचा कोण कसा करि लेख ॥ २७ ॥ ऐसि
यातना भोगोनी । पापशेपें नानायोनी । भोगि पराधीनपणी ॥ २८ ॥
यंडी ऊन पाउसपाणी । वारा वावटळ सोसूनी । घेण्यसाठी तिर्य-
ग्योनी ॥ २९ ॥ शुभाशुभ सम होतां । पापचिन्हें घेऊनि नरता ।
टाधली हे मजला आता ॥ ३० ॥ मातापित्याच्या संयोगें । रक्तवीर्यें
कर्मभोगें । उपजली प्राक्तनसंगें ॥ ३१ ॥ मातृगर्भां मळमूत्रां ।
छोळली जरापुवीन । जाली जठराग्नि सतत ॥ ३२ ॥ ऐसे जातां
मास, सात । ज्ञानार्क झाला ऊदीन । मग सर्व झाले स्मृत ॥ ३३ ॥
तेव्हा निश्चय केला दत्ता । करि येथुनि मुक्ती आतां । मग सेवीं
तुज मी कांता ॥ ३४ ॥ मग देवे मुक्ती केथी । तेव्हां अकस्मात
झाली । अविद्या रात्र मली ॥ ३५ ॥ मोहमयी मदिरा प्याली ।
मायाशय्येवर निजली । संसारस्वप्ने पाहिली । आज उदेले प्राक्तन-
पुण्य । तुष्ट झाला दत्त शरण्य । दत्तदेव जो वरेण्य ॥ ३६ ॥ ज्ञान-
पहांट आता झाली । निद्रा कांही कडसरली । मग दळूं आरंभली
॥ ३७ ॥ जन्ममूळ दळ्य दळूं । अणि मरण पुढें टाकूं । आत्मी मी
या स्वरूपा पाळूं ॥ ३८ ॥ अहंकार दळ्य दळूं । मायावरण पीठ
गाळूं । विशेष स्वरूपा धोळूं ॥ ३९ ॥ उपाधी दळ्या दळूं । द्वैत पीठ
मग तें तळूं । शुद्ध सत्त्व स्वरूपा पाळूं ॥ ४० ॥ ऐसे दळ्य बाईग
दळूं । निःशेष सक्कळहि दळूं । सर्व व्रत असें समाळूं ॥ ४१ ॥
असें दळ्यां अविद्या रात गेलि विज्ञानार्क उदेला । जीवचंद्र
दळपडा ॥ ४२ ॥

(चाल-पांच पोळिया तीन भाकरी०)

श्रुति सासु इशा सासुरा । सच्चिदात्मा तुझा नवरा । तूं आलीस
या ससारा । स्वानुभवा धरि तुझा घरा । नव न जा अभिमान माहेरा
॥ १ ॥ साजणी उपदेश हा बरा ॥ धृ० ॥ देहात्मधी परदारा ।
सोडि झाडी अविचारकेरा । क्षमा सडा दे या घरा । भरुंठेवि
अहिंसा निरा । लेईं देहिं भक्कयलकारा ॥ साजणी० ॥ २ ॥ श्रद्धा
जळीं खान आचरा । न्हीवसना परिधान करा । सत्किया राधप करा ।
तेंचि वाडा परमेश्वरा । यात कसोरी नच आचरा ॥ साजणी० ॥
३ ॥ वैराग्य कुंचा घरा । तुम्ही झाडा इपणा केरा । ज्ञानदिवा
उजळा बरा । आता सुमनसे जप ससा । स्वात्मसुख दे मग
नवरा ॥ ४ ॥

(चाल-मडपी वेंसले नवरीचे भाऊ०)

साजणी परिमें तू सौख्य हेतू । दृढ राहे धर्म सेतू न घडेग
मेंतू । धर्म केतू मला हा ॥ १ ॥ आदि सोमा त्वा वरिला । मग
गंधर्वाला तिजा अग्नि पति केला । मग मनुष्याला परि तुला न सुख
॥ २ ॥ दागिनेग सुरेख भोजन चोख चोळि लुगडीं थळीक । धन-
धान्य लेक बहुपरि ऊणे सुख ॥ ३ ॥ चुकलें याचें मूळ ऐक पर-
पुरुषा देख विद्यमान सुरेख हाचि नाथ एक सनिध नित्य असे
॥ ४ ॥ या देहीं विलसे सर्वदा भासे रत्यर्थ देतसे तो रमण तो
दीसे । शोधितां कोश पाच ॥ ५ ॥ होता याची भेट साच लामे
सर्व हाच चराचरनिच उंचग अन्य नच याहुनि सत्य जाण ॥ ६ ॥

श्रद्धामक्तिज्ञानपूर्ण नसतां हा रमण, न दिसेचिग म्हणोन साधी हे
आण दत्तदेवाची तुज ॥ ७ ॥

(चाल—जयदेवी अनपूर्ण ०)

लक्ष दे दत्तचरणीं सुविचार मनि आणीं ॥ परिसें साजणी उप-
देश तुज कोणी ॥ १ ॥ केला कां तूं राणी होवुं पाहसीं झणीं ।
कशाळा फणिवेणी व्यर्थ लुगडी लेणी ॥ २ ॥ यमपाश हा मणी
तोडिल कि ऊन पाणी चुकविल मार मेणी वोढ आतां रमणी ॥ ३ ॥
टिळे उटि जावणीं शमविति की अणि मुलविस चुडेकंकणी गौरव
भरणी ॥ ४ ॥ परतविन दूतां क्षणीं, मुलुं नको तूं झणीं, मायवाप
भावमेणी । मुलेंसुना व्याहि वेणी ॥ ५ ॥ धणि तुझे नहे कोणी ।
जाचतिल खाणि पिणि । देहही पडे धरणी । एकलाचि मसणी ॥ ६ ॥
उघडे नाघडेपणीं शुभाशुभ करणि लागे मागे तूं पाणी जोडुनि
गान्हाणीं सांग मे दत्त चरणीं तोचि हरे भावमेणी ॥ ७ ॥

(चाल—पंचमी बुधवारी पुष्य नक्षत्र ०)

वायि गायी वय या पांच त्याची पाहे पांच पांच वासुरें वळखी
साच ॥ १ ॥ एकाहून एक गूणी त्या प्रत्येक भिन्न वर्णी ओळखी
धरुनी खूणी ॥ २ ॥ पैलि निळी हं बीजपाळी दुजी धूम्रायं
सांभाळी तिसरी रबीजपाळी ॥ ३ ॥ वंबीजा टवळी चौथी पांचवी
पिवळी छंती द्या पांचा वळखी चित्ति ॥ ४ ॥ प्रतिशब्द पहिली
करी दुसरी सोंसों उच्चारि भूगभूग तिसरी करी ॥ ५ ॥ बुळबुळ
घययी बोले पांचवि कडकडा बोले द्या शब्दा धरि तूं बोले ॥ ६ ॥

वदे पहिली स्पर्श दूजी सर्वा दावी स्वरूप तीजी चवथी दे गोडी
 गाजी ॥ ७ ॥ पंचवी सुवासिक ध्यावि ह्या वळखुनि एकएक
 पावसी मग तूं सख ॥ ८ ॥ सत्ता दूध काढुनि यांचें जरि तें हृदयीं
 तुझे साचें दर्शन होय तुज दत्ताचें ॥ ९ ॥

स्त्रीशिक्षा समाप्त

॥ श्री ॥ टेंभेस्वामीकृत प्राकृत मनन

अध्याय पहिला

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसद्गुरुदत्तात्रेयाय नमः ॥ अथ मननसारग्रंथ-
प्रारंभः ॥ कोणी एक ब्राह्मणकुलोत्पन्न अधिकारी सच्छिष्य सद्गुरूला
शरण जाऊन प्रश्न करितो.

शिष्यः—श्रीसद्गुरो, मनुष्यजन्माला येऊन कोणता पुरुषार्थ
करावा ?

गुरुः—धर्म, अर्थ, काम, मोक्ष हे चार पुरुषार्थ होत. यातून
शेवटला मोक्ष हा परम पुरुषार्थ होय. कारण तो नित्य आहे म्हणून
तोच साधावा. (तो पुनरावृत्तीला जात नाही) अशी श्रुती आहे.
आणि इतर जे तीन (धर्म, अर्थ, काम) याना अनित्यत्व आहे.
जशी येथे प्राप्ताद, घरे, वगैरे निर्माण केलेली कार्यातरी नष्ट होतात,
तसे पुण्याने संपादन केलेले स्वर्गादिलोकही क्षीण होतात अशी
श्रुती आहे.

शिष्यः—तो मोक्ष कशानें मिळेल ?

गुरुः—ब्रह्मज्ञानानें त्या आत्मस्वरूपाला जाणवात ते मृत्यूचा
अतिक्रम करून जातात. मोक्षप्राप्तीच ज्ञानावांचून दुसरा मार्गच

नाहीं. जो ज्ञानानें ब्रह्मस्वरूपाळा जाणतो तो त्याच परब्रह्मरूपी ऐक्यभागानें लीन होतो इत्यादि श्रुती बोलतात.

शिष्यः—तें ब्रह्म कसे जाणावे ?

गुरुः—अध्यारोपापवादानें सर्वसंग सोडून जाणावें. (अध्यारोपापवादानें ब्रह्म जाणिलें जातें) असें पूर्वाचार्यांचें वाक्य आहे. (कर्मानें, प्रजोत्पादनानें, किंवा धनानें मोक्ष होत नाही. कित्येक सर्वसंगपरित्यागपूर्वक ज्ञानानेंच मुक्त जाहले.) अशी श्रुती आहे. तेव्हा अध्यारोपापवाद अवश्य जाणावे.

शिष्यः—अध्यारोप म्हणजे काय ?

गुरुः—शिपीवर रजत; रज्ज्वर सर्प; दगडावर चोर जसा भ्रमानें भासतो, तद्वत् निष्प्रपंच ब्रह्मस्वरूपी प्रपंच भासतो. तो अध्यारोप होय. त्यालाच अविद्या, तम, मूलप्रकृती, प्रधान, गुण-साम्य, अव्यक्त आणि माया असें म्हणतात. त्यांतून रक्त, शुभ्र, कृष्णवर्ण सुताच्या दोरीसारखी रजःसत्त्वतमोगुणरूपा मूलप्रकृती जाणावी; इलाच महासुपुष्पी आणि प्रलय म्हणतात. इचे ठायीं प्रलय कालीं स्वकर्मवासनारूपानें अनंत कोटि जीव लीन होतात. हा अनुभव निद्रेमध्ये प्रत्यही येतो. सृष्टीकाली ती मूल-प्रकृती, जीव-कर्म परिपक्व दशेला आल्यामुळें माया, अविद्या, तामसी अशा तीन रूपानें प्रगट होते. विशुद्धसत्त्वप्रधान माया तिचे ठायीं जें चैतन्य प्रतिबिंबित होतें तोच सृष्टीच्या पूर्वी ईश्वर होतो. त्याला अव्याकृत व अंतर्दामी म्हणतात. तोच जगत्स्रष्टा पूर्णब्रह्मचैतन्यरूपानें तामसी-मध्ये प्रतिबिंबित होऊन पंचभूतरूपाने जगाला उपादान कारण

होतो. जसा कोळी तंतूला निमित्तोपादान होतो, तसा ईश्वर स्वप्राधान्याने निमित्तकारण, आणि स्वोपाधीने उपादानकारण होतो.

शिष्यः—हा ईश्वर सृष्टी कशी करितो ?

गुरुः—सत्य शुद्धितारतम्याने अविद्या अनंत रूपिणी होते. तिचे ठिकाणी प्रतिबिंबित जीवही अनंत होतात. ह्या जीवेश्वराची व्यष्टीरूप अविद्या समष्टीरूप मूल प्रकृती होय. हीच त्याची कारणशरीरे होत. हाच आनंदमय कोश जाणावा. या प्रकारे कारण सृष्टी जाण. आतां सूक्ष्मसृष्टी ऐक. मायायुक्त ईश्वराच्या ईक्षणांने महत्त्व (बुद्धी) झालें. त्यापासून त्रिगुणात्मक अहंकार जाहला. त्यापासून सूक्ष्म आकाश, वायू, तेज, आप, पृथ्वी जाहली. याला तन्मात्रा किंवा अपंचीकृत भूतें म्हणतात. अनुक्रमे या भूतांच्या सात्विकांशानें श्रोत्र, त्वचा, जिह्वा, नेत्र, घ्राण हीं ज्ञानेन्द्रिये झालीं. व सर्वांचे सात्विकांश एकत्र होऊन अन्तःकरण झालें. तें अन्तःकरण मन, बुद्धी, चित्त, अहंकार असें वृत्तिमेदानें भिन्न जाहलें. त्यांतून चित्ताचा मनामध्ये आणि अहंकाराचा बुद्धीमध्ये अंतर्भाव जाणावा. आणि क्रमानें आकाशादिकाच्या रजोगुणानें पृथक् वाचा, हस्त, पाद, गुद, उपस्थ हीं कर्मेन्द्रिये जाहलीं; व आकाशादिकाचे रजोगुणांश एकत्र होऊन घ्राण जाहला. तो घ्राण, अपान, व्यान, उदान, समान असा वृत्तिमेदानें पांच प्रकारचा जाहला. एवं पंचज्ञानेन्द्रिये, पंचकर्मेन्द्रिये, पंचघ्राण आणि मन, बुद्धी अशा १७ सत्रा अवयवांचें लिंगशरीर जाहलें. यालाच सूक्ष्मशरीर म्हणतात. हेंच सुख-दुःखादिभोगसाधन होय. या शरीरीं प्राणमय, मनोमय,

विज्ञानमय हे कोश राहतात; आणि स्वप्नस्थान येथेच अनुमळी जाते. या प्रकारे ही सूक्ष्मसृष्टी जाण, आतां स्थूलसृष्टी ऐक. तमोगुणप्रधान अपचीकृत आकाशादि पाच भूतें प्रत्येक अर्ध करून प्रत्येकाच्या एका एका अर्ध भागाचे ४ चार भाग करून आप-आपल्या अर्ध भागी न मिळवितां इतराच्या अर्धभागीं प्रत्येकांचा एक एक अष्टमांश मिळतात, म्हणजे पचीकरण होतें. पृथ्वीपासून रोम, त्वचा, मांस, नाडी, अस्थी; आपापासून मूत्र, रेत, स्वेद, रक्त, छाला; तेजापासून क्षुधा, तृषा, निद्रा, तद्रा, कांति; वायूपासून गमन, धावन, उघन, आकुंचन, प्रसरण; आकाशापासून काम, क्रोध, लोभ, मोह आणि भय हे पचवीस होतात. या पचीकरणापासून ब्रह्मांड आणि त्यामध्ये १४ चवदा लोक व ४ चार जातीचे जीव आणि अनादि मोक्ष्य पदार्थ जाहले. या पचीकृत-भूतजन्य देहाला स्थूलशरीर म्हणतात. हाच अन्नमय कोश होय. या प्रकारे व्यष्टी-समष्टी रूपानें सृष्टी जाहली.

शिष्य — व्यष्टी समष्टी कशी ?

गुरु — निरनिराळे पाहणें ती व्यष्टी, व एकरूपानें पाहणें ती समष्टी जसें घर किंवा वृक्ष पाहणें ती व्यष्टी, आणि ग्राम किंवा वन पाहणें ती समष्टी. तसेंच एक एक शरीर (पिंड) ही व्यष्टी. सर्व शरीरें (ब्रह्मांड) ही समष्टी होय व्यष्ट्युपाधी जीव, समष्ट्युपाधी ईश्वर (शिव), तथापि कारण व्यष्टीचा प्राज्ञ, कारण समष्टीचा ईश्वर, सूक्ष्म व्यष्टीचा तेजस, सूक्ष्म समष्टीचा हिरण्यगर्भ, स्थूल व्यष्टीचा विश्व; आणि स्थूल समष्टीचा विराट् हे अभिमानी होत.

हा ईश्वर सत्व, रज, तमोगुणानें अनुक्रमें विष्णु, रुद्र, ब्रम्हा या स्वरूपानें जगाचें पालन, संहार, उत्पत्ति करितो. ब्रम्हदेवाचा विराटरूपी, विष्णूचा हिण्यगर्भरूपी व रुद्राचा ईश्वररूपी अंतर्भाव जाणावा अशी सृष्टी ईश्वर करिता जाहला. याला अध्यारोप म्हणतात. हें विक्षेपशक्तीचें कार्य जाणावें.

शिष्यः—आवरण शक्तीचें कार्य कोणतें ?

गुरुः—ईश्वर आणि ब्रम्हज्ञानी यांना सोडून सर्व जीवांचे पंचकोश आणि आत्मा यांचा परस्पर भेद असताही तो भेद अंधकाराप्रमाणें जी आवरून ठेविते ती आवरण शक्ती. ही असत्वावरण आणि अमानावरण या दोन रूपानें कार्य करते. त्यांतून ब्रम्ह वस्तु मुळीच नाही, असा व्यवहार होतो तें असत्वावरण. आणि ब्रम्हवस्तु मला भासत नाही, असा व्यवहार होतो तें अमानावरण. हें आवरणशक्ति कार्यच संसाराला कारण होतें.

शिष्य—हें द्विविधावरण कशानें नष्ट होईल ?

गुरुः—परोक्ष आणि अपरोक्ष अशा दोन प्रकारचे तत्त्वज्ञानानें तें नष्ट होतें. गुरुमुखें वेदांतश्रवणानें होणारें तत्त्वज्ञान परोक्ष म्हटलें जातें; हेंच श्रवण होय. या श्रवणानें असत्वावरण दूर होऊन सद्बस्तु आहे, असा परोक्ष बोध होतो. श्रवणानें संशय जातो. मननानें असंभावना, व निदिध्यासनानें (ध्यानानें) त्रिपरीत भावना जाऊन देहात्मवत् होणारें जें ब्रम्हात्मज्ञान तें अपरोक्ष ज्ञान (अनुभव) जाणावें. यानें आमानावरण नष्ट होऊन आनंदप्राप्तीरूप सातवी अवस्था होते.

शिष्यः—सात अस्या कोणत्या ?

गुरुः—अज्ञान, आवरण, विक्षेप, परोक्षज्ञान, अपरोक्षज्ञान, अनर्थ (शोक) निवृत्ती, निरतिशयानंदलाभ हा सर्व अध्यारोप होय.

शिष्यः—अपवाद कसा ?

गुरुः—कारणावाचून कार्य होत नाही, या न्यायानें रज्जु-सर्पवत् ब्रम्हरूपी मायेनें भासलेलें जग मुळीच नाही, हा निर्धार करणें तो अपवाद होय. ईश्वरोपाधी माया (मिथ्या) व जीवोपाधी अविद्या (नसणारी) या दोहोंपासून झालेला जगत्भ्रम सत्य कसा ? असें विचारानें जाणून ब्रम्हावाचून काही नाही व तें ब्रम्ह मी आहे, असें जो अनुबंधचतुष्टयज्ञ अनुभगानें जाणतो तो जीवन्मुक्त होतो.

पहिला अध्याय समाप्त.

अध्याय दुसरा

शिष्यः—अनुबंधचतुष्टय कोणतें ?

गुरुः—विषय, प्रयोजन, सबध आणि अधिकारी हे अनुबंध चतुष्टय होत. वेदांतशास्त्राचा ब्रम्ह विषय, मोक्ष प्रयोजन, बोध्य-बोधकभावसंबंध, साधनचतुष्टयसंपन्न प्रमाता अधिकारी होय. ब्रम्हणानेंच बृहस्पतीसव, आणि क्षत्रियानेंच राजसूययज्ञ करावा. त्याप्रमाणेंच या अधिकाऱ्याने वेदांत श्रवण करावा.

शिष्यः—चार साधनें कोणतीं ?

गुरु — नित्यादित्यस्तुतिवैक (विचार), इहामृत्यार्थभोग विराग (वैराग्य).—शमादिपट्क व मुमुक्षा (मोक्षाची इच्छा) ही चार साधनें; त्यातून प्रथम सत्य, आणि जग अनित्य (मिथ्या) असा श्रवणाने होणारा विचार हें पहिलें साधन होय. या लोका-त्तीळ स्त्रीभोगादि व स्वर्गां अमृतपानादि हीं सर्व अनित्य जाणून बुज्याच्या ओकीप्रमाणे त्या विषयाचा वीट मानणे हें दुसरें (वैराग्य) होय. १ शम, २ दम, ३ उपरति, ४ तितिक्षा, ५ श्रद्धा, ६ समाधान हें शमादिपट्क. विषयाकडून मनाला वळवून स्वरूपां ठेवणें तो शम (शांति). बाह्येद्रियाचा निग्रह करणे (स्वाधीन ठेवणें) तो दम २ उपरति म्हणजे सन्यास तो न घडेल तर निष्कामकर्मानुष्ठान किंवा व्यवहारलोप करणें. ३ प्रारब्धानें प्राप्त झालेलें शीतोष्ण दुःखादि सहन करणें ती तितिक्षा. ४ गुरुवाक्या-वर निश्चास ठेवणें ती श्रद्धा. ५ श्रवणादिक होत असता मनाचें समाधान करणें हें समाधान. ६ हीं सहा मिळून शमादिपट्क होय. चोहों बाजूनीं घर जळत असता धन, धान्य, स्त्री, पुत्रादिकां सोडून घरधनी स्वतापोषशात्यर्थ आपणच बाहेर पडून तापशांतीची जशी इच्छा करितो, तशी ससारिक तापत्रय शमन करण्याची जी तीव्र इच्छा होणें ती मुमुक्षा होय.

शिष्य — हीं चान्हीं साधनें पाहिजेत काय ?

गुरु — किं येकाला नित्यादित्य विचार जाहला तरी विषया-मिठाप असतो तो झाला प्रतिबंधक होतो. म्हणून वैराग्य पाहिजे व तें असताही कित्येकाला कोपताप होतो, म्हणून शमादिक

शिष्यः—तर तो सुखी असें कसें म्हणतात ?

गुरुः—मोहानें.

शिष्यः—मोहानें दुःखाचें सुख कसें होतें ?

गुरुः—ओझें घेणारे शेतकरी वगैरे लोक लाभावर दृष्टी देऊन दुःखरूप स्वकर्माळा सुखरूप मानून आनंदानें गाणी गातात. तेव्हां मोहानें दुःखाचें सुख भासतें.

शिष्यः—तर विवेकी पुरुषाळा शरीर-परिग्रह आहे. तेव्हां त्यालाही दुःख जाहलें पाहिजे.

गुरुः—क्षुधा, पिपासा, शीत, उष्ण, रोग इत्यादिकांपासून विवेकी पुरुषाळाही दुःख आहे.

शिष्यः—मग विवेकी आणि अविवेकी यांमध्ये विशेष भेद काय ?

गुरुः—विवेकी महात्मा; दुःख हा अन्तःकरणाचा धर्म आहे. त्या अन्तःकरणाचा आत्म्याला अणुमात्र संबंध नाही असे, (अंतःगच हा पुरुष आहे) या श्रुतीनें व (निर्वयवत्त्वामुळे सत्यत्व आहे) या युक्तीनें आणि समाधी तर्पणीभावाच्या सुपुंसीच्या अनुभवानें जाणून स्वस्थ राहतो. अविवेकी दुरात्मा तर आत्मस्वरूपाचा विचार न करिता देहादिकांला आत्मा मानून देहादिकाचे धर्म आत्म्यावर व आत्मधर्म देहादिकांवर असा अन्योन्याघ्यास करून मी देव, मनुष्य, ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, शूद्र इत्यादिवर्णाश्रमाभिमानी होतो. एवढें नव्हें तर तो हा प्रपच सत्य, सुखदुःखादि भोगही सत्य, असें

मानितो. विवेकी तर प्रपंच हा मिथ्या व सुख-दुःखादि प्रारब्ध-भोग स्वप्नत मानितो. त्यामुळे खिन्न होत नाही एवढाच विशेष-पणा जाणावा.

शिष्यः—(वज्रहस्त पुरंदर) इत्यादि वचनानें देवाळाही शरीर-परिग्रह आहे. त्यांनाही दुःख आहे काय ?

गुरुः—होय. असुरराक्षसोपद्रवानें, परस्पर वैरानें, पुण्य क्षीण जाहल्यानें, पुढें होणाऱ्या अधःपातमयानें देवाळाही दुःख आहे.

शिष्यः—तर ते उपासकाना सुख कसे देतात ?

गुरुः—श्रीमंत लोक स्वतः रोगादिकानें दुःखित असले तर धनदानादिकानें स्वसेवकाना जसे सुख देणारे होतात तसेच हें जागावें.

शिष्यः—देवलोकी देव आनंदरूपानें राहतात, ह्या श्रुतीचें तात्पर्य काय ?

गुरुः—दुःख हा अंतःकरणाचा धर्म आहे असा निर्धार करून स्वानुभववळानें सुख मानितात. हें या श्रुतीचें तात्पर्य होय. त्यांनाही दुःख आहे. असें (त्या या उत्पन्न जाहलेल्या देवता क्षुत्पिपासादिदोषयुक्त मोठ्या भवसागरामध्यें पडल्या) या श्रुती-वरून स्पष्ट होतें. त्यापेक्षां विदेहमुक्तीवांचून सुख होणार नाही.

शिष्यः—विदेहमुक्तीलाच मुक्ती मानावी तर नक्षत्ररूपानें स्वर्गावर दिसणारे देव मुक्त आहेत असें कसे म्हणतात ?

गुरुः—सलोकता, समीपता, सरूपता व सायुज्यता अशा चार प्रकारच्या मुक्ती आहेत. देवाला दासभावानें भजतात त्यांना.

सलोकना मिळते. पूजा, जप करणाऱ्याला समीपता मिळते यम नियमपूर्वक पन्नादि आसनावर बसून ईडेने म्हणजे डाव्या नाक-पुडीने १६ अकानीं पूरक करून चार अगुलाच्या अंतराने हृदय-प्रदेशीं हनु ठेवून ६४ अकानीं कुमक करून पोटास पाखळ देऊन हळूहळू उजव्या नाकपुडीने म्हणजे पिंगलेने वत्तीस अकानीं रेचक करावा. तसाच पुन्हा पिंगलेने घेऊन ईडेने सोडावा. असे पुन्हा पुन्हा दररोज त्रिकाळी दहा दहा कुमक करावेत. असा तीन मास अभ्यास जाहल्यावर प्राणजय होऊन ब्रम्हाडी प्राण जातो तो पाच विपले दोन पळे तेथे ठरला म्हणजे प्राणायाम जाणावा पचवीस पळे ठरल्याने प्रत्याहार (इद्रियश्रयता) पाच घटकानीं धारणा, साठ घटिकानीं ध्यान, बारा दिवसानीं समाधी, या अष्टागयोगें सरूपता मिळते या तीन (शरीर आहे म्हणून पुनरावृत्ती होते यास्तव) मुख्य नव्हेत समासनाने बसून भूमध्य दृष्टी ठेवून, सो शब्दाने श्वास आत घेऊन, ह शब्दाने पुन्हा पुन्हा बाहेर सोडून तो परमात्मा मी आहे, असे जहदजहल्लक्षणेने विरुद्धाश (वाच्याश) टाकून, अविरुद्धाश (लक्ष्याश) घेऊन जीव शिवाचे ऐक्य करणे हा ज्ञानयोग. याने सायुज्यमुक्ती (पुनरावृत्तीरहित विदेह मुक्ती) मिळते ती मुख्य जाणावी.

शिष्य — कधी कोठेही न दिसणे ही जर विदेहमुक्ती, तर शून्यपणा समजावा

गुरु — शरीराचा मात्र शून्यपणा, पण स्वरूपाचा शून्यपणा नाही सुषुप्तीसुखवत् स्वरूपसुख असते मग शून्य कसे म्हणाव ?

शिष्यः—मुक्तीसमान सुपुत्री आहे .तर तीच मुक्ती कां न म्हणावी ?

गुरुः—सुखानुभव मात्र समान असला तरी शोपेमध्ये अज्ञान व पुनरुत्थान ही आहेत. हे, मुक्तीमध्ये दोन्ही नाहीत. जागृत स्वप्नामध्ये शरीरपरिग्रह (देहाभिमान) असल्यामुळे सर्वांना दुःखानुभव येतो. तसा शोपेमध्ये शरीरपरिग्रह नसल्यामुळे दुःखनिवृत्ति होऊन गाढ शोप असेपर्यंत सुखप्राप्ती होते. तसा देहाभिमान दृढ-ज्ञानाने दूर जाहला तर दुःखनिवृत्ती होऊन निरतिशयानंदरूप मुक्ती मिळते. तेव्हां शरीरपरिग्रहाने सुखरूप आत्म्याला दुःख होतें, तें आगंतुक, स्वाभाविक नव्हे.

शिष्य—जीवात्म्याला देहप्राप्ती होण्याचें काय कारण ?

गुरुः—पूर्वकर्मसहित पंचभूतें कारणभूत आहेत. केवळ भूतें सदा सर्वत्र आहेत. त्यापासून देह उत्पन्न होईल असें मानूं नये.

शिष्य—रक्त, रेत रूपानें परिणाम पावलेल्या भूतांपासून देहोत्पत्ति मानिली ती कशी ?

गुरुः—शुक्र, शोणितयोगानेच प्रजा होते. असें मानिलें तर, जगामध्ये बंधा होणारच नाहीत. तेव्हां कर्मसहित भूतेंच कारण होत. जसें मृत्तिका सामान्य असून, कुळालव्यापारच घटादिवैचित्र्याला कारण होतें, तसें पंचभूतांना देशकालादि साधारण असतांही तत् शरीरवैचित्र्याला (प्रत्येकांची निरनिराळी विलक्षण शरीरे होण्याला) ती तीच कर्मे हेतुभूत होतात. घटाला कुळालव्यापार निमित्त आणि मृत्तिका उपादान कारण जसें, तसें शरीरोत्पत्तीला पंचभूतें

(रक्तेतोमूत) उपादान कारण आणि जन्मोपार्जित कर्म निमित्त-कारण होय. मृत्तिका असून कुळाळव्यापार नसेल तर घटोत्पत्ती होत नाही. त्याप्रमाणे ईश्वरसृष्टच पचभूतें असताही विवेकी पुरुषानें कर्में ज्ञानाने बाधित केलीं असतां शरीरोत्पत्ती होत नाही. ज्याला ज्ञान जाहलें त्यालाच मात्र पुनर्जन्म नाही, असें जाणावें. नाहीतर एक भुक्त होताच सर्गास मुक्तीप्रसंग येईल.

शिष्य—केलेले शुभाशुभ कर्म अवश्य भोगलें पाहिजे. तें भोगल्यानाचून कोटिशः कल्प गेले तरी सुटका नाही. हें कर्मशाख व ज्ञानाग्नि सर्व कर्में जाळितो, हें मोक्षशाख याच्या विरोधाची गती काय ?

गुरुः—जसें अहिंसा परमधर्म, हें शाख दुर्बळ म्हणून यागामध्ये परू मारावा, या प्रबल शाखाने बाधित होतें तसें (केलेले शुभाशुभ अवश्य भोगावें इत्यादि) दुर्बळ कर्मशाख (ज्ञानाग्नि कर्में जाळितो) या प्रबळ ज्ञानशाखानें बाधित होतें. ज्ञानाने कर्म नष्ट जाहलें म्हणजे जन्म नाही. मग दुःख कोठून होईल ? आनंद-प्राप्तीच होईल.

चरया अध्याय समाप्त.

अध्याय पांचवा

शिष्यः—आत्म्याला जन्म कर्मांचें मिळतो म्हटले, तें कर्म किती प्रकारचे, व त्यानें जन्म कसकसे मिळतात ?

गुरुः—पुण्य, पाप आणि मिश्र असें तीन प्रकारचे कर्म आहे. त्यांतून पुण्यकर्मानें देवशरीर, पापानें तिर्यक् (पञ्चादि) शरीर, आणि मिश्रानें मनुष्यशरीर प्राप्त होतें. तें उत्कृष्ट, मध्यम, सामान्य भेदानें प्रत्येक तीन प्रकारचे होतें: तें असें—उत्कृष्ट पुण्यानें ब्रह्मादि-शरीरें, मध्यम पुण्यानें यक्षादिशरीरें, सामान्य पुण्यानें राक्षस, भूतें, प्रेतादि शरीरें; उत्तम पापकर्मानें विन्दुश्व, कटकादि वृक्ष, सर्प, वृश्चिक, व्याघ्रादि शरीरें; मध्यम पापानें पत्र, पुष्प, फलयुक्त वृक्षाः, वृक्ष खरोष्ट् महिषादि शरीरें. सामान्य पापें तुळसी, वट, अश्वत्थादि, गवाश्चादि शरीरें, आणि मिश्रोत्कृष्ट कर्मे निष्कामकर्मानुष्ठान व ज्ञानयोग्य शरीरें, मध्यमानें काम्यकर्मयोग्य शरीरें, आणि सामान्यानें (मिश्र कर्मानें) किरात, म्लेंछादि शरीरें होतात. तेव्हां मनुष्यानें हें तारतम्य जाणून स्ववर्णाश्रमोचित कर्मे ईश्वरोद्देशानें करून मिश्रोत्कृष्ट कर्मफल साधून घ्यावे.

शिष्यः—ही कर्मे कोणी केली जातात ?

गुरुः—त्रिविव करणार्थी. (काया, वाचा, मनानें.)

शिष्यः—लोकामध्ये अहंशब्दार्थ वाच्य आत्मा हें मी करितों, असा अभिमान घेतो. त्याला सोडून करणाला कर्तृत्व कां मानावें ?

गुरुः—तो आत्मा अविकारी, निष्क्रिय, कसा कर्ता होईल ?

शिष्यः—तर त्यावर कर्तृत्व कां भासतें ?

गुरुः—अध्यासानें. तें स्वाभाविक म्हणावें तर पूर्वयत् दोष पेईल. कर्तृत्व कायम केलें तर गुरु-शिष्य परंपरा व जीवन्मुक्ती नष्ट

होईल. आणि (निष्कल-शांत-साक्षी-चेता-केवल-निर्गुण) ही श्रुती बाधित होईल. कर्तृत्व असतें तर शोपेमध्येही दिसतें.

शिष्यः—जशी सुताराच्या अंगी कारागिरी असोन भोजनादि समयी ती दिसत नाही त्याप्रमाणें-जीवाला कर्तृत्व असून करणाचा लय जाहल्यामुळें शोपेंत तें दिसत नाही.

गुरुः—तर दृष्णीमूलावस्थेमध्यें करणें असून कर्तृत्व का दिसत नाही तेव्हां तो अध्यास जाणावा.

शिष्यः—अध्यास म्हणजे काय ?

गुरुः—अन्यनिष्ठ कर्माचा अन्यत्र भ्रम जो, तो अध्यास होय. जसें नौकेतून जाणाऱ्याचें चलन वृक्षावर व वृक्षाचें स्थिरत्व नौकेतून जाणाऱ्यावर भासतें, तसें त्रिविधकरणकर्तृत्व आत्म्यावर व आत्म्याचें अकर्तृत्व करणावर भासतें हा अध्यास.

शिष्यः—करणें तर (अचेतन) जड त्याला कर्तृत्व कसें ? व कर्तृत्व मानले तर अन्य करणेंही पाहिजेत.

गुरुः—वायु व जलप्रवाह जड असून करणांचाचून वृक्षादिकांला दूर टाकितात तसें हें समजावें.

शिष्यः—त्यांचीं कर्में कोणचीं ?

गुरुः—सगुणध्यान, परोपकारचिंता, भक्ती, ज्ञान, वैराग्य हीं मनाचीं पुण्यकर्में; विषयचिंता, परोपकारचिंता, वेदशास्त्रप्रामाण्यचिंता, (नास्तिकपणा) हीं मनाचीं पापकर्में; आणि सगुणध्यानादिसमयी विषयचिंता करणें हें मनाचें मिश्रकर्म. वेदशास्त्र, गीता, सहस्रनाम-पठन, मंत्र-जप, भगवद्कीर्तन, सत्यवार्ता, मृदु

भाषण ही वाचिक पुण्यकर्म. वेदांत वेदशास्त्र दूषण, असत्य, पिशुन, पारुष्य, वार्ता, यद्वा ही वाचिक पापकर्म, व सत्कर्म करते-वेळी यद्वा, लोकमार्ता, निंदादिक, वाचिक मिश्र कर्म. पुण्य तीर्थी ज्ञान, गुरुसेवा, देवपूजा, प्रदक्षिणा, सज्जन-दर्शन, त्याग, लोका-नुग्रह संचार, इत्यादिक ही कायिक पुण्यकर्म जाणावीत. परहिंसा, परस्त्रीसंग, दुष्टसंग, चोरी, मारामारी इत्यादिक ही कायिक पापकर्म; आणि ब्राह्मणभोजनार्थ लोकाळा उपद्रव, देवाल्याकरिता पर-द्रव्यापहार, पाणपोय ठेवून चाकरास पगार न देणे इत्यादि कायिक मिश्रकर्म होत.

शिष्यः—या कर्मांचा विचार करून फळ काय ?

गुरुः—मुख्य आणि अवांतर अशी दोन प्रकारची फळे आहेत. ही कर्म काया, वाचा, मनाने घटताना. मी तर आत्मा परिपूर्ण चैतन्यरूपी असंग आहे म्हणून मला कर्मांचा स्पर्श सुद्धा होत नाही, असे दृढानुभवाने निःसंशय जाणजे हे मुख्य फळ, व ज्ञानो-त्तर ही त्रिविध कर्म पुण्य कर्मां ठेवजे हे अवांतर फळ. केळ छान-णाऱ्याला केळी मिळजे हे मुख्य फळ व पत्र पुष्पादि मिळजे हे अवांतर फळ जसे; तसे हे समजावे.

शिष्यः—पद्मपत्राळा उदकस्पर्श होत नाही, त्याप्रमाणे ज्ञान्याला कर्मलोप होत नाही अशी स्मृती आहे; तेव्हा हा नियम का ?

गुरु — ब्रह्मवित्, ब्रह्मनिद्वर, ब्रह्मनिद्वरीयान्, ब्रह्मनिद्वरिष्ठ असे चार प्रकारचे ज्ञानी आहेत. त्यातून शेवटला वृत्तिशून्य आहे म्हणून त्याला विधिनिषेध नाही. बाकी तिघाला वृत्ती आहेत म्हणून त्यांनी लोकसप्रहार्थ कर्मां लोकामध्ये त्याचा बुद्धिभेद न होऊ देता अनासक्तीने कर्मे करावीत, व मुमक्षु जनाला कर्मभरापासून हळूहळू सोडवून सत्कर्माचरणपूर्वक ज्ञानोपदेश करावा, असे श्रुती सांगते. हा नियम नव्हे.

शिष्य — मी करवितों, मी करवीन इत्यादि लोकामध्ये व्यवहार दिसतो, तेव्हा आत्मा करविता होत नाही काय ?

गुरु — जसे आत्म्याला कर्तृत्व नाही म्हणून सांगितले, त्याच न्यायाने कारयितृत्व नाही असे सिद्ध होते.

शिष्य — मग कारयितृत्व कसे भासते ?

गुरु — लोहनिष्ठ वर्तुल्लादिक अग्नीश्वर व अग्निनिष्ठ उष्णत्व प्रकाशादि लोहावर जसे भासते, तसे तादात्म्याने रागादिनिष्ठ कारयितृत्व आत्म्यावर भासते ते मिथ्या. कारण जर सत्य असते तर निद्रासमाधिकाळीही भासते.

शिष्य — एवढ्यानेच नाही म्हणता येत नाही, कारण अध्यापकाला (गुरुला) पढविण्याचे सामर्थ्य असले तरी जमळ शिष्य नसता ते अनुभवास येत नाही त्याप्रमाणे करणे नसल्यामुळे शोषेत आत्म्याचे कारयितृत्व दिसत नसे.

गुरु — उदासीन दशेमध्ये करणे असूनही कारयितृत्व का दिसत नाही तर तेव्हा अन्यव्यतिरेकाने (रागादिक आहेत तर करणे

प्रवृत्त होतान, नाही तर होत नाहीत. या न्यायाने) रागादिकांचेच हे कारयितृत्व सिद्ध होतें. आत्मा तर (अदृश्य, अव्यवहार्य, अप्रज्ञ, अपिच, अव्यवदेय इत्यादि उभगांनी) श्रुतीसिद्ध अविकारी आहे.

शिष्यः—रागादिक जड, त्यांना हे ज्ञानार्थ कसे ?

गुरुः—जड अग्नि दारुगोळा भरलेल्या तोफेचा झगडून, तो गोळा उडवून, चतुरंग सेनेचा मारविणो व प्रेतक्रिया जड असून पगळेकी प्राण्याचा जीवन देणारी होते. तसे, हे जड असले तरी रागादिक योग्यतायगे करविणारे होनात.

शिष्यः—तर, आत्मा हरीकेश या श्रुतीचे तात्पर्य काय ?

गुरुः—आदिम्याच्या प्रकाशाने ओकाचो सुभाशुभ कर्म घडतान, परंतु ते पापपुण्य आदित्याचा उगम नाही जसे; तसे, आम्हाच्या सांत्तिव्याने रागादिहेतुक इंद्रियवृत्ती होऊन पापपुण्यात्मक कर्म घडने, त्याचा संर्क आम्हाचा नाही. ओहचुंवकाप्रमाणे आमनानिष्याने इंद्रिये चलायमान होतान म्हणून हरीकेश (इंद्रियनिर्यता) म्हणतान हे तात्पर्य.

शिष्यः—आम्हाचा कर्तृत्व, कारयितृत्व नाही हे श्रम्य केले तरी निश्चय का होत नाही ? त्याम प्रतिबंध कोणते ? त्याची उभगे काय ? व ते दूर कसे होतील ?

गुरुः—संग्रहभावना, असंभारना, विरतिभावना हे तीन प्रतिबंध. ऋग्वेदादिकांनी सांगितलेली कर्मे, (हौत्र, आप्यय व उद्गीय) निगनिगळी जशी, तशी ऋग्वेदाने सांगितलेले (प्रज्ञान मय), यजुर्वेदाने सांगितलेले (भी मय), सामवेदाने सांगितलेले

(तें तूं आहेस) व अयर्थण वेदानें सांगितलेलें (हा आत्मा ब्रह्म) हीं ब्रह्म निरनिराळीं आहेत कीं एकत्र आहेत असा जो संशय ती संशयभासना. ही, सर्व वेदांचें तात्पर्य ब्रह्म एकच आहे अशा श्रवणानें दूर होते. खरोखर ईश्वर, जीव आणि जग, भिन्न नसून भिन्न आहे असें वाटते, ती असंभासना. ही स्वमदृष्टातरूप मननाने नष्ट होते. श्रवण, मनन केलें तरी जगाची स्थिति सत्यत्वानें प्रतीतीला येते ती विपरीत भावना. ही, निरंतर ब्रह्मेकाकारप्रत्ययरूप निदिध्यासानें (ध्यानानें) नष्ट होते. जसें, अग्नीचें स्तमन केल्यावर तृण सुद्धा जळत नाही व तें दूर होताच जळते. तसें तें प्रतिबंधव्य असेपर्यंत ज्ञानाग्नि कार्य करण्यास समर्थ होत नाही. ते प्रतिबंध दूर होताच तत्काळ तो (ज्ञानाग्नि) अविद्या तत्कार्य (मायेसहित प्रपंच) जाळतो. म्हणून षट्विध लिंगाने तात्पर्यावधारण श्रवण करावे.

शिष्यः—सहा लिंगें कोणती ?

गुरुः—१ उपक्रमोपसंहार, २ अभ्यास, ३ अपूर्वता, ४ फल, ५ अर्थवाद, ६ उपपत्ती, हीं सहा लिंगें. सामवेदामध्ये सद्रस्तु प्रथम एकच होती असा उपक्रम करून एतद्रूप हें सर्व सत्य हाच आत्मा तूं आहेस असा उपसंहार केला म्हणजे आज हे दिसणारें जग पूर्वी सत् (असणारें) होते. हा वेदानी उपक्रम आरंभ करून त्या जगाचा उपसंहार (लय) त्याच ब्रह्मस्वरूपी सांगितला. ते उपक्रमोपसंहाररूप पहिले लिंग १ मी ब्रह्म अशी पर्यायानें पुनः पुनः आवृत्ती करणें. या अभ्यासाचे नऊ प्रकार, ते असे. पायास दोरी बाधून सोडलेला पक्षी कोणच्याही दिशेस उडाला तरी शेवट

चावलेल्या खांबावर येतो, त्याप्रमाणे मन कोठेही गेलं तरी प्राण-
चंचल आहे म्हणून पुनः स्थितीवर येईल तें प्रयत्नाने आणावे. मग
बाणो मनात, मन प्राणान, प्राण जीवन्तान एतद् होईल इत्यादि
प्रयत्नाम्यास. १ मक्षिकानीं नानाप्रकारचे रस पक्व केव्यावर हा
अमुक वृक्षाचा रस असो मान रहात नाही, तथा सर्व वृत्ती एतद्
जाहल्यावर एकरस आनंद होतो, हा दुसरा अम्यास. २ नषा
समुद्राच्या मिळाल्यावर त्यांचीं नामरूपे नष्ट होऊन एक समुद्रच
होतो, हा तिसरा अम्यास. ३ मूळ तुटल्यावर वृक्ष वाळतो, तसें
जीवानें सोडलेलें शरीर मरतें, जीव मरत नाही. तो ब्रह्मांश आहे
म्हणून. तत्त्वज्ञानानें उपाधि नष्ट होनाच ब्रह्माकार होतो हा चवथा
अम्यास. ४ बघाचें मूक्षन बीज फोडल्यावर जें दिमन मुद्दां नाही
तेंच बीज हवा, पाणी, जमीन मिळताच वृक्षरूप होतें. तद्वद्वासाना-
परिणाम मानतो हा पाचवा अम्यास. ५ चोगानीं होळें बांधून
देशानरी नेलेल्या पुरुष दृमच्याने मार्ग दाखविल्यावर स्वस्थानीं पेंतो,
तसा गुरुउपदेशानें मुमुक्षु स्वस्थानीं जातो, हा सुषावा अम्यास. ६
मोठ पाण्यात टाकल्यावर त्याचें शार्पाच होतें हा मानवा अम्यास.
७ मरणोन्मुख जाहलेल्या पुरुष स्वप्नानाचें रटणें जाणत नाही, तथा
वृत्तिनिरोध केलेल्या पुरुष इंद्रियाचें लावृचीश जाणत नाही, हा
आठवा अम्यास. ८ पाप न करणारा मनुष्य तापलेल्या लोखंडानें
जळत नाही. (हा एक दिव्य द्रव्याचा प्रकार आहे) तथा अह-
कार सोडणारा वक्षानेंही छिन्न होत नाही, हा नववा अम्यास. ९
या प्रमाणें करणें. हा अम्यास. १० वेदानानें ज्ञान होतें हे अपूर्व.

३ ज्ञान जाहल्यावर विदेहमुक्ती मिळते हें फळ. ४ एक मातीचा घट जाणल्यावर सर्व मृद्विकार कळतात; तसें एक ब्रह्म जाणल्यावर सर्व कळनें. ही उपपत्ती पांच. ५ उत्पत्ति, स्थिति, लय, प्रवेश, नियमन, पदार्थशोधन फळ हे सात अर्थवाद. ब्रह्मापासून जग उत्पन्न होतें, १ वाचतें २ व त्याच रूपी लीन होतें. ३ विवप्रति-विबन्यायानें मस्तक भेदून जीवरूपानें ब्रह्म शरीरी प्रविष्ट होतें. ४ अंतर्यामी रूपानें ब्रह्म पृथिव्यादिकांचें नियमन करितें. ५ तद् पदाचें लक्ष्य सत्यज्ञानान्तरूप ब्रह्म व त्वं पदाचें लक्ष्य कूटस्थ साक्षी प्रत्यक् ब्रह्म इत्यादि पदार्थशोधन. ६ जीव हा स्वयं ब्रह्मरूप असोन ज्ञानानें ब्रह्म होतो हें फळ. ७ असे सात अर्थवाद मिळून ही सहा ठिगें, याहीकरून तात्पर्यावधारण करणें तें श्रवण होय. अस्तु. प्रधानानें पाठविलेल्या सैन्यानें जय मिळविला तो आपणच मिळविला असें जसें राजा म्हणतो, तसें रागादिकांनीं प्रेरित करणांनीं केलेलें कर्म, मूढ मीं केलें असें म्हणतो तें मिथ्या होय.

पांचवा अध्याय समाप्त.

अध्याय सहावा

शिष्यः—रागादिवृत्ती किती ? व त्याचीं लक्षणें काय ?

गुरुः—१ राग, २ द्वेष, ३ काम, ४ क्रोध, ५ लोभ, ६ मोह, ७ मद, ८ मत्सर, ९ ईर्ष्या, १० असूया, ११ दंभ, १२ दर्प, १३ अहंकार, १४ इष्टा, १५ भक्ती, १६ श्रद्धा, या सोळा

वृत्ती होत. त्याचीं लक्षणें मानतां. स्त्रियेप्रियी रतिसमेगादिनिमित्तानें उठणारी वृत्ती, तिचें नांव राग. (सुख, स्नेह, प्रीति, आमत्की इत्यादि तिचे पोटमेद होत) १ कोणी आपलें विरुद्ध केलें तर त्याचें वार्ड करण्याची इच्छा तो द्वेष, (दुःख, भय, उद्वेग, शोक हे त्याचे पोटमेद.) २ गृह, क्षेत्र, धन, धान्य, वस्त्रादि संपादन करण्याची इच्छा तो काम, (प्रीति, अपेक्षा हे त्याचे मेद) ३ इच्छेप्रमाणें करीत अमलेल्या वृत्त्याला विप्र करणारावर किंवा स्वमनोगताहून विरुद्ध करणारावर सनापणे तो क्रोध (पश्चात्ताप हा त्याचा मेद). ४ हातीं अमलेलें खर्चूं नये हा लोभ. (कार्पण्य हा त्याचा मेद). ५ ऐश्वर्य, विद्या किंवा अधिकाराच्या जोगवर ताळा करणें व वृथावृथाचा विचार न करणें, तो मोह. ६ मया लोकाची पुथी आहे किंवा संपत्ती आहे, तेव्हा काहीं पाहिजे तें करीत असें मानणें तो मद ७ विद्या, धनादिकांनें स्वममान पाहिल्यावर किंवा ऐकिल्यावर तें सहन न होणें तो मसर. ८ हें दुःख शत्रूचा व्हावें तें मया का झालें असें मानणें ती ईर्ष्या. ९ हें सुख माझा बाटा, तें दुसऱ्याक वा गेलें, असें मानणें ती अमूया. १० कष्टप्रमाणें आपली प्रसिद्धी व्हावी असें मानणें हा दम. ११ दुसऱ्याचा पाडाव करून मी बरा म्हणणें, हा दर्प १२ स्वमत्ताप्रदण करणें हा अहकार. १३ खाण्यापिण्याची, मटमूनी मर्गाची इच्छा करणें, ती इच्छा. १४ साधु, गुरुदेवाचे ठिकाणीं प्रीति ठेवणें ती भक्ति. १५ सत्कर्म, गुरु, वेद-वाक्यावर विश्वास ठेवणें ती श्रद्धा. १६ या सोजा चित्तवृत्ती होत.

अभिमान आला पाहिजे, पण तसें दिसत नाही. म्हणून लोकांमध्ये उत्सव, मंगळ, सेना अनेक वस्तु समुदायानें गणतात. त्याप्रमाणें मायामय देहादि प्रपंचाचा अविवेकजन्य संस्कारें मी ब्राह्मण इत्यादि अभिमान दृढ होतो. हा वर्णाश्रमादि व्यवहार काळत्रयीही आत्मरूपी नाही. हा विचार न केल्यानेंच अभिमान चिकटतो.

शिष्यः—अविवेकाळा कारण काय ?

गुरुः—अनादिकाळापासून आलेलें अज्ञान हेंच कारण होय. त्याचे योगानें मी मला जाणत नाही असा व्यवहार होतो.

शिष्यः—मी मला जाणत नाही असें भ्रंतावांचून कोण म्हणेल ?

गुरुः—आपण देहाहून वेगळा असून मी ब्राह्मण इत्यादि अभिमान करणारे सर्व लोक भ्रातव जाणावे.

शिष्यः—देहाहून आत्मा वेगळा आहे, व देह हा घटाप्रमाणें येथे नष्ट होणारा असें शास्त्री, पुराणिक हे जाणतात तेही भ्रातव काय ?

गुरुः—ते कर्ता, भोक्ता, लोकांतरगामी चिदाभासरूपी जीवच आत्मा असें जाणतात. त्यावांचून अकर्ता, अभोक्ता, गमनादिशून्य व्यापक आत्मा जाणत नाहीत, म्हणून तेही भ्रातव होत.

शिष्यः—तें असो, अज्ञानाळा कारण काय ?

गुरुः—शास्त्रानें त्याला अनादि मानलें म्हणून याळा कारण नाही.

शिष्यः—तर मग याचा अंतही नसेल; मग जिवाची मुक्ता करी होईल ?

गुरुः—अज्ञान अनादि असलें तरी त्याचा अंत आहे. जसें प्राग-भावाला आदि नाही, पण अंत आहे. प्रध्वंसाला अंत नाही, पण आदि आहे. साराश हा की, रोग कशानें केव्हां झाला असा निर्धार न झाला तरी वैद्यानें शास्त्रोक्त औषध देतांच नष्ट होतो. तसें, अज्ञानाचें कारण न मिळालें तरी तें वेदांतजन्य ज्ञानानें नष्ट होतें.

शिष्यः—अज्ञानाचें स्वरूप काय ?

गुरुः—अज्ञान ज्ञानानें नष्ट होतें म्हणून सत्य नव्हे. मी अज्ञानी असा लोकांना अनुभव आहे, म्हणून (शशश्रृंगवत्) असत्यही नव्हे. दोहोंचा एकत्र संभव होत नाही म्हणून सदसत्ही नव्हे. मुळी आकाश सूक्ष्म (निरवयव), त्यांहून गुण, त्यांहूनही अज्ञान सूक्ष्म आहे, तेव्हां तें सावयव नव्हे, विश्वाकारानें परिणाम पावलें म्हणून निरवयवही नव्हे, उभय विरोधामुळें उभयात्मकही म्हणतां येत नाही. आत्मस्वरूपाहून भिन्न म्हणावें तर अद्वैतविरोध येतो. अभिन्न म्हणावें तर आत्म्याला जडत्वप्रसंग येतो, आत्मा तर सच्चिदानंदरूपी, आणि अज्ञान तर असज्जडदुःखरूपी, तेव्हां कांहीं म्हणतां येत नाही. तेव्हां अज्ञान हें अनिर्वाच्य होय. त्या अज्ञानापासून अविवेक, त्यापासून अभिमान, त्यापासून रागादिक, त्यापासून कर्म, कर्मांनीं देह आणि देहामुळें दुःख होतें.

शिष्यः—त्या दुःखाचा नाश कशानें होईल ?

गुरुः—देह नष्ट झाल्यानें दुःख नष्ट होतें, कर्म नष्ट झाल्यानें देहोत्पत्ती होत नाही. राग-द्वेष नष्ट झाल्यानें, कर्म नष्ट होतें. अभिमान नष्ट झाल्यानें रागद्वेषादि नष्ट होतात. अविवेक नष्ट झाल्यानें अभिमान नष्ट होतो, व अज्ञान नष्ट झाल्यानें अविवेक नष्ट होतो, आणि मी ब्रह्म आहे अशा महावाक्यजन्य अपरोक्ष ज्ञानानें अज्ञान नष्ट होतें. अज्ञान नष्ट झाल्यावर मग दुःखाला जागाच नाही.

शिष्य—प्रायश्चित्तरूप सत्कर्मिनें ब्रह्महत्यादि पापें सुद्धां नष्ट होतात. तशा सत्कर्मिनें अज्ञान का नष्ट व्हावें ?

गुरुः—कर्माचा अज्ञानाशीं विरोध नसच्यामुळे तें अज्ञानाचा नाश करूं शकत नाही. येथेच नव्हे तर तें अज्ञानाला वाढवितें. असें, मेघ अमावास्यांधकाराला वाढवितात तसे.

शिष्यः—ज्ञान हें तरी मानसिक कर्म आहे. मग त्याचा अज्ञानाशीं विरोध कसा ?

गुरुः—ज्ञान दोन प्रकारचें. स्वरूपज्ञान आणि वृत्तिज्ञान. सुषुप्तीमध्यें अज्ञानाचा प्रकाश करितें तें स्वरूपज्ञान, आणि जागृत-स्वप्नामध्यें विषयप्रकाश करितें, तें वृत्तिज्ञान. व्याप्रमाणें सूर्यानें प्रकाशित केलेल्या भिंतीवर आदर्शांत प्रतिबिंबित झालेल्या अनेक सूर्यकिरणांचे अंतराअंतरानें विशेष प्रकाश दिसताना, त्याप्रमाणें जागृतस्वप्नाचे ठायीं अनेक वृत्तिज्ञानें मासतात. सुषुप्तीमध्यें तर स्वरूपज्ञान मात्र असतें, तें जागृतस्वप्नामध्यें नाही, असें मात्र समजूं

नये. स्वरूपज्ञान नित्य असून सर्वत्र आहे. वृत्ति जागृत्स्वप्नामर्धे असतात इतरत्र नाहीत. वृत्ति हा अंत करणधर्म होय; आणि ज्ञान हे आत्मस्वरूपच आहे. ते ज्या वेळी मी ब्रह्म आहे अशा वृत्ति-रूपाने परिणामाला पोचते, तेव्हा अज्ञानाचा नाश करिते; केवळ बुद्धिवृत्तीनेच अज्ञान नष्ट होत नाही. जसे सत्कर्माने पाप नष्ट होते, तसे वृत्तिज्ञानाने अज्ञान नष्ट होते. ते मनोवृत्तिरूप असले, व प्रकाश करणारे रत्न पाषाणरूपी असले तरी त्याला रत्नदीप असे म्हणतात. तसे या वृत्तिमयाला ज्ञान म्हणतात. हा गौण व्यवहार होय.

शिष्य — शोषेत स्वरूप ज्ञान असताही अज्ञानाशी त्याचा विरोध दिसत नाही, तर तेच वृत्तीत प्रविष्ट झाले, म्हणून अज्ञानाशी विरोधा-विरोध कसा करील ?

गुरु — सूर्यकिरणामध्ये कापूस धरला असता दग्ध होत नाही, पण सूर्यकात उपाधी मिळता तेच किरण कापूस जाळते. तसे, सामान्य ज्ञानाचे वैर नसले तरी विशेष ज्ञानाचे (वृत्तिज्ञानाचे) त्या अज्ञानाशी वैर आहे.

शिष्य — त्या वृत्तिज्ञानाने अज्ञान, व तत्कार्यप्रपंचनाश केला तरी वृत्तिज्ञान व स्वरूपज्ञान ही दोन असता अद्वैतसिद्धी करी ?

गुरु — कतक (निवळीची बी) रजो-यायाने वृत्तिज्ञान, अज्ञान तत्कार्य नाश करून स्वयं स्वरूपज्ञानामध्ये छीन होते, तेव्हा अद्वैत स्वरूप ज्ञानच राहतें. ज्ञान हे वस्तुतःच आहे. म्हणून ते (कर्तु

वक्तुं अन्यथा कर्तुं) अशक्य होय. उपासनायोग किरारूप आहेत म्हणून ते पुरुषतंत्र होते. ते ज्ञानवत् जाणू नयेत. व्याप्रमाणें लक्षणांनं शालिग्रामघर्षण व तापानें सुवर्ण आणि परीक्षेनें रत्न कळनें त्याप्रमाणें वाक्यविचारजन्य वृत्तिज्ञानानेंच आत्मा कळतो; उपासनायोगकर्षादिकानें कळत नाही; म्हणून आत्मानात्मविचार करावा.

सहावा अध्याय समाप्त.

अध्याय सातवा

शिष्य.—आत्मानात्मविचार तो कसा ?

गुरु.—आत्मा तीन देहातून वेगळा, तीन अवस्थांचा साक्षी व पंचकोशातून निराळा, सच्चिदानंदरूप आहे. अनात्मा, तीन शरीरें असज्ज, दुःखरूप असून व्यष्टि-समष्टिमेदानें सहा प्रकारचा होतो. (आभासानें जीवेधरांना उत्पन्न करणारी अविद्या गाथा आपण होतो) अर्था श्रुति आहे. तेव्हा आत्म्याचा मायोपार्श्वीनें समष्टिरूप द्वैधरूप आणि अविद्योपार्श्वीनें व्यष्टिरूप जीवत्व हे वास्तविक नव्हे.

शिष्य:—जीवेधरांची सहा प्रकारचीं शरीरें व नांवे मांगारीत.

गुरु.—गणष्टि, कारण, शरीराभिमाना, अंतर्पामी, अज्ञात व ईश्वर म्हणवान. त्याचा शरीराभिमान नाही. कारण, महासुखी-मर्षे अहंकर हीन होतो. त्याची उपासना न घडव्याम समष्टि-

सूक्ष्मशरीराभिमानी, सूत्रात्मा, महाप्राण, हिरण्यगर्भ जो त्याची उपासना श्रुति सांगते. त्याला स्वभावस्था आहे म्हणून अभिमान नाही. त्याची उपासना न घडल्यास समष्टिस्थूलशरीराभिमानी जो वैराज, वैश्वानर, विराट् याची उपासना श्रुति सांगते. मीपणा करण्यास, प्रतियोगी (दुसरा बरोबरीचा) नाही म्हणून त्यालाही अभिमान नाही. त्याची उपासना न घडेल तर ईश्वरानें सृष्टिस्थितिसंहारार्थ स्वीकारलेल्या ब्रह्मा, विष्णु, शिवप्रतिमेची किंवा मत्स्यादि अवतारप्रतिमेची उपासना श्रुति सांगते.

शिष्य — त्या अवतारादि मूर्तीचा ईश्वराला अभिमान आहे काय ?

गुरु — होय आहे. नसेल तर कार्य कसे घडेल ?

शिष्य : — तर मग जीनाहून ईश्वराचे विशेषत्व काय ?

गुरु — नटाप्रमाणें भक्तानुग्रहार्थ ईश्वर, कार्यापुरता अभिमान कल्पितो. जीव तर सदोदित अभिमानी असतो, हा विशेष होय. अस्तु. याप्रमाणें श्रुतीनें ईश्वराचा भेद कल्पिला. त्याचा भागार्थ न जाणून शैव, वैष्णवादि मताभिमानी परस्पर व्यर्थ कलह करितात.

शिष्य — श्रुतीनें भेद का सांगितला ?

गुरु — अनादिकालापासून आलेल्या प्रवृत्तीला अनुसरून अतर्मुखता होण्याकरिता अधिकारानुसारें लोकांला, श्रुति भेद सांगते, तो वास्तविक नव्हे. हें असो. आता व्यष्टि एक, कारण. व्यष्टि-शरीरोपाधिक जीवाला प्राज्ञ, पारमार्थिक, अविद्यामच्छिन्न म्हणतात. व्यष्टिसूक्ष्मोपाधिकांला तैजस, स्वप्नकल्पित, प्रातिभासिक म्हण-

तान. व्यष्टिस्थूलोपाधिकाला विन्ध, व्यावहारिक, चिदाभास
म्हणतात.

शिष्यः—जीवाला तीन शरीरांची आवश्यकता आहे काय ?

गुरुः—होय. अतःकरणावाचून प्रतिविविध (जीवन्) होत
नाही, म्हणून डिगशरीर पाहिजे. व ते स्थूलवाचून कार्ययोग्य
होणार नाही, म्हणून सूक्ष्मशरीर पाहिजे. ही दोन्ही कार्यशरीरें
कारणावाचून राहणार नाहीत म्हणून कारणशरीर अवश्य पाहिजे.

शिष्यः—जीवाला तिन्ही शरीरांचा अभिमान आहे काय ?

गुरुः—होय. अभिमान नसेल तर कर्म घडणार नाही व कर्म
न घडेल तर शरीर कोठून होईल ? मग जीवणगाही राहणार नाही.
तस्मात् जीवाला अभिमान आहे.

शिष्यः—एकालाच उपाधीमुळे अनेकत्व येतें, याविषयी
दृष्टान काय ?

गुरुः—एका देवदत्ताला पुत्रोपाधीने पितृत्व, पौत्रोपाधीने
पितामहत्व जसें येतें, तसें आम्याला व्यष्टि-ममष्ट्युपाधीने जीवे-
मत्त्व आले.

शिष्यः—उपाधीने देवदत्ताचें नाम मात्र बदल्लें; परंतु किंचि-
ज्ज्ञान, सर्वज्ञान मेदवत् स्वरूपमिन्नपणा कोठें बदल्ला ?

गुरुः—जसें मायुर्य द्रव शैत्यरूपानें एकच असून ग्रामसरक्षण
महाशक्तीने तडाग-जड, व एकगृहसंरक्षणान्पशक्तीने घटजड,
जसें मिन्न होतें; किंवा उष्णरक्तप्रकाशरूप अग्नि मोठ्या उपाधी-
मुळे दिवा, दिवटो अशा मेदानें मिन्न दिसतो, तसें मायोपाधीने

सर्वज्ञ ईश्वरत्व आणि अविद्येपाधीनें किंचिज्ज्ञ जीवत्व भासलें, तरी त्याचें एकत्व अखंडार्थसंबंधानें जाणावें.

शिष्यः—अखंडार्थसंबंध कसा !

गुरुः—‘ तें तूं आहेस, ’ या वाक्याच्या पहिल्या दोन पदांचा सामानाधिकरण्य संबंध १. पदांच्या, अर्थांचा, विशेषणविशेष्य-भाव संबंध २. पदार्थांशी आत्म्याचा लक्ष्य-लक्षणभाव संबंध ३. जसें ‘ तो हा देवदत्त ’, ह्या ठिकाणी तो आणि हा, या दोन पदांचें एका देवदत्तावरच सामानाधिकरण्य होतें; तसें, (तें तूं) या दोन पदांचें सामानाधिकरण्य एका चैतन्यावरच जाणावें. त्या काळाचा किंवा देशाचा वाचक तो शब्दार्थ, ह्या काळाचा किंवा देशाचा वाचक शब्दार्थ, या दोहोंचा परस्पर भेद घालवून परस्पर विशेषणविशेष्य-भावसंबंध जसा होतो; तसा सर्वज्ञत्व-परोक्षत्व-विशिष्ट चैतन्य-वाचक ‘ तें ’ ह्या पदार्थाचा, व किंचिज्ज्ञत्वापरोक्षत्वादिविशिष्ट चैतन्य-वाचक ‘ तूं ’ ह्या पदार्थाचा परस्पर भेद दूर करणारा, विशेषण-विशेष्य-भावसंबंध जाणता. (तो हा) ह्या पदार्थांचे विरुद्धांश वाच्यार्थ सोडून अविरुद्धांश चैतन्यमात्र लक्ष्यार्थ घेण्याचा तो लक्ष्यलक्षणभाव-संबंध जाणावा. कारण, वाक्यार्थग्रहणाविषयी मुख्या, गौणी, लक्षणा अशी तीन प्रकारची वृत्ति होते. जसें, राजा जातो, ही मुख्य वृत्ति. नीलोत्पल किंवा सिंह-देवदत्त ही गुणवृत्ति. जह-लक्षणा, अजहलक्षणा, जहदजहलक्षणा (भागत्याग लक्षणा), अशा भेदानें लक्षणा तीन प्रकारची. (गगायां घोषः) गंगेवर गौळ्याचा वाडा. ही सर्वथा स्वार्थत्याग करून संबंधी तीरावर

केलेली जहलक्षणा. लक्ष्यांश एक असल्यामुळे सांप्रत ती अनुपयुक्त. कावळ्यापासून दही राखावे ही स्वार्थांश न सोडतां काकोपलक्षणानें दध्युपघातकाची ग्रहण करणारी अजहलक्षणा. ही वाच्यार्थविरुद्ध आहे, म्हणून तीही तूर्त उपयोगी नाही. तस्मात् (तो हा देवदत्त) याप्रमाणें विरुद्धांश वाच्यार्थ सोडून अविरुद्धांश लक्ष्यार्थ (अखंडैकरसत्वे) ग्रहण करणारी जहदजहलक्षणा प्रस्तुत उपयोगी आहे.

शिष्यः—वाच्यार्थ व लक्ष्यार्थ कोणते ?

गुरुः—माया, मायाप्रतिबिंबित (ईश) व मायाधिष्ठान ब्रह्म हें तत् पदाचें वाच्यार्थ, ब्रह्मचैतन्य लक्ष्यार्थ. अविद्या, अविद्याप्रतिबिंब (जीव) व अविद्याधिष्ठान साक्षि चैतन्य हें त्वं पदाचें वाच्यार्थ, कूटस्थ चैतन्य लक्ष्यार्थ. तेव्हां वाच्यार्थ सोडून लक्ष्यार्थ ब्रह्मचैतन्य, कूटस्थ चैतन्य याचें ऐक्य झालें. म्हणजे जसें पुत्रपौत्रोपाधि जातां पितृपितामहत्व जाऊन देवदत्त मात्र राहतो; किंवा दिवा, दिवटी सोडल्यावर लोहितोष्णप्रकाश अग्नीच राहतो; किंवा तळें, घडा सोडल्यावर माधुर्य, द्रव, शैत्यजल मात्र राहतें; तसें माया व अविद्या या उपाधि जातां ईश्वर-जीव-भाव जाऊन ब्रह्म एकच राहतें.

सातवा अध्याय समाप्त.

अध्याय आठवा

शिष्य — तें ब्रह्म कसे जाणावें ?

गुरु — तीन देहातून वेगळें, तिन्ही अवस्थाचें साक्षि, (जाग्रत्, स्वप्न, सुषुप्ति या तीन अवस्था) पचकोशातून निराळें सच्चिदानंद ब्रह्मस्वरूप जाणावें. यांतून शरीरत्रयविलक्षणत्व व पचकोश-व्यतिरिक्तत्व हें ' अतद्वर्षावृत्तिलक्षण ', अवस्थासाक्षित्व तटस्थ, व सच्चिदानंदत्व हें स्वरूपलक्षण (वपदार्थाचें). पृथिव्यादिकांचा निषेध करून अवशिष्ट राहातें तें अतद्वर्षावृत्तिलक्षण. प्रपंचाळा आधिष्ठानभूत असतें तें तटस्थ लक्षण. सत्यज्ञानानंद हें स्वरूपलक्षण तत् पदा-र्थाचें. या दोहोंचें ऐक्य तें अद्वितीय परब्रह्म जाणावें.

शिष्यः—तीन शरीरें कशी जाणावी !

गुरु.—मातापितृमुक्तान्नपरिणत शुक्रशोणितापासून उपजून अन्नानें वाढतें, अन्न न मिळता किंवा रोगानें मरतें, तें अन्नमय स्थूल शरीर (शीर्यते) नष्ट होतें म्हणून शरीर म्हणावें. सत्रा अर-यमाचें छिगशरीर. रागद्वेषादि वृत्ति वाढल्या म्हणजे याची वृद्धि व मी साक्षी अशा अध्यात्म विचारानें विवेकी जनाने ठिकाणी याचा लय होतो म्हणून शरीर. अज्ञान हें कारणशरीर. हें ' मी जीव ' या अभि-मानानें वाढतें व ' मी ब्रह्म ' या स्वानुभवानें नष्ट होतें म्हणून शरीर. देह (दहते) जाळला जातो म्हणून देहही म्हणतात. स्थूलदेह अग्नीने जळतो. दोज्याने दिसतो तो स्थूल देह. न दिसता विचारानें

कळनो तो सूक्ष्म देह. या दोहोंना कारणभूत जें अज्ञान तो कारण-
देह होय.

शिष्य.—पूरी पचभूतापामून दोन्ही देह जाहले म्हणजे आणि
आता अज्ञानापासून होतात म्हणता; तर पूर्वापरस्रोताची
घाट काय ?

गुरु.—अध्यारोपसृष्टि म्हणजे एकापुढे एक क्रमाने होणे.
पहिल्या अध्यायात सांगितल्याप्रमाणे पचभूतापामून दोन देह
होतात, हे खरे. पण वास्तविक युगपत् सृष्टीचा विचार केला तर
केवळ अज्ञान सर्वाळा कारण आहे, म्हणजे योग्य आहे. वेदामध्ये
केव्हा केव्हा युगपत्सृष्टि (एकदम अज्ञानाने सर्व प्रपञ्चमिथ्यास
दिसणे) मानली आहे. केव्हा तरी स्वप्नामध्ये एकदम सर्व घाट
दिसतो. केव्हा एकापुढे एक क्रम दिसतो, तद्वत् सृष्टीही जाणानी.
अध्यारोपसृष्टीमध्ये पचभूतें दोन्ही शरीरांना कारण, न युगपत्-
सृष्टीमध्ये केवळ अज्ञानच कारण मानले. कशीही सृष्टि होवो
मिथ्याच समानच आहे. त्याच्या मिथ्यात्वाचे विवेचन मुमुक्षूनीं
करावे. स्थूलशरीर उघड आहे. सूक्ष्मशरीर सत्रा अमयनाचे. पार्श्वचून
स्थूलदेह कार्य करू शकत नाही.

शिष्य.—दोन्ही मिथ्या कार्य करितात काय ?

गुरु.—अग्निसंयोगे काष्ठ दाहपाकादि करिते तथापि ते
कार्य अग्नीचेच जसे, तसे स्थूलदेहामध्ये घडलेले दर्शनगमनादि
कार्य सूक्ष्म शरीराचे होय.

शिष्यः—सत्रा अयन कोणते ?

गुरुः—ज्ञानेंद्रियें पाच ५, कर्मेंद्रियें पाच ५, प्राण पाच ५, मन १, बुद्धि १ मिळून सत्रा १७. लोकांमध्ये काहीं जाणणार तर उद्देश, लक्षण, परीक्षा हे तीन उपाय आहेत. उद्देश म्हणजे वस्तु-नामसंग्रहण, लक्षण म्हणजे वस्तुस्वरूपसंग्रहण, परीक्षा म्हणजे वस्तु-स्वरूपविचार. सत्रा अवयवाचे नाम घेणें हा उद्देश. अव्याप्ति-अति-व्याप्ति-असंभव दोपरहित असाधारण धर्म हे लक्षण. लक्ष्यैकदेशी लक्षण पाहणें ती अव्याप्ति. जशी कपिला गाई. अलक्ष्यावर लक्षण-वृत्ति ती अतिव्याप्ति. जशी चतुष्पदा गाय. लक्ष्यमात्रावर अलक्षण तो असंभव. जशी एकखुराची गाय. हे तिन्ही दोष नसोन सास्ना-दियुक्त जसें गाईचें लक्षण तसें इतरत्र घेणें. ते असें. दिग्देवतांनीं प्रेरणा केल्यावर कानाच्या छिद्रात राहून जें नाना शब्द, भाषा जाणतें, तें श्रोत्रेंद्रिय हें लक्षण. कर्णछिद्राच जाणतें म्हणावें तर निद्रेमध्ये तें असून शब्दज्ञान होत नाही. तेव्हा तें श्रोत्र निराळेच ही परीक्षा. याप्रमाणेच सर्वत्र जाणावें. वायुदेवतायोगें त्वचेला व्यापून शीतोष्ण, मृदु, कठिण, स्पर्श जाणतें तें त्वर्गेंद्रिय. सूर्यप्रेरित चक्षु इन्द्रिय डोळ्याचे बुबुळ्यावर राहून जें लहान, मोठें, आखुड, लाब, निळें, पिवळें, पांढरें, तांबडें रूप जाणतें तें चक्षु वरुणानें प्रेरित जिह्वाप्रावर राहून जी तिखट, अंबट, खारट, तुरट, कडु, गोड, रस जाणते ती जिह्वा. अश्विनीकुमारप्रेरित नासाग्रस्थ जें वास, घ्राण, गंध घेतें तें घ्राण. अग्निप्रेरित कठ, ओठ, तालु, शिर, ऊर,

दान, नासा, जिह्वाश्रयानें स्वरवर्णोच्चार करतें तें वागिन्द्रिय. जें
 इद्रानें प्रेरित करतळाश्रयें देतें घेतें ते पाणीन्द्रिय. त्रिगुप्रेरित पाद-
 तळाश्रयें चालने तें पादेंद्रिय. मृत्युप्रेरित गुदाश्रयें मलोत्सर्ग करितें
 तें गुद. प्रजापतिप्रेरित लिंगाश्रयें रतिसुख करितें तें उपस्थ कंठी
 राहून चंद्रप्रेरणेनें सकल्प विकल्प करितें तें मन. सुखी राहून बृह-
 स्पतीच्या प्रेरणेनें निश्चय करते ती बुद्धि. हृदयी राहून रुद्राच्या
 प्रेरणेनें अभिमान करितो तो अहकार. नाभिस्थानी राहून क्षेत्रज्ञ-
 प्रेरणेनें आठवण करितें तें चित्त. विशिष्टाचे प्रेरणेनें हृदयी राहून
 आसोच्छ्वास करितो तो प्राण विश्वसृष्टाचे प्रेरणेनें गुदस्थानी राहून
 मज्जमूलोत्सर्ग करितो तो अपान. विश्वयोनीच्या प्रेरणेनें आत
 बाहेर देह व्यापून इंद्रियाना बळ देतो तो व्यान अनाच्या प्रेरणेनें
 कठी राहून निद्राकालीं इंद्रियाना गोळा करतो व जागेपणीं इंद्रि-
 याना जागोनाग घोळवितो तो उदान. जयाचे प्रेरणेनें नाभिदेशीं
 राहून अन्न-पाण्याचें समीकरण करितो तो समान. याचे पोटमेद
 पाच उपयाय, ते हे. नाग उद्वार करतो. कर्म उन्मीलनादि करितो.
 कृकट शिक करितो. देवदत्त जाभई देतो. धनजय देहाला उवारा
 करितो. हे सर्व मिळोन एक लिंगशरीर. अज्ञान हेंच कारणशरीर.
 (अज्ञान कारणं) अशी श्रुति आहे. सूक्ष्म देहरूप कायनिं
 कारणाचा तर्क होतो ही युक्ति. मी अज्ञ हा अनुभव.

शिष्य — या निन्ही देहांहून सच्चिदानंदाचा वेगळेपणा कसा ?

गुरु — बाधरहित सत्, स्वप्रकाश चित्, स्वानुभव आनंद. जसें पुरुषलक्षण स्त्रियांना नाही, व स्त्रीलक्षण पुरुषाला नाही, तसें सल्लक्षण अनृताला नाही, व अनृतलक्षण सत्ताला नाही, व प्रकाश-लक्षण अधिकाराला नाही, आणि अधिकारलक्षण प्रकाशाला नाही तसें, चिह्नलक्षण जडाला नाही, व जडलक्षण चिंताला नाही. चांदण्याचें लक्षण उन्हाला नाही, व उन्हाचें लक्षण चांदण्याला नाही. तसें, आनंदलक्षण दुःखाला नाही, व दुःखलक्षण आनंदाला नाही. कान्त्रयो यथार्थ असणारें सत् कालत्रयी नसून खऱ्यासारखें भासतें च विचारानें नष्ट होतें तें असत् मदाधिकारी पडलेला रज्जु आपल्यावर आरोपित सर्पादि भ्रांतीचे वेळी पूर्वी व पश्चात् एकरूपीच असतो २ भ्रमानें भासलेले सर्पादिक विचार विचारानें नाहीसे होतात. या दोहोंचे परस्पर शब्दानें, विषयानें, लक्षणानें, प्रतीतीनें, व्यवहारानें, वैलक्षण्य आहे तसें सल्लक्षण असतानर (देहादिकांवर) व असल्लक्षण सतानर नसून याचें परस्पर वैलक्षण्य आहे सूर्यादि प्रकाशाची गरज न ठेवितां स्वयें प्रकाशरूप असून देहादि जड पदार्थांना प्रकाश करतें तें चित्, स्वयें अप्रकाशरूप असून अन्याला प्रकाशित करित नाही तें जड व्याप्रमाणें सूर्य स्वयं प्रकाशमान असून इतरांची गरज न ठेवितां घटादिकांना प्रकाशित करतो, घटादिक तर स्वयें अप्रकाशित असून इतरांना प्रकाशित करित नाहीत, त्याप्रमाणें पूर्वोक्त पंचप्रकारांनी चिज्जडवैलक्षण्य जाणावें.

शिष्य — हें जाणल्याचें फळ काय ? .

गुरुः—प्रकाश्यधर्म प्रकाशकाला लागत नाहीत. जसे, सूर्याने प्रकाशित केलेल्या घटादिकांचे बरे-वाईटपणाचे धर्म, व शुद्धाशुद्धता यांचा संबंध सुद्धा सूर्याला नाही, तसे देहादिकांचे धर्म आत्म्याला स्पर्श करीत नाहीत. असे जाणून मुमुक्षूने देहादिनिष्ठ, नामरूप, जाति, वर्णाश्रम, प्रवृत्ति, निवृत्ति, विधिनिषेध, पट्भावविकार, पड्मी, आंध्य, मांध, पटुत्वादिक धर्म मठा स्पर्श करीत नाहीत, असे जाणले म्हणजे बंध होत नाही. हे फल.

शिष्यः—आनंदलक्षण काय ?

गुरुः—नित्य निरुपाधिक निरतिशय जें सुख तो आनंद. प्रतिकूल द्वेषविषय दुःख. तें त्रिविध. देवांनी दिलेलें अनावृष्ट्यादि आधिदैविक, भूतभौतिकापासून जाहलेलें आधिभौतिक, प्रारब्धानें देहादिकांचे ठाई रोगानें घडलेलें आध्यात्मिक. अमृत सुखरूप असून, जीवाला आनंदित करितें. कालकूट स्वयें तापरूपी असून, जीवाला ताप देतें. यांचें परस्पर असें वैलक्षण्य आहे. रज्जुवत् सद्रूप, आदित्य-वत् चिद्रूप, अमृतवत् आनंदरूप आत्मा व सर्पवत् मिथ्या, घटवत् जड, विषवत् दुःखरूपी देहादि प्रपंच जो त्याडून वेगळ्या, तो भी असंग आत्मा असें जाणतो तो मुक्त होतो.

आठवा अध्याय समाप्त.

अध्याय नववा

शिष्यः—आत्मा अवस्थासाक्षी कसा जाणावा ?

गुरुः—तमोगुण स्थूल, रजोगुण चंचल व सत्त्वगुण सूक्ष्म, तेन्हां धूमप्रवेशयोग्य छिद्रामध्ये स्तंभ जात नाही, चंचल दिव्याकडे वारीक लिपी वाचली जात नाही, तसा आत्मा राजस, तामस मनानें जाणला जात नाही. तर सात्त्विक मनानेंच जाणावा. तो असा. इंद्रियांनीं बाह्य विषय घेणें, ती जाग्रदवस्था. जाग्रत्वासानेनं अन्तःकरणाचा दृष्टश्रुताविषयीं मोक्तृभोग्यरूप परिणाम होतो, तें स्वप्न. सर्वोपसंहार होऊन कारणरूपानें बुद्धि राहिली असतां अज्ञान-साक्षीपणा होतो, ती निद्रा अवस्था. आपण निर्विकार साक्षात् पाहणें, तें सांक्षित्व. जसें एक संन्यासी स्वस्य वसला असतां तेथें दोन पुरुष आले व भांडून परस्परास मारुं लागले; तें सन्यास्यानें पाहिलें, म्हणून तो साक्षी. तसा आत्मा, जीव आणि जीवाचे अवस्थाव्यापार साक्षात् जाणतो, म्हणून तो (आत्मा) साक्षी होय.

शिष्यः—यास दृष्टात मांगावा.

गुरुः—मोठ्या नगरासारखी जाग्रदवस्था, राजवाड्यासारखी स्वप्नावस्था, अंतःपुरासारखी निद्रावस्था. तेथें राजासारखा अभिमाना जीव. जसा राजा चतुरंग सेनेसहित मोठ्या नगरामध्ये फिरून शुभाशुभ अनुभवून त्या सैन्यास सोडून राजवाड्यांत येतो; व शुभाशुभाचा विचार करून, सर्वांचें निवारण करून, अन्तःपुरांत

जाऊन, सर्व व्यापार सोडून, आनंदानें खीशीं रति घेतो; तसा जीवात्मा स्थूलशरीराभिमानी विश्व होऊन, जाग्रदवस्था भोगून (अनुभवून), नंतर सूक्ष्मशरीराभिमानी तैजस होऊन, स्वप्नावस्था अनुभवून, नंतर कारणशरीराभिमानी प्राज्ञ होऊन सर्व व्यापार सोडून, बुद्धीला घेऊन, स्वरूपानंदाचा अनुभव घेतो (निजतो). ह्या जीवाच्या तीनही अवस्था पहाणारा कूटस्थ आत्मा तर प्रत्यक् स्वरूपानें आकाशवत् असंग आहे. याविषयी (साक्षी चेता केवळ निर्गुण) ही श्रुति, आकाशदृष्टांत ही युक्ति, गेलेल्या अवस्था स्मरतात हा अनुभव.

शिष्यः—जीवच अवस्थासाक्षी मानला तर निराळा कूटस्थ साक्षी कां ध्यावा ?

गुरुः—अंतःकरणप्रतिबिंबित जीव, तो झोपेंत छीन होतो. तो तीन्ही अवस्थांचा साक्षी कसा होईल ? होणार नाही. तेव्हां विवमून आत्मा साक्षी जाणावा. कारण, त्याला अवस्था नाहीत. म्हणून तो अविकारी नित्य आहे. जीव तर अंतःकरणादात्म्यानें मी सुखी, मी दुःखी असा विकारी होतो.

शिष्य—जीवाशिवाय दुसरा आत्मा कोण ? त्याचें दृक्षण काय ? तो आहे म्हणण्यास प्रमाण काय ? व तो कसा कळवा ?

गुरुः—निर्विकार कूटस्थ आत्मा आकाशवत् सर्व व्यापक आहे, त्याचें अंतःकरणांत प्रतिबिंब पडलें तोच (प्रतिबिंब) संसारी जीव होय. याविषयी श्रुतिप्रमाण आहे. तो सच्चिदानंद आत्मा (विवमून) या वेळीं जीव जागतो, स्वप्न पहातो, या वेळीं अज्ञा-

नामं मोहित होऊन गाढ शोष घेतो, या वेळी उदासीन, सुखी, दुःखी आहे, इत्यादि जाणतो. तो सर्व अत्रस्याचा साक्षी. स्वमुख-सौंदर्य पहाणें असेल तर जसें आरशात पहातां येतें, तसें या आत्म्याला जाणणार तर अतः करणप्रतिबिंबानें जाणता येतें. स्वमुख पहाणारा हा आरसा, हें मुखाचें प्रतिबिंब व त्यानें कळलेलें हें ग्रीवास्थमुख असें स्पष्ट जाणतो, तसें विचारानें हें अतः करण, हा अतः करणप्रतिबिंबित जीव आणि हा निर्विकार साक्षी कूटस्थ आत्मा, असे तो आपणच आपणाला जाणील कारण, तो द्रष्टा आहे. कधीही कोणाला दृश्य होत नाही, जसा दृश्य घट द्रष्टाला जाणीत नाही द्रष्टा तर आपल्यासह घटालाही जाणतो. तसें स्वयंप्रकाश आत्म्याला, इन्द्रियें, प्राण, अतः करण हीं जाणत नाहीत. स्वयंप्रकाश आत्मा तर आपणासहित सर्वांना जाणतो. हे प्रमाणानें कळतें.

शिष्य — प्रमाणे किती व त्याचीं लक्षणे काय ?

गुरु — १ प्रत्यक्ष २ अनुमान ३ उपमान ४ शब्द हीं चार प्रमाणें शिष्याय १ अर्थापत्ति २ अनुपपत्ति ३ ऐतिह्य ४ असंभव हे चार त्याचेच पोटभेद आहेत इन्द्रियसन्निकर्षानें होणारें ते प्रत्यक्ष प्रमाण पण आत्मा अतीन्द्रिय आहे म्हणून तें उपयोगी नाही. धूमादि लिंगानें होणारें ते अनुमान आत्मा निरश आहे म्हणून हें उपयोगी नाही सादृश्यानें होणारें ते उपमान. आत्मा अद्वितीय आहे म्हणून हेंही अनुपयुक्त बाकी शब्दप्रमाण हें आत्मज्ञानाला उपयुक्त आहे आत्माचें (ईश्वराचें) वाक्य (वेद) हें शब्दप्रमाण.

त्याने मी अविकारी, अवस्थासाक्षी, पंचकोशांमून वेगळा असे जाणतो तो मुक्त होतो.

नववा अध्याय समाप्त.

अध्याय दहावा

शिष्यः—पंचकोश कोणते व त्यांची लक्षणे कशी ?

गुरुः—१ अन्नमय २ प्राणमय ३ मनोमय ४ विज्ञानमय आणि ५ आनंदमय हे पाच कोश. अन्नविकार जे शुकशोणित, याने जाहलेला व अन्नाने वाढलेला, पट्भावविकारी स्थूलदेह हा अन्नमय कोश १. कर्मेन्द्रिये ५ पाच आणि प्राण ५ पांच, मिळून प्राणमय कोश २. ज्ञानेन्द्रियांसहित मन (बहिर्वृत्तिक) हा मनोमय कोश ३. ज्ञानेन्द्रियांसहित बुद्धि (अंतर्वृत्तिक) हा विज्ञानमय कोश ४. प्रिय इष्टवस्तुदर्शनाने मोदे (त्याच्या लाभाने होणारा आनंद), प्रमोद (त्याचा अनुभव किंवा भोगाने होणारा आनंद) यांसह कारणशरीरस्य सत्त्व हा आनंदमय कोश ५. याप्रमाणे हे पाच कोश होत. खड्गाला कोश, शिब्रळिंगाला संपुष्ट, अंब्याला साल, व पुरुपाळा अंगरखा आच्छादन ठेवितो त्याप्रमाणे हे कोश आत्म्याला आच्छादन ठेवितात.

शिष्यः—खड्गादिक निराळे व त्याचे कोशादिक निराळे अमून आच्छादक होतात हे उघड करूने. पण आत्मसंबंधाने जाहलेले पाच कोश आत्म्याला कसे झांकतात ?

गुरुः—सूर्यसत्तेनें दिसणारे व सूर्यकिरणापासून ॥ जाहलेले मेघ किंवा अग्निसत्तेनें असणारा धूम, हे जसे वालट्ट्या आच्छादक होतात, तसेच कोश आत्म्याला आच्छादक होतात. जसे खड्गादिकाहून कोशादिक निराळे, तसे आत्म्याहून पंचकोशही निराळेच आहेत.

शिष्यः—कोशाचा व आत्म्याचा संबंध कसा ?

गुरुः—१ समवाय २ संयोग आणि ३ अध्यास असा तीन प्रकारचा संबंध. एकतराध्यास आणि अन्योन्याध्यास असे दोन प्रकारचे अध्यास. अवयव, अवयवी; गुण, गुणी; क्रिया, क्रियावान्; जाति, व्यक्ति; विशेष, नित्यद्रव्य; यांचा समवायसंबंध. आत्म्याची अवयवादिकांत गणना नाही म्हणून हा समवायसंबंध त्याला नाही. मेरीदंडादिवत् संयोगसंबंध. आत्म्याची द्रव्यांत गणना नाही, म्हणून हाही संबंध त्याला लागत नाही. रज्जुसर्पवत्, अध्यास-संबंध. हा आत्मा आणि कोश यांना लागतो. कोशाचें आणि आत्म्याचे एकप्रत्ययविषयत्व होतें, म्हणून अन्योन्याध्यास जाणावा. जेव्हां अन्नमयाचा अध्यास होतो तेव्हा मी देव, मनुष्य, स्त्री, पुरुष; मी जाहलें, आहें, मी बाढलों, माझा वाईट परिणाम जाहला, मी क्षीण जाहलों, मी मरेन; मी बाल, तरुण, वृद्ध; मी ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, शूद्र; मी ब्रह्मचारी, गृहस्थ, वानप्रस्थ, संन्यासी; मी दीक्षित इत्यादि अन्नमय कोशाचे विकारधर्म आपल्यावर व आपले सच्चि-

१ दोहोपीकी एकावर होणारा अध्यास. २ परस्परे एकमेकावर होणारा अध्यास.

दानंद धर्म अन्नमयावर आरोपित करितो. प्राणमयाशी तादात्म्य जाहल्यावर मी भुकेलों, तान्हेलों, मी बडवान्, बोलका, गंता, दाता, वितर्ग करणारा, मूक, पंगू पंड इत्यादि प्राणमयाचे धर्म आपल्यावर व आपले प्राणमयावर आरोपित करितो. मनोमय-तादात्म्याने मी संकल्पविकल्पवान्, शोकमोहवान्, कामी, लोभी, श्रोता, स्पर्ष्टा, रस घेणारा, हुंगणारा, बहिरा, अंघळा इत्यादि मनो-मयधर्म आपल्यावर व आपले सच्चिदानंद मनोमयावर आरोपित करितो. विज्ञानमयतादात्म्याने मी कर्ता, बुद्धिमान्, ऊहापोह-हुगळ, अश्वानी, रोगी, द्वेषी, श्रोत्रिय, पंडित, विरक्त, भक्तिमान्, उपासक, ज्ञानी इत्यादि विज्ञानमयधर्म आपल्यावर व आपले विज्ञानमयावर ओटतो. आनंदमयाशी तादात्म्य होता मी भोक्ता, सुखी, संतुष्ट, सार्विक, राजस, तामस, मूढ, दुष्ट, शून्य, मोहित, अविवेकी, भ्रात इत्यादि आनंदमयाचे धर्म आपणावर व आपले आनंदमयावर आरोपित करितो.

शिष्यः—हा अध्यास का जाहला ?

गुरुः—मी, आत्मा निराळा व हे पंचकोश माझ्याहून निराळे, असा विचार न केव्यामुळे जाहला.

शिष्यः—कोश निराळे कसे ओळखावेत ?

गुरुः—जसे, हा पुत्र, ही छी, हा पशु इत्यादि निराळे पहातात, त्याप्रमाणे हा देह, हा प्राण, हें मन, ही बुद्धि, हा

आनंद; मी तर (अशरीरं या श्रुतीनें) देहरहित आहे. पुत्रादिकांचें विकार आपल्याला लागत नाहीत, असा निर्धार करावा.

शिष्यः—पुत्रादिक बाह्य दृष्टीनें दिसतात. कोश कसे दिसतील ?

गुरुः—बाह्यदृष्टि नेत्र, आंतर्दृष्टि बुद्धि. बाह्य दृष्टीनें न दिसणारे वीणास्वरादिक बुद्धीनें कळतात. एकत्र असलेलें दूध-पाणी इतरांना पृथक् न करतां आलें तरी तें हंस करितो. तसें आंतर कोश नेत्रां न दिसले तरी बुद्धीनें उघड कळतील. तेव्हां बुद्धीनें विचार करून पाहिल्यावर रज्जुसर्पवत् हे पंचकोश आत्म्यावर आरोपित आहेत. आरोपित जें, तें मिथ्या.

शिष्यः—दोरीवर भासलेला सर्प दिवा घेऊन पाहिल्यावर नाहीसा होतो; आणि हे पंचकोश ज्ञानोत्तरही असतात. मग ते असत्य कसे ?

गुरुः—प्रातिभासिक सत्य, व्यावहारिक सत्य, आणि पारमार्थिक सत्य असें त्रिविध सत्य. जीवसृष्टि आणि ईशसृष्टि अशी दोन प्रकारची सृष्टि. रज्जुसर्पादि जीवसृष्टि, हें प्रातिभासिक सत्य. जीवसृष्ट्यधिष्ठान पंचभूतादि ईशसृष्टि, हें व्यावहारिक सत्य आणि याचें अधिष्ठान ब्रह्म, हें पारमार्थिक सत्य. सत्य, निर्बाध ज्ञानानें प्रातिभासिक नष्ट होतें. व्यवहार संपेपर्यंत व्यावहारिक राहतें. प्रातिभासिक आणि व्यावहारिक अभ्यासानें समान आहे. पण सत्तेनें समान नाही. रज्जुसर्पवत् व्यावहारिक नष्ट होईल, तर गुरुशिष्य-परंपरा व ज्ञानी लोकांचा व्यवहारही लोपेल, तर असें नाही. मृत्तिकेवर आरोपित घटाचें नामरूप बाधित केल्यावर मृत्तिका मात्र

राहते. तसे पंचकोश ज्ञानानें बाधित केल्यावर केवळ सच्चिदानंद आत्मा अवशिष्ट राहतो.

अध्याय दहावा समाप्त.

अध्याय अकरावा

शिष्यः—आत्मा सच्चिदानंदरूपी कसा ओळखावा ?

गुरुः—काळत्रयी निर्बाध, तें सत्. (सृष्टीच्या पूर्वी अद्वितीय एक सत् होतें.) हें श्रुतिप्रमाण आहे. आत्म्य, दरिद्री, कर्मी, भक्त, मुमुक्षु यांचा अनुभव आहे, तो असा. मी पूर्वी सत्पात्री धर्म केला म्हणून या जन्मी धनी जाहलों; आतांही धर्म करीन तर पुढें ऐश्वर्य भोगीन, हा आत्म्याचा अनुभव. पूर्वी धर्म केला नाही म्हणून दरिद्री जाहलों; आतांही मी दान न देईन तर पुढें हीच गती होईल, हा दरिद्री याचा अनुभव. पूर्वी सत्कर्म केला, त्या योगें ही कर्मनिष्ठा जडली; आतांही तशीच केली तर स्वर्ग मिळेल, हा कर्मनिष्ठाचा अनुभव. पूर्वी ईश्वराराधन केलें त्या योगें ही भक्ति जडली; आतांही तसेंच घडेल तर सरूपना मिळेल, हा भक्तानुभव. एवं, दर जन्मी अप्यस्त देहाचा मात्र नाश होतो, पण काळत्रयी मी आहे हें तर सर्व लोकांच्या अनुभवानें सिद्ध होतें. पुन्हां असें पहा की, मी येथे आहे हा सशरीर तर, हें शरीर कशानें आलें ? कर्मनें आलें. तें कर्म माझे, कीं अन्याचें ? अन्याचें कर्म, अन्याला

फल देणार नाही. ज्याचें त्यालाच फल देईल. तेव्हा तें माझेच कर्म; तर तें, या जन्मी केलेलें कीं पूर्वजन्मी ? या जन्मी केल्यानें हा देह कसा होईल ? तेव्हा तें कर्म पूर्वजन्माचेंच असले पाहिजे. पूर्वजन्मी कर्म कर्ते वेळीं मी सशरीरी होतो कीं अशरीरी ? शरीर नसता कर्म घडणार नाही. तेव्हा सशरीर होतो. तर तें शरीर कशानें आलें ? त्याचे पूर्वजन्मीच्या कर्मानें. एवं पुनः पुनः विचार केला तर पूर्वकाली कर्म व देहप्रवाह यांचा अंत नाही. त्यापेक्षा त्या दोहोंना अनुभवाणारा आत्मा सद्रूप सिद्ध जाहला. पूर्वी श्रवणादि न केलें म्हणून हे जन्म झालें. आताही न करीन तर पुढें कियमाणानें पुनः जन्म होईल, व याप्रमाणे कितीही कल्प छोटले तरी पुनः पुनः जन्ममरण चुकणार नाही. ज्ञानानें मात्र कर्मक्षय जाहला तर पुढें जन्म होणार नाही. तोंपर्यंत आत्मा सृष्टि-प्रलय अनुभवून पापानें तिर्यग्लोक, पुण्यानें देवलोक अनुभवून राहील, नष्ट होणार नाही, हा भविष्य कालानुभव. तेव्हा ज्ञान न होता किती कल्प छोटले तरी जन्ममरण चुकणार नाही. याप्रमाणें कालत्रयी आत्म्याला अबाधितत्व आहे. म्हणून त्याचे ठिकाणी सद्रूपत्व सिद्ध जहालें. सृष्टिप्रलय देहाला घडतात. आत्मा तर अज, अविनाशी आहे, हें सद्रूप. स्वयंप्रकाश तेंच चिद्रूप. आत्मा गाढाधकारामध्यें सूर्यादिकांची गरज न ठेविता स्वयं प्रकाशमान असून स्वरोपित देहाद्यवस्था स्वयमेव जाणतो म्हणून सर्वज्ञत्वामुळे चिद्रूप जाणावा.

शिष्यः—आम्हाला सर्व ज्ञान कोठे आहे ?

गुरुः—बाह्य, आन्तर असा हा दोन प्रकारचा प्रपञ्च आम्ही अनेक प्रमाणाने जाणतो तो असा. ही पंचभूतें, ही पंचीकृत भूतें, हे विरज, ही चतुर्विध शरीरें, हें तन्माट इत्यादि विविध नामरूप-गुणकर्मशक्त्याश्रय हा बाह्यप्रपञ्च प्रत्यक्ष प्रमाणाने आम्ही जाणतो, पण तो आम्हास जाणत नाही. ही तीन शरीरें, हे पाच कोश, तीन करणें, या पद्धती, हे रागादि, ही प्राणेंद्रियान्तःकरणें, हे तीन अभिमानी, हे गुण, हें सुखदुःख इत्यादि हा आन्तर प्रपञ्च आम्ही जाणतो, पण तो आम्हास जाणत नाही. कारण, आत्मा चिद्रूप आहे. याचा कोण जाणीत !

शिष्यः—मन जाणणार नाही काय !

गुरुः—उत्पत्ति, विनाश, सकल्प, विकल्प, स्मृति, विस्मृति-युक्त हें मन घटासारखें जड आहे; तें आत्म्याला कसे जाणेल !

शिष्यः—नर (मनाने जाणावें) या श्रुतीचे तात्पर्य काय !

गुरुः—अग्नीची आच दिली अमना मलिन सोन्यावर प्रकाश येतो तो सोन्याच्या अंगचाच होना. पण त्या मलने झाकला होना, तो मळ जाताच दिम् उगळतो. अग्नीने संपादन केला असें नाही. अग्नीने संपादन केला म्हणावें तर घटाना मुद्धा अग्नीने सोन्याप्रमाणें प्रकाश आणावा, पण तसें होत नाही; म्हणून या उदाहरणाने असे जाणावें की, आमप्रतिविक्सहित आत्माकार परिणत जाइलेले मन आत्मस्वरूपापरचें मिथ्या ज्ञान दूर करतें. मग आत्मा स्वयमेव भासतो असे जाणावें. नाहीतर (चक्षु, वाक्, मन ही आत्म-रूपी जात नाहीत.) या श्रुतीला बाध येईल. समई, वान, तेज

आणि व्यापक कारणाग्नि अंधकार नाश करण्यास समर्थ होत नाहीत. तोच वर्तिसंबंधी अग्नि, दीपनामक पेटला म्हणजे स्वयं प्रकाशमान असून अंधकार दूर करितो व समई, तेल, वात वगैरे पदार्थांना दाखवितो. तसा समईरूप देहामध्ये श्रवणादि कर्मरूप तेलाने भिजलेल्या मनोरूप वातीला लागलेला आत्मरूप अग्नि ज्ञान-दीप नामक होत्साता, आवरक अज्ञानांधकार दूर करून आत-बाहेर प्रकाश करितो. जसा दिवा स्वयं प्रकाशमान तसा चिद्रूप आत्मा आहे; म्हणून तो चिद्रूप जाणावा. निरुपाधिक, निरतिशय, असून नित्य असणारे जे सुख तो आनंद हे आत्मस्वरूप होय. सक्, चंदन आणि खीविषयादि भोगांपासून होणारे सोपाधिक साति-शयसुख अनित्य जाणावे. नित्यसुखानुभव सर्वांना शोपेत येतो.

शिष्यः—शोपेत दुःखनिवृत्ति मात्र भासते. तेथे सुखानुभव कोठे आहे ?

गुरु — निजून उठलेला पुरुष मी एवढा वेळ सुखी होतो, असा अनुभव बोलतो, तेव्हा तेथे सुखच आहे. खी, सक्, चंदनादि विषय उपाधि होत. यापासून होणारे सुख ते सोपाधिक होय. शोपेत तर यापेकी काहीच उपाधि नाही; म्हणून ते सुख निरुपाधिक जाणावे. मनुष्य, गंधर्व, पितर, कर्मदेव, देव इंद्र, बृहस्पति, ब्रह्मा व ब्रह्म यांचा उत्तरोत्तर आनंद शतपट आहे. तो ब्रह्मावाचून सातिशय. सर्वोत्तर ब्रह्मानंद मात्र. निरतिशयत्वाचे लक्षण निद्रा-नंदाळा आहे. हा शय्यादिसाधन असो वा नसो, निजणान्याला सर्व सुख सोडून निद्रानंद घेत असतां रूपवती खी येऊन ढकलीत

वसनांही तो निद्रानंद घेतो. भोजनादिकाकरितां वळेंच उठविल्या-
वरही नेत्र झांकून पुन्हां तो आनंद घेण्यास पहातो; तो आनंद
निरतिशय होय. जाग्रतस्वप्नांमध्ये तोच आनंद अनेक वृत्तींनीं
फांकतो, म्हणून अनित्य भासतो. वृत्तींनीं आवरला जातो, म्हणून
सोपाधिक, सातिशय, जाणावा.

शिष्यः—कारणरूप आनंदाचा कार्यरूप वृत्ति कशा आवरतात ?

गुरुः—कार्यरूप मेव कारणरूप सूर्याला झांकतो तथा वृत्ति
गूढघटीनें आनंदाचा झांकतात, असें वाटतें. ज्ञानी तर सर्वत्र
ब्रह्मानंदानुभवच घेतो, म्हणून त्या आनंदाचा नित्यत्व आहे. एवं
निरतिशय, नित्य, निरुपाधिक, आनंदरूप ब्रह्म होय. याप्रमाणें
मी सच्चिदानंदरूपी आत्मा आहे असा श्रवण, मनन, निदिध्या-
सनानें अखंडीकरस, अपरोक्षानुभव घेतो तो जीवन्मुक्त जाणावा.

अकरावा अध्याय समाप्त.

अध्याय चारावा

शिष्यः—सत्, चित्, आनंद ही पदे मित्रार्थ असून अखं-
दार्थ कसा ?

गुरुः—देशकालवस्तुपरिच्छेदरहित, तो अखंडार्थ. आका-
शाला व्यापकत्व आहे म्हणून त्याला देशपरिच्छेद नाही. यासाठीं
त्यावर ब्रह्मत्व येईल, तें वारण्यासाठीं कालपरिच्छेद सांगितला.
आकाशाला उत्पत्ति, नाश आहे म्हणून त्याला कालपरिच्छेद आहे.

कालाग्र देशपरिच्छेद नाही व (आपल्याने आपलाच परिच्छेद नाही म्हणून) कालपरिच्छेद नाही. ते-हा त्यावर ब्रह्मत्व येईल, या-साठी वस्तुपरिच्छेद सांगितला. कालाचीही प्रपचात गणना आहे. त्याहून वेगळे आत्मवस्तु त्रिविधपरिच्छेदरहित आहे.

शिष्यः—मी गुजराथेत आहे, कोंकणात नाही, हा देशपरिच्छेद जाहला. मी आनंदसप्रत्सरात जाहलों, शार्वरीसवमरात मरेन, हा कालपरिच्छेद. मी ब्राह्मण, स्वामी आहे, क्षत्रिय नव्हे, हा वस्तुपरिच्छेद जाहला. मग त्रिविध परिच्छेदरहित कसे ?

गुरुः—अरे मूढा, भलतीच शंका करतोस ? तर तू शिष्य आहेस की प्रतिवादी ? जर शिष्य असशील तर दयेने पुनः अनुग्रह करूं. प्रतिवादी असशील तर क्षमेने उगाच राहू किंवा शाप देऊं. शापाने काय होईल म्हणशील तर शिष्यावर अनुग्रह केलेला सफल होतो, तर मग वादिनिग्रहार्थ शाप निष्फल होईल काय ? निग्रहानुग्रहसमर्थ ज्ञानी ईश्वराभिन्न आहे.

शिष्यः—क्षमा असावी. मी कृपा-पात्र आपला शिष्य आहे.

गुरुः—तर ऐक. हे तीन परिच्छेद देहाला आहेत. आत्मा तर देहाहून निराळा, सद्रूपी, व्यापक आहे तो असा. घटः सन् (घट आहे) पटः सन् (पट आहे) इत्यादि सर्व भूत, भौतिक पदार्थांना सत्ता आहे म्हणून आत्मा सर्वदेशी व्यापक जाहला. त्याला देश-परिच्छेद नाही. पूर्वोक्त प्रकाराने कालन्ययीही अवाधित आहे म्हणून कालपरिच्छेद नाही. सजातीय, विजातीय, स्वगतभेदभिन्न तीन वस्तु. वृक्षाहून अन्य वृक्ष हा सजातीय भेद. वृक्ष आणि पापाण हा

विजातीय मेद. वृक्षाला पत्र, पुष्प, फळादि हा स्वगत मेद. हे तिन्ही मेद आत्मरूपी नाहीत. म्हणून आत्मस्तु परिच्छेदरहित. याप्रमाणे आत्मा त्रिविधपरिच्छेदरहित सिद्ध जाइला.

शिष्यः—ब्रह्मचैनन्य, ईश्वरचैनन्य, कूटस्थचैनन्य, जीवचैनन्य असे चार मेद दिसनात; हा सजातीय मेद १ आत्मा (ब्रह्म), अनात्मा (प्रपंच), हा विजातीयमेद २ ब्रह्माला सच्चिदानंदत्व आहे, हा स्वगतमेद ३. असे तीन मेद असतां त्रिविध परिच्छेद-रहित आत्मा कसा ?

गुरुः—जलाकाश, महाकाश, घटाकाश, अन्नाकाश असे एकाच आकाशाचे उपाधीने मेद दिसनात; तसे मायोपाधीने ब्रह्म, ईश्वर; अविद्योपाधीने कूटस्थ, जीव; हे मेद दिसनात. ते वास्तविक नव्हेत. म्हणून सजातीय मेद नाहीत. जसा रज्ज्वांचून सर्प नाही तसा ब्रह्मावांचून प्रपंच नाही. जें अप्येक्ष तें मिथ्या, म्हणून विजातीयमेद नाही. आत्मा, साक्षी, कूटस्थ, हे तसे पर्याय तसेच सत्, चित्, आनंद हे निरंश आत्म्याचे पर्याय होत. म्हणून स्वगतमेद नाही.

शिष्यः—सत्, चित्, आनंद, एकार्य आहेत, तर कर, पाणि इत्यावत् पुनरुक्तिदोष होय. आणि भिन्नार्थ आहेत तर मेद कां नसावा ?

गुरुः—जसा वृक्ष एकदेशी पत्ररूपी, एकदेशी पुष्परूपी, एकदेशी फलरूपी असतो, तसा आत्मा नाही. रक्तोष्णप्रकाश दीपवत् सर्वांशी अखंडार्थत्वे सच्चिदानंदरूपच आहे. दुसरें असें, आत्मनिष्ठ सत्त्व अनित्य जगावर, चित्त जड बुद्धीवर, आनंदत्व दुःखरूपी भार्यादिकावर आरोपून त्यावरचे असज्जदुःखित्व आपल्यावर घेऊन जग सत्य आहे, बुद्धीद्वियें चेतन आहेत, भार्यादि आनंददायक आहेत असें कित्येक मानितात. त्याचा भ्रम दूर होण्याकरिता श्रुति म्हणते की हे जीवहो, आत्मा सद्रूप आहे, अनृतरूप नव्हे; चिद्रूप आहे, जडरूप नव्हे; आनंदरूप आहे, दुःखरूप नव्हे. याप्रमाणे भ्रांति जाण्याकरिता तीन पदांनी बोध करिते व कित्येक वादी सत्त्व हा आत्म्याचा धर्म, चिदानंदत्व हा गुण मानून आत्मा द्रव्य आहे, असें म्हणतात. तन्निवारणार्थ (निराकरणार्थ) सच्चिदानंदपदानें श्रुति अखंडार्थ प्रतिपादितात. कारण, सर्व श्रुतींचे उपक्रमादिळिगानीं अखंडार्था तात्पर्य आहे. युक्तीने पाहिलें तर सत् स्वतः प्रकाशित होतें कीं अन्यानें प्रकाशित होतें? स्वतः प्रकाशित होतें म्हटलें तर, सत् चित् जाहलें. अन्यानें प्रकाशित होतें म्हणावें तर, सताहून दुसरें सत् अन्य, कीं असत् अन्य? असत् अन्य मानावें तर, तें शशशृंगाप्रमाणें नसणारें असत् कसें प्रकाशित करील? दुसरें सत् मानलें तर तें तरी कशानें प्रकाशित होते? असा पुनः पुनः विचार केला तर आत्माश्रय, अन्योन्माश्रय, अनवस्था व चर्त्तिकापत्ति, असे दोष येतील. तेव्हां

अद्वितीय सत् स्वयमेव प्रकाशित होतें, अतएव तेंच चित् होय. हें सत्, व्यापकत्वानें सर्वत्र पूर्ण आहे, म्हणून तोच आनंद होय. कारण, आनंद हा भूम (परिपूर्ण) रूपीच राहतो. याप्रमाणे श्रुति, युक्तीवरून अखडार्थ सिद्ध आहे. अनुभव पाहणें असेल तर निद्रानंद घेऊन उठलेला पुरुष मी एवढा वेळ आनंद अनुभवला असें स्मरतो. तर अनुभवावाचून स्मरण होणार नाही. निद्रेमध्ये इन्द्रियादिक लीन जाहल्यामुळे त्यावेळीं जरी आनंदसाक्षात्कार दिसला नाही तरी तो अनुभव स्मरणानें अनुमान करण्यायोग्य आहे.

शिष्य — निद्रेमध्ये अज्ञान व आनंद दोन्ही असतात. यातून स्वयंप्रकाश कोण ?

गुरु — अज्ञानाला आरण्य रूप आहे. तें कसा प्रकाश करीत ? तेव्हा आनंद स्वयंप्रकाश असून अज्ञानाला दाखवितो, म्हणून तोही चिद्रूप आहे, व चित्ताला सत्त्व आहे हें तर पूर्वीच प्रतिपादन केलें; तेव्हा श्रुति, युक्ति अनुभवेंकरून सनातीय, विजातीय, स्वगतमेदरहित असून देशकाल-वस्तु-परिच्छेदहीन सच्चिदानंदरूप आत्मा अखंड आहे हें सिद्ध जाहलें. त्या आत्म्याला येणारें दुःख अगातुक व त्याला जन्मकर्मादि कारणें चवथ्या अध्यायात सांगितली व त्याचा नाशही सहाव्या अध्यायात सांगितला. या प्रमाणें श्रवणानें, मी देहेंद्रियाहून वेगळा आत्मा आहे, असें जें ईश्वरोपासनेनें व श्रीगुरुच्या उपासनेनें अनुग्रहानें होणारें ज्ञान, तें परोक्ष ज्ञान जाणावें. पुढें त्याचेंच मनन, निदिध्यासन होता होता साक्षात्कार होतो तें अपरोक्ष ज्ञान होय. हें ज्ञान जाहलें तो कृतकृत्य होऊन नित्य, शुद्ध, बुद्ध, मुक्त, सत्य,

परमानंदाद्वयरूप जाहला. असें जाणावें. हें ज्ञान ज्याला प्राप्त जाहलें तो चाढाल असो अथवा द्विज असो (स गुरुरित्येषा मनीषा मम) याप्रमाणे भगवन्पूज्याद श्रीशंकराचार्यप्रचनाने कुटीचक, बह्म-दक, हंस, परमहंस, सन्यास्याहून तो अधिक पूज्य आहे. त्याचे योगानें कुल पावन होते, कृतार्थ होते. विशेष काय सांगावें ? पृथ्वी सुद्धा त्याचे चरणस्पर्शाने पवित्र होते त्याचा वारा लागेल तोही कृतार्थ होईल. मग दर्शनादिकाचें फल काय वर्णन करावे ? हा ज्ञान-समकाल मुक्तच जाहला. सर्पकचुकनत् देहाचा प्रतिमास प्रारब्ध-क्षय करितो. तो देह काशीत पडो किंवा चाढालयाड्यात पडो, पुन बद्धता नाही तेव्हा शिष्या, तू श्रमणादि करून या गतीला जा. यापुढें आणखी उपदेश राहिला नाही हे ऐकून शिष्य गुरु-चरणीं लीन जाहला.

बारावा अध्याय समाप्त.

प्राकृत मनन समाप्त

श्रीगणेशदत्तगुरुभ्यो नमः ।

आत्मचिन्तन.

हा स्थूल देह अन्नमम कोश आहे, कारण अन्नापासून झालेले मातेचें रक्त व पित्याचें रेत यापासून विटालांत उपजला आणि मळमूत्रादि विटालानें भरला. याला नाना विकार आहेत म्हणून हा आत्मा नव्हे. यामुळेच अविचारानें मीपणा व ममता होते ती सर्व छोटी. त्याप्रमाणेंच देह रोडला म्हणजे मी रोटलों इत्यादिक व्यवहारही खोटा. पायास कांटा लागला, थंड, उन्हा कळतें तें देहचैतन्य नव्हे. देहाला ज्ञान असतें तर, मेलेला देह हायड्रय करीत असता. तर तो जळाला असतांही, हालचाल करीत नाही. जिवंतपणीं कळतें तें या देहाच्या आंत असणारा ढिगदेह जो, त्यांतीळ अहंकार आहे. त्याचें व जीवात्म्याचें तादात्म्य म्हणजे एकरूप झालेल्या अहंकारानें देहाला व्यापिलें म्हणजे देह जड असतांही चेतनासारखा भासतो. त्यामुळे देहाला समजल्यासारखा भ्रम होतो. जसें नाकेंत वमून आपण जात असतां तोरावरचीं झाडें जातात असा भ्रम होतो तें सर्व खोटें, त्याप्रमाणें देहेन्द्रियें, प्राण, मन, बुद्धि, चित्त, अहंकार हे चेतनसे वाटतात तो सर्व भ्रम खोटा, असा निश्चय झाला म्हणजे मी अमक्याचा व हें माझें इत्यादिक हें सर्व खोटें ठरतें व मी सर्वांचा साक्षी व सर्वांहून वेगळा आहे असा निश्चय होतो. मग हा पिंडस्थूलदेह व येथें होणारी जांभळ अवस्था व पांचा अभिमाना विस्तृतक आणि ब्रह्मांडदेह विराट् व याचा

अभिमानांनी वैश्वानर हे सर्व नश्वर आणि मी साक्षिभूत आत्मा अविनाशी असा निर्धार करावा.

जसा हा तमोगुणाच्या द्रव्यशक्तीपासून स्थूलप्रपंच झाला तसा क्रियाशक्ति रजोगुणापासून पांच प्राण व पांच कर्मेंद्रिये आणि ज्ञानशक्ति सत्त्वगुणापासून पांच ज्ञानेंद्रिये व मन, बुद्धि, चित्त, अहंकार झाले. यापासून सूक्ष्मभूतरचित स्थूलदेहाचे आत असणारा सूक्ष्मदेह म्हणजे लिंगदेह आहे; येथे स्वभावस्था आहे. याचा अभिमानांनी तैजस. यामध्ये तीन कोश आहेत. ते हे कीं—पांच प्राण व पांच कर्मेंद्रिये मिळून प्राणमय कोश होतो. भूक, तहान, वळ, देणे, घेणे, चालणे, बोलणे, रति, मलमूत्रोत्सर्ग हे सर्व धर्म प्राणाचेच आहेत. हे क्षुधापिपासादि धर्म आत्म्याचे मुळीच नव्हेत. तसेच पाच ज्ञानेंद्रिये व मन मिळून मनोमय कोश होतो. संकल्प, विकल्प, काम, संशय, विपर्यय, दुःख, शोकादिक हे सर्व मनोमय कोशाचेच धर्म आहेत. या धर्मांचा आत्म्याला मुळीच स्पर्शसुद्धा होत नाही. तसेच पाच ज्ञानेंद्रिये व बुद्धि मिळून विज्ञानमयकोश होतो. यामुळेच कर्तृत्व, ऊहापोहादिक घडते. हे धर्म विज्ञानमय कोशाचेच आहेत. आत्म्याचे नव्हेत. स्थूलदेह अधिष्ठान, अहंकार कर्ता, ज्ञानेंद्रिये पांच व कर्मेंद्रिये पाच व अतःकरण ही कर्मसाधनभूत करणे. पांच प्राणांच्या चेष्टा आणि नेत्रादि इंद्रियादिकांच्या सूर्यादि देवता या पाचांच्या योगाने कायिक, वाचिक, मानसिक अशी तीन प्रकारची कर्मे होतात. ती पापपुण्यव्ययी कर्मे ही मी केली असे, आपण अकर्ता असतांही जीवात्मा आपल्यावर वर्तून घेऊन बस

होतो आणि जन्ममरणाच्या फेरीत पडून सुखदुःख भोगितो. या ङिगदेहाभिमानी जीवाचें नाम तैजस. ङिगदेहाचा वियोग होणें हेंच मरण जाणावें. ङिगदेहतादात्म्यानें, जीव स्वर्गवास, नरकावास, गर्भवास, बान्यादि अस्थानीं होणारें दुःख भोगितो.

स्थूल आणि सूक्ष्म हे दोनही देह कार्यभूत आहेत. याचें कारण अनिर्वचनीय अविद्या म्हणजे अज्ञान आहे. हाच कारणदेह. येथे निद्रावस्था. याचा अभिमानी प्राज्ञ नामानें जीव जाणावा. या तीन देहाहून वेगळा जो त्याळा प्रत्यगात्मा, साक्षा, कूटस्थ, असंग, पुरुष, त्वंपदलक्ष्य असें म्हणतात.

मुमुक्षूनें एकाती वसून, एकाप्र मन करून अमें चिंतन करावें कीं-स्थूल, सूक्ष्म, कारण हे तीन देह व येथे होणाऱ्या जाग्रत्, स्वप्न, सुषुप्ति; याचें कारण सत्त्व, रज, तमोगुण; व विश्व, तैजस, प्राज्ञ हे तीन देहाचे अभिमानी या सर्वांचा द्रष्टा, साक्षा, कूटस्थ, निर्विकार, प्रत्यगात्मा मी एकच आहे. हे सर्व गुणविकार मला लागत नाहीत. म्हणून मी असंग, अज, अजित, अविकारी, अजर, अमर, अनादि, अनंत, परिपूर्ण परब्रह्मरूपी, अकर्ता, अभोक्ता, निय, शुद्ध, बुद्ध, मुक्त, मत्सत्त्वभावाचा अमून अत्यंत निर्मळ आहे. मी निरामय आहे. मी अक्रिय आहे. मी मदैव मुक्त आहे. मी इंद्रियाच्या व मनाच्या गतीपळीकडचा आहे. माझा अनपार नाही. मला भूतभौतिक संबंध नाही. असा मी एकच अद्वितीय आहे. या-प्रमाणें निरंतर अशा शब्दानें निश्चय करणें हा शब्दानुबिद्ध सविकल्प समाधि जाणावा. अंतःकरणानें ज्या ज्या कामक्रोमादि वृत्ति

उठतात त्या त्या वृत्तींचा द्रष्टा, साक्षी मीच आहे. जसा पाण्यावर वाऱ्याने तरंग जिकडून उठतो तिकडे पाणी व जिकडे जातो तिकडे पाणी. तरंगांत व त्याच्या दोन्ही बाजूंस पाणीच असतें व वारा शांत झाल्यावर केवळ एकच पाणी असतें त्याप्रमाणें मायामय-वासनेनें ज्या ज्या वृत्ति उठतात त्यांच्या आंत, बाहेर, साक्षिभूत आत्माच आहे व वृत्ति शांत झाल्यावर केवळ एकच प्रत्यगात्मा असतो तोच मी. जाग्रत्स्वप्नामध्ये जें द्वैत असतें तें ज्यावेळीं या साक्षीपणाच्या अभ्यासानें नष्ट होतें व निद्राही येत नाही त्या वेळीं जें सुख भासतें तोच आत्मानंद होय. त्याचा निरंतर अभ्यास ठेवावा; म्हणजे क्रमानें निर्विकल्पसमाधिसिद्धि होईल. समाधीतून उठल्यावरसुद्धा बाहेर जें जें मायिक नामरूपात्मक भूतभौतिक जड जग दिसतें त्याचें नामरूप टाकून सच्चिदानंदरूप तत्पदलक्ष्य ब्रह्म आहे तेंच मी व मी प्रत्यगभिन्न परमात्मा आहे, असें निरंतर चिंतन करावें. म्हणजे जन्ममरणादि अनर्थ निवारण करणारा प्रबोध होतो.

इति आत्मचिंतन समाप्त.

नवीन मिळालेलीं कांहीं स्तोत्रे

१ अथ मानसपूजा

ध्यायेत् सदगुरुमासनं मणिमयं पाद्यं सुतीर्थोदकं ।

अर्घ्यं गंधसुमाल्यमाचमनकं गंगाजलैरपितं ॥

स्नानं पौरुषमूक्तरुद्रसलिलैः श्वेतांबरं भूषणं ।

मुक्ताशुक्तिसुवर्णचंदनमिदं श्वेतं सुपुष्पं वरं ॥ १ ॥

धूपं दीपकमाज्यवर्तिसहितं नैवेद्यकं सुंदरं ।

भक्ष्यं पंचविधं फलं बहुविधं तांबूलकं दक्षिणां ॥

कर्पूरं सुमनांजलिं भ्रमणकं पादांधुजे वंदनं ।

भक्त्या गायननृत्यनादरुचिरं राजोपचारादिकं ॥ २ ॥

सर्वं मानसकल्पितं सुखनिधे स्वीकृत्य सर्वेश्वर ।

मच्छोर्कं जहि बालके कुरु दयां मामुद्धराज्ञानतः ॥

माता त्वं च पिता सखा सुहृदपि स्वामी च त्वं मे गुरो ॥

शंतव्याः संकलापराधनिवहाः पूजानभिज्ञस्य मे ॥ ३ ॥

इति श्री प. प. वासुदेवानंदसरस्वतीविरचितं मानसपूजास्तोत्रं ॥

२ अथ दत्तस्तोत्रम्

दुःस्वप्नदुःशकुनदुर्गतिदीर्घनस्य—

दुर्भिक्ष्यदुर्व्यसनदुस्सहदुर्यशासि ॥

४ श्रीअन्नपूर्णास्तोत्रम्

सर्वमगलमागल्ये सर्वमंगलरूपिणि ।
 सर्वैश्वर्यप्रदे देवि अन्नपूर्णे नमोस्तु ते ॥ १ ॥
 कराम्या या समादाय दर्वी देवर्षिसंस्तुता ।
 या स्थिता निजरक्षार्थमन्नपूर्णा नमामि ता ॥ २ ॥
 सिद्धयो निधयश्चापि सर्वदा यद्वशे स्थिताः ॥
 ता शंकरप्रिया देवी सर्वकामदुघा भजे ॥ ३ ॥
 अन्नपूर्णे सदापूर्णे शकरप्राणवल्लभे ।
 प्रसीद देवि कल्याणि मम कामान् प्रपूरय ॥ ४ ॥

५ अथ रेणुकास्तोत्रम्

वर्णा यस्या प्रकाशते वर्णेष्वेकैव या स्थिता ।
 त्रिपुरा वर्णरूपा सा रेणुकैकैव नापरा ॥ १ ॥
 सप्तर्षा वेदमाता सा सावित्री ब्रम्हरूपिणी ।
 एकैव चित्कला देवी जगद्धात्री न चापरा ॥ २ ॥
 एकमात्रैकवीरेशा साष्टपर्यायनाचका ।
 ओंकारैकस्वरा ज्ञेया रेणुका ब्रम्हरूपिणी ॥ ३ ॥

६ अथ रेणुकास्तोत्रम्

या बन्धुकुडाददितिर्निरेयाद्रमा महासिद्धसुरर्षिपूज्या ।
 या राममाताखिलविश्वनद्या नमामि त्वां तामहमेकवीरां ॥ १ ॥
 या देवमाता त्रिपदा पवित्रा या ब्रम्हविद्या हरिगर्भदेहा ।
 वेदैरवेद्या सकटाघहंती तामेकवीरां शिरसा नमामि ॥ २ ॥

७ अथ देव्यपराधक्षमापनस्तोत्रम्

नमोस्तु ते देवि जगन्निवासे । सच्चिद्विलासे सुमनोज्झासे ।
 या सेवकाची परिसे किन्ति । धरोनि कारुण्यल्लासि चित्ती ॥ १ ॥
 ब्रम्हाड हे निर्मिसी तू महेशी । चित्शक्ति तू हेतु न केवि होशी ।
 उत्पत्तिरक्षाप्रलयादिहेतु । ती तूं करी हा मम पूर्ण हेतु ॥ २ ॥
 उपासना नित्य तुझी घडावी । त्वत्पादमक्ति हृदयीं जडावी ।
 मुखीं तुझें नाम वसो सदैव । जे शीघ्र मारी भजता कुदैव ॥ ३ ॥
 मी पापि आहें जरि का कुबुद्धि । तरी मळा देउनी तू सुबुद्धि ।
 बुद्धिप्रकाशे मज तारि ईशे । धीशे शिरीं हस्त धरीं त्र्यधीशे ॥ ४ ॥
 पापत्रया तू निववी भवानि । तापत्रया तू शमवी मृडानि ।
 शर्वाणि शर्वार्ति हरी सदैव । रुद्राणि माझें शमवी कुदैव ॥ ५ ॥
 रुद्राणि ह्योग हरी अशेष । शर्वाणि आपत्ति हरी अशेष ।
 दारिद्र्यदुःखौघ भया निवारी । अरिष्ट वारोनि अमित्र मारी ॥ ६ ॥
 वारी उमे दुर्ब्यसना सनातनि । तारी भवाब्धीतुनी तू चिरतनी ।
 कुसग वारी मज देई सन्मति । सुसगयोगें मज देई सद्गति ॥ ७ ॥
 न लाभ मागे न विजया मी मागे । न उत्कर्ष मागे न सुकीर्ति मागे ।
 मागे तुझें पाद हृदयीं असावे । त्वत्पादिं मच्चित्त सदा वसावे ॥ ८ ॥
 कृपाकटाक्ष पाहता न तोटा । तुझा मळा होइछ लाभ मोठा ।
 तेव्हा कृपादृष्टिचे शिवे तूं । मळा निरीक्षी हरी जन्महेतु ॥ ९ ॥

श्री हनूमदष्टोत्तरशतनामस्तोत्रम्

हनुमानंजनीसूनुर्बायुपुत्रो महाबलः ।
 महापराक्रमो वीरः शूरो राक्षसनाशनः ॥ १ ॥
 भीमनेत्रो भीमदंष्ट्रो भीमगात्रो भयांतकः ।
 रामप्रियो रामदासो रामेष्टो रामसंततः ॥ २ ॥
 रामकार्यदृढोद्योगी रामव्यानपरायणः ।
 रामश्लिष्टो रामरतो रामाहीनो रमाप्रियः ॥ ३ ॥
 जानकीशोकशमन उदधिक्रमणो बली ।
 सिंहिकाप्राणहृत् जेता सुदृढांगो मनोजवः ॥ ४ ॥
 सुरसावंचको बुद्धो मैनाकनगमानदः ।
 कलविक्रप्रमाणंगो रक्तास्यः कनकद्युतिः ॥ ५ ॥
 वज्रगात्रो दीर्घदनुर्दीर्घपुच्छः सुदीर्घदक् ।
 सीतान्हादप्रदो धीमान् रावणोद्यानमंजकः ॥ ६ ॥
 अक्षघ्नो राक्षसघ्नोऽखिलहा वज्रविप्रहः ।
 ब्रम्हास्त्रमानदो ब्रम्हगुप्तो ब्राम्हणबल्लभः ॥ ७ ॥
 दशास्यबोधको दृढो धीरो लंकाविशहकः ।
 दक्षिणो दक्षिणाशास्यः सीतावार्ताहरः सुधीः ॥ ८ ॥
 पर्वतोत्पाटनपटुः पर्वतास्त्रो विशोधिजित् ।
 दशास्यगर्वहृद् दाता द्रोणाचलशिरा वरः ॥ ९ ॥
 ब्रम्हचारो ब्रम्हवादी ब्राम्हणेष्टो दिगंबरः ।
 स्मर्तृगामी जितनोधी जितचित्तो जितेन्द्रियः ॥ १० ॥

क्षिप्रप्रसादकृद् योगी योगमार्गप्रवर्तकः ।
 योगिवंद्यो योगिगम्यः कपिः कपिकुलधर्मः ॥११॥
 वनवासी वनिप्रेष्ठो वंद्यो वनचरप्रियः ।
 फलभक्षः पत्रभक्षो निराशीर्निष्प्रतिग्रहः ॥१२॥
 निरूपो निश्चलमना निश्चितो निर्विकल्पकः ।
 रामदूतो रामसखो महारुद्रो महाजयः ॥१३॥
 स्वच्छंदविग्रहः स्वच्छः स्वराट् स्वजनवल्लभः ।
 नित्यतृप्तो विशोको, ज्ञो, ज्ञानदो ज्ञानिसेवितः ॥१४॥
 कीशोधीशश्चिरंजीवी लक्ष्मणत्राणकारणः ।
 श्वेतवाहस्येदनाग्रध्वजस्तंभकृतासनः ॥१५॥
 इति श्रीमारुतेर्नाम्नां दिव्यमष्टोत्तरं शतं ॥
 यः पठेत् प्रयतस्तस्मै कपिर्दास्यत्यभीप्सितम् ॥१६॥

श्री प. प. नृसिंहसरस्वतीदीक्षितस्वामीमहाराज कृतस्तोत्रादिसंग्रहः

- १ अथ अमरापुरस्थं श्रीअमरेश्वदेवतादिध्यानम्
वन्दे परब्रम्हलिङ्गममरेशं दिगम्बरम् ।
दत्तात्रेयं गणेशं चान्नपूर्णं योगिनीयुताम् ॥ १ ॥
श्रीपादश्रीवल्लभं श्रीनरसिंहसरस्वतीम् ।
श्रीगुरुं वासुदेवं च पादुकारूपिणं सदा ॥ २ ॥
नारदादियोगिवृन्दसुरर्ष्यादिनमस्कृतम् ।
सनकादिसुनंदादिब्रम्हविष्णुसमन्वितम् ॥ ३ ॥
नन्दीभृङ्गीरिटिगणपार्षदैः परिवेष्टितम् ।
सोमं सस्कन्दगणेशं गङ्गाचन्द्रार्धशेखरम् ॥ ४ ॥
सिद्धसाध्यादिगन्धर्वाप्सरोभिरुर्गैर्वृतम् ।
एवं ध्यात्वामरेशं च पूजयेच्छान्तविग्रहम् ॥ ५ ॥
इति ध्यानम् । ततः पूजा कार्या ।

त्रिकालेऽप्येवम् ।

२ ध्यानं द्वितीयम्

- वन्दे परब्रम्हलिङ्गमन्नपूर्णामरेश्वरम् ।
पञ्चस्रगजवक्त्राक्रयोगिनीनन्दिसेविनम् ॥ १ ॥

४ श्रीदत्तश्रीपादश्रीनृमिहमरस्वतीस्तोत्रम्

अनसूयानिराजासुमत्यम्बामाधवात्मजः ।

श्रीदत्तात्रेयः श्रीपादश्रीनृसिंहसरस्वती ॥ १ ॥

मार्गे पूर्णायां च भाद्रे चतुर्थ्यां मासि पौषके ।

द्वितीयाया शुक्लपक्षे मध्याह्ने प्रदोषे बुधवासरे ॥ २ ॥

श्रीदत्तगुरुभ्यो नमः

५ प्रातःस्मरणं

उत्तिष्ठोत्तिष्ठ देवेश उत्तिष्ठ गरुडध्वज ।

उत्तिष्ठ कमलाकान्त त्रैलोक्यं मङ्गलं कुरु ॥ १ ॥

ब्राम्हे मुहूर्ते चोत्थाय चिन्तयेदात्मनो हितम् ।

स्मरणं वासुदेवरय कुर्यात् कलमलापहम् ॥ २ ॥

सुतः प्रबोधितो विष्णो हृषीकेशेन यत्प्रया ।

यत्प्रकारयसे कर्म तत्प्ररोमि तत्राहया ॥ ३ ॥

जानामि धर्मं न च मे प्रवृत्तिः

जानाम्यधर्मं न च मे निवृत्तिः ।

केनापि देवेन हृदि स्थितेन

यथा नियुक्तोऽस्मि तथा प्ररोमि ॥ ४ ॥

समुद्रयमने देवि पर्यन्तानमण्डले ।

विष्णुपति नमस्तुभ्यं पादरपशं क्षमस्व मे ॥ ५ ॥

इति प्रातःस्मरणम्

८ श्रीनृसिंहवाटिकावर्णनम्

श्रीरामचन्द्रयोगीशो नारायणयतीश्वरः ।
 गोविन्दयतिधीदीपः काशीगोपाळरक्षकः ॥ १ ॥
 गरुडध्वजलक्ष्मीशो भामाविष्टलरुक्मिणी ।
 मौनीब्रम्हानन्दयतिराजो दत्तगुरो सदा ॥ २ ॥
 देवभक्तवृन्दयुक्तोऽमरपुर्यमरेश्वरः ।
 क्रीडत्यत्रस्थतीर्थेषु द्वादशेषु च सर्वदा ॥ ३ ॥
 किं वर्ण्यतेत्र महिमा मनोवाचामगोचरः ।
 श्रीसद्गुरुदत्तदेवः स्वयं जानाति नेतरः ॥ ४ ॥

९ श्रीनामदेवस्तोत्रम्

अयोनिसम्भवो नामदेवो देवप्रियोत्तमः ।
 यद्वक्तिप्रीतिवशगो वैकुण्ठाधीशविष्टलः ॥ १ ॥
 यच्छ्रुक्तिजन्म मुक्तानां स्वातिरिक्तं न चान्यथा ।
 तथैव मुक्तभक्तानां स्वातिरिक्तं न चान्यथा ॥ २ ॥
 नामदेवस्य संप्रीत्यै वागी पूर्णोदका कृता ।
 पीतं येन पयः साक्षाद् भक्तभक्तिप्रियं नुमः ॥ ३ ॥
 सन्मुक्ताः श्रीमतां गोहे गृहिणीतनुसंस्थिताः ।
 मुक्तभक्तास्तु भगवत्पादाब्जे हृत्तनुस्थिताः ॥ ४ ॥
 मुक्ताः श्रीमद्भूषणं हि भक्ता हृद्भूषणं हरेः ।
 मुक्ताः समुद्रसंजाताः भक्ताः समुद्रसंगताः ॥ ५ ॥

को वदेद्वक्तमुक्तानां सारूप्यसमता तथा ।
 भगवन्मूपणाद्ध्या ये तेभ्यो नित्यं नमो नमः ॥ ६ ॥
 नामदेवो नामदेवो देवो नाम सनातनः ।
 जीवन्मुक्तो मुक्तसङ्गो नामदेवं नमामि तम् ॥ ७ ॥
 स्वात्मस्वरूपं हि गुरोः प्रसादात्
 सन्दृश्यते सर्वगुहास्थितं स्त्रयम् ।
 इत्थं जनान् बोधयितुं स्वयं हरिः
 श्रीनामदेवो वृत्तवान् स्वतो गुरुम् ॥ १ ॥

१० अथामरेश्वरदत्तगुरुस्तोत्रम्

देवेन्द्रः सामरगुरुः कृष्णावेणीसरित्तटे ।
 स्वपदप्राप्तये लिङ्गममरेश्वरसंज्ञकम् ॥ १ ॥
 पूजयामास तर्त्ताथे स्नात्वानन्दं भक्तिसंयुतः ।
 अमरेश्वरप्रसादेन प्राप्तमेन्द्रपदं पुनः ॥ २ ॥
 चतुःपष्टियोगिनीभिः सेवितं सततं पदम् ।
 नमामि तं चामरेशं श्रीदत्तेन सुपूजितम् ॥ ३ ॥
 यं दत्तं योगिनीवृन्दः श्रीगुरुं ह्यमरापुरम् ।
 नीत्वा राजोपचारैः संपूज्य भिक्षां ददौ मुदा ॥ ४ ॥
 गोतीर्थं शम्भुतीर्थं च पितृतीर्थं च गोपुरे ।
 शुक्लं चामरतीर्थं च पापनाशं च काम्यके ॥ ५ ॥
 सिद्धं वरदं तीर्थं कोटितीर्थं च शक्तिकम् ।
 सङ्गमाग्न्यप्रयागं च पट्कूले सर्वतीर्थकम् ॥ ६ ॥

द्वादशैतानि तीर्थानि स्नात्वा भक्त्या सुभाषिकः ।

अमरेश्वर च सपूज्य देवत्व प्राप्यतेऽब्दत ॥ ७ ॥

अतः सर्वपिदेवपिदेवकृन्दसुसेवितम् ।

अमरेश्वर नमाम्याशु भक्तिद मुक्तिद मुदम् ॥ ८ ॥

दत्त वाडमनसातीत परब्रम्हस्वल्लिङ्गधृक् ।

सर्वदेवाधिदेवेश भोऽमरेश्वर ते नमः ॥ ९ ॥

अर्कतीर्थनरस्तोत्रममरेश्वरतोषकृत् ।

यः पठेद्धीमान् श्रीमान् नित्यं दत्तप्रियो भवेत् ॥ १० ॥

११ अथ विठ्ठलस्तोत्रम्

वन्दे श्रीरुक्मिणीकान्त विठ्ठल भक्तवत्सलम् ।

पुण्डलीक सुनरद तमसु सतत भजे ॥ १ ॥

नामदेवसुहृत्प्राण वैकुण्ठाधीशविठ्ठल् ।

ज्ञानदेवादिस पूज्य तमसु सतत भजे ॥ २ ॥

नागभीष्ट प्राणदाता च पाण्डवानामभीष्टकृत् ।

तन्नामक सुकमल सर कृद्विठ्ठल नुमः ॥ ३ ॥

देवप्रीयै देवसरो निर्मित सर्वपापहृत् ।

तमसु देवदेवेश नागेश विठ्ठल नुमः ॥ ४ ॥

स स्वात्मजब्रम्हसुहृत्तमोग्रन्यविमेदकृत् ।

विदा ज्ञानेन ठानज्ञान् लाति गृण्हाति त नुमः ॥ ५ ॥

नागा सर्पा पर्वताश्च तेषां भीर्गरुडेन्द्रतः ।

तत्स्वामी भगवान् विष्णुर्विठ्ठलस्त नमाम्यहम् ॥ ६ ॥

नागा निरपराधाश्च तद्भीष्टं ज्ञानदेश्वरः ।
 तं नागभीड्वासुदेवं विष्टुं सततं नुमः ॥ ७ ॥
 नागः शेषः पर्वतश्च गोवर्धनगिरिः प्रियौ ।
 अतस्तौ भीषदौ यस्माद्विष्टुं तं नमाम्याहम् ॥ ८ ॥
 इति श्रीविष्टुस्तोत्रं संपूर्णम्

१२ सर्वतीर्थस्तोत्रम्

बन्देहं सर्वतीर्थेशं सर्वदेवेशसेवितम् ।
 श्रीकृष्णव्यासदुर्वासआचार्यादिसुसेवितम् ॥ १ ॥
 श्रीदत्तनवयोगीन्द्रनाथेशगुरुसेवितम् ।
 इन्द्रादिदेवैः सगणैः गणेशगुहसेवितम् ॥ २ ॥
 श्रीगङ्गा यमुनायुक्ता गुप्ता यत्र सरस्वती ।
 त्रिवेणीत्रिकुण्डात्मसर्वतीर्थं नमामि तत् ॥ ३ ॥
 यन्नगाग्ने ज्ञानवापी चाम्बा निम्बातिसौख्यदा ।
 यज्जीवनं सर्वरोगहरं तीर्थं नमामि तत् ॥ ४ ॥
 पाण्डवैः स्वीकृतं यच्च यच्च पापाद्रिनाशनम् ।
 सर्वानन्दप्रदं सिद्धसर्वतीर्थं नमामि तत् ॥ ५ ॥
 साधुसिद्धमुनिश्रेष्ठाः सर्वतीर्थे वसन्ति हि ।
 स्नानदानादिजं पुण्यं सदानन्त्याय कल्पते ॥ ६ ॥
 आनन्दवाटिका सा कवन्दशीत्युच्यते जनैः ।
 मार्गे मार्गे च सम्प्राप्तं सर्वतीर्थं नमाम्यहम् ॥ ७ ॥

वातात्मजं वानरयूयपाधिपम्
 विश्वेश्वरं देवगणार्चितांग्रिम् ।
 गणेश्वरं विघ्नविनायकेशम्
 नमामि भक्तप्रियविट्ठलं हरिम् ॥ ८ ॥

१३ नवयोगीन्द्रनाथस्तोत्रम्

वन्दे श्रीभगवद्रूपं कवि योगीन्द्रसंज्ञकम् ।
 मच्छेन्द्रनाथं श्रीदत्तशिष्येन्द्रनवनाथकम् ॥ १ ॥
 वन्देहं भगवद्रूपं हरिं गोरक्षसंज्ञकम् ।
 नाथं द्वितीयं मच्छेन्द्रशिष्येन्द्रं द्वैतवर्जितम् ॥ २ ॥
 वन्दे जालन्धरं नाथ योगीन्द्रं चान्तरिक्षकम् ।
 तच्छिष्यं कानिफं वन्दे प्रबुद्धं बुद्धिनाथकम् ॥ ३ ॥
 वन्देहं चर्पटीनाथं पिप्पलायनसंज्ञकम् ।
 आविर्होत्रं च योगीन्द्रनागनाथं नमाम्यहम् ॥ ४ ॥
 नमो भर्तरीनाथाय योगीन्द्रद्रुमिलाय च ।
 नमो रेवणसिद्धाय चमसाय च योगिने ॥ ५ ॥
 नमो गहिनीनाथाय करभाजनयोगिने ।
 प्रणमामि श्रीनिवृत्तिनाथं ज्ञानेश्वरं तथा ॥ ६ ॥
 सोपानं मुक्तिजननीं दत्तछात्रपरम्पराम् ।
 वन्दे दत्तगुरुं वासुदेवं गुरुपरात्परम् ॥ ७ ॥
 योगिराजावतारं ते योगज्ञानाब्धिनाविकम् ।
 मूलप्रकृतिकविष्ण्वीशावताराः पान्तु नः सदा ॥ ८ ॥

इति नवयोगीन्द्रस्तोत्रम्

१४ नवयोगीन्द्रपंचकस्तोत्रम्

जातौ मच्छेन्द्रगोरक्षौ द्वौ कविर्हरिरार्यभौ ।
 अन्तरिक्षः प्रबुद्धश्च द्वौ जालन्धरकानिफौ ॥ १ ॥
 चर्पटीनाथनामाभूत्पिप्पलायन आर्यभः ।
 नागनाथो भर्तरी द्वौ आविर्होत्रो द्रुमीलकः ॥ २ ॥
 चमसो रेवणः सिद्धः गहिनी करभाजनः ।
 नवयोगीन्द्रवृन्दं द्वि नवनायाः प्रकीर्तिताः ॥ ३ ॥
 निवृत्तिर्गहिनीशिष्यः ज्ञानदेवो निवृत्तितः ।
 ज्ञानदेवाच्च सोपानस्ततो मुक्ताभिधा मता ॥ ४ ॥
 कविः कवित्वसदाता हरिर्बाह्यान्तरार्तिहा ।
 अन्तरिक्षो मनःसाक्षी प्रबुद्धः समदर्शनः ॥ ५ ॥
 पिप्पलायनः कूटस्थ आविर्होत्रो जगत्धविः ।
 द्रुमिलः सर्वहृत्संस्थश्चमसः श्रौतकर्मकृत् ॥ ६ ॥
 करभाजन ईशाप्तः सिद्धेशाः पान्तु नामतः ।
 गुरुदेवो दत्तराजो योगी सिद्धेश्वरो गुरुः ॥ ७ ॥
 वासुदेवो दत्तगुरुर्योगिसिद्धेश्वरोऽवतु ।
 कलौ दीनार्ताग्निभवबन्धमोचनहेतवे ॥
 कृतावतारा योगीन्द्राः सिद्धेशाः पान्तु नः सदा ॥ ८ ॥
 इति नवयोगीन्द्रपंचकस्तोत्रम्

१५ पुण्यपत्तने मूलामुठास्तुतिः

वन्दे मूलामुठां मूलकंदार्त्रीं भूसुराह्विताम् ।
 वृन्दारकैर्वृन्दवनैर्भूधरैः परिशोभिताम् ॥ १ ॥

श्रीकृष्णासगता भीमा भीमया संगता सरित् ।

मूळामुठा नदीना सा बलाबलविवर्जिता ॥ २ ॥

दृष्टा स्पृष्टा पीता स्नाता सर्वान् समूलफलदात्री ।

धात्री सर्वजनानामार्तिहरा हरिहरात्मिका मूर्तिः ॥ ३ ॥

२ मूलसन्मणिसन्मुक्तसुवर्णवरवर्णिनी ।

सूरिसूरे सर्वरसे वेदवित्प्रवरे नमः ॥ ४ ॥

इति मूळामुठास्तोत्रम्

१६ आळंदीस्तोत्रम्

१ वन्दे निवृत्तिनाथं श्रीज्ञानानन्दनिधिं शिवम् ।

प्रत्यक्षपरब्रह्मवृत्तिलयकर्तृस्त्वमेव मे ॥ १ ॥

१ वन्दे ज्ञानेश्वरं ज्ञानदातॄणां प्रवरं वरम् ।

याचे ज्ञानेश्वरीं ह्यादां सच्चिःसुखनिधिद्रुमम् ॥ २ ॥

१ वन्दे निवृत्तिज्ञानेशपदसोपानपंक्तिदम् ।

मन्दोञ्जालसवुद्धीना सोपानं सुमतिप्रदम् ॥ ३ ॥

वन्दे मुक्तां मुक्तजनाल्हादिनीं गुरुमोददाम् ।

वन्दे सिद्धेश्वरं लिंगमिन्द्राणीसहितं सदा ॥ ४ ॥

१७ तुकारामार्या

देहिन् देहौ देहान् देहि लज्जं भजं भव तुकारामम् ।

मुक्तासुखाभारामममङ्गवाणीततं तुकारामम् ॥ १ ॥

उत्तमभद्रपदाख्येऽद्वितीयमुद्द्यान्तसूरिमध्यस्थे ।

वैकुण्ठपीठद्वन्मणिसन्मणिमणिमापदं तुकं वन्दे ॥ २ ॥

त्यजारामं त्यजारामां भज रामं रमारम् ।
 तुकारामं तुकारामं तुकारामं सदा भज ॥ ३ ॥
 परा वाणी तुकावाणी वाणीजातिस्तु का कथा ।
 वाणीमणी वेदवाणी साऽभंगा या तुकाहता ॥ ४ ॥

१८ देवीस्तोत्रम्

वन्देहं प्रत्यगमृताब्धिनिवासिनि ते सदा ।
 सदाः सत्पथाचाराः सत्सुखाः पारदर्शिनः ॥ १ ॥
 संस्थितास्ते देवि पदे संलम्बाः सम्पदाश्रयात् ।
 त्वदधीनजगत्पाता सृष्टिसौन्दर्यनायके ॥ २ ॥
 केपि ते पदसंलम्बा भूसुराः खेचराः सुराः ।
 सर्ववर्णाक्षरा नित्या सप्तप्रातपदाब्धिकाः ।
 सुविचाराऽगविचारा धीविचारपराऽपराः ।
 सन्दृश्यतेऽदृश्यपदकाक्षिणः सत्पथारुहाः ॥ ३ ॥
 निधिपास्तेनुगा देवा सुरसम्पत्सुपादपाः ।
 चतुष्पदातिसंलम्बा ज्योतिर्धूमातिमार्गगाः ॥ ४ ॥
 प्रसादात्ते भगवति देवि मातर्नमोऽस्तु ते ।
 सप्ताब्धिभूषणे सप्तलोकसंपत्प्रदे मुदे ॥ ५ ॥
 मुदमर्षय मे श्रेष्ठयं ज्यैष्ठयं ते सततं नमः ।
 नमः पुरस्तादप्यष्टतस्ते नमोस्तु ते सर्वत एव सर्वे ॥ ६ ॥
 नमो हिरण्यगर्भे तेऽक्षरे ज्ञानस्वरूपिणि ।
 सच्चिन्मसुखाब्धिनिधयेऽनन्तब्रह्माण्डनायिके ॥ ७ ॥
 ॥ ॥ इति देवीस्तोत्रं संपूर्णम्

१९ श्रीव्यासपूजास्तोत्रम्

नमामि भगवन्तं तं पूर्णब्रम्ह सनातनम्
 श्रीकृष्णं वासुदेवं च वन्दे संकर्षणं नुमः ।
 प्रद्युम्नमनिरुद्धं च वन्दे श्रीकृष्णपंचकम् ॥ १ ॥
 वन्दे व्यासगुरु वन्दे श्रीवैशम्पायनं नुमः ।
 सुमंतुं जैमिनिं पैलं वन्दे श्रीव्यासपंचकम् ॥ २ ॥
 वन्दे श्रीशंकराचार्यं विश्वरूपधरं नुमः ।
 पद्मपादाचार्यहस्तामलकौ तोटकं नुमः ॥ ३ ॥
 सनकाय नमो वन्दे सनन्दनसनातनौ ।
 वन्दे सनत्कुमाराय कपिलाय नमो नमः ॥ ४ ॥
 वन्देहमृषमं देवं दत्तात्रेयं गुरुं नुमः ।
 वन्दे शुक्रं नारदं च वन्दे संवर्तनं नुमः ॥ ५ ॥
 नमामि श्वेतकेतुं च वन्दे दुर्वाससं नुमः ।
 जडभरतं रैवतं च वामदेवं नमाम्यहम् ॥ ६ ॥
 वन्दे श्रीद्रविडाचार्यान् पूज्यपादाभिवन्दितान् ।
 गोविन्दभगवत्पूज्यपादाचार्यान्नमाम्यहम् ॥
 गौडपादाचार्ययतीन्नमामि च मुदाप्लुतान् ।
 वन्दे विवरणाचार्यान् ब्रम्हविद्याप्रवर्तकान् ॥
 आचार्यान् सततं वन्दे ब्रम्हविद्याप्रदान् मुदा ॥ ७ ॥
 नमो गुरुभ्यः परमगुरुभ्यश्च नमो नमः ।
 परमेष्ठिगुरुभ्योऽहं परात्परगुरुभ्यः ॥
 समस्तब्रम्हविद्यासम्प्रदायिभ्यो नमो नमः ॥ ८ ॥

नम आत्मने नमश्चान्तरात्मने परमात्मने ।

नमः सर्वात्मने परब्रम्हणे च नमो नमः ॥ ९ ॥

श्रीव्यासपीठनिहितान् देवान् वन्दे मुदा सदा ।

अनुगृह्णन्तु मे पूजां कृपां कृत्वा ममोपरि ॥ ११ ॥

इति श्रीव्यासपूजास्तोत्रं संपूर्णम्

श्रीकृष्णव्यासाचार्यादिगुरुपदकमलार्पणमस्तु

२० श्रीमद्भगवत्पूज्यपादस्तोत्रम्

वन्दे श्रीभगवत्पूज्यपादमाचार्यशंकरम् ।

वेदमार्गस्थापनार्थमाविरासीत्स्वयं शिवः ॥ १ ॥

भूत्वाष्टमेन्दे संन्यासी गोविन्दभगवद्गुरोः ।

नष्टसंन्यासमार्गं च तेने वन्दे जगद्गुरुम् ॥ २ ॥

चतुर्दिक्षु चतुःपीठे चतुश्छात्राश्च स्थापिताः ।

सुरेश्वरः पद्मपादहस्तामलकतोटकाः ॥

आचार्यवर्यान्तो वन्दे ब्रम्हविद्याप्रवर्तकान् ॥ ३ ॥

वेदान्तोपनिषद्भाष्यं येन शारीरकं कृतम् ।

गीताभाष्यं द्वैतमतखण्डनं तं नमाम्यहम् ॥ ४ ॥

मन्दप्रज्ञानबोधकराः सुलभा ग्रन्थसंचयाः ।

कृता येनाज्ञानजनोत्थारायं तं नमाम्यहम् ॥ ५ ॥

वेदान्तमक्तिसंपूर्णाः पूर्णानन्दपदप्रदाः ।

विवेकचूडामण्याद्याः कृतास्तं सततं नुमः ॥ ६ ॥

अद्वैतब्रम्हसद्गुणं चालन्तमुद्वेदीकृतम् ।

येन तं सततं वन्दे सशिष्यं भक्तिपूर्वकम् ॥ ७ ॥

द्वात्रिंशदब्दे भगवान् कैलासमगमद्वर ।

॥ श्रीमच्छकरमाचार्यं वन्दे छात्रपरम्पराम् ॥ ८ ॥

श्रीसाम्बशिवगुर्नाथा शकराचार्यमध्यगांम् ।

अस्मदाचार्यपर्यन्ता वन्दे गुरुपरम्पराम् ॥ ९ ॥

श्रीमद्भगवत् पूज्यपादस्तोत्रं च प्रपठेऽसुधी ।

त चामृतं पदं देयाद् गुरुं श्रीशकरार्थवित् ॥ १० ॥

२१ श्रीवेदव्यासस्तोत्रम्

वन्दे श्रीवेदवेत्तारं श्रीव्यासं श्रीगुरुं परम् ।

चतुर्वेदविमेत्तारं साक्षान्नारायणं हरिम् ॥ १ ॥

वेदोदधिशिरोरत्नमणिभूषणसूत्रकृत् ।

अज्ञानहृदयप्रन्थिनाशार्थमवतारधृक् ॥ २ ॥

अष्टादशपुराणानां कर्ता तं सततं नमः ।

भारतं पञ्चमं वेदं मोक्षसोपानमद्भुतम् ॥ ३ ॥

उत्तमं रचयामास तं यः देवादरायणम् ।

छात्रेभ्यः ऋग्यजुः सामाथर्वाणः कथिता पृथक् ॥

पेलवैशम्पायनसंज्ञमिनये च सुमन्तवे ॥ ४ ॥

नमः सशिष्यगुरुवे व्यासाय च शुकाय च ।

भूयो भूयो नमस्तस्मै सद्बुद्धिप्रेरकाय च ॥ ५ ॥

ससाराण्यनमः मा प्रोद्धराशु गुरोर्गुरो ।

याचे त्वत्पादकमले दृढा भक्तिः सदास्तु मे ॥ ६ ॥

सर्वसाक्षिन् सर्वगुरो भक्तजनसह ते नमः ।

कृष्णद्वैपायन हरेरवताराशु तारय ॥ ७ ॥

समूतशुक्लच्छात्रगुरवे भूवे सदा ।

नमस्ते भगवन् वेदव्यास मन्त्रिसुखावधे ॥ ८ ॥

इति वेदव्यासस्तोत्रं संपूर्णम्

२२ अनमूयास्तोत्रम्

वन्देहमनसूये त्वानत्रिप्रियद्वितपिणि ।

सृष्टित्पितृयेगानजनानि त्वपदे नमः ॥ १ ॥

अनमूयासृष्टीर्मे नाशयानु मनोन्तु ते ।

अनमूयादेवसम्पन्नदानेद्वरि ते नमः ॥ २ ॥

तव दर्शनकाक्षा मे भक्तपूर्णमनोरथे ।

पूरिता पूर्णकरुणासागरे सारदर्शने ॥ ३ ॥

माता त्वमेव मे भाव शोवयाशु विवेकिनि ।

सन्मानं दर्शय सदा मनोनिग्रहपूर्वकम् ॥ ४ ॥

श्रीसद्गुरुं दत्तदेव दर्शयाद्य त्रिन्पिणम् ।

याचे नर वरेणानि मातस्त्वं परिपूरय ॥ ५ ॥

सावित्रिगिरिजापद्माशक्तिवस्तुतेश्वरि ।

प्रसन्ना भव मो मानस्तारयाशु भवार्णवात् ॥ ६ ॥

अनमूयान्तोत्रमिदमनमूयात्रिप्रियम् ।

पठनाच्छ्रवणात्सद्यो देवान्नोक्षसुखं सदा ॥ ७ ॥

२३ नर्मदान्तोत्रम्

वन्देहं नर्मदा सर्वशर्मदा सर्वशिवान्नजान् ।

देवर्षिगणसत्सेव्यामत्रिभुवप्रियं करीम् ॥ १ ॥

पितामहमहादेवशेषशायीविभूषणः ।

पादो यस्य तु तं वन्दे भृगुक्षेत्रविभूषणम् ॥ २ ॥

पदानि त्रीणि यस्यां हि दुर्लभानि सुखानि च ।

ओंकारं भृगुक्षेत्रं च रेवोर्योः संगमं नुमः ॥ ३ ॥

सुलक्षणविचित्राणि चित्रवर्णाकृतीनि च ।

यत्र लिंगानि गाणेशाः संजातास्तां नमाम्यहम् ॥ ४ ॥

गागं पुनाति सततं ददाति सतत पदम् ।

रेवादर्शनमात्रेण तत्पदं सततं नुमः ॥ ५ ॥

श्रीरेवे वरदे देवि दुरिताग्निसुधारसे ।

रसं प्रदेहि च धिया निघेहि सततं ततम् ॥ ६ ॥

श्रद्धाभक्तिस्वात्मसुखं याचे रागविवर्जितम् ।

मातस्तेह बाल इति मत्वा चोद्धर ते नमः ॥ ७ ॥

ससारार्णवमग्न मा भीत च परिपालय ।

सुखदे मोक्षदे देवि पदे दिव्ये प्रदर्शय ॥ ८ ॥

चिद्रश्मिभिर्दीव्यतेऽसौ यतिसन्नाट् सुधीश्वरः ।

भूपितं गारुडं क्षेत्र भूपणाढ्या सुनर्मदा ॥

सेविता च सदा येन तत तं त्वा नमाम्यहम् ॥ ९ ॥

इति नर्मदास्तोत्रम्

२४ अमरेश्वरस्तोत्रम्

नमामि देवदेवेश श्रीकृष्णातटवासिनम् ।

अमराव्यपुरे देवदेववृन्दसुसेवितम् ॥ १ ॥

वन्देहं गोरुद्रपितृशुक्लतीर्थविभूषणम् ।
 स्नात्वा पूजनतस्तत्तल्लोकदं चामरेश्वरम् ॥ २ ॥
 अमराद्यष्टतीर्थानि यदग्रे शंभयानि तन् ।
 वन्दे दत्तश्रीनृसिंहयतिराजसुपूजितम् ॥ ३ ॥
 कृष्णावेणीपञ्चमङ्गासंगमाम्बुविभूषितम् ।
 साक्षात्परब्रम्हरूपं वन्देहं चामरेश्वरम् ॥ ४ ॥
 यत्तीर्थस्नानपूजातः देवत्वं प्राप्यतेऽदतः ।
 वन्दे तं योगिनीवृन्दमुसेवितपदं सदा ॥ ५ ॥
 नारदादियोगिवृन्दसनकादिसुपूजितम् ।
 नमामि तं चामरेशं भूवैकुण्ठपदप्रदम् ॥ ६ ॥
 अमरेश्वर भो देव कृपापात्रं हि मां कुरु ।
 करुणान्वे सुखान्वे मां हृन्मुखं हि प्रदेहि भो ॥ ७ ॥
 वरं वरदराड्दत्तपादं हृद्भूषणं कुरु ।
 सर्वानन्दप्रदं तं त्वां नमामि सततं सदा ॥ ८ ॥
 अमरेश्वरस्तोत्रमिदं शीघ्रमुक्तिप्रदं नृणाम् ।
 पुनातु सर्वदुःखिताञ्चामरेश्वरतुष्टिदम् ॥ ९ ॥

२५ नामदेवस्तोत्रम्

योनिसम्भवो नामदेवो देवप्रियोत्तमः ।
 यद्भक्तिप्रीतिवशगो वैकुण्ठाधीशविद्भलः ॥ १ ॥
 यच्छ्रुक्तिजन्म मुक्तांना स्वातिरिक्तं न चान्यथा ।
 तथैव मुक्तमक्तांना स्वातिरिक्तं न चान्यथा ॥ २ ॥

नामदेवस्य सम्प्रीत्यै वापी पूर्णोदका कृता ।
 पीतं येन पयः साक्षाद्भक्तप्रिय नुमः ॥ ३ ॥
 यत्प्रीतिकीर्तनवशाज्जातः प्रत्यद्मुखो हरः ।
 अभंगानां कोटिशतं रचितं येन तं नुमः ॥ ४ ॥
 छिन्नहस्तो भक्तवरः कुलालो यस्य कीर्तने ।
 भगवन्नामघोषेण हस्तौ पल्लवता गतौ ॥ ५ ॥
 राजदण्डभयत्रस्ता बालवृद्धनरस्त्रियः ।
 मृतगोसंजीवनेन ह्यानन्दाब्धौ निपातिताः ॥ ६ ॥
 नामदेवस्य माहात्म्यं वर्णितुं नैव शक्यते ।
 श्रीज्ञानदेवप्रमुखभक्तवृन्दनुतस्तुतः ॥ ७ ॥
 यस्य दासी जनिर्भक्तोत्तमा तद्गृहसंस्थितः ।
 दलनादिककृत्यानि चाकरोद्भगवान् हरिः ॥ ८ ॥
 स्वात्मस्वरूपं हि गुरोः प्रसादात् ।
 सन्दृश्यते सर्वगुहास्थितं स्वयम् ॥
 इत्थं जनान् बोधयितुं स्वयं हरिः ।
 श्रीनामदेवो वृत्तवान् स्वयं गुरुम् ॥ ९ ॥

२६ श्रीवेदगङ्गास्तोत्रम्

नमामि वेदगङ्गे त्वा सततं ते पदं सदा ।
 दर्शयाशु स्वरूपं ते सर्वलोकसुसेवितम् ॥ १ ॥
 वन्दे श्रीभगवत्पादमुखपद्मविनिर्गते ।
 सुखदे मोक्षदे देवि रूपद्वयमलौकिकम् ॥ २ ॥

तव नाम च रूपं च हृदि वाचि सदास्तु मे ।

शरीरवाङ्मनो मेघ पवित्रं कुरु चिद्रसे ॥ ३ ॥

श्रीविष्णुपदवक्त्राब्जसम्भूते भूतविग्रहे ।

त्रैलोक्यजननी देवि वन्दे वेदाङ्गसुन्दरि ॥ ४ ॥

चतुर्देवसमुद्भूते चतुर्देहान् विनाशये ।

तव भाव च भक्तिं च देहानन्दप्रदे मुदे ॥ ५ ॥

२७ भिवापुरस्थश्रीसोमेश्वरस्तोत्रम्

वन्दे सोमेश्वरं सोम सोमगङ्गात्रिभूषणम् ।

सिद्धसाध्यादिदेवर्षिसेवित हरमव्ययम् ॥ १ ॥

वन्दे श्रीमातरं देवीं जगदम्बा दयानिधिम् ।

सृष्टिस्थितिलयाणां या हेतुभूता मुनिस्तुता ॥ २ ॥

मरुत्काशीनदीतीखासी साम्ब सुरेश्वरः ।

धीशोमेशो जन्ममृत्यू मृडो मे हरतु प्रभुः ॥ ३ ॥

फणीन्द्रकण्ठाभरणं नागयज्ञोपवीतिनम् ।

कैलासशिखरस्थान वन्दे सोमेश्वर त्रिभुम् ॥ ४ ॥

ज्ञानदाता मोक्षदाता भक्तिदाता परेश्वरः ।

त्रिभूतिभूषिततनुर्भक्ताभयप्रदः ॥ ५ ॥

श्वेतचन्दनलितागो विन्म्राक्षतजटाधरः ।

कर्पूरगौर पचास्यो भालनेत्रो दयानिधिः ॥ ६ ॥

गणेशगिरिजास्कन्दयुक्तः सुन्दरविग्रहः ।

डमरुत्रिशूलशंखादिनादोत्पातितशास्त्रद्वक् ॥ ७ ॥

ज्ञानानन्दनिधिं भजत्सुखकरं श्रीरामदासं सदा
 यद्वाभक्तियुतो भजस्व सततं श्रीरामदासं सदा ।
 यं कामं मनसीच्छसि त्वमनिशं पूर्णं जगत्कारणम्
 तं कामं भज रामनाम भजनात्प्राप्तं पदं शाश्वतम् ॥१४॥

गोब्राह्मणानां प्रतिपालनं कृतं कृतं च भूभारजनासुराणाम् ।
 सर्वात्मदानं हि कृतं च तेन शरीरवाङ्मानसतापसेन ॥१५॥
 क्षात्रधर्मं बोधयित्वा शिवाय परिपालने ।
 ब्रह्मक्षात्री रक्षितौ द्वौ धर्मौ जगति पालने ॥१६॥
 परित्राणाय साधूना विनाशाय च दुष्कृणाम् ।
 धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे ॥१७॥
 अवतारकृतं कार्यं भक्तिसन्मार्गबोधदम् ।
 माघे कृष्णे नवम्या हि पूर्णनक्षत्रे सनातनम् ॥१८॥
 निर्विकल्पे स्थितिं कृत्वा स्थितप्रज्ञस्तदाभवत् ।
 स्वस्वरूपेण जागर्ति रामदासः सतां हृदि ॥१९॥

रामदासपंचायतनम्

स्वामी श्रीरामदासः सकलगुणनिधिः केशवस्वामिराजो
 योगीशो रंगनाथः सकलगुणकलायोगिराजो वदान्यः ।
 धीशो यो जयराम एव समदृग् ह्यानन्दमूर्तिस्तया
 एते पंच हि पंचदेवविभक्तस्वानन्ददाः स्वैष्टदाः ॥२०॥
 गजयुगमजम्भू (१८४८) शाके माघे कृष्णे मृगोर्दिने ।
 नवम्या श्रीरामदासचरितं चोद्धतं हृदि ॥२१॥

काश्यां गंगातीर ईशगुरुराजकृपावशात् ।

अर्पितं तत्पादयुग्मे ग्रीयतां गुरुरामराट् ॥ २ ॥

३१ चीमूरस्थकेशवदेवेश्वरस्तोत्रपंचकम्

कमला यस्य पादाब्जे शंखचक्रगदाब्जयुक् ।

सर्वानन्दास्पदमुखा केशवं तं नमाम्यहम् ॥ १ ॥

कमीशं योऽवति सदा हृन्नाभिकमले हरिः ।

तस्माद्धि केशवं वन्दे काजेशं त्रिगुणेश्वरम् ॥ २ ॥

फणीन्द्रछत्रं देवाजीवाजीण्णागेशमन्त्रिणम् ।

स्वप्ने स्वं दर्शितं रूपं केशवं तं नमाम्यहम् ॥ ३ ॥

माघे कृष्णे प्रातिपदि ह्युत्सवोस्ति महाधनः ।

श्रीगुरोः केशवस्यापि पंचम्यन्तोऽतिशोभनः ॥ ४ ॥

राजराजेश्वरो यस्य सुवर्णधननायकः ।

यदर्चकोस्ति कमलावारस्त केशवं नुमः ॥ ५ ॥

३२ श्रीकेशवस्तोत्रम्

सृष्टिस्थितिलयाधारं जगतामीश्वरं हरिम् ।

लक्ष्मीनाथं चादिनाथमनाथं केशवं नुमः ॥ १ ॥

पद्मनाभं नीरदाभं प्रियभक्तातिवत्सलम् ।

नारायणं स्वयंभूतमनाथं केशवं नुमः ॥ २ ॥

राजोपचारपूजाभिः पूजितं सिद्धसेवितम् ।

सनन्दनादिभक्तेष्टपूरकं केशवं नुमः ॥ ३ ॥

यदग्रे कमलाढ्यं हि तीर्थराजसरोवरम् ।
 सर्वपापहरं पुण्यालयं तं केशवं नुमः ॥ ४ ॥
 अम्बरीषप्रभावेण शापसम्बन्धकारणात् ।
 दुर्वाससो योवतरत्केशवं तं नमाम्यहम् ॥ ५ ॥
 क ईशोजो त्रिणुरिति त्रिगुणात्मात्रिनन्दनः ।
 दत्तात्रेयः स एवायं केशवं तं नमाम्यहम् ॥ ६ ॥
 चिन्मूलं रक्षति सदा चात्मदानेन यो हृदि ।
 ददाति भक्तवृन्दानां केशवं तं नमाम्यहम् ॥ ७ ॥
 चिदा मूलाज्ञानहरं स्वरूपानन्दबोधदम् ।
 चिमूरस्थं केशवं तं नृसिंहेशगुरुं नुमः ॥ ८ ॥

३३ एकनाथस्तोत्रम्

आदिदेवनाथगुरुजनार्दनगुरुं परम् ।
 वन्देऽहमेकनाथं तमनाथकरुणाघनम् ॥ १ ॥
 चतुर्बाहुं च पङ्क्ताहुं द्विबाहुमपरं गुरुम् ।
 भजतं नित्यमेकं तमेकनाथपदं नुमः ॥ २ ॥
 पट्कर्ता पङ्क्विहीनो यः पङ्गुणैश्वर्याकिकरः ।
 किकरः शंकरपदलिपाद्भक्तः सुहृत्तमः ॥ ३ ॥
 तमो हार्दतमोहर्ताऽवतारश्चैकनाथ इत् ।
 स्वर्गस्याः पितरो येन भोजितास्तं मुदा नुमः ॥ ४ ॥
 एकादशद्वाररक्षाकर्ता दत्तो य एक ईद् ।
 एकनाथः स एवायं सहस्रद्विजमुक् स्वयम् ॥ ५ ॥

श्रीज्ञानदेवप्रसादाल्लब्धा ज्ञानेश्वरीष्टदा ।
 ज्ञाननिधिं कृष्णगुरुं चैकनाथमहं भजे ॥ ६ ॥
 पूर्णानन्दानन्दजनुर्गोकुले सर्वगोकुलः ।
 गोपिकारमणो देव एकनाथगुरुस्त्वयम् ॥ ७ ॥
 सर्वत्र भगवानेकः समदृग् विचचार गाम् ।
 देवार्थं गांगमानीतं तृषार्ते खेचरेऽर्पितम् ॥ ८ ॥
 किं वर्ण्यतेस्य महिमा तुकारामादिसंस्तुतः ।
 गुरुदेवात्मैकभावं गतं तं किं वदाम्यहम् ॥ ९ ॥

३४ अमोघानदीस्तोत्रम्

नमाम्यमोघफलदामामामां सरिद्वराम् ।
 बन्ध्याममोघजलदा वांजूदीनामिकां तथा ॥ १ ॥
 संगमश्चोत्तराशां हि वाहिनी सुखदायिनी ।
 मातरौ महिमा नो वां तारतम्यविवर्जितः ॥ २ ॥
 कार्तिकेयसमापूर्णा माता मोहविनाशिनीम् ।
 उमां श्रीशंकरारामां वन्दे लक्ष्मीपतिप्रियाम् ॥ ३ ॥
 वन्देहमामामुमां च सोमां सोमप्रियां नदीम् ।
 त्रिवेणीसंगताः सत्य आत्मदर्शनदानदाः ॥ ४ ॥
 अत्रिप्रियेव सुखदा मोक्षदातिप्रिया हि नः ।
 किं वर्ण्यतेत्राल्पमतिर्बाह्मनोविप्रयातिगाः ॥ ५ ॥
 प्रणवादर्शरूपा या तां वन्दे मनसा गिरा ।
 कार्तिकामां सोमयुतां स्नानार्थं मम संगताम् ॥ ६ ॥

ममत्वादिदोषहरां वन्दे हरिहरात्मिकाम् ।
 किं मया प्रार्थ्यते सर्वहन्त्यां सच्चित्सुखात्मिकाम् ॥ ७ ॥
 सर्वा पूर्णा च करुणा शेषहन्त्या शिवप्रिया ।
 हरितालिकां सरित्सेव्यां पार्वत्या सहितां नमः ॥ ८ ॥
 इदं स्तोत्रं सत्कवित्वदातृ सन्मानसप्रियम् ।
 अर्पितं च मया प्रीत्या सर्वहन्त्यहरेःपदे ॥ ९ ॥

३५ यमुनास्तोत्रम्

वन्दे श्रीयमुनापञ्चगङ्गासङ्गममुत्तमम् ।
 प्रयागत्रयसद्वर्मं तुरीयानन्ददायकम् ॥ १ ॥
 नमामि पञ्चमने त्वा यमुने गोकुलप्रिये ।
 श्रीकृष्णामृतफलदे दत्तात्रेयसुहृन्मुदे ॥ २ ॥
 शिवा भद्रा मोगावती कुंभी स्याता सरस्वती ।
 यमुना कृष्णा च वेणीयुक् मोक्षदाता नमाम्यहम् ॥ ३ ॥
 प्रयागराजराज त्वं बैराटानन्ददायकः ।
 श्रीरामदूतहनुमन्सेविनं ते तर्ह्य सदा ॥ ४ ॥
 तस्मात्ते स्नानजं पुण्यं को वेत्ति मगवान् स्वयम् ।
 मकरे माकरे मीने मुदे मेघरुचौ परे ॥ ५ ॥

३६ आरती गणपतीची

जयदेव जयदेव गणपति गजवदना । मंगलमूर्ते आरति तव
 संतत सदना ॥ ध्रु० ॥ विद्याधारा पार्वतितनया विग्रहरा । हारा
 खंडोदर हरमोदक मोदकरा । अखिलसुरार्चितदेवा अर्पितमर्व्वरा ।
 विद्यानिधि धनदाता पालय मा सुकरा ॥ १ ॥ सृष्टिस्थितिपाता त्वं

पूर्णब्रह्म त्व । शशिभाळ सुरपाळो मूपकनाहस्त्व । गिरिजानदा
ब्रह्मानदा मोदस्त्व । सत्धर्ममार्गदाता यदन्यदाता त्व ॥ २ ॥ प्रण
वातीता प्रणयाकारा भो सुमुखा । एकोनेको रूपो रूपस्त्व प्रमुख ।
सुखधामनाम सुखकर सुरगुरुनरलेख । अस्मान् रक्षतु विद्यादुरिता
चिन्त्याळ ॥ ३ ॥ सिंदूरचर्चितगात्रो दुर्वांजुतभाळ । प्रियरक्त-
गंधपुष्पो मदारसुमाळ । वरदाभयपाशांकुशधृनकर सुरपाळ ।
करुणासागर दरहर नृसिंहयतिलेख ॥ ४ ॥

३७ आरती विश्वेश्वराची

जय शमो शशिशेखर विश्वेश्वर देवा । नीराजयामि ते हर सन्नन
दृच्छर्वा ॥ धृ० ॥ शिव गौरीश्वर वदितसस्तुतपूज्यपद । श्रीशंकर गंगाधर
फणिभूषण सुखद । परशूधर मृगयासा हिमनगरसुखद । मुदमर्षय
मयि करुणासागर गुरुवरद ॥ १ ॥ यन्निक्टेऽन्नसुपूर्णा जगदवा माता ।
विघ्नेश्वर दुर्दोश्वर विद्यासुखदाता । श्रीदंडपाणि भैरव गुरु काशीपाता ।
पाता जगता नोऽव्यादुमाधन भवहर्ता ॥ २ ॥ श्रीगंगाधरसुखदा-
सुखदाखिलधात्री । श्रीकाशीद्व काशी मोक्षपुरी शास्ती । यत्र श्री
मोक्षगुहा सफलकलदास्ति । विश्वेश नोमि सदा नृसिंहयति-
सूक्तिम् ॥ ३ ॥

३८ आरती शंभूमहादेवाची

(शिखर शिंगणापूर)

जयदेव जयदेव जय श्रीमांगीश । हरिहररूप वन्द श्रीधर गोरीश
॥ धृ० ॥ गंगापद गंगाधर शशिधर सुखदेव । श्रीगौरीद्वयाग
विश्वेश्वरदेव । नगभूषण नगवास नगधर नगदेव । वन्दे नदिविवाह

भवहर हरिदेवं ॥ १ ॥ गुप्तं लिंगं वन्दे वन्दे विल्वेशं । वाणं लिंगं
वन्दे वन्दे उदितेशं । वन्दे भैरवलिंगं वन्दे त्रिशूलेशं । स्तंभं लिंगं
वन्दे वन्दे गुरुमीशं ॥ २ ॥ वन्दे श्रीगौरीहरमीशं प्रमुदेवं । वन्देहं
चोदुंबरमीशं गुरुदेवं । पुष्करतीर्थदितीर्थं वन्दे वरदेवं । श्रीशंमु-
न्नादेवं वरदेशिकदेवं ॥ ३ ॥ श्रीशंकर परशक्तिगणपतिवरदेशं ।
पण्मुखकार्तिकेयं वन्दे हरिमीशं । ब्रह्माणं देवेशं नंदीशं त्रीशं । दत्तं
श्रीगुर्वीशं नृसिंहयतिधीशम् ॥ ४ ॥

३९ आरती श्रीपादश्रीवल्लभांची

जयजय श्रीपाद श्रीवल्लभ गुरुमूर्ते । श्रीमदत्त अवतार तारक
सत्कीर्ते ॥ धृ० ॥ पीटापुरसद्द्विजवर राजा सुमति सती । मार्या
सुमतिर्नाम्ना दत्ते दत्तमतिः । आमायां श्राद्धदिने माघ्याहे सुगतिः ।
श्रीदत्तः स्वच्छन्दो प्राप्तो भिक्षार्थी ॥ १ ॥ सुमतिर्दृष्ट्वा रूपं सिद्धं
श्राद्धान्नं । श्राद्धात्पूर्वं चाढाद्भिक्षुं भिक्षान्नं । तृथो दत्तो मातर्वरये-
प्सितमान्यं । पुत्रार्थी सा साध्वी पुत्रवं नोन्यं ॥ २ ॥ मत्सदृशोन्यो न
च तत्पुत्रो जातोहं । मद्भजनं त्वं पाठय सत्यं श्रीशोहं । श्रीपाद-
श्रीवल्लभनाम्ना भविताहं । इत्युक्त्वा सौतर्धाद्वपतिहृत्स्योहं ॥ ३ ॥
माद्रे मासि चतुर्थ्यां शुक्ले रव्युदये । जातो बालकबालः प्राज्ञोद्भ-
वदो ये । तत्पूद्ग्रंथि भित्त्वा वाग्वेदोपचये । तत्पादं श्रीपादं वन्दे सत्युदये
॥ ४ ॥ भूगोलतीर्थयात्रां कृत्वा मुनिवेषः । त्र्यद्वं गोकर्णेऽस्थात्कुरु-
पुरमेत्येषः । मूढसुतार्ताविवुधं तत्पुत्रं शेषः । कृत्वा शनिप्रदोपव्रतमी-
श्वरतोषः ॥ ५ ॥ भक्तो दर्शनकांक्षी रजको नित्यं सः । प्रांगण-
शुद्धिं कृत्वा नत्वा सुमनाः सः । भक्त्वा भेजे श्रीपादगुरुराजपदं सः ।

तुष्टो राज्यं योऽदाद्वक्तेष्टकृदीशः ॥ ६ ॥ वाणिज्यवृत्तिकर्ता द्विज
 एको भक्तः । श्रीपादमतिः सोगाब्दद्बुधनयुक् स मतः । चोरहतो मार्गे
 श्रीपादोऽसिकरात्तः । संजीवित उत्धारित भक्तनिधिः पाता ॥ ७ ॥
 आश्विनकृष्णद्वादशीहरितिथिवुधधारे । श्रीकृष्णामृतसारेसारे संसारे ।
 जातेऽदृश्ये भजकान् राति मनो भज रे । नृसिंहयति वरदेशिक
 वन्दे त्वाऽसदरे ॥ ८ ॥ ईदृग्गुणगणचरितो दत्तः श्रीपादः ।
 अनंतलीलानंतोऽनंतो यत्पादः । स श्रीनृसिंहयतिराट्स्थापितभूपादः ।
 नानालीलाचरितो नृसिंहहृत्पादः ॥ ९ ॥

४० श्री नरसिंहसरस्वती दत्तगुरुंची आरती

जयजय श्रीगुरुभूमन् नृसिंहयतिधीश । पूर्ण ब्रह्म सनातन तारक
 जगदीश ॥ धृ० ॥ भूत्वावासुतमाधवसुत ईशो दत्तगुरुः । वेदो-
 वागष्टाब्दे भूत्वा लोकगुरुः । काशीं गत्वा संन्यासी कृष्णगुरुः ।
 भूत्वा योजोनंतो वन्दे देवगुरुः ॥ १ ॥ विद्वन्माधव एत्य च दत्त्वा
 संन्यासं । बहुशिष्यवर्गयुक्तः स्थापितसंन्यासं । मार्गं विशदीकृत्वा
 यात्रार्थं वासं । गोदातीरे शूली रोगं संन्यासं ॥ २ ॥ सायंदेवं भीतं
 मृत्युभयत्राता । कृष्णातटभुवनेश्वरि द्विजसुत ईशात्तः । सुविधजिह्वं
 कृत्वा सभसंगम आसः । तं वन्दे भगवन्तं यो जनसकलात्तः ॥ ३ ॥
 श्मरेश्वरयोगिनियुक् शंवाभिक्षानं । भुक्त्वा तृप्तो मूले संपत्संपन्नं ।
 द्विजवरभक्तं कृत्वा त्रिस्थलीसंपन्नं । द्वादशमाब्दं स्थित्वाऽगाद
 सुसंपन्नं ॥ ४ ॥ भीमामरजासंगम एत्य प्रमुदत्तः । नानालीलाः
 कृत्वा यच्छ्रवणेऽघान्तः । सद्गराजः श्रीमठहृष्टतमस्वान्तः । स्नात्वा
 संगम एत्य च भुक्त्वा निजचित्तः ॥ ५ ॥ वंद्यामहिषीदोहनमृत-

सप्ततिदिनि । वंध्यासुपुत्रदानं यतिगवांहरण । द्विजकुष्ठोगहरणं श्री
 शैलगमनं । सवेऽष्टमक्तागमनं सस्यामिनदानं ॥ ६ ॥ प्राग्दत्तप्रवरो
 यो यवनो नृपत्रेपः । तदप्राप्तेत्य सर्वानंददधनत्रेपः । सर्वानंदं कृत्वा
 पुण्यासनमीशः । सौनरत्राद्गंगायां भगवान् यतित्रेपः ॥ ७ ॥ पौषे
 सिते द्वितीयाश्विनिवासरकाले । मध्याह्ने श्रीनरहरिनामाभूत्सुकुले ।
 चन्द्रोऽस्य मूर्ध्नि करपत्के गंगाकमले । चक्रं शंखं माढा कुंडीं डमरु-
 शूले ॥ ८ ॥ माघे कृष्णे प्रतिपदि भृगुवासरसमये । श्रीशैले स्वें-
 तरवात्सविचत्सुखनिष्ठये । त्र्यात्मा दत्तात्रेयो नृसिंहयतिहृदये । जागर्ति
 प्रपुरमरापुरि चासौ कमये ॥ ९ ॥

४१ सोमवार अमरेश्वर आरती

जय शंभो शशिशेखर अमरेश्वर देवा । नीराजयामि योगिनिन्युत
 शंकर शर्वा ॥ धृ० ॥ वन्दे शिव गौरीशं नदीशं सुखद । श्रीशंकर
 गंगाधर धरणीधर सुखद । परशूधर मृगयस्तनाधर परमसुमोद । मुद-
 'मर्पय मयि करुणासागर गुरुवरद ॥ १ ॥ यन्त्रिकटेऽन्नसुपूर्णा
 जगदंवा माता । कृष्णावेणीर्षचगंगायुजि पाता । पाता योऽखिल-
 जगतां विद्यानिधिदाता । वन्दे त्वाममरेश्वरलिंगं चित्सविता ॥ २ ॥
 यः श्रीदत्तात्रेयो नृसिंहयतित्रेपः । भूत्वामरपुयां यो शंभामुक् शेषः ।
 नित्यं नित्यो मूले धनदः सुनपोयः । तेन स्तुतामरेश्वर वन्दे धृतशेषः
 ॥ ३ ॥ ईशान्या गोतीर्थं रुद्रपितृतीर्थं । शुक्लं चामरतीर्थं त्वघना-
 शनतीर्थं । काम्यं सिद्धं कोटिं शक्तिं परतीर्थं । प्रयागतीर्थं वन्दे
 स्तात्वाखिलतीर्थं ॥ ४ ॥ द्वादशतीर्थस्नानं कृत्वा त्वमरेशं । योर्वै-

यदि देवेशं शयं परमेशं । स सर्वसुखदृच्छंकरलोकं गच्छेत् शं ।
वन्दे तं भगवंतं नृसिंहयतिधीशं ॥ ५ ॥

४२ मंगळवार श्रीरेणुकेची आरती

जयदेवि जयदेवि जय श्रीरेणुके । विधिमुखविबुधाराधित सेवित
रेणुके ॥ धृ० ॥ विस्मृतवेदब्रह्मा ध्यात्वाऽत्रिजमीशं । नत्वा विविधैः
स्तोत्रैस्तुष्टाव परेशं । तत्कथितत्वन्महिमानं ब्रह्म सुरेशं । स्मारयसि
त्वां वन्दे कुरु करुणालेशं ॥ १ ॥ गुरुबोधितकृतवीर्यजतपसा दत्तः
स्यात् । संतुष्टोपि च राज्ञे चेप्सितवरदः स्यात् । पित्रर्थं रामस्तुत-
दत्तस्याऽस्याऽऽस्यात् । स्तुतरूपे रक्षय मा बहुविधजन्मभयात् ॥ २ ॥
विधिहयोंश्च ममैतत्पूज्यत्वं प्राप्तं । यत्पूजनतः शंभुश्चेत्यवदत्स्वस्तुतं ।
एनं त्वन्महिमानं के जानन्ति कथं । कृपया ज्ञानं बोधय निजपदस्त-
भक्तं ॥ ३ ॥

४३ बुधवार विठ्ठलाची आरती

जयदेव जयदेव जयरुक्मिणिकाता । करुणानिधिपदकमला
आरति भगवंता ॥ धृ० ॥ यदि गंगा पीतावर कटिकर वरदाता ।
हृदि कौस्तुभ कमलाक्षा दीनजनोद्धर्ता । भर्ता जो जगताचा कलि-
मलभयहर्ता । वंदूं पदकमला जो स्वधामसुखदाता ॥ १ ॥ राधा-
रुक्मिणिरमणा देवा घननीळ्या । रत्नमुगुट शिरिं शोमे कंठी वनमाला ।
प्रियपुंडलीकवरदा धीशा जनपाला । दर्शनमात्रे सुखदा देवा तारि
मला ॥ २ ॥ आपाढी कार्तिकी उत्सव जे करिती । त्याचे मुक्ती
मुक्ति देशी संपत्ति । ऐशा तुज देवेशा करितों मी विनति । ठेवीं
तव पर्दि दासा मज नान्या सुगति ॥ ३ ॥

४४ गुरुवार श्रीगुरुदत्ताची आरती

जय मगवान् जयभूमन् श्रीदत्तादिगुरो । अनसूयात्रिवरप्रद नत-
जनकल्पनरो ॥ १ ॥ देवान्दशतप्यानात्तुष्टो मगवान् सः । त्र्यात्मा
योगीराजः पद्मजपरहंसः । दत्तस्तस्मादत्तोऽत्रिजवरदोऽवासाः ।
प्रदोषमृगबुधपर्णाया परपुरुष सः ॥ १ ॥ गेहेऽत्रैरवतीर्णो यः पर-
मामा तं । देवाः सिद्धा ऋषयो विश्वात्मानं तं । रूपं दृष्ट्वाऽत्यंतं
योगिजनस्वातं । योगीजनबल्लभ इति प्रोचुस्तं संतं ॥ २ ॥ मुनिसुत
सहितः क्रीडाचक्रेऽनलीला । जलधौ चित्रविद्यास स्वा करुणालीला ।
अखिलगुरो विश्वंभर दर्शय ता लीला । त्वं सिद्धराजनामा तारय माऽ-
लीला ॥ ३ ॥ वेदाः सागा पज्ञा दुतास्तान्सृष्ट्वा । धर्मपथो विशदी-
कृत ईशा स्वानिष्ट्वा । सन्ध्याज्ञानानन्दो देवर्षीस्तुष्ट्वा । तं दत्तं वन्दे-
ऽहं प्राविशदित्सृष्ट्वा ॥ ४ ॥ ध्येय पुंमामीशो ज्ञेयः स च
भक्तान् । भक्तिं योगं दत्वा ध्यानेनासक्तान् । यतिवेषं धृत्वादान्मुक्ति-
पदं सक्तान् । देवानर्जुननहुपालर्कान् स्वानागान् ॥ ५ ॥ प्रन्हादाय
वरं साय्ययदूबोधं । दत्त्वाऽवधूतवेषं दृष्ट्वाऽखिलवर्धं । अनंतलीलो
दत्तोऽवतु मा हृद्बोध । कृत्वा श्रुतिमतिदानं वरगुरुसद्बोधम् ॥ ६ ॥
आयु सुमोमकातो द्विजविष्णुदत्तः । वरसः कर्मसुमंत्रान् दत्वा चोद्धर्ता ।
जंम हत्वा सुरतः स्वस्वपद दत्वा । दाता सुरैर्जनमितो रक्षतु मां
पाता ॥ ७ ॥ ब्रम्हेदितरेणूका रामस्य च माता । माता जगता तत्सुत
एत्याखिलकर्ता । सत्यं ज्ञानं दत्वा रामस्य च समता । येनार्पिता च
सोऽध्याजन्ममयात् त्राता ॥ ८ ॥ श्रीपादश्रीबल्लभनृसिंहगुरुरूपः ।

कठिमलदहनं कृत्वा नानागुणरूपः । भक्तोद्धारं कृत्वा त्यांतः सन्नूपः ।
 नृसिंहयतिधीशो मामवतु शिवोऽरूपः ॥ ९ ॥

४५ शुक्रवार श्रीजगदंबेची आरती

जयदेवि जगदंब सच्चित्सुखमूर्ते । आरति पदकमले ते विमलेऽ-
 खिलहृत्स्थे ॥ ४० ॥ मूलाधारे वेदाधारे त्वा वन्दे । देवेदित-
 सत्सेवितपदपद्मे सुखदे । भक्तमनोरथपूर्णं सत्कृतिपूर्णमुदे । मुदमर्ष्य
 मयि मातर्माधीशे परदे ॥ १ ॥ सृष्टिस्थितिलयकारिणि दानवरिपु-
 धात्री । शमदमसाधनदात्री वरदेशिकदात्री । छात्रीकृत्पिसुरवरगण-
 चन्दितसत्री । सप्तत्रिसप्तफलदे वेदविदां कर्त्री ॥ २ ॥ अंब श्रीरेणूके
 मातः श्रीकाले । दुर्गे दुर्गमसवित्सुखदे भवविमले । कमलाक्षी कमलो-
 द्भवमातर्ज्ञानबले । अवले निधेहि मयि ते बलमीश्वरि सुबले ॥ ३ ॥
 श्रीलक्ष्मीः श्रीगौरि वागीश्वरि मातः । तारय मा भवभीतं भीतजग-
 त्पातः । भवहरिविधिविनुते निर्गुणगुणचेतः । विद्याविद्ये रूपे दर्शय
 मे मातः ॥ ४ ॥

४६ शनिवार आरती मारुतीची

जयदेव जयदेव मारुतिवरधीरा । आरति तव पदकमले भवतु
 मम सुधीरा ॥ ४० ॥ अंजनिपुत्रं वन्दे वन्दे हरिवीरं । वन्दे वायुसुतं
 तं वन्दे रणधीरं । श्रीरामचन्द्रसीताशोकहरं शूरं । वन्दे शिवावतारं
 स्वभक्तसुखकारं ॥ १ ॥ समुद्रतरणं लंकादहनं येन कृतं । इंद्रजिता-
 ध्वरहरणं कृतिना येन कृतं । सौमित्रिजीवनार्थं द्रोणगिरिं नीतं ।
 वन्दे तं भगवन्तं हरिकुलहरिभक्तम् ॥ २ ॥ अहिरावणमहिरावण-
 रावणकुलनाशं । कृत्वा श्रीरामपदं ध्यात्वा भवनाशं । मत्वा श्रीरामं-

हृद पाटितमुवनाश । वन्दे त हनुमन्त स्वजनार्तिविनाशम् ॥ ३ ॥
यन्नाम्ना भयतरण दुर्जनभयहरण । असुरविपार्तिसुहरण ससृतिहृज्ज्ञान ।
भजकमनोरथपूर्ण धृतनामसुनामन् । वन्दे सुखान्धिमग्न नृसिंहयति-
धीनम् ॥ ४ ॥

४७ श्रीपादस्वामीची आरती

जयदेव जयदेव जय श्रीपादगुरो । आरति तव पदकमले भो
नतजनकल्पतरो ॥ धृ० ॥ वेदातीरे शकरपुरि वासो यस्य । धर्मात्मा
वेदविदा श्रेष्ठो मुनिर्य । सत्कर्मरतो योगी दीनार्तिहरो य । वन्दे
श्रीपादयति भजकाकहरार्य ॥ १ ॥ तीर्थपदो द्विजवर्यो ह्यहिमृत्यु-
भयार्त । त्वत्पदकमलनतोऽभूद्भयरोगविमुक्त । साक्षात्त्व परमात्माऽ-
लौकिककृतिर्कर्त । पावनत्वन्नाम सदा पुनातु मम जगत ॥ २ ॥
यच्चित्तिधूमाद्रक्षोमुक्त स्वर्गमगात् । यच्चित्तिभूतिविभूषितमर्थो
मुक्तिमगात् । यन्नाम मुक्तिमकरोत् सर्वान् शीघ्रमघात् । स श्रीपादस्वामी
रक्षतु मां दुरितात् ॥ ३ ॥ कलियुगचतु सहस्रान्देऽश्विनमासे ।
रवियासरोनुराधायोगोऽखिलहृत्स । भूत्वा चास्ते यो जागर्ति शिव
स । भार्गवमुनिगोत्राको रामोऽनृतु न स ॥ ४ ॥ सुरमुनिवदित-
पादो यस्य जगत्पाद । श्रीपादश्रीगुह्यमनृसिंहगुरुपाद । यत्र श्री
शकरसुरगणवदितपाद । तत्त्वत्पदकमलरसो नृसिंहहृन्मोद ॥ ५ ॥

४८ श्रीदत्ताची आरती

जय जय श्रीमद्गुरुवरदेवाधिदेवा । पचारति हे चरणीं घडवी मज
सेवा ॥ जयदेव० ॥ वास तुझा ब्रह्माडी चालक तू देवा । अससी
तू सर्वांचा आनदठेवा । वदती वेद सरस्वति न होय हा ठावा ।

कामति माझी नमितो पदि देई ठावा ॥ १ ॥ सदाता तव महिमा
 वर्णितसे वेद । मोक्षाची सत्रे ही ठेविलि बहुसुखद । अतिदुःखें
 शक्ति नसे हरि माझा खेद । ज्ञानामृत पाजुनि दे अखंड तव पद
 ॥ २ ॥ छीळा अनंत तड्या वदता आनंत । चारी साही आठरा
 पाहता नच अंत । नारदव्यासमुनींद्र ध्याता नच येत । तो तूं देहा
 धरुनी देसि करी स्वार्थ ॥ ३ ॥ पदि गंगा कटि शोभे शाठी
 कौपीन । हृदयी लक्ष्मीकौस्तुभभृगुपदलांछन । दंडकमंडलु हातीं
 रबीदुसम वदन । राहो माझे हृदयी हेंचि सदा ध्यान ॥ ४ ॥
 आळिगो त्वड्मूर्ती दिसोच हे नयना । ऐको कर्ण गुणांतें नामामृत
 रसना । त्वत्पदसुमगंध सदा लागो हा घ्राणा । दे परभक्ति श्रद्धा
 सतत करूं नमना ॥ ५ ॥

४९ श्रीवासुदेवानंदसरस्वतीची आरती

जय जय श्रीमद्गुरुवर स्वामिन् परमात्मन् हंसा ॥ वासुदेवानंद-
 सरस्वति आरति तदहंसा ॥ धृ० ॥ सोऽहं हंसः पक्षाम्यां संचरसि
 ह्याकाशे । वासस्ते खलु लोके सत्ये क्रीडा तव मानसे ॥ १ ॥
 मुक्ताहारो ब्रह्मवाहको वैराड्रूपधर । भक्तराजहृत्प्राततमोद्धतस्वी-
 कुरु मां च हर ॥ २ ॥ पक्षस्यैके वातेनैते भीताः काकायाः ।
 पलायितास्ते द्रुतं प्रभावाद्भवन्ति चादृश्याः ॥ ३ ॥ एवं सति खलु
 बालस्तेहं प्रसितः कामाद्यैः । मातस्त्वरया चोद्धर कृपया प्रेषित-
 शांत्याद्यैः ॥ ४ ॥ दासस्ते नरसिंहसरस्वति याचे श्रीचरणम् ।
 भक्तिश्रद्धे वासस्ते हृदि सततं मे शरणम् ॥ ५ ॥ जय जय० ॥

५० तीर्थांची आरती

कृष्णावेणीपंचगंगासंगमी । येउनि सुरमुनि वंदिति श्रीदत्तस्वामी ।
तो करुणासिंधु हृदयीं सांठविळा नामी ॥ तद्रूपची होउनिया विचर-
त्तसा स्वामी । जयदेव जयदेव पुरुषोत्तममूर्ते । जय आनंदमयमूर्ते
वासुदेवानंदसरस्वति गुरुकीर्ते । जयदेव जयदेव ॥ १ ॥ धृ० ॥
सद्दिद्या संग्राहूनि उपनिषदां रमळा । तीर्थे हिंडुनि सर्वां गुरुपदि
रंजविळा । गुरुचरितादिग्रंथामृत हे पाजविळा । यच्छृवणें पठणें
हरि हरिमवविधि झाला ॥ २ ॥ श्रीमदत्तगुरुयश दशदिशि गाज-
विलें । जगदीश्वर दत्तगुरु हृदि ज्यांच्या डोले । सुरमुनि गंगाकृष्णा
रेवास्तुति बोले । तो हा सद्गुरु यत्पदि मम मानस रमलें ॥ ३ ॥
प्रथमानंदवत्सरि देहीसा झाला । अन्यानंदवत्सरि विदेहि हा
भरला । मय्ये सर्वानंदमयकायचि गमला । तो आनंदमयचि गुरु गुरु
सद्गुदि गमला ॥ ४ ॥ आठराशें छत्तिस शक्ति ज्येष्टी कुट्ट तिथीला ।
आनंद संवत्सरि स्वानंदी भरला । मंगळदिनि सवितान्ता ऊर्ध्व
दिशा घटिला । ब्रह्मचि होउनि ब्रह्मी गुरुपदि हा वसला ॥ ५ ॥
सद्दिद्या देउनिया सन्मार्गी लावी । या तव पदमक्ति जी भवसिंधू
सुखी । अधौघहारक नामस्मरण मनीं वसवी । त्वत्पदकमलरसास्पद
चुसिहृत्करवी ॥ ६ ॥

५१ श्रीगुरुस्तोत्र

नमः श्रीगुरो मेशधीशे दयाब्धे । भयार्तित्र ते स्वात्मदो वासुदेव ।
यतीत् सेवितानंद पादाब्जयुग्मं । सदा मे हृदि स्यास्तुतां यातु देव
॥ १ ॥ मक्तिश्रद्धे देहि मे ते दयालो । दासो दीनो भावतापेन

ततः । सर्वैस्त्यक्तो द्वारि तेऽत्र प्रसंस्थोऽहं मां मातः पाळ्याऽद्य
 स्वबालम् ॥ २ ॥ आलोक्य गामच्युत ईश्वरोऽपि । भीतो गमसागर-
 सूरशैलान् । सत्यं तथा च तव हृत्कमले स्थितो यः । श्रान्तः स्व
 दर्शय यते गुरुवासुदेव ॥ ३ ॥ मा भीरिति वचनं मे देहि दयालो
 गुरो यतिश्रेष्ठ । नान्यो मे रक्षार्थं धावति भोः श्रीगुरो जगन्मातः
 ॥ ४ ॥ त्वयि भक्तिं मे वर्धय दुर्हृत्तम ईश नाशय अशेषं । यच्च
 तवेष्टं तत्कुरु मयि भोः सर्वज्ञ वक्तुमसमर्थः ॥ ५ ॥ भक्तिं च मे वर्धय
 भोस्त्वदीये । रूपे तथा नाशय हृत्तमश्च । दुर्वासनाश्च गुरुवर्यं दया-
 निधे ते । यच्चेष्टमेव कुरु तन्मयि सार्वभिज्ञ ॥ ६ ॥ मा भीक्ष
 भोस्तेस्त्वभयं सदैव । याचेऽहमेतद्वचनं गुरो ते । अज्ञोऽहमीश
 करुणाघन वासुदेव । रक्षस्व मा सर्वत एव सर्वदा ॥ ७ ॥

५२ अमरेश्वरपद

भज भज अमरेश्वरलिंगं । परब्रम्ह यत्पूर्णमनन्तं सर्वेश्वरलिंगं ॥
 भज भज० ॥ धृ० ॥ ब्रम्हेंद्राद्या ऋपयः सर्वे । गधर्वाद्या गणाश्च सर्वे ।
 ध्यात्वा तल्लिंगं ॥ १ ॥ आदिगुरुं तं दयाघनं तं । अखिलहृदि स्थं
 स्वात्मानं तं । श्रुतिशिरउदितं ज्ञानमनन्तं । पश्याखिललिंगं ॥ २ ॥
 सुबाणरावणसुरमुनिसंस्तुत । नंदीभृंगीरिटिगणपूजित । हिमनगजा-
 गणपतिपद्ममुखयुत । त्वल्लिंगं ॥ ३ ॥ कृष्णावेणीपचनदीयुत । संगम-
 संस्थित सुरेंद्रसेविन । त्वत्पदकमलासक्तमनोऽतर्दशीय तल्लिंगं ॥ ४ ॥
 सुवीरभद्रो निल्यानदाः । सनकसुनंदनसुनारदाद्याः । तव पदकमले
 सन्मानसदाः । संति सदा लिंगं ॥ ५ ॥ सदस्ति भाति प्रियमानंदं ।
 चिद्धनपूर्णं नित्यानंदं । शातसुधियाऽकामानंदं । पश्यामितल्लिंगं ॥ ६ ॥

न पश्यन्तीदं कश्चन भक्त्या । ज्ञातुं शक्यं गुरुपदसक्त्या । यस्मात्त-
स्मात्तत्तदुक्त्या । पश्य सुहृद्विग्नं ॥ ७ ॥ सीतारामः शिवगुरुरूपं ।
ध्यात्वागस्तेर्वचसा रूपं । वृत्वा शैवं पश्यति रूपं । अमरेश्वरविग्नं
॥ ८ ॥ सुयोगिनीशं त्रिभुवनमीशं । शशिगंगाधरफणीन्द्रमूषं । सन्म-
तिवरदं विभूतिमीशं । वन्दे गुरुद्विग्नं ॥ ९ ॥ श्रीगुरुयतिवरवासु-
देवमणि । पदनतनरसिंहसरस्वती । श्रीगुरुकृपया दत्तदृढमति ।
पश्यति हृदि द्विग्नं ॥ मज मज ० ॥ १० ॥

५३ मारुति नामानि

हनुमानंजनिमुतो वायुपुत्रो महाबलः । रामेष्टः फाल्गुनो गोत्रः
पिंगाक्षोऽमिनविक्रमः ॥ १ ॥ उदविक्रमगश्रेष्ठो दशग्रीवस्य दर्पहा ।
एक्ष्मणप्राणदाता च सीताशोकनिवर्तनः ॥ २ ॥ हनूमतस्तु त्रिदश
नामाननीनानि यो जपेत् । तस्य कस्य भयं नास्ति जायते भक्ति-
मान्नरः ॥ ३ ॥

५४ श्रीवासुदेवानन्दसरस्वतीचरित्रम्

आदौ रूपमरूप ते गुणगणेशान्मानवं स्वीकृतं ।

वर्णाद्याश्रमधर्मधारणमयो श्रीदत्तदेवेद्गुरो ॥

तत्तत्स्थापनतीर्थपादवपुष्कं तुर्ये कवीट् स्वार्निहन् ।

वन्दे ते गुरुवासुदेव यतिराट्सेव्याधिकंजं परम् ॥ १ ॥

(टीका) हे अरूप हे गुणगण, ईशात्, तदारम्य । ते त्वया ।
आदौ सृष्ट्यादौ । रूपं, धृतिमिष्यध्याहारः । ततः मानवं मनोरिदं
मानवं स्वीकृतम् । तेन रूपेण वर्णाद्या, वेदास्तेम्य आश्रमादिधर्माणां
स्मृत्यादिरूपेण धारणं स्वीकृतं । सो श्रीदत्तदेवेद्गुरो देवाना ईशा-

स्तेषां गुरो । तत्संस्थापनतीर्थपादवपुयुक् तेषां वर्णाश्रमधर्माणां संस्था-
 पनार्थं तीर्थानि पादे येषां वपुषां तद्युक् । त्वमेव असि नान्यः ।
 अतस्ते तव । हे कवीट्स्वार्तिहन् कविः शुक् ईट् गुरुर्येषां ते कवीशः
 तत्सदृशमूपेभ्यः सकाशात् या स्वानां स्वकीयभक्तानां आर्तिः तां हन्ति
 तत्संबुद्धौ । भोः गुरुवासुदेव । यतिराट्सेव्याधिकंजं परमहंसैः सेव्यं
 पादकमलं । परं मायया रहितं शुद्धस्वरूपं वन्दे । अन्योर्थः—हे अरूप
 ब्रह्मस्वरूप । आदौ ते त्वया । गुणगणेशात् गुणैः शमदमाघैर्युक्तात्
 गणेशनामब्राह्मणसकाशान्मानवं स्वीकृतं । ततो वर्णाद्याश्रमाणां च
 धर्मधारणं स्वीकृतं । भो श्रीदत्तदेवेट् गुरुर्यस्य तत्संबुद्धौ । तत्संस्था-
 पनतीर्थपाद स्वार्तिहन् कवीट् । त्वयै चतुर्याश्रमे वपुर्युजि योगे यस्य
 सः तथा । त्वं दीनान् त्रातुं प्रागदृष्टयोगेन स्थितोसि । त्वत्पद-
 कमलसेवात्रैविध्याकाक्षी दासोऽहं ते यतिराट्सेव्याधिकंजं परं वन्दे ॥
 ॐ तत्सत् ॥

५५ मुंबई श्लोक

वन्देऽमुंवातर्धात्री मायाशक्तिस्वरूपिणी ।

गुरुवाचामगम्या ता नमामि पदमात्मनः ॥ १ ॥

गुरु-शिष्यसंवाद

शिष्यः—ज्ञानसमाधि व हठयोगसमाधि यांत अंतर काय ?

स्वामीः—या'दोहोंत हेंच अंतर आहे की हठयोगसमाधि आयस (लोखंडी) सुवर्णासारखी आहे व ज्ञानसमाधि मूळ (निसर्गसिद्ध) सुवर्णासारखी आहे. लोखंडी सोनें याचा अर्थ किमयेनें लोखंडाचें जें कृत्रिम तऱ्हेनें बनवितात तें सोनें. असलें सोनें काळांतरानें पुनः लोखंड या मूलस्थितीस येतें, असा लोक-प्रवाद आहे. यास आधार—वृद्धशिक्षेत—योगैः समाहितसमाहित-ता मतायःस्वर्णोपमा त्वनुपमा प्रथमा मता यः । तत्राक्षमःस परमां परमात्मदत्तात्रेयाश्रयाद् गतिमियात् सततानुरक्तः ।

भावार्थः—योगसमाधीपेक्षां ज्ञानसमाधि श्रेष्ठ असून ती ध्यानानें प्राप्त होते; म्हणून ध्यानाचा अभ्यास केल्यानें स्वरूपस्थिति प्राप्त होते. यास उदाहरण—आयस सुवर्ण व मूळ सुवर्ण यांचा दृष्टांत वर दिलाच आहे. मूळ सुवर्ण कधीहि बदलत नाही, परंतु आयस सुवर्ण काळांतरानें मूळ जातीवर जातें.

शिष्यः—ध्यानयोग सिद्ध झाल्याची खूण काय ?

स्वामीः—याची खूण आत्मसाक्षात्कार. स्वरूप-स्थिति प्राप्त होणेच.

शिष्यः—ध्यानयोग धरल्यावर किती काळांत हें साध्य आहे ?

स्वामीः—याला अमुक अशी कालमर्यादा नाही. हें त्या साधकाच्या भूमिकेवर अवलंबून आहे. शास्त्रवचन असें सांगतें की,

मनुष्यत्व मुमुक्षुत्वं महापुरुषसंश्रयः । दुर्लभं त्रयमेवैतद्
देवानुग्रहहेतुकम् ॥ (वि. चू.)

भावार्थ — वेदातसाक्षात्कारात् कालमर्यादा नाही. परंतु गुरुप्रसादानें व ईश्वरानुग्रहानें मात्र तो लवकर होणें शक्य आहे. यास दृष्टांत एकाद्यानें जसें स्वतःजवळील धन स्वेच्छेनें दुसऱ्यास दान देऊन त्यास सधन करून टाकावें तसें हे आहे. मनुष्यत्व व मुमुक्षुत्व हें असें कालाधीन आहे.

शिष्य — बरें ते असो. पण साधकानें तरी दिवसातून किती वेळ हें साधन करावें ?

स्वामी, — यास कालाचें अमुक एक प्रमाण नाही सर्वच काळ हें करीत राहिलें पाहिजे. नुसतें ठराविक काम करून वेळ मारण्यानें व शपथेंतून सुटण्यानें हें जमणार नाही. ज्याला खरोखरीच ही अवस्था प्राप्त करून घेणें असेल त्यानें 'आसुप्तेरामृतेः कालं नयेद् वेदान्तचिन्तया ।' (जीम्यमुक्ति) रोज निजेपर्यंत व जीवात जीव असेपर्यंत हें वेदातचिंतन केलेच पाहिजे, म्हणजेच तो वेदान्त-साक्षात्कार होतो.

शिष्य — नुसत्या ईश्वरीप्रसादानें वा देवानुग्रहानें मुमुक्षुत्व येतेंच अशी खात्री आहे काय ? किंवा त्यालाहि पुनरपि कालाची जोड लागतेच ?

स्वामी — मनुष्यत्व व मुमुक्षुत्व ही ईश्वरीप्रसादानेच होतात. तथापि इतकें सर्व एकामागोमाग प्राप्त होऊन देवानुग्रह झाला तरी आत्मसाक्षात्काराचा काळहि यागच लागतो. कारण या गोष्टीला

कालाची अनुकूलता असावी लागते. अथवा दुसऱ्या भाषेत बोला-
वयाचें तर या कामाला कालाचा प्रतिबंध निघावा लागतो. उदा-
हरणार्थ—गर्भाधान झालें तरी मूल अव्यंग परिपूर्ण बनण्यास जी
कोलाची नवमासाची अवधि ती निसर्गनियमाप्रमाणें मिळालीच
पाहिजे. सर्व योनिसंभवास हें अत्यंत आवश्यक कालबंधन आहेच.
मनुष्यप्राणीहि योनिसंभव आहेच. अयोनिसंभव अवतारिक
महात्म्यांची गोष्ट वेगळी.

शिष्यः—कालाच्या प्रतिबंधास कारणीभूत कोण ?

स्वामी—कालाच्या प्रतिबंधास प्रारब्ध हेंच कारणीभूत आहे.

शिष्यः—मग हा कालाचा बांध निघण्यास उपाय ?

स्वामीः—यास उपाय अम्यास व पूर्वसंचितभोग व क्रियमाण
न करणें.

शिष्यः—याशिवाय प्रारब्धनाशास आणखी एकादा उपाय
जोडीला आहे काय ?

स्वामीः—आहे, उपाय आहे, व तो म्हणजे ईश्वरीप्रसाद व
सद्गुरु अनुग्रह. या दोहोंनी व त्याच्या जोडीला अम्यासानें तें
प्रारब्ध नष्ट होऊं शकतें.

शिष्यः—सद्गुरु अनुग्रह व ईश्वरीप्रसाद कशानें होईल ?

स्वामीः—गुरुपादसेवेनं होईल. मात्र ती सेवाहि तशीच एक-
निष्ठपणें व अनन्यभावानें झाली पाहिजे.

शिष्यः—गुरुसेवेनं तरी त्यांचा अनुग्रह व प्रसाद आपले मना-
प्रमाणें लवकर होऊं शकेल काय ?

स्वामी — त्याची खात्री नाही. हे सर्वस्वी त्याच्या अधीन आहे. त्यानी मनात आणलें तर तें ताबडतोब होऊं शकेल. पण तें त्याच्या मनात येणें न येणें हें केवळ त्याच्यावरच अवलंबून राहील.

शिष्य — यास आणखी काहीं उपाय !

स्वामी — यास उपाय एकच. तो हा कीं, शिष्यानें आपल्या नि सीम सेवेनें सद्गुरूचें मन आपल्याकडे वेधून घेतलें पाहिजे. तान्हा मुलास जशी कडकडून भूक लागली असता टाहो फोडून तें कळवळून रडू लागते व असें होताच त्या तान्हुल्याची माता मग कितीहि कामात गर्क असो, तें सर्व काम टाकून आधीं त्या आपल्या बाळकास स्तनपान करून त्याची भूक शमविते तसेंच हुबेहुब येथें आहे. मूळ जोंवर हसत खेळत आहे व आपल्याच नादात आहे, त्यास मातेची जरूरी नाही, तोंपर्यंत ती तरी त्यास कशास मुद्दाम उचलून घेईल व पाजील ? म्हणून मुमुक्षूला कडकडीत वैराग्याची भूक लागल्याशिवाय त्या सद्गुरुमाऊलीचें चित्त त्याचेकडे वळणारहि नाही व त्यास ज्ञानामृत पाजून त्याची ज्ञान-भूक भागविणार नाही. यात काय तें समजून घ्यावें. याचा अर्थ गुरूचें चित्त वेधण्याचा सर्व बोजा शिष्यावरच पडतो. गुरु कृपा करीत नाही म्हणून त्याचेवर रुसून जाणाऱ्या शिष्याचा जो तोटा होतो त्याचे कारण त्याच्या ठिकाणीं गुरुभक्तीचा अभाव असतो हेंच होय. मघाशी दिलेल्या शिशुमातेच्या उदाहरणावरून हें नीटपणे कळलेंच असेल.

शिष्यः—होय, मला आतां अगदी बरोबर रीतीनें कळलें. आम्ही आपली फ़िर्याद नेल्याशिवाय राजानें तरी आमचेवद्दल चौकशी कां करावी ? तसेंच येथेहि दिसतें. वरें तें असो. आतां माझें असें म्हणणें आहे की, कोणत्याहि उपायानें कां होईना जर स्वकर्मानुष्ठानानें अथवा दैववशात् ज्ञान प्राप्त झाल्यास तेवढ्यानें मागेल काय ?

स्वामीः—नाहीं, तेवढ्यानें मुळीच भागणार नाहीं. तसें असतें तर शुकाचार्य हे जन्मतः ज्ञानीच होते, पण तेवढ्यानें त्यांचें मागलें नाहीं.

शिष्यः—तर मग त्यांना काय अधिक करावें लागलें ?

स्वामीः—त्यांना अभ्यास करावा लागला.

शिष्यः—कसला अभ्यास व तो कशासाठी ?

स्वामीः—योगाचा अभ्यास व तो स्थितप्रज्ञतेसाठी. ज्ञान झालें तरी त्याचा स्वतःवर अंमल होण्यास म्हणजे तें ज्ञान निरंतर अंभी बाणण्यास हा अभ्यास बराच कालपर्यंत केला पाहिजे. इतका की, कोणत्याहि अवस्थेंत आपणास एकच हा निदिध्यास लागला पाहिजे. स्थितप्रज्ञता म्हणतात ती यालाच. 'मुक्तिस्तस्य ज्ञानात् तच्चाभ्यासात् स च स्थिरे देहे ।' (र. द. १०, १०)

शिष्यः—श्रीशुकाचार्यांनीं हा अभ्यास कसा केला व त्यांना कोणता गुरु हा अभ्यास करविण्यास लागला ?

स्वामीः—शुकाचार्य अरी उपजत ज्ञानी होते व त्यांचा जन्म होतांच ते सर्व टाकून नम्र स्थितीत पळूं लागले तथापि तेवढ्यानें

भागणार नाही हें जाणून त्याचे वडील श्रीमहर्षि व्यास यांनी त्या शुकाला ' अरे शुका, इकडे ये, तुला काही उपदेश करावयाचा आहे ' म्हणून हाक मारली. पण शुक वृत्तीवर नसल्याने त्यास ऐकूंहि आले नसावे व म्हणून ते निसूर पुढे चालू लागले. शुकाची वृत्ति ज्ञानमय होती. त्याच्यात जगतातील भेदभास नव्हता. म्हणून बापाने पुनः कळवल्याने हाक मारताच शुकाचे जरी तिकडे लक्ष गेले नाही तरी सर्वजगत्स्वरूपी झालेल्या शुकाने म्हणजे, आजू-बाजूच्या वृक्षलतादिकानी ' ओ, ओ ' म्हणून व्यासाच्या हाकेस प्रत्युत्तरे दिली. शुक पुढे चाललाच होता. त्याने परतूनसुद्धा मागे वधितले नाही. हें पाहून श्रीव्यास इतकेच मोठ्याने ओरडून त्यास म्हणाले की, ' बरे तर, वत्सा, माझे न ऐकता व मागे न फिरता, पुढे जातोस तर जा, पण एक कर की, तू जाताना विदेही जो जनक राजा त्यास एकवार भेटून जा, व त्याचे तरी ऐक. ते तुला गुरु शोभण्यासारखे आहेत. तू जरी जन्मतः ज्ञानी असलास तरी गुरुसेवेवाचून व त्याच्या कृपेवाचून सर्व मोक्षमार्ग व्यर्थ आहे हें ध्यानात असू दे म्हणजे ज्ञाले ! याप्रमाणे येथून पुढील कथाभाग महाभारतात शुकजनक संवादरूपाने आहेच. पण त्याचे पर्ययसान पुढे असे ज्ञाले की, शुकाचार्यास गुरुपदेश घ्यावा लागून उपजत ज्ञान असताहि दृढ अभ्यास करारा लागलाच. तोहि थोडा थोडका नसून बराच कालपर्यंत. यासाठी त्यांनी कडक तपश्चर्या आरंभून स्थितप्रज्ञता अर्धी वाणण्यास १०००० वर्षे समाधीत घालविली.

शिष्यः—आपण मला जो हा सद्गुरुमहिमा सांगितलात तो उत्तम रीतीने कळला, व केवळ ज्ञान असूनहि तें अभ्यासावाचून निरर्थक हेंहि कळलें. पण अभ्यास करण्यास गुरुची आवश्यकता कां ? त्यांचे आज्ञेवाचून तो होऊं शकत नाही कीं काय ? अशी माझी सरळ शंका आहे.

स्वामीः—गुरुची आवश्यकता आहेच. कां कीं, आपल्या मते कोणतीहि गोष्ट कितीहि बरोबर असली तरी ती तज्ज्ञानें तपासल्या-शिवाय खरी नव्हे. उदाहरणार्थ—एकाचा चित्रकारानें कितीहि कसून एकाचाचें चित्र रेखाटलें असलें तरी तें जोंपयंत दुसऱ्यानें पाहून ओळखतां आलें नाही तोंपयंत व्यर्थ. क्वचित् असेंहि होतें, चित्रकार तें चित्र रेखीत असतां त्यांत अगदीं तन्मय झालेला असतो, व त्यामुळे आपण केलें तें सर्वस्वीं बरोबर आहे अशी त्याची समजूत असते. तथापि त्याचेप्रमाणें ही समजूत इतरांची होईल तेव्हां खरें. नाहीतर कावीळ झालेल्याला सर्व जग पिमळें दिसत असतें म्हणून सर्व खरोखरीच तशा रंगाचें असतें काय ? नाही. हा केवळ त्या रोग्याचा पित्तदोष होय. तसेंच चित्रकाराचेंहि आहे. खुद्द चित्रकारहि आपली तन्मयता गोडा वेळ चान्स टेवून आपलें चित्र कांहीं काळ मध्ये सोडून व कांही जागा सोडून मार्गे जाऊन पुनः आपली कृति नव्या दृष्टीनें पाहूं लागतो, त्यावेळीं त्याला आपल्या राहिलेल्या पूर्वं चुक्या पुनः दिसूं लागतात. एरव्ही नाही. इतकेंहि करून त्याचें चित्र अगदीं निर्दोष होतेंच अशी त्याची खात्री नसते म्हणून तर तो पुनः आपणांस सोडून इतरांस तें दाखवीत असतो,

त्याला स्वतःला जरी आपलें चित्र चांगलें झालें आहे म्हणून मना-
तून आनंद झालेला असतो, तरी जोंपर्यंत तज्ज्ञानी त्याची परीक्षा
करून आपले अभिप्रायाचा शिक्षा मारला नाही व तें चांगलें झालें
असें म्हटलें नाही तोंपर्यंत व्यर्थच. पण एकदा का त्यांच्या पसतीस
पडलें म्हणजे चित्रकाराचाहि आनंद दुणावतो व त्यालाहि आपली
कृति निदोष झाल्याचा आनंद वाटतो. हा अनुभव एकवार खुद्द
चित्रकारासच विचारून पहा. हीच थेट स्थिति सर्व गोष्टी-
विषयीची आहे. नामदेवाला वाटलें कीं आपण पूर्ण भक्त तेव्हा
आपण पोचलों. पण जेव्हा सर्व संत मंडळी एकत्र बसलेली पाहून
गोरा कुमारानीं सर्वांच्या टपलों आपल्या हातातीळ गाडगें घडवा-
वयाचें थापटणे थोपटलें व हीं मानवरूपी गाडगीं कच्चीं कीं पक्कीं
परीक्षा केली तेव्हा त्यास आढळलें कीं नाम्या कच्चा ! त्यानीं मग
नामदेवास सांगितलें कीं ' बावारे, तू अजून कच्चा आहेस, गुरु करून
घे. त्यावाचून तुला सद्गतिहि नाही व सुटकाहि नाही. पुढें नाम-
देवानीं गुरूकडून आपला कार्यभाग सावला. म्हणून लक्षात ठेवावें
कीं, आपलें ज्ञान सर्वांगपरिपूर्ण होण्यास व तें चोख आहे असें
समजण्यास त्याची परीक्षा दुसऱ्याकडून करून घ्यावी लागते व
तेव्हाच तें दृढ होतें असें समजावें. गुरूची आवश्यकता का आहे
हें यावरून कळलेंच असेल, व्यग्रहारातहि हें सोनें किती नंबरी
आहे हे पाहण्याकरिता आपण सरकारी छाप्याच्या माणसाकडे अथवा
सराफाकडे आपलें सोने त्याचा कस, हीण इत्यादि तपासण्याकरिता
जात नाहीं काय ? तसेंच येथेहि आहे. आपणास समजतें असें

चाटत असलें व तें एक वेळ खरेंहि असलें तरी त्यावर जगताचा छाप हा वसलाच पाहिजे. नंतर तें सर्वतोपरी सिद्ध झालें असें जाणावें. याप्रमाणें ही गुरुची आवश्यकता असतेच असते. नुसत्या जगाला विचारलें अथवा त्याकडे पाहून आपण थोडीहि गोष्ट उचलली व ती शिकलों तरीहि जग हें आपलें गुरुच झालें. श्री-दत्तानीहि चोवीस गुरु असेच केले. यावरून आपणाव्यतिरिक्त जग गुरुस्यानीं नव्हे असें कसें म्हणता येईल ? आपण जगात आहोंत तोंपर्यंत आपलें जगावाचून यत्किंचित्हि चाळणार नाही. म्हणून अशा प्रसंगी कोणी आपल्याला योग्य गुरु न मिळाला तर निदान जगद्गुरुस म्हणजे जगद्रूपी गुरुस शरण जाऊन आपला कार्यभाग साधावा. याचा अर्थ निदान जगापासून तरी ज्ञानाचे व अभ्यासाचे धडे प्यावेत. जन्मतः माता गुरु, पुढें पिता गुरु, पुढें ज्ञान-दाता गुरु, पुढें जगद्गुरु व शेवटी परमात्मा गुरु याप्रमाणें एकसारखी पायरी पायरीनें गुरुपरंपरा आहेच. मिळून काय सर्वत्र गुरुमयच आहे. म्हणून गुरुची योग्यता जी साक्षात् परब्रह्मादत्तकी म्हणून खालील श्लोकात सांगितली आहे ती यासाठीच. 'गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्भिष्णुर्गुरु-देवो महेश्वरः । गुरुः साक्षात् परब्रह्म तस्मै श्रीगुरवे नमः ॥ या श्लोकात सर्वच गुरु म्हणून सांगितले आहे तें एवढ्याचकरिता. याप्रमाणें गुरुचें माहात्म्य आहे.

शिष्यः—मला हें गुरुमाहात्म्य पकें ठमलें. आता मी असे विचारतो की, तो गुरु आहे तरी कसा अथवा असतो तरी कसा हें कळेल काय !

स्वामीः—हो, आम्ही स्वतः आमच्या गुरुमहाराजांचे ठायीं जे गुण पाहिले आहेत ते तुम्हा सर्वांस ऐकून तरी माहीत असतीलच. नसल्यास त्याचें एकवार श्रवण करा म्हणजे समजेल. अथवा याहि-पेक्षां थोडक्यात म्हणजे श्रीसद्गुरु श्रीमत् परमहंसपरिव्राजकाचार्य बासुदेवानन्दसरस्वती यांनीं केलेली 'श्रीगुरुस्तुति'च एकवार पठण करा म्हणजे ज्ञाले. त्यात ९ श्लोकांत सर्व काहीं गुरूचे गुण आणलेले आहेत.

श्रीगुरुस्तुति

जो सत्य आहे परिपूर्ण आत्मा । जो नित्य राहे उदित प्रभात्मा ।
 ज्ञानें जयाच्या नर हो कृतार्थ । तो पूर्ण आनंद गुरू समर्थ ॥ १ ॥
 अखंड आत्मा अविनाशि दत्त । तया पदीं लाविति जे स्वचित्त ।
 वित्तभ्रमा सोडिति ते कृतार्थ । तो पूर्ण आनंद गुरू समर्थ ॥ २ ॥
 जो जागृति स्वप्न सुषुप्तिसाक्षी । जो निर्विकारें सकला निरीक्षी ।
 वीक्षी परी ज्यासि नसे निजार्थ । तो पूर्ण आनंद गुरू समर्थ ॥ ३ ॥
 जळीं स्थळीं सर्वहि वस्तुमाजी । व्यापूनि राहेचि तयासि राजी ।
 जो-ठेवि भावें नर हो कृतार्थ । तो पूर्ण आनंद गुरू समर्थ ॥ ४ ॥
 जें दृश्य तें रूप नसे जयाचे । दृश्यात राहे अविकारि ज्याचें ।
 स्वरूप तोची अविनाशि अर्थ । तो पूर्ण आनंद गुरू समर्थ ॥ ५ ॥
 दृश्यासि घेता नच घेववे जें । स्वरूप तत्स्थ प्रभुचें सुतेजें ।
 स्वये प्रकाशे जगिं जो परार्थ । तो पूर्ण आनंद गुरू समर्थ ॥ ६ ॥
 असोनि सर्वत्र गुरुप्रसादा । विना न लाभे करिताहि खेदा ।
 मेदाचि वार्ता करि जो अपार्थ । तो पूर्ण आनंद गुरू समर्थ ॥ ७ ॥

अनन्य भावें मनतां अनन्य । लभ्य प्रभु जो नच होइ अन्य ।
 सन्यस्त सनैषण तारणार्थ । तो पूर्ण आनंद गुरु समर्थ ॥ ८ ॥
 मागे तुकाराम त्यासि दत्त । दे वासुदेवा करुनी निमित्त ।
 हें स्तोत्र चिन्मात्रपदा समर्थ । द्याया हराया सकलाध्यनर्थ ॥ ९ ॥

गाणगापुरि अठराशें सत्तावीस शकामधी ।

उदेयेले स्तोत्र हेंचि आधि व्याधि हरो कुधी ॥ १० ॥

गुरुस्तुतीचा भावार्थ

ब्रह्म व आत्मा याचें ऐक्य, अमेद दाखविण्याकरितां आत्म्याम
 परमात्मा म्हटलेलें आहे आत्मा हा ब्रह्माप्रमाणेंच अशिनाशी व
 पूर्ण आहे. दत्त हे सद्गुरुही असेच आहेत. हा कूटस्थ (निर्नि-
 कार) परमात्मा जागृति, स्वप्न व सुषुप्ति या तिन्ही अवस्थास
 व्यापून आहे व तसाच तो सर्व जगतामही व्यापून दशागुळे उरला
 आहे हा स्वतः अधिकारी असून विकारात सापडण्याजोगा नाही.
 हा सर्वांना प्रकाशित करतो. पण त्याचा प्रकाश मात्र घेता येत
 नाही. अशा या आत्म्याची प्राप्ति त्याची सद्गुरुप्रमाणे उपासना
 केल्यापाचून होत नाही जसे दुधात वृष असूनही तें दूध निरजून
 मग्न केव्हापाचून प्रकट होत नाही तद्वत परंतु हेंही कळण्यास
 गुरुत्वाच हवी व असा गुरु म्हणजेही परमात्माच, म्हणून अशा
 गुरुची अथवा दत्ताची म्हणजे अद्वैत ब्रह्माची एकभाषा उपासना
 केली असता तो शेवटी त्याचें फळ जें त्याशीं एकरूप होणें ते
 देतो. एकदरीत एकानेंच एकाची एकभाषा सेवा केली असतां
 अखेरीस तें एकच ज्याचें त्यास प्रतीत होणें असा सिद्धान्त. म्हणून

त्यामुळे मन जास्त प्रसन्न होईल की दयासारख्या अमर्याद आकाराच्या वस्तुलाभाने मन जास्त गंभीर, प्रफुल्लित व आनंदित होईल ! महासागर हातांत आला तर कवडीच काय पण अनंत रत्ने त्या रत्नाकराकडून मिळतील, पण केवळ कवडी घेऊन संतुष्ट होऊं पाहणारास एका कवडीशिवाय महासागरासारखा विविध रत्नांचा आनंद कसा भोगावयास मिळणार ? आद्य शंकराचार्यांचे गुरु श्रीगोविंदपूज्यपाद यानीहि आपल्या रसहृदयतंत्रात एका चरणात असेंच म्हटलें आहे. 'कृपणाः प्राप्य समुद्रं वराटिकाळाम-संतुष्टाः।' (र. दृ. ३.१). भावार्थ—समुद्र लाभत असता जे केवळ कवडीवरच संतुष्ट होऊन राहतात, म्हणजे हीच आपली इतिकृत्यता समजतात ते केवळ कृपण अतएव दरिद्रीच म्हणण्यास हरकत नाही. म्हणून मनाचा हा संकुचितपणा नाहीसा होण्यास सर्व कर्मे ही अहंकृति टाकून व मन महासागरासारखें गंभीर व अमर्याद करून तें परब्रह्माशी मिसळून त्याच्या एवढें मोठें—नव्हे त्यांतच समाविष्ट करून—मग तीं कर्मे केली असता आपल्यास त्याची बाधा न होता महा परमानंद चाखावयास मिळतो. यापेक्षा आता जगांत दुसरा मोठा मोठा तो आनंद कोणता असूं शकेल याचा तुमचा तुम्हीच विचार करा. ब्रह्मार्पण कर्मे केल्याने परमपुरुषार्थ घडतो तो हाच. मानवाची हीच इतिकर्तव्यता की त्यानें आपलें सर्व समर्पण एका परब्रह्माचे ठायी करावे, म्हणजे तो महालाभाचा आयताच वाटेकरी होतो. काय अद्यापि समजलें किंवा नाही ? 'निहेतुक निरहंकारे ब्रह्मार्पण सर्वचि होती।' अशी एक साधूक्तिहि आहे.

शिष्यः—होय अगदीं बरोबर समजलें ! समुद्राचा दृष्टान्त खरोखरीच मोठा गंमतीचा खरा ! ज्यात सर्व वस्तु द्रवून जातात, समरस होतात, एकरूप होतात, तोच समुद्र अशीच ना याची व्युत्पत्ति आहे ?

स्वामीः—होय असेंच.

शिष्यः—वरें ! अशा प्रकारच्या पुरुषाची वृत्ति (वागणूक) कशा प्रकारची असू शकते तें समजेऊ काय ?

स्वामीः—हो ! अशा तऱ्हेचे पुरुष कसे असतात तें एकनाथी भागवतात स्पष्टपणानें सांगितलें आहे. ‘ बाळोन्मत्तपिशाचामः स्मर्तृणामी दयानिधिः । ’ म्हणजे बाल, उन्मत्त व पिशाच या तीन अवस्थांपैकी कोणत्यातरी एका वृत्तीने त्याची वागणूक व्यवहारात असते.

शिष्यः—पिशाचासारखी वृत्ति म्हणजे ते खरोखरीच पिशाट होऊन राहताना की काय ? का आपलें हें नाटक ?

स्वामीः—होय, तसेंच ! ते प्रत्यक्ष पिशाच होत नाहीत तर लीकिकात दाखविण्यापुरतें ते तसें वर्तन करतात. असे पुरुष अशा तऱ्हेच्या प्रत्यक्ष वृत्तीमध्ये असताना असें नव्हे तर ते केवळ असा आमास दाखवितात. याचें कारण त्याम जगनाची निरर्थक उपाधि होऊं नये असा त्यांत गर्भित हेतु असतो. तुमच्या पाहण्यात असे साधु आलेहि असतील किंवा ऐकितानहि असतील की ज्याचे पुढें कोणी दर्शनास अगर निचारण्यास किंवा प्रसादास गेले तर ते खस्कन् अग र धावून येतात, शिष्यांशप देताना अगर दगड

घोंडे किंवा काठी उचलून डोक्यात हाणतात. म्हणून असल्या सत्-
 पुरुषाचा तो आतरहेतु असतो असें समजू नये. त्याचा हेतु
 इतकाच की, इतकाही धाकदपटशा दाखवून जे कोणी अखेरपर्यंत
 या दिव्यात टिकतील तेच खरे कडकडीत मुमुक्षु असे त्यास पार-
 खून त्यावर कृपादृष्टि करून त्यास प्रसाद घावयाचा. खरोखर असे
 दयानिधि पुरुष स्मर्तृगामी म्हणजे सर्वांचे अतर्याम जाणून त्याचेवर
 यथायोग्य दया करणारेच होत श्रीदत्तमहात्म्यात अशा तऱ्हेचे पुष्कळ
 दृष्टांत आहेत. ज्यात प्रत्यक्ष दत्तानीं चांडाळ, मलग, भिकारी,
 उन्मत्त, पिशाचवत्, निपयी, अभिजापी वगैरे अनेक प्रकारचीं
 अमगल, किळसवाणी अगर उपरूपें धारण करून त्याची सेवा
 अगर भक्ति करू पाहणाऱ्यास वेळीं अवेळीं भेडसाविलें आहे व
 त्याची कसोटी पाहिली आहे पण जे कोणी सद्गुण इतक्याही
 परीक्षेस उतरून, त्याचे सन्निध जाऊन पोहोचले आहेत, त्याचे
 पाय धरीत आहेत, त्यांची करुणा भाकीत आहेत त्या आर्त
 जनावर ते दत्त प्रसन्न झाल्याशिवाय राहिलेही नाहीत. खुद्द एकनाथ
 स्वामीना तर हा अनुभव आहेच पण त्याच्याप्रमाणें दुसऱ्या कित्येक
 सत्पुरुषांसही हा अनुभव आहे. एकदा तुकोबाना कोणीएक
 पिशाचच भेटले असतां ते म्हणाले—‘काय विठोबा ! तुम्ही आता
 पिशाचाचें रूप धारण केलें काय ? काही हरकत नाही. पण
 अशानें मी तुम्हास यत्किंचितही भिणार नाही हें घ्यानात ठेवा.
 मी तुम्हास ओळखले तुम्ही कोण आहां ते ’ याप्रमाणें अनेक
 दाखले पिशाच वृत्तीचे असले तरी ते उद्दयावरून सत्पुरुषाची वृत्ति

खरीच पिशाच्च म्हणून न समजता, ती भाममात्र म्हणजे वरकरणी अमते हे ध्यानात ध्यावे व ते जरी अशी वृत्ति उपाधि होऊ नयेत म्हणून पंकरितान तरी तेवढ्याने निरुपाधिक होतान म्हणजे आपलेमागे उपाधि लावून घेत नाहीत असे समजू नये. जे कोणी खरोखरी आर्त व मुमुक्षु असनात त्याचे मुक्ततेसाठी व कार्यासाठी ते उपाधि स्वीकारण्यास मज असनात. मात्र मुमुक्षूने त्याचे चित्त आपलेकडे वसे ओढून घ्यावे व लाभ कसा कसून घ्यावा हे त्याचे अभ्यासावर व सेवेवर अवलंबून राहील.

शिष्य — दत्त हे त्रिशिर व पद्मुन म्हणतात हे स्वर्ग काय ?

स्वामी — हो ! ही गोष्ट खरी आहे, पण वृत्तुगीची आहे. तीन गिरे सहा हात हे तीन वृत्ति एकत्र मिळान्याचे रूपक आहे. तथापि तमेंच रूप पाहू जाणाऱ्या भक्ताम ते तमेंही दिसेल. पण कलियुगात अशा त्रिशिर पद्मुन मूर्तीचे दर्शन होणे दुष्प्राप्य आहे. ते या युगात मनुष्याप्रमाणे एकशिर, द्विहस्त व बालोन्मत्त अशा पिशाच्च वृत्तीने होणारे आहे. अनभूतवृत्ति म्हणतात ती याळाच.

शिष्य — आपण जो आत्मसाक्षात्कार मद्या म्हणाऊन त्यान आपणगी काही भेद आहे म्हणतान ते काय ?

स्वामी — होय. आत्मसाक्षात्कारात थोडा भेद आहे खरा. सारख्या अन्यायाने जो सतत आत्मसाक्षात्कार होतो तो नगुण साक्षात्कार होय. वेदान्तप्रतिपाद्य तो परोक्ष साक्षात्कार म्हणतान व त्याचा जो प्रत्यक्ष अनुभव तो अपरोक्ष साक्षात्कार.

शिष्य — उत्थान म्हणतात तें काय ?

स्वामी — उत्थान म्हणजे, काही काल आत्मसमाधीमय अवस्थेत जो गेलेला असतो तो पुन पूर्वस्थितीवर येतो म्हणजे भानावर येतो या जगात येतो त्याला उत्थान म्हणावे व साक्षात्कार ज्ञानानंतर पुन पूर्वस्थितीवर येणे तेच उत्थान. आत्मसाक्षात्काराची पराकाष्ठा म्हणजेच स्वतोत्थान होय

शिष्य — आत्मोत्थानाप्रमाणेच परोत्थान म्हणून काही असतें कीं काय ?

स्वामी — होय असतें तर ! बरें विचारलें आत्मोत्थान एका जीवाम्यालाच लागू आहे व परोत्थानाची अवस्था म्हणजेच ईश्वरपण ही अवस्था म्हणजे ज्ञानाची पराकाष्ठा होय

शिष्य — मला आपल्यास एकदा मुक्त व परब्रह्म यातील अंतर विचारावयाचें होतें

स्वामी — काहीं हरकत नाही पुढील खेपेस सांगू कारण आता सध्यावदनाची वेळ झाली आहे तेव्हा आज येथेच मुक्ताम करू या

शिष्य — मुक्त व परब्रह्म यांत अंतर काय ? परवा आपण यात्रियीं सांगू म्हटलें होते म्हणून पुन आपल्यास त्यात्रियीं स्मरण करीत आहे

स्वामी — ठीक आहे आता वेळही आहे तेव्हा यात्रियीं काही विवरण करण्यास हरकत नाही मुक्त व परब्रह्म ही दृष्टान्तानी सांगायची म्हटलीं तर असें म्हणता येईल समजा एखादा

गृहस्थाश्रमी असांना व तोच पुढें संसारास असार समजून व सर्व संग परित्याग करून सन्यासी व्हावा त्याप्रमाणें हें आहे. म्हणजे सन्यास स्वीकारल्यावरहि ज्याप्रमाणें पूर्वाश्रमीच्या मुळावाळाचा संतंत्र म्हटला तर अमून आता मात्र त्यास तो बाधू शकत नाही त्याप्रमाणें.

शिष्यः—मुक्तीस किती काळ लागेल याचा काही अंदाज आहे काय ?

स्वामीः—याचा अंदाज कसा करता येईल ? सतत अभ्यास करूनही त्याला काटाचें बंधन आहे हें खरें आहे. तथापि तेवढ्यानें गडबडून जाण्याचें कारण नाही. एकरा मनुष्य निराश झाला की मग तो हात पाय गाळून पुढचा उद्योग करण्याचें सोडून देतो; म्हणून निराश न होता क्रमानें सलोकना, समीपता, सरूपता व सायुज्यता ह्या मुक्तीच्या पायऱ्या आर्स्ते आर्स्ते व धीमेपणानें गाळून परमसंपदी जाणें हें जरूर आहे.

शिष्यः—आपण म्हणता हा मार्ग खरोखरीच फार विकट असून तो आम्हांमार्गच्या पावरांना मागणें फार दुष्कर आहे. मला नाही वाटत की अर्धघट साधकांना इतका अवघड जिना चढे तों धोर असेउसा. ते विचारे ही विकट वाट पाहून आधीच घाबरतां व कदाचित् तो निराशेनें सोडूनही देतो. इतका दम धरून अगदी गिरिशिखरान्न जाणारा असा कचिच महत्तमा आटोळ.

स्वामीः—नेही गरेंच. हा मार्ग सायकाशीचा अनरूप पिपी-लिकामार्ग आहे, व यास टप्पे टप्पेही बहुत आहेत. तथापि

स्वामी —नाहीं. तसें काहीं फार म्हणण्यासारखें नाहीं. पण या मार्गांत एक मोठी गोष्ट अशी लक्षात ठेवावी लागते ती ही की, त्यानें म्हणजे मायकानें, सद्गुरूचा प्रसाद व ईश्वराचा अनुग्रह होण्यास आपल्या मेवें विठकुळ खट पटू देता कामा नये व आपल्या प्रयत्नात कसूर करता न ये अशा सेवेनें व अशा प्रयत्नानें त्यानें आपल्या कर्मरूप क्षेत्रात (शेतात) श्रीगुरु व ईश्वर याच्या कृपेचें पाटाचें पाणी सहज खेळू शकेल अशा वेतानें आपल्या भूमिकेन आगाऊच चर खोदून ठेवण्याची व्यवस्था करून ठेवली पाहिजे. अशी त्याची व्यवस्था झालेली असली म्हणजे सद्गुरु त्याच्या भूमिकेनीं चराचे वाय (दरवाजे) केव्हाच फोडून टाकतील व त्याद्वन आपल्या दयामय पाण्याचे प्रवाह सोडून तें पात्र जलमय करून टाकतील व असें झाल्यानें सद्गुरूची जलान मग आपणही बुडून जाऊन त्याच्या स्वरूपां पोहोचू यांन आश्चर्य तें कसलें ? गुरूची योग्यता व गुरूची आवश्यकता या दृष्टान्तावरून पुन्हा एकदां पटण्यायोगी आहे नाहीं ?

शिष्य —मला आपले विततोड दृष्टान ऐकून फारच संतोष वाटला. परवा वमलेली मडळीहि हेंच म्हणून होती की, स्वामी-महाराजाची (आपली) सांगण्याची हातोटी फार अपूर्व आहे म्हणून. त्यांनाही आजचें आपलें हें भाषण सांगणार आहे व माझी ग्रात्री आहे की हें ऐकून त्यांनाही आनंद वाटलाच पाहिजे. पाहिजे तर आन येथेंच पुरे करू या.

शिष्यः—काळ मी आपलें झालेले घोडणें मुक्त व परत्रातीळ अंतर याविषयीचें, आमचे सर्व बंधूस सांगितलें व माझ्या अटकळी-प्रमाणें त्यांनाही काहीं शंका न येता तो विषय पटून समाधान वाटलें. आतां त्यातून एकदोघाच्या मनान काहीं गोष्टीविषयी आपले-कडून फोड करून घ्यावयाची होती. पण ते, तो विषय आपलेपुढें ठेवण्याविषयी भीड धरतात म्हणून त्यांचे वर्तानें मीच तो विषय आपलेपुढें माडतो.

स्वामी.—ज्ञानाचे बावतीत भीड ठेवूं नये. आपली जलम चव्हाट्यावर बाधल्यावाचून औषध मिळत नाही. असो. काय ! त्याचें म्हणणें तरी काय !

शिष्यः—त्याचें म्हणणें असे की, आम्ही या व्यवहारानें इतके जखडलेले आहोंत की, आमची सुटका कधी काळी होईल की नाही याचीच शंका वाटते. कारण आमचे हातून धड अभ्यासही होत नाही व धड सद्गुरुसेवाही होत नाही. तरी यात आणखी जमळचा काहीं सुलभ उपाय असल्यास हवा आहे.

स्वामी.—काहीं नाही. अशा प्रपची पुरुषानें दिवसा काय हवा तो आपला व्यवहार कराना. पण रात्री आपणच ठरविलेल्या वेळी थोडा का होईना आत्मानात्मविचार करण्याचा परिपाठ ठेवला तर त्याचीही सुटका होण्यास हरकत नाही.

शिष्य —हा विवेक कसा करान्याचा ?

स्वामी.—त्याला एकच उपाय व तो म्हणजे मी व माझे याचा त्याग करणें. सन्यास करणे.

शिष्यः—म्हणजे काय ? याची विशेष फोड करून मला द्या आहे.

स्वामीः—असें पहा, सुपुर्तीत आपणांस सुख मिळनें कीं नाही ?

शिष्यः—होय. आपल्यास उत्तम गाढ शोंप लागली होती हें आपल्यास जागे झाल्यावर कळनें व त्याविषयी आनंद होतो.

स्वामीः—पण सुपुर्तीत मन जरी निद्रित असलें तरी आपण म्हणजे आपला आत्माच जागा असतो. म्हणून त्याच्या साक्षित्वा-मुळे आपल्यास हा आनंद सांगतां येतो. शोपेंत असतांनाच कोणास हा आनंद त्यावेळीं सांगतां येईल काय ? व जर येईल तर तो जागाच म्हणावयाचा. मग शोपेंत व जागेपणांत अंतर तें काय राहिलें ?

शिष्यः—होय, तें खरेंच. जागेपणीं आपलें मन जागें असतें व निद्रेंत तें निजलेलें असतें. पण आत्मा हा उभयावस्थेत जागाच असतो, असाचना आपल्या म्हणण्याचा आशय ?

स्वामीः—होय, तसेंच. अगदीं तसेंच. इतकेंचसें काय पण आत्मा चारी अवस्थेतही जागाच असतो, व या सर्व अवस्था आत्म्याला लागू नसून मनाच्या मूढ जागृतादि वृत्तीमुळे त्याला लागू आहेत. आत्म्यास विलकूल लागू नाहीत.

शिष्यः—या चारी अवस्था कोणत्या व त्यांचीं लक्षणे काय ?

स्वामीः—हें पहा. मन जागें असतें ती जागृति. निजलेलें असतें तेव्हां सुषुप्ति. जेव्हां अर्धवट जागें व अर्धवट शोंपळ अशा संदिग्ध अवस्थेत असतें तेव्हां स्वप्न. व जेव्हां मुळीं मनच नाहीसें

झालेलें, मन छय पावलेलें असतें तेव्हा अमनस्क अथवा उन्मनी अवस्था म्हणावी. याच अवस्थेला, ती या तिन्हीहून विपरीत, विशेष व महत्त्वाची म्हणून चौथी अवस्था असें नामाभिधान आहे. जर काही या नरदेहात येऊन साधनयाचें असेल तर ती हीच अवस्था होय. समाधि स्थिति ती हीच. म्हणून येनकेन प्रकारेण मनाचा छय करणें अवश्य ठरतें. मी व माझे सोडल्याशिवाय या मनाचा छय होऊं शकत नाही. कारण जेथें हें मी व माझे आलें तेथें अहंकार व मन सदा जागृत असतें व समाधि अवस्थेला तर हे अगदीं वायडें आहे. म्हणून मी व माझे सोडलें पाहिजे असें जें वर आम्हीं म्हटलें त्याचें इंगित हेंच आहे.

शिष्य — मी व माझे कोणत्या अवस्थेत सोडनयाचें ? जागेपणीं की निद्रेंत ?

स्वामी — मी आणि माझे जागेपणीं सोडलें पाहिजे व सुपुसीतही सोडलें पाहिजे. प्रथम जागृतीत हा सोडण्याचा अभ्यास केला म्हणजे मग सुपुसीतही तो हळूहळू साधूं लागतो मात्र हें खरें कीं, जागेपणापेक्षा सुपुसीत हा साधणे कठीण आहे. एक वेळ जागेपणीं हे करता येईल पण सुपुसीत मन निद्रिस्त जरी असलें तरी तें मी व माझे या द्विदल बीजाची वासना धरून असतेंच. त्या वेळीं हें बीज अदृश्य व छयस्थितीत असलें तरी त्याचा प्रचंड वृक्ष जागेपणीं होऊ लागतो. अनुकूल स्थिति मिळाली कीं बीजें फोंफावतात हा निसर्गसिद्ध नियमच आहे. म्हणून वासनाबीजें अजीवात जळून गेलेली पाहिजेत. भाजलेल्या धान्याप्रमाणे नावाळा धान्य हे बीं,

पण येल्पास विलकूळ उपयोग नाही. जळलेल्या सुंभाचा पीळ दिसतो पण ते सुभ करारास बाधता येईल तर शपथ. म्हणून कननाबीने जाऊन खाक केली पाहिजेत. मी व माझे हीच ती वासनाबीने होत. हा देह तो मी व या देहाकरिता जे जे करता, केडे अगर करणार ते माझे. हीच ती भावना.

शिष्य — आता मला या मी व माझे या द्विदल बीजाचे कोडे पुकळ उडवायलें. बरे तर मी आता असें विचारतो की, ज्या अहकारामुळे मी व माझे जन्माला येते तो अहकार राहातो ती कोडे :

श्यामी — ररा प्रश्न विचारला. मध्यतरी मी हेंच सांगणार होतो याशिष्यांचा प्रयाधार अमा आहे— 'नेत्रस्य जागृत विद्या-
कटे स्वप्न समादिशेत । सुषुप्तं हृदिस्थ विद्यात्तालो तुरीयकर ॥'
म्हणजे—हा अहकार शरीरात ठिकठिकाणी असतो अहकार म्हणजे पां जड देहाविषयोची ममता, ममत्व. हा अहकार नेत्रात असता जागृतास्य असते. तो लीन होऊ लागला की, झोप आलीच. हा कर्जात गेला की स्वप्नावस्था असते. तो हृदयात गेला की सुषुप्ति व तो ताडस्थानी म्हणजे प्रत्यक्ष गेला की तुरीया (उन्मनी) अवस्था होणे. पहिल्या तीन ठिकाणी अहकार ज्या अवस्था कातो त्या अवस्थान त्याचे स्वरूप शुद्ध नसतें. पण तो प्रत्यक्ष जाऊन दुर्पास्यता प्राप्त झाली की त्याचे तात्काळ शुद्ध स्वरूप वगळें. येथे मायेचे स्वरूप असतें. येथीज अहकार स्वस्वरूपाचा असतो. याकीच्या जागेचा अहकार मायावैष्टिन असतो. म्हणूनच आरंभी

स्वामीः—प्रारब्धामुळे. प्रारब्ध याचा अर्थच प्राक्-पूर्वी आरब्ध म्हणजे हातीं धरलेले, आरंभलेले कार्य. आपण सोडलेल्या कर्मरूप बाणाचें फळ आपल्यास मिळालेंच पाहिजे. कर्म जसें शुभा-शुभ असेल त्याप्रमाणें त्याचें फळ पुण्य, पाप अथवा सुख, दुःख असेल. यावरून जेथे कर्मच नाही तेथे सुख-दुःखही नाही. मात्र कर्म याचा अर्थ सहेतुक कर्म असाच व्याख्याचा. जें कर्म अहेतुक तें मुळीं कर्मच होऊ शकत नाही. त्यास फार तर सहज कर्म म्हणावें. सहज कर्माचा केव्हाही बाध होऊं शकत नाही. मग तें सहज कर्म शुभ असो कीं अशुभ असो; काहीं चिंता नाही. या-साठीं भगवद्गीतेत म्हटलेच आहे कीं—‘सहजं कर्म कौन्तेय सदोप-मपि न त्यजेत्’ याचा अर्थ—अर्जुना ! जें कर्म सहजीं आपल्या वाढ्यास आलें तें मग अशुभ असलें तरी बेहतर. पण तें टाकूं नये. याचें कारण तें मुळीं बाधतच नाही. आगतुक कर्म मात्र बाधतें. यास दृष्टान्त—शरीराला नाक, कान, डोळे, हात, पाय इ. टेंगळें सहज कर्मांनीं (प्रकृतीनें) आली असल्यानें त्यांची बाधा होत नाही. उलट, तीं काहीं अंशीं सुख देण्यासच कारणीभूत होतात. पण या टेंगळाशिवाय या अवयवांवर जर का आगतुक टेंगळें अगर फोड आले तर ते दुःखदायक होतात. याचें कारण काय तर तीं सहजीं (प्रकृतीनें) आलेलीं नव्हेत. म्हणून आपण कृत्रिम तऱ्हेनें केलेलीं कर्मे प्रारब्धात गणलीं जाऊन, तें दृष्ट सुखदुःखात्मक प्रारब्ध आपणास भोगणें प्राप्त होतें.

शिष्यः—हें प्रारब्ध नाहीसें होण्यास काय उपाय ?

स्वामी:—हैं नसावें असें वाटत असेल तर वासनाबीजाचा क्षयच केला पाहिजे. तसाच मनोनाशही झाला पाहिजे. कारण वासनेला आधार मुळीं मनच.

शिष्य:—नुसत्या ज्ञानानें वासनाक्षय व मनोनाश होत नाही काय ?

स्वामी:—होतो, पण तो तात्पुरता होतो. पण पर्जन्यकाळ नसताना धुळींत पडलेलीं बीजें व कंद, वर्षाकाळाची थंड व अनुकूल हवा लागताच पुन्हा जोरानें उठूं लागतात. म्हणून नुसतें ज्ञान होऊन भागत नाही, तर त्याचा सतत अभ्यास झाला पाहिजे. अभ्यासानें हीं बीजें जळून जातात म्हणजे त्याचे मोड करपून जातात, मग जरी हीं बीजें नात्राला असलीं तरी त्यापासून सृष्टि होऊं शकत नाही. म्हणून ज्ञानोत्तरही स्वतंत्रपणें मनोनाश व वासनाक्षयाचा अभ्यास केलाच पाहिजे. मागें एकवार आम्हीं सूर्यकात मण्याचा दृष्टांत देऊन सांगितलेंच आहे. त्याची येथें पुनरावृत्ति करून आठवण करतो कीं, स्वरूपज्ञान वृत्तींत प्रविष्ट झाल्यापाचून व त्याचीं एकवटलेलीं प्रखर किरणें अज्ञानरूप कापसावर पडल्याखेरीज तें जळून दग्ध होणार नाही.

शिष्य.—नुसता वासनानाश याचा व मनोनाशाचा अभ्यास अथवा नुसता ज्ञानाचा अभ्यास केला तर चाळणार नाही काय ?

स्वामी.—चालेल. पण वासनाक्षय, मनोनाश व तत्त्वज्ञान या तिहीचा अभ्यास एकसमयावच्छेदेकरून केल्यास उत्तम. कारण त्यानें काम त्वरित होतें.

शिष्यः—आपण जो या तिन्ही गोष्टींचा अभ्यास एककालीं जाला पाहिजे म्हणून म्हणतां तो कसा ?

स्वामीः—तो असा कीं, अंगप्रधानरूपानें.

शिष्यः—अंगप्रधानरूपानें म्हणजे ?

स्वामीः—अंगप्रधानरूपानें याचा अर्थ—एकदा ज्ञानाला प्रधान करून म्हणजे महत्त्व देऊन वासनाक्षय व मनोनाश यांना अंगत्व म्हणजे गौणत्व देणें व दुसऱ्यांदा वासनाक्षय व मनोनाशाला प्रधानत्व देऊन ज्ञानाला अंग करणें. म्हणजे या योगें दोन्ही अंगां खंबीर होतात. याचा विशेष उलगडा हवा असेल तर तो जीवन्मुक्तिविवेक या ग्रंथावरून करून घ्यावा.

शिष्यः—आम्हीं जें ऐकले व वाचलें आहे कीं—ज्ञान, भक्ति व योग असे तीन मुक्तीचे मार्ग आहेत. त्यांत तथ्य कितपत आहे ? म्हणजे तीनही आचरलेच पाहिजेत अथवा यांतून कोणताही एक आचरला तरी चालतो ? व जर एकेकटा मार्ग चालत असेल तर त्या प्रत्येकाचें भिन्नत्व अथवा वैशिष्ट्य काय ? व शिवाय या सर्वांतून सुकर कोणता ? असे माझे एकाच प्रश्नापासून उद्भवणारे चार पांच प्रश्न आहेत, त्याचा कृपा करून उलगडा जाल्यास बरें होईल.

स्वामीः—हे सर्व प्रश्न एकमेकांच्या गुंतागुंतीचे आहेत यांत शंका नाही. पण ही गुंतागुंत एकदम सुटणारी नाही. यातून कांहीं पदर आधीं तर काहीं मागून असे सुटूं शकतील. म्हणून सर्व गुंतागुंत सुटोपर्यंत या विषयाचें पूर्ण अनुसंधान राखलें पाहिजे.

शिष्यः—पाहूं. आतां हें अनुसंधान राखण्याचा प्रयत्न तर करून पाहूं.

स्वामीः—ठीक आहे. प्रथम योगांत, ज्ञानांत व भक्तीत काय काय साधतें व काय काय कमी पडतें तें पाहूं म्हणजे त्यांचे मार्ग व त्यांचें वैशिष्ट्य या दोहींचा आपोआपच उलगडा होईल. आतां क्रमानें योग, ज्ञान व भक्ति घेऊं.

योग्याचें—वासनेचें मूळ ज्ञानानेंच जळतें. कसें, 'तर मोड भाजलेल्या बीजाप्रमाणें भर्जित बीज तें हेंच. म्हणून योग साध्य झाल्यावर त्यानें ज्ञानाचा अभ्यास स्वतंत्र केला पाहिजे. योग याचा अर्थ येथे दृढयोग समजावा. यांत जळलेलें कांहींच नसतें. योगी हा फक्त पंपानें नळींतील वायू जवरीनें वर ओढून व ती जागा निर्वात करून पाण्याचें आकर्षण होतें, तद्वत् आचार करतो. म्हणजे देहाचें आकर्षण प्राणाचें (वासनेचें) मनांत व मनाचा आत्म्यांत लय जवरीनें करतो.

ज्ञान्याचें—वासना व मनोनाशाचें मूळ फक्त जळलेलें असतें. पण त्याचा दृष्ट सुखदुःखात्मक शेंडा मात्र जळलेला नसतो, म्हणजे ओढा अथवा जिवंत असतो. पण तो प्रारब्ध-मोगानें नाहींसा होतोच. तथापि त्यानें वासनाक्षय, मनोनाशाचा अभ्यास शेंडा जळण्यासाठीं स्वतंत्र केला पाहिजे. पण एकाच काळीं ज्ञान व मनोनाशाचा अभ्यास केल्यास हें सर्व अज्ञान आमूलाग्र नाश पावतें.

भक्तियोग्याचें—भक्तियोगाचें पर्ययसान ज्ञानयोगांत होतें. याचें कारण—' भक्तेश्च या पराकाष्ठा सैव ज्ञानं प्रकीर्तितम् ' असें देवी-

गीतेंतच सांगितलें आहे. भक्तीची पराकाष्ठा म्हणजे आत्यतिक्रता तेच आत्मनिवेदन ही नववी भक्ति होय. म्हणूनच भक्तियोग्याला ज्ञान्याप्रमाणें वासनाक्षय व मनोनाशचा अभ्यास करण्याचें कारणच नाही. याचें कारण हेच की त्याच्या सस्काराचा व मनाचा लय आत्मनिवेदन या भक्तीमुळे परमेश्वराच्या ठायी झालेला असल्यामुळें व तो जगतात एका ईश्वरावाचून दुसरें काहीच पहात नसल्यामुळे त्यास या गोष्टीचें कारण पडत नाही. येथे पहाणे किंवा दिसणे ही एक वृत्ति व ती नाही म्हणून मिथ्या मानणें ही दुसरी वृत्ति = अनुवृत्ति. ज्ञानी हा बाहेर अनुवृत्तीनें जगत् पाहतो व भक्त हा अतर्वृत्तीनें ईश्वरास पहातो हा दोहोंत भेद. भक्त आपला लय आधळेपणानें डोळे मिटून करतो ज्ञानी आपला लय उघड्या डोळ्यानीं करतो. आता भक्त व ज्ञानी हे या जगतास कसे पाहतात म्हणाल तर—भक्तयोगी प्रथम सगुणाला (ईश्वराला) पाहून मग जगत् पाहतो व तें मिथ्या आहे म्हणतो अर्थात् त्यास या गोष्टीचें ज्ञान नंतर होते, व तें भक्तीच्या पराकाष्ठेनें होऊन ईश्वरस्वरूप ज्ञान होतें. त्यानें तो निर्गुण पहातो म्हणजे याथात्म्यज्ञान होऊन मग मोक्ष मिळतो. ज्ञानी प्रथम ब्रह्मज्ञान करून घेऊन (निर्गुणाला पाहून) मग जगत् पहातो सगुण पहातो. म्हणजे अन्वयपूर्वक व्यतिरेक पाहणे ज्ञान्याचें तर व्यतिरेकपूर्वक अन्वय पाहणें भक्ताचें. याप्रमाणें योगी, ज्ञानी व भक्त याची शेवटीं एकवाक्यता होते. शेवटीं सर्व एकच. एकाच ध्येयाला (मुक्तीला) पोचणारे. भक्त असो, ज्ञानी असो अगर योगी असो त्या सर्वांना कर्म हें पाया-

प्रमाणें प्रधान आहेच. तो भक्कम नसेल तर त्याचाचून सर्वच ढळ-
मळित समजावें. हा सर्वांना पायाभूत आहे. कर्माचाचून कांहीच
नाही. टिळक आपल्या गीतेच्या टीकेत तरी हेंच प्रतिपादितात, व
ईश्वर तरी कर्म कोठें नाही करित ? मात्र त्याचें कर्म त्यास बाधत
नाही व आपलें मात्र आपल्यास बाधतें. याचें कारण, त्याचें कर्म
निष्काम किंवा सहज असतें. सूर्याचा जसा प्रकाश पडावा त्या-
प्रमाणें. म्हणून तो करून अकर्मा लेप न झालेला, सगुण सृष्टि करून
स्वतः निर्गुण असा आहे.

शिष्यः—भावना व भक्ति यात अंतर काय ?

स्वामीः—भावना म्हणजे एखाद्या गोष्टीविषयी नुसती समजूत.
भक्तीची गोष्ट तशी नाही. तीत प्रत्यक्ष क्रिया व तादात्म्य असावें
लागतें. याहीपेक्षां सोप्या तऱ्हेनें सांगायलाचें म्हणजे ' स्वस्वरूपा-
नुसन्धानं भक्तिरित्यभिधीयते ' (विवेकचूडामणी) आपण नेहमी
आपल्या स्वरूपाच्या ठिकाणीच रत असणें, गढून जाणें हीच खरी
भक्ति. आत्मरतीच का म्हणाना. नुसत्या भावनेनें भागणार नाही,
तर खरी खरी भक्ति म्हणजे स्वस्वरूपानुसंधानच पाहिजे.

शिष्यः—आम्हांस असा भक्तिपुरस्सर अम्यास करण्यास नेहमी
व्यवहार आड येतो याला काय करावें ? व्यवहार आड येण्यानें
आमचे हातून अम्यास होत नाही.

स्वामीः—व्यवहार तर संमाललाच पाहिजे व तो संमालूनच
सर्व कांहीं परमार्थ केला पाहिजे व हा व्यवहार आमच्या गुरु-
महाराजांनीं आम्हांस सुद्धां शिकविला. याचा अम्यास त्यांनीं कर्प-

भर तरी करवून घेतला असेल. 'आधीं प्रपंच करावा नेटका । मग परमार्थ साधावा झटका' म्हणून व्यवहार न टाकतां दिवसा हवा तो धदा करून, रात्रीचे नियमित वेळीं आपली ध्यान धारणा, उपासना इ. जी काहीं असेल ती नियमित वेळीं करावी, २ एकदा नियम धरला कीं तो निमित्तावाचून कधींही मोडता नये. आणखी व्यवहारातील एक मुख्य लक्षात ठेवण्याची गोष्ट ही कीं, उभयतां-तील व्यवहाराची कधींही बाहेर परिस्पुष्टता न करितां त्याचा उलगडा परस्परांनीं एकातातच करित असावा, तर तो व्यवहारज्ञ व तो व्यवहार केल्याचें सार्थक. समजलें ना ?

शिष्यः—होय, समजलें. मला या व्यवहाराविषयी बरेच दिवसापासून धास्ती वाटे. वाटे कीं, परमार्थ साधण्यास व्यवहार सर्वस्वीं साडलाच पाहिजे व त्यावाचून तर पदोपदीं नडनें. तेव्हा या दोन गोष्टी साधणार कशा म्हणून भारी चिंता वाटे. पण आता त्याचा चांगला उलगडा झाला मला एकदा आपल्या तोंडून, हा व्यवहार न सोडतां अभ्यास करण्यास काहीं हरकत नाही हेंच पाहिजे होतें. असो. आता या आपल्या भाषणानें माझ्या मनाचें समाधान झालें.

स्वामी—व्यवहार नडतो कोणास ? ज्याचें मन त्यात लित्त असतें त्यास. जो सदासर्वकाळ व्यवहार करता करता आपलें स्मरण ठेवतो त्यास व्यवहार केव्हाही बाधत नाही. सर्व काहीं असंग राहून कर्म करण्यांतच शहाणपण आहे व खरा योगी तोच म्हणावा. 'कमलपत्रमिव' म्हणजे पाण्यात कमलपत्र जन्मलें असून

त्यावर पाणी ठरत नाही म्हणजे चिकटत नाही इतकें सुळसुळीत व असंग असतें.

शिष्यः—परमार्थ-साधनाला ब्रह्मचर्य अवश्य आहे म्हणतात त्याचें कारण काय ? व तें ब्रह्मचर्य कसें असावयास पाहिजे ?

स्वामीः—खरेंच, परमार्थांत ब्रह्मचर्य अवश्य आहे. कारण तो हा मुळी त्याचा पायाच, जीव की प्राण, ज्याचें ब्रह्मचर्य ढळलें त्याची तपश्चर्या नष्ट झाली व तो अधोगतीलाच गेला म्हणून समजावें. ब्रह्मचर्य म्हणजेच ब्रह्मपदाची प्राप्ति. ती होण्यास आपण ऊर्ध्वरेतेच झालें पाहिजे. ऊर्ध्वरेते म्हणजे वीर्याचा नाश न करतां त्याचें संरक्षण, वर्धन. असें ब्रह्मचर्य सनत १२ वर्षें कडकडीत पाळल्यानें आपल्यास एक मेधा नांवाची अत्यंत स्मरणदायी अशी विद्वक्षण शक्ति प्राप्त होते. जिचे योगानें आत्मज्ञान होणें सुश्रम जातें. आतां ब्रह्मचर्य कसें आचरावें म्हणाल तर—स्वप्नात अगर मनांतही विनयवासना न येणें. शिवाय द्विजांनीं ब्रह्मकर्मही केलें पाहिजे म्हणजे वेदाध्ययन, शुक्लवृत्ति व अग्निकार्य हीं तीन संमाळलींच पाहिजेत म्हणजे ब्रह्मकर्म होतें. वेदाध्ययन = संहिता, ब्राह्मण, आरण ही ७।७ वेळ गुरुमुखेंकरून घेणें. शुक्लवृत्ति = पर्याप्त पुरणारी ओळी मित्रा मागणें. अग्निकार्य = निदान एक समिधा तरी घेऊन मंत्र म्हणून अग्नीस आहुती देणें. हें काम पांच मिनिटांतही होऊं शकतें. कॉलेजांतीउ मंडळी अपन्ना गृहस्थ लोक आपल्यास ब्रह्मकर्मास वेळ मिळत नाही म्हणतात म्हणून हें अगदी योढक्या चेळांत संक्षिप्तांत होणारें ब्रह्मकर्म सांगितलें आहे.

शिष्य—महाराज ! आम्हास हें सर्व करण्यास सोवळें ओवळें राखणें अडचणीचें पडतें त्यास काहीं उपाय आहे काय ?

स्वामी —हो, त्यासही उपाय का नसावा ? इच्छा आहे तेथें उपायही मिळतो. नाहीतर न कर्त्याचा वार शनिवार. ज्यास सोंवळ्याची अडचण असेल त्याने आपली सध्या ओलेत्यानेच केली म्हणजे झालें. यास ५ मिनिटेंही नकोत. मात्र ब्रह्मकर्म करण्याची बुद्धि पाहिजे. आता ब्रह्मयज्ञ करणें तो पंचमहायज्ञच करावा. हा म्हणजे देव, ऋषि, आचार्य, गुरु, पितर इ.चा होय. हा केल्या-शिवाय ब्रह्मकर्म पुरें होत नाही. का कीं, ज्याच्या यज्ञामुळें आजही सृष्टि बघण्याचें व तीत राहण्याचें सामर्थ्य आलें त्याची आठवण कृतज्ञता म्हणून आम्हीं केली तरच त्याचे आम्ही उतराई होऊ हे ध्यानात ठेवा.

शिष्य—असो. आता येथेच पुरे करावें हे वरें. का कीं आपल्या सध्यावदनाची वेळ झाली आहे.

स्वामी —नारायण ! असेंच रोज येत चला व आपल्या शंका अगर काहीं विवरण विचारणें असल्यास विचारीत चला. परवाच्या कॉलेजच्या मुलींनीही वरेच ग्रंथ विचारले होते व त्यानाही, नेहेमीं असें काहीं तरी आत्मज्ञानविषयक विचारीत जा म्हणून 'आम्हीं सजळत दिली आहे. येताना तुमच्या मित्रमंडळीसही घेऊन येण्यास हरकत नाही. जा आता उद्या या. आज वेळ फार झाला आहे.

शिष्यः—जीवन्मुक्त होण्याला काय काय करावळा पाहिजे हे मला एकवार एकावयाचें आहे.

स्वामीः—जीवन्मुक्तीला तीन अभ्यास पाहिजेत.

शिष्यः—या अभ्यासानें काय फळप्राप्ति ? व ते अभ्यास कोणते ?

स्वामीः—यानें पंच फलें मिळतात. ते अभ्यास—तत्त्वज्ञान, वासनाक्षय, मनोनाश. मात्र तिहींचा सहाभ्यास (एकत्र अभ्यास) झाला पाहिजे. यानें जीं फलें मिळतात तीं हीं—१ ज्ञानरक्षा, २ तपःसिद्धि, ३ सर्वसमत्व, ४ दुःखनिवृत्ति, ५ सुखाविर्भाव. या अभ्यासानें पांच प्रकारचा अभ्यास होऊन शेवटीं स्वरूपसिद्धि प्राप्त होते.

शिष्यः—योग्यास काय साध्य असतें व काय नसतें ?

स्वामीः—योग्याचा मनोनाश व वासनाक्षय झाल्याचे योग्याने त्यास स्वरूपमुख सनाधियोगानें घेतां येतें. मात्र त्याचा वासनाक्षय व मनोनाश समूळ झालेला नसून, तो तात्पुरता झालेला असतो. शिवाय त्यास ज्ञान नसले कारणानें त्याचें जन्ममरण सुटत नाही. यास उदाहरण—एखाद्या गारुड्यानें किती जरी समाधि लावून दाखविणारी तरी तो मानावर आल्यावर पैसा मागण्यासाठीं हात पुढें करतोच. म्हणून योग्याच्या वासना-मनोनाशाचें मूळ ज्ञानानेंच नष्ट व्हावें लागतें. भर्जिनवीजवत्.

शिष्यः—तर मग ज्ञान्याची स्थिति कशी असते व त्यास काय अधिक करावें लागतें ?

स्वामी:—योग्य विचारलेत. सांगतों ऐका. ज्ञान्याच्या वासना, मनोनाशाचें मूळ आधींच जळलेलें असतें. पण त्याचा शेंडा मात्र हिरवागार ओला (जिवंत) असतो. हा पुढें प्रारब्धभोगानें, सुकून जातो.

शिष्य:—ज्ञानाचें लक्षण काय व त्याचें फल काय ?

स्वामी:—तें असें आहे. संशयभावना, असंभावना, विपरीत-भावनारहितं यज्ज्ञानं तत् अपरोक्षज्ञानम् । अपरोक्षज्ञानेन कैवल्यम् । परोक्षज्ञानेन (शब्द) ब्रह्मलोकप्राप्तिः । १ केवल = अद्वितीय. २ शब्दज्ञानं = गुरोर्मुखात् वेदान्तश्रवणेन जायमानं ज्ञानं तत्परोक्षज्ञानम् ।

शिष्य:—ज्ञान म्हणजेच मोक्ष ना ? का आपला मोक्ष म्हणजे आणखी निराळ्या ठिकाणीं आहे ?

स्वामी:—प्रत्यग्ज्ञान म्हणजेच मोक्ष. विज्ञान हाच मोक्ष. अथवा ' अज्ञानहृदयप्रंथिनाशो मोक्ष इति स्मृतः ' (शिवगीता). अज्ञानमय हृदयस्थग्रंथि, तिचा जो नाश तोच मोक्ष. मोक्षाची जागा दुसरी नाही. हा काहीं दुसरीकडे कोठे अगर गाथाशिवाचे ठायीं नसतो. ' मोक्षस्य न हि वासोस्ति न ग्रामान्तरमेव वा ' मोक्ष म्हणजे स्वस्वरूपाचे ठिकाणीं झालेली जी ज्ञानवृत्ति ती प्रत्यगात्म्याचे ठिकाणीं ठेवली असतां अनादिवासनाक्षय होतो व वासनाक्षय म्हणजेच मोक्ष होय. आणखी असें वचन आहे की, ' अहंमेति यो भावो देहाक्षादावनात्मनि । अध्यासोयं निरस्तव्यः ' (विवेक चूडामणि) लोकवासना, शास्त्रवासना व देहवासना हाकलल्या-

वाचून म्हणजे या सर्वांचा अभिमान सोडल्यावाचून स्वरूपज्ञान-प्राप्ति नाही व त्यावाचून मोक्षही नाही.

शिष्यः—जसे आपण ज्ञानासंबंधी सांगितलेले त्याप्रमाणे योगा-संबंधी काही स्पष्ट करून सागाड काय ?

स्वामीः—योगासंबंधी थोडक्यात उत्कृष्ट माहिती आचार्यकृत योगतारावली या ग्रंथात दिलेली आहे. यात अवघे २८ श्लोक आहेत. त्यांत धारणा कशी करावी ते उत्तम तऱ्हेने सांगितले आहे. तसेच राजयोग धारणेने कसा माझावा हेही उत्कृष्टपणे सांगितले आहे. त्यांत आचार्य म्हणतात की, हा राजयोग साध्य केल्याने सर्व काही साध्य होणे. त्याच्या सतत अभ्यासाने वासना-क्षय व मनोनाशही होतात. याचे कारण यात उन्मनी अवस्था प्राप्त होते. 'योगिचित्तमन्नित्तं स्यात्' म्हणजे योग्याचे चित्त अचित्त होणे म्हणजे नाहीसेच होते. जसे मन हें अमनस्क होते त्याप्रमाणे. चित्त साध्य झाल्यावर (स्वाधीन झाल्यावर) खरोखरी पुढे फार थोडे करावयाचे उरते. नाहीच उरत म्हटले तरी एक वेळ चालेल. एका साधूने तर असे स्पष्ट म्हटले आहे की, 'थोडे आहे थोडे आहे। चित्त साध्य झाल्या ! '

शिष्यः—ब्रह्मलोक प्राप्तीपर्यंत सातलोक ओलाढावे लागताना म्हणतात तर ते सर्व एकाच उपायाने येतात काय ?

स्वामीः—एकाच उपायाने नव्हे, पण निरनिराळ्या साधनाचे द्वारे निरनिराळे लोकापर्यंत जाता येते. उदाहरणार्थ—(१) यज्ञादि उपासना कर्म करणारे स्वर्गलोकापर्यंत जातात व तेथे त्यांचे पुण्य

सरलें कीं परत मृत्युलोकात येतात. 'क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति'
 (२) नामोपासक जे आहेत ते महर्लोकादिप्राप्तिद्वारा क्रममुक्तीला
 जातात. ब्रह्मलोकापर्यंत जातात; व म्हणूनच कलियुगात नाम-
 माहात्म्य श्रेष्ठ आहे. कारण या मुक्तीला गेलेला खाली येत नाही.
 (३) निष्काम बुद्धीनें यज्ञकर्म केली असता चित्तशुद्धिद्वारा ज्ञानाला
 साधनीभूत होतात. (४) ज्ञानोपासक जे आहेत त्यांना निराळी
 गति नाही. त्याचे प्राण येथेच लीन होतात, ज्ञानसमकाल मुक्त
 आहे. त्यास देहपातानंतर कैवल्यच. त्याला सत्यलोकादिकाचे गमन
 नाही. पण (गमनाची जरूर आहे) याप्रमाणे स्वानुभूतिप्रकाशात
 सांगितलें आहे.

शिष्य.—तप म्हणजे काय ?

स्वामी —तप म्हणजे आलोचन.

शिष्य —मार्गे जे आपण भक्ति, योग व ज्ञान हे तीन रस्ते
 सांगितलेत ते सर्व कोठपर्यंत जातात ? म्हणजे त्याचें पर्यवसान
 कोठें होतें ?

स्वामी.—भक्ति असो, योग असो कीं ज्ञान असो. सर्वांचें
 पर्यवसान एकच. एकेच जागीं. म्हणजे हे तीनही रस्ते जरी निर-
 निराळ्या प्रदेशातून आलेले असले तरी एकाच चव्हाट्याला
 येऊन मिळतात.

शिष्य.—या सर्वांच्या साधनांत तात्त्विक भेद आहेत कीं
 काय ? असल्यास कोणते ?

स्वामी:—तत्त्वतः जरी प्रयेकाच्या साधनात मेद असले तरी त्यांतीठ एकातीठ काही साधनें दुसऱ्यांतीठ काहीं साधनांशीं जुळतात. तीं आता कोठें जुळताना तें खाडच्या मांढणीवरून कळून येईल. भक्ति-योग व ज्ञान यांचीं साधनें—

नवविधभक्तीची	अष्टांग योगाची	ज्ञानाची
१ श्रवण	यांत श्रवणाचा अव्याहार आहे.	१ श्रवण
२ कीर्तन	१ यम	२ मनन
३ विष्णुस्मरण	२ नियम	३ निदिध्यास
४ पादसेवन	३ आसन	फट्-स्वरूपसाक्षात्कार
५ अर्चन	४ प्राणायाम	.
६ वन्दन.	५ प्रत्याहार	
७ दास्य	६ धारणा	
८ सत्य	७ ध्यान	
९ आत्मनिवेदन	८ समाधि	
फट्-स्वरूपसाक्षात्कार	फ. स्व. सा.	

‘ ज्ञानिन्योपि मतोधिकः ’ ‘ बुद्धेः फळमनाग्रहः ’ मी योग्याच्या ठिकाणीही नाही व ज्ञान्याच्या ठिकाणीही नाही असे सांगतात तर दोहोंच्या ठिकाणी आहे.

शिष्य:—ज्ञानप्राप्तीज सुटम साधनें कोणतीं ?

स्वामी:—१ साधुसमागम, २ सष्टांगश्रवण, ३ प्रतिकूल-वृत्त्युत्पादन, ४ प्राणनिरोध.

शिष्य:—या सर्वांस्त उत्तम कोणते ?

स्वामी — या सर्वांत पहिल्या प्रतीचें म्हणजे जें साधुसमागम तें, व बाकीचीं साधनें उत्तरोत्तर खालोखाल, याचें कारण साधु-समागमानें सद्गुरुकृपा व सद्गुरुकृपेनें ईश्वरानुग्रह होतो व या दोहोंनीं प्रारब्धास आड आलेला जो कालाचा बाध तोही दूर होतो. परवीं किती जरी अभ्यास केला तरी हा खात्रीनें सुटतो असें नाहीं म्हणून सद्गुरु मिळवून त्याच्या मार्गानें जाणें हा सर्वांत सोपा व जवळचा मार्ग होय याचें कारण, आपल्यास फारसे श्रम करावे न लागता त्याच्या ज्ञानसाधनाचा व कृपेचा फायदा मिळतो.

साधुसमागमाचा योग जर आलाच नाहीं तर त्याचा प्रतिनिधि म्हणून सच्छास्त्रश्रवण धरता येतें व मग शास्त्रश्रवण व त्यावर स्वतः मनन, निदिध्यास इ हाच उपगुरु होय. शास्त्राच्या ठिकाणी दृढ श्रद्धा ठेवून आचरण केल्यानेंही काम होतें प्रत्यक्ष रुपये जरी नाहींत, तरी त्याबद्दल हुडी अथवा नोट चालवून जसें काम होतें त्याप्रमाणे, याचें कारण काय तर त्या हुडीवर मालकाची स्वतःच्या जांमिनकीची सही असते. वेदशास्त्रे इत्यादिकावर ईश्वररूपी सद्गुरूचा असा सही-शिक्षा असल्यानें तीं कार्ये होतात असें जाणावें. मंत्रापासून जी सिद्धि मिळते त्याचें कारण हेंच की, ते ज्याचे मुखातून निघालेले असतात ते पुरुष त्या मंत्राचे द्रष्टे अथवा ऋषि होत व अशा सिद्ध पुरुषांच्या वचनाला बाध न येता त्यांचे मंत्र हुकमी चालावेत अशाविषयी त्या मंत्रावर त्यांचें स्वतःचें आवाहन, प्रेरणा व एक तऱ्हेची शपथ अथवा हमी असते असें म्हटलें तरी चालेल. मंत्र ही त्याची स्वयंप्रेरणेनें भारलेली मीदवाक्ये होत. यास

वा लागू नये म्हणून त्याचे द्रष्टे त्याविषयी जागृत असतात, मात्र लोभरोवरच मंत्रसाधकांनी त्या द्रष्ट्याविषयी पूज्य भावना ठेवून तो मंत्र जपावा म्हणजे निःसंशय कार्य घडते. (३) आतां प्रतिकूल-इष्टुत्पादनावदल सांगावयाचें म्हणजे, ज्या वासना आपले मनांत येत असतील त्या आपल्या कार्याला बाधक असतील तर त्यांचा नाद सोडून त्यांचे विरुद्ध असणाऱ्या वृत्ति व क्रिया आरंभावयाच्या, उदाहरणार्थ—आपल्यास त्यागाचा अभ्यास करावयाचा आहे, पण अतून लोभाच्या वासना उठत आहेत. त्यावर प्रतिक्रिया म्हणून मुदाम दानें देऊन, त्याग अमलांत आणावयाचा; म्हणजे फाळांतरानें त्यागबुद्धीची संवय, व्यायामानें जसें शरीरबल घाटते, तशी होई लागते. हें एक अदभुत्या माणसाला जसा दंड तसें, अथवा ओढाळ गाईला जसा ओढणा तसें वर्तन आहे. प्रतिकूलइष्टुत्पादना म्हणतात तें हेंच. पडिपूबदल प्रत्येकाविषयी हीच प्रतिकूलभूति धरून त्यांना ठिकाणी आणता येईल. अथवा याची दुसरी रक्ता म्हणजे हे सर्व विकार आपले ठायीं न लावितां त्यांचा ईश्वराचे ठिकाणी विनियोग करणें. उदाहरणार्थ—लोभ रारा, पण तो ईश्वराविषयीचा. क्रोध करावा तो दुर्वासनेविषयीचा. काम कराना तो ईश्वरप्रीतीचा इ. (४) आतां प्राणनिरोध हें जें साधन आहे, तें हठयोगांतील आहे. नाक तोंड दाखून दम कोंडला गेला, कुंभक केला असता, प्राणाचा निरोध होऊन मन स्थाना होतें, त्याचा लय झाला म्हणजे उन्मनी अवस्था व समाधि होते. पण मग जसें अनिर्वाह पक्षी, ऑपरेशन करून रोग कापण्याकडे मग्न होतात, तसेंच हें एक साधन मनाचा रोग कापण्याचें आहे.

स्वामी:—या सर्वांत पहिल्या प्रतीचें म्हणजे जें साधुसमागम तें, व बाकीचीं साधनें उत्तरोत्तर खालोखाल, याचें कारण साधु-समागमानें सद्गुरुकृपा व सद्गुरुकृपेनें ईश्वरानुग्रह होतो व या दोहोंनीं प्रारब्धास आड आलेला जो कालाचा बाध तोही दूर होतो. एरवीं किती जरी अभ्यास केला तरी हा खात्रीनें सुटतो असें नाही. म्हणून सद्गुरु मिळवून त्याच्या मार्गानें जाणें हा सर्वांत सोपा व जवळचा मार्ग होय. याचें कारण, आपल्यास फारसे श्रम करावे न लागता त्याच्या ज्ञानसाधनाचा व कृपेचा फायदा मिळतो.

साधुसमागमाचा योग जर आलाच नाही तर त्याचा प्रतिनिधि म्हणून सच्छास्त्रश्रवण धरतां येतें. व मग शास्त्रश्रवण व त्यावर स्वतः मनन, निदिध्यास इ. हाच उपगुरु होय. शास्त्राच्या ठिकाणीं दृढ श्रद्धा ठेवून आचरण केल्यानेंही काम होतें. प्रत्यक्ष रुपये जरी नाहीत, तरी त्याबद्दल हुडी अथवा नोट चालवून जसें काम होतें त्याप्रमाणे, याचें कारण काय तर त्या हुडीवर मालकाची स्वतःच्या जामिनकीची सही असते, वेदशास्त्रे इत्यादिकावर ईश्वररूपी सद्गुरुचा असा सही-शिक्षा असल्याने तीं कार्ये होतात असें जाणावें. मंत्रापासून जी सिद्धि मिळते त्याचें कारण हेंच कीं, ते ज्याचे मुखातून निघालेले असतात ते पुरुष त्या मंत्राचे द्रष्टे अथवा ऋषि होत व अशा सिद्ध पुरुषाच्या वचनाला बाध न येता त्यांचे मंत्र हुकमी चालावेत अशाविषयी त्या मंत्रावर त्याचें स्वतःचें आवाहन, प्रेरणा व एक तज्हेची शपथ अथवा हमी असते असें म्हटलें तरी चालेल. मंत्र हीं त्याचीं स्वयंप्रेरणेनें भारलेलीं त्रीदवाक्ये होत. यास

बद्ध लागू नये म्हणून त्याचे द्रष्टे त्याविषयी जागृत असतात. मात्र त्याबरोबरच मंत्रसाधकांनी त्या द्रष्ट्याविषयी पूज्य भावना ठेवून तो मंत्र जपाचा म्हणजे निःसंशय कार्य घडते. (३) आतां प्रतिकूल-वृत्त्युत्पादनाबद्दल सांगावयाचे म्हणजे, ज्या वासना आपले मनांत उठत असतील त्या आपल्या कार्याला बाधक असतील तर त्यांचा नाद सोडून त्यांचे विरुद्ध असणाऱ्या वृत्ति व क्रिया आरंभावयाच्या. उदाहरणार्थ— आपल्यास त्यागाचा अभ्यास करावयाचा आहे. पण आतून लोभाच्या वासना उठत आहेत. त्यावर प्रतिक्रिया म्हणून मुद्दाम दाने देऊन, त्याग भनळांत आणावयाचा; म्हणजे काळांतराने त्यागबुद्धीची संवय, व्यापमाने जसे शारीरबळ वाढते, तशी होऊ लागते. हे एक अडमुठ्या माणसाला जसा दंड तसे, अथवा ओढाळ गाईला जसा ओढगा तसे वर्तन आहे. प्रतिकूलवृत्त्युत्पादन म्हणतात ते हेच. पद्धिपूर्वक प्रत्येकाविषयी हीच प्रतिकूलवृत्ति घेऊन त्यांना ठिकाणी आणता येईल. अथवा याची दुसरी तऱ्हा म्हणजे हे सर्व विकार आपले टापी न लाविता त्यांचा ईश्वराचे ठिकाणी विनियोग करणे. उदाहरणार्थ—लोभ गुरा, पण तो ईश्वराविषयीचा. क्रोध करावा तो दुर्वासनेविषयीचा. काम करावा तो ईश्वरप्रीतीचा इ. (४) आतां प्राणनिरोध हे जें साधन आहे, तें हठयोगातील आहे. नाक तोंड दाबून दम कोंडला असता, पुंमक केडा असता, प्राणाचा निरोध होऊन मन स्थब्ध होणे, व त्याचा त्व घाटा म्हणजे ठन्ननी अरस्या व सनाधि होते. पण वेद्य जसे अनिराद पक्षी, ओंपरेडान करून रोग कापण्याकडे प्रवृत्त होताना, तसेच हे एक साधन मनाचा रोग काढण्याचे आहे.

अमरेश्वरस्तोत्र

जगज्जन्महेतु दयापूर्णसिन्धु भजत्कामवेनु निधिं सज्जनाना ।
 असन्न शरण्य श्रुते सारभूत परब्रह्मलिङ्ग भजत्स्वामरेशम् ॥ १ ॥
 सरित्कृष्णवेण्यास्तथा पचगगासरित्सगमे चामरैश्वामरेन्द्र । गुरु
 प्रार्थ्य भक्त्या भजधोमरेश परब्रह्मलिङ्ग नमामि स्वतत्रम् ॥ २ ॥
 दयासागरो दत्तदेव स्वभक्तान् समुद्धर्तुकामोऽवसद्यस्त्वक्काम । पुरे
 चामरेशस्य भुक्त्वा निधिं यो ददौ सोभजच्चामरेश स्वलिङ्गम् ॥ ३ ॥
 चतु पष्टिदेव्यासकामा परेश भजत्कल्पवृक्ष भवाब्धे सुनोता ।
 भजन्तीह सर्वार्थद विश्वनाथ परब्रह्मलिङ्ग भजत्स्वामरेशम् ॥ ४ ॥
 ऋषि सर्वत्रि सर्वतीर्थेऽयसत्सोऽभजत्सर्वतीर्थेश्वर चामरेशम् । स्व-
 शिष्याय साक्षात्प्रदर्श्य स्वरूप परब्रह्मलिङ्ग त्वनादिस्वरूपम् ॥ ५ ॥
 द्विज कुष्ठरोगी सुधी शुक्लतीर्थे तपस्तप्तुकामोऽवसदद्वादशाब्द ।
 विकुष्ठो विशुद्धोऽभवद्विद्वदार्थ परब्रह्मलिङ्गामरेशप्रसादात् ॥ ६ ॥
 मूकद्वर्षिसूनू रह कृष्णवेण्यो शिवस्याज्ञया योऽयसद्वन्ननिष्ठ ।
 क्लहोळर्षिसद्व्यासनर्पादिदेना परब्रह्मलिङ्ग भजन्तीह नित्यम् ॥ ७ ॥
 अतिप्रेमपात्र शिवस्यातिभक्तो मलत्त्वसकर्ता स दक्षस्य शास्ता ।
 शिवप्रीनये योऽयसद्वीरमद्र परब्रह्मलिङ्ग भजत्त्यादरात्स ॥ ८ ॥
 वसिष्ठात्रिभृग्वादय सिद्धसाध्या सुनदादिनन्दीश्वरा नारदाद्या ।
 भजन्तीह भक्त्या परब्रह्मनिष्ठा परब्रह्मलिङ्ग भजत्स्वामरेशम् ॥ ९ ॥
 अमरेश्वर ते नाम वाचि मेस्तु सदा शिव । अमरेश्वर ते रूप हृदि
 नेत्रे च तिष्ठतु ॥ १० ॥ अमरेश्वर ते भक्ति सदा नवविधास्तु मे ।
 अमरेश्वर ससारपरपार नयाशु माम् ॥ ११ ॥

इति अमरेश्वरस्तोत्र सपूर्णम्.

श्रीअमरापुरक्षेत्रमाहात्म्यस्तोत्र

प्रयागः संगमः ख्यातः काशिका त्वमरापुरी । गया तु गोपुरी
 ज्ञेया त्रिस्थली दाक्षिणी स्मृता ॥ १ ॥ वत्सादिदेवाः पितरोर्यमाद्या
 रुद्रादिदेवा निवसन्ति सर्वे । शुक्लात्परं गोपुरितीर्थराजं गोतीर्थमेत-
 त्वपरं च रुद्रम् ॥ २ ॥ तीर्थं पितॄणां च हि तत्र दानस्नानादि-
 पुण्यं ह्यमितं च नित्यम् ; तीर्थेश्वराणामुपचारयुक्तं पूजाफलं सत्स-
 कलार्थविरचम् ॥ ३ ॥ गोविंदगोपालकगोविठासी गोपुण्यतीर्थे च
 वसत्यकामः । गोलोकगोभिः सहितो विलासं नित्यं स राधारति-
 कृन्मुकुन्दः ॥ ४ ॥ एवं देवाश्चामरेशस्य नित्यं पूजा कृत्वा सर्वतीर्थे
 वसन्ति । सर्वेशं तं सच्चिदानन्दपूर्णं नित्यं वन्दे स्वेष्टदं चामरेशम्
 ॥ ५ ॥ सर्वतीर्थात्परं तीर्थं नामरेशात्परो गुरुः । नान्नपूर्णयोगि-
 नीभ्यो भुक्तिमुक्तिविरागदाः ॥ ६ ॥ अखिलानि च तीर्थानि
 ब्रम्हाडांतर्गतानि च । देवसिद्धेश्वरादीनि सन्ति तान्यमरापुरे ॥ ७ ॥
 कैलासवासी गिरिजाविलासी काशीनिवासी ह्यमरेशरोऽसी । श्री-
 काशिमंगामणिकर्णिकाध्वामरापुरे सर्वतीर्थे वसन्ति ॥ ८ ॥ श्री-
 शान्मूर्णेशसयोगिनीयुक् स तिष्ठतीहामरपुर्यजसम् । श्रीदत्तदेवो
 ह्युभयर्द्धिसिद्ध्यामरापुरे काशिपुरेशदेवः ॥ ९ ॥ अनाद्यनन्तः
 श्रुतिशास्त्रसारो महान् परानन्दचिदेककन्दः । श्रीकाशिनाथो ह्यमरे-
 शरो योऽमरापुरे देवगणान्वितोऽस्ति ॥ १० ॥ करीशपन्नगांगोऽसी
 हारी कमललोचनः । कमलामलपादान्जः श्रीहरिर्गिरिजापतिः
 ॥ ११ ॥ नीलांगो गिरिगोपगोपीचन्दनगोप्रियः । सुनन्दनदी-

गाणेशकुमारतनयप्रियः । गंगाशशिवरांगः श्रीमोक्षलक्ष्मीपदप्रदः ॥ १२ ॥

इति अमरापुरमाहात्म्यं संपूर्णम्.

श्रीवासुदेवानन्दगुरुचरित्रसार

वन्दे श्रीसद्गुरुं दत्तं माधीशं साक्षिणं शिवं । तदीरितेन तत्तुष्ट्यै
 लिख्यते चरितं गुरोः ॥ १ ॥ श्रीगुरोश्चरितं स्वल्पं रभ्यं मंगल-
 पावनं । सारभूतं हि तद्वच्चि ध्यादिशुद्धयै च बालधीः ॥ २ ॥
 मानप्राप्ते मानवा मानहीना प्रत्यग्वाहा निर्मला निर्मलामाः । बालः
 स्वज्ञो ब्रह्म गाणेशजोऽभूद्वन्दे दत्तं श्रीगुरुं वासुदेवम् ॥ ३ ॥ मौज्या
 बन्धनमष्टमे गुरुकुलावासो व्रतानां धरो वृत्वा सांगमृचं सुशाल्वबहु-
 विद्विद्याकलापारगः । मंत्रज्ञो विधिवत्स्वधर्मनिरतः सर्वार्द्धिसिद्धिप्रदः
 स्वत्पादं सततं नमामि च गुरो रक्षस्व मां बालकम् ॥ ४ ॥ स्वार्थं
 भिक्षान्नपूर्णाकरमुज्जमयो शांतिदातिप्रदानो विद्वाद्भ्रमेशं हि वृत्वा
 त्रिविधमृणमपाकृत्य संन्यस्य योगीट् । तीर्थं तीर्थेशपादो व्रजति
 सुजनद्वत्तापदीनार्तिहर्ता वन्दे तं वासुदेवं गुरुकविसदयेर्क्ष रक्ष स्व-
 बालम् ॥ ५ ॥ ससुखगवज्ज्येष्ठामाप्रतिपदि चानन्दवत्सरे विरमे ।
 विरमे ब्रह्मणि सकलो विकलो भूत्वा नतोस्मि तत्पत्रे ॥ ६ ॥ कृष्णा-
 त्यपूर्णानंदावत्सरे खे जातवन्दभौ । कृष्णाद्यपूर्णानंदावत्सरे खेजात-
 वन्दभौ ॥ ७ ॥ श्रीसद्गुरोश्चरित्रान्तं नो जानन्ति सुरादयः । वागी-
 शा बालवाचात्र प्रीणातु प्रार्थना हि मे ॥ ८ ॥

इति श्रीवासुदेवानन्दगुरुचरित्रसारं संपूर्णम्.

श्रीवासुदेवानन्दमरस्वतीचरितम्

सीताराममहाराजकृतम्

श्रीगणेशाय नमः । श्रीगुरुदत्तात्रेयाय नमः । कौंकणाख्यप्रदेशे तु
 राजधानी बहुश्रुता । सावंतगाटिका नाम्ना सर्वलक्षणलक्षिता ॥ १ ॥
 तस्याः समीपे सुपुण्यो माणग्रामोस्ति सुंदरः । तद्ग्रामे निर्मला नाम्ना
 पापघ्नी वर्तते नदी ॥ २ ॥ तत्र कश्चिद्विजयरो गणेशो नामधारकः ।
 दैव्योपाब्धोतिविख्यातः सदाचाररतो गृही ॥ ३ ॥ आसीत्स्त्री
 सुशीला च रमानाम्नी पतिव्रता । तत्प्राक्पुण्यचयादित्तः प्रसन्नोभूद्वरं
 ददौ ॥ ४ ॥ धृतव्रतासि भद्र ते श्रद्धापाराधितस्त्वया । छेत्ता ते
 हृदयग्रंथिर्भवेत्पुत्रो मम प्रियः ॥ ५ ॥ इति तस्यै वरं दत्त्वा भगवान-
 त्रिनंदनः । विचारयामास हृदि मत्समो नास्ति कश्चन ॥ ६ ॥ अतो-
 वतीर्य मेदिन्या स्वधर्मपरिपालनं । करिष्यामीति निश्चित्य स्वयमेवा-
 भवत्सुतः ॥ ७ ॥ आनंदवत्सरे मासि श्रावणे च सितेनरे । पंचम्यां
 रविवारे च जज्ञे स्वयमज्ञो विभुः ॥ ८ ॥ य आचारव्यग्रहतिकुशलो
 चाल्मावतः । ब्रह्मचर्याद्याश्रमादीन् स्वीकृत्य विधिपूर्वकम् ॥ ९ ॥
 कर्मचिन्तनासक्तो आसक्तकामो जितेन्द्रियः । शीतोष्णादिद्वन्द्वहीनो
 क्षमानी मानदः कृती ॥ १० ॥ सर्वलक्षणसंपन्नः सर्वविद्याविशारदः ।
 आत्मक्रीड आत्मरतिः क्रियावान् समदृढगुनिः ॥ ११ ॥ धर्मं गोप्तुं
 सतत्प्रातुं चचार धरणीतले । मेनिरे मगधद्रूपं वासुदेवं त्र्यधीश्वरं
 ॥ १२ ॥ कुंडीदंडधरं शांतं कायायांबरधारिणं । श्रीपादश्रीमल्लो-
 यमवतीर्णोस्ति भूतले ॥ १३ ॥ मेदिनीं पाननीकृत्य कृतकृत्यो ययौ
 स्वयं । रेवायामुत्तरे तीरे देशे गुर्जरसंज्ञके ॥ १४ ॥ तास्यैश्वराभिधाने

तु क्षेत्रे परमपावने । उवास गौप्यरूपेण सता प्रत्यक्षदो विभु ॥१५॥
 यो जागर्ति सदा स्वीयभक्ताना गुप्तये कली । नररूपेण यतिराट्
 सोस्मान् रक्षतु सर्वदा ॥१६॥ इत्य षोडशभि श्लोकै श्रीगुरोश्चरित
 शुभं । सीतारामेण रचित य पठेत् स सुखी भवेत् ॥१७॥

इति श्रीवासुदेवानन्दस्वामिमहाराजानुजश्रीसीताराममहाराजकृतं
 श्रीसद्गुरुचरितस्तोत्र सपूर्णम् ॥
